HER SÖZCÜĞÜN BİR ÖYKÜSÜ VAR-1

ÖNDER ŞENYAPILI

HER SÖZCÜĞÜN BİR ÖYKÜSÜ VAR

(Genişletilmiş 2. Basım)

Önder ŞENYAPILI

METU
PRESS

HER SÖZCÜĞÜN
BİR ÖYKÜSÜ
VAR

ISBN 975-7064-07-6

ODTÜ Geliştirme Vakfı
Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları
METU Press

©
Tüm yayın hakları ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.'nindir. Yayıncının izni olmaksızın, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla, bu kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

Sayfa Düzeni – Kapak Tasarımı
Emrullah ÖZ

1. Basım Haziran 1998
Genişletilmiş 2. Basım Şubat 2003
Semih Ofset Matbaacılık Yayıncılık ve Ambalaj San. Tic. L. Ş.

ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
İnönü Bulvarı, ODTÜ Yerleşkesi 06531 ANKARA
Tlf.: (312) 210 38 70 – 210 38 73
Faks: (312) 210 15 49
E-posta: odtuyayincilik@tr.net – metupres@tr.net
İnternet: www.metupress.com.tr

İÇİNDEKİLER

50 ____ 1

A ____ 2

ABAKÜS, ABİYE, ABRAKADABRA, ABS, ABSTRE/ABSTRACT, A.D., ADEM, ADONİS, AFAZİ, AFRODİT, AFRODİZYAK, AFYON, AFYONU PATLAMAK, AGORA, AHTAPOT, AIDS, AKİDE (ŞEKERİ), AKROBAT, AKROPOL, AKURGAL, ALFABE, ALKATRAZ, ALMAN GÜMÜŞÜ, ALTIN BOYNUZ /HALİÇ, ALTI KAVAL ÜSTÜ ŞİŞHANE, A.M. - P.M. ya da AM -PM, AMBROSIA, AMBULANS / AMBULANCE, AMNEZYA ya da AMNEZİ, AMON, AMULET, ANADOLU, ANARŞİZM, ANATOMİ, ANEKDOT, ANGEL FALLS / MELEK ÇAĞLAYANI, ANİMASYON, ANKARA, ANTEN, ANTİK-ANTİKİTE-ANTİKA, ANTROPOMORFİZM, AQUATINTA/LEKE BASKI, ARASTA, ARBAT, ARIZONA, ARYAN, ASAMBLAJ, ASBESTOS, ASTROLOJİ, ASTRONOMİ, AŞİL TOPUĞU, ATLANTA, ATLAS, ATLET, ATM, ATOM, AVOKADO, AWACS, AYAK (FOOT), AZERBAYCAN

B ____ 28

BABIALİ, BABİL, BABÜR, BAKIRKÖY, BALE, BALON, BALTALİMANI, BALYEMEZ TOPU, BANDOLU VAGON/ BANDWAGON, BANGKOK, BANLİYÖ, BANU ALKAN, BARAKA, BARBAROS, BARBEKÜ (BARBEQUE), BARBIE (BARBİ bebek), BAROK, BAŞIBOZUK, BAYRAK, BCG/VEREM AŞISI, BEBEK, BEDESTEN, BEN-GURION, BERGAMA, BERLİN RESSAMİ, BERLINGO, BEYAZIT (MEYDANI), BEYKOZ, BEYOĞLU-PERA, BIBLIOBIBULI, BIG BEN, BİKİNİ, BİREŞİMCİLİK, BISTROT (bistro), BİZANS, BM, BODRUM, BOL SIFIRLI SAYILAR, BOSPHORE / BOĞAZ, BOWLING, BOYNUZLU, BRİÇ, BROKER, BROOKLYN, BROUGHAM, BRUNCH (branç), BSE, BUENOS AIRES, BURJUVA, BÜFE, BÜROKRAT-MEMUR, BÜYÜLÜ FENER

C 54

CABRIOLET/KABRİYOLE, CADILLAC, CADILLAC ELDORADO, CADI(LIK), CALCULUS (kalkülüs), CAPE TOWN (BURUNKENT), CD-ROM, CEHENNEM, CEO, CHEVROLET, CHEVROLET IMPALA, CHEVROLET NOMAD, CHIAROSCURO (kiyaroskuro), CHRONOFOBE / KRONOFOB, CIA, CINCINNATI, CITROEN, CİGULİ, CİHANNÜMA, CİN, CİN, CJD, CLIO, CLOISONNISME (kluazonizm)/ BİREŞİMCİLİK, CNN, COGITO, CORVETTE, COUPE ya da COUPé (KUPE), CUR'A, CURRENCY BOARD (karrınsi bord)/ PARA KURULU, CYNIC/SİNİK/KİNİK

Ç 66

ÇAPANOĞLU, ÇAR, ÇARŞI, ÇAY, ÇENGELKÖY, ÇERÇİ, ÇEŞME, ÇIRAĞAN (SARAYI), ÇİĞRENKÇİLİK, ÇİVİLEME

D 70

D GRUBU, DADA(CILIK), DAMIZLIK, DAN(ISH) KEK, DAVIS BOĞAZI, DAVIS KUPASI, DECAMERON, DEKARTÇILIK, DEKONSTRÜKTİVİZM, DERSAADET, DESEN ve/ya da DESIGN (DİZAYN), DE SOTO, DESPOT, DETROIT, DEUX CHEVAUX ya da 2CV, DIANA, DIRDIR, DIXIE, DİDAKTİK, DİSPONİBİLİTE, DNA, DUENDE, DÜRZÜ, DVD

E 81

ECİNNİ, ECMAİN, EDİTÖR, EDSEL, EFE, EFENDİ, EFT, EISENHOWER, ELEMANTARİZM/ÖĞECİLİK, E-MAIL, EMİRGAN, EMPORYUM, EPHEMERA, ERGUVAN, ERSATZ, ESRAR, EYÜP

F 89

FAL TAŞI, FASHIMITE (feşimayt), FAYTON (=PAYTON), FBI, FEMİNİST, FENER, FERRARİ, FETİŞ, FIAT, FIFA, FIREBIRD, FIAT DINO, FİGARO, "...FİL" ya da "FİL...", FİLİSTİN, FİLTRE, FİTRE (FITIR SADAKASI), FLUXUS (FLUKSUS), "...FOB" ve FOBİ, FOÇA, FORD PINTO, FORMIKA/FORMI-

CA, FORMOZA, FOSİL, FOTOĞRAF, FOVİZM / FAUVISM - FOVİSTLER / FAUVISTS, FÖTR (ŞAPKA), FRIGIDAIRE / FRİJİDER / FRİJDER, FÜHRER

G 103

GALATA, GAL'LER, GASTRONOMİ, GAZ (GAS), GAZETE, GAZİNO, GEOMETRİ, GEORGE, GEREN, GERME, GESTAPO, GIALLO, GIGA, GILETTE/JİLET, GLADIO, GLASNOST, GM, GOLF, GOOGOL/GUGOL, GORALI, GORİL, GORK, GOTİK, GRAFİK, GRAN TURISMO ya da GRAND TOURING, GREV, GULAŞ, GURME-GOURMAND, GYPSY

H 117

HADİD, HAKİ, HAKİKAT, HAPPENINGS / OLUŞUMLAR, HAŞHAŞ - HAŞHAŞİN, HAT TRICK, HAVVA, HAZAR, HI-FI, HIV, HİYEROGLİF, HOMİNİST, HOMO, HONG KONG, HONOLULU, HOROSKOP, HOSTES, HÜMOR (HUMOUR), HÜRREM SULTAN, HÜSN-İ HAT

I 128

ILLINOIS, IMF, IMPRESSIONISM / İZLENİMCİLİK, I.Q., IŞIK-GÖLGE TEKNİĞİ: CHIAR-OSCURO (kiyaroskuro), ISO

İ 132

İDEA - İDEALİZM, İKON - İKONOKLAZM, İMPARATOR, İMRALI, İNCİL, İNÇ / PARMAK, İPERİT ya da HARDAL GAZI, İSLAM, İSOT, İSTANBUL, İSTANKÖY, İŞPORTA, İYON DENİZİ, İZMİR,

J 139

JANE (CEYN), JERUSALEM, JESUS CHRIST, JİLET, JUDAS'IN AĞACI, JUDO, JUMBO, JÜPİTER

K 143

KA, KAĞITHANE, KAHVE, KALDIRIM, KALYON, "KAMELYALI KADIN", KAMERİYE, KAMİKAZE, KAMPUS / CAMPUS / KAMP / KAMP KURMAK / KAMPING, KANAR-

YA, KANDİLLİ, KANGURU, KANLICA, KANSAS, KANYAK, KARATE, KARFATO, KARİKATÜR, KARMANN GHIA, KARNAVAL, KARTEZYENİZM, KARTPOSTAL ve POSTA KARTI, KASIMPAŞA, KAVAS, KAVAT, KAYMAKAM, KAZAK, KEANU (REEVES), KELTLER, KENİZE, KENTUCKY, KEŞİF, KEŞKÜL, KdF-WAGEN, KGB, KIKE (kayk), KIRO, KIZIL, KIZILBAŞ, KIZKULESİ ya da LEANDROS KULESİ, KIZKUMU, KİKLOPLAR, KİTAKSE, KLEENEX / KLİNEKS, KOBRA, KODOŞ, KOLAJ / YAPIŞTIRMA (ASSEMBLAGE, HAPPENINGS, ENVIRONMENTS, PAPIER DECOUPE), KOLONYA, KOMEDİ, KOMMANDEURSWAGEN, KOMÜNİKASYON, KOMÜNİTE, KOMÜNİZM, KONAK-KÖŞK-YALI, KONSERVATUVAR, KONSTRÜKTİVİZM / İNŞACILIK / YAPIMCILIK, KORDÖ-BALE (CORP-DE-BALLET), KOREOGRAFİ, KORSE (CORSET), KORO (KHOROS), KÖSEM SULTAN, KREMLİN, KRİSTAL, KRİTİSİZM, KUDÜS, KUMBAHÇE, KURBAN, KUŞADASI, KÜBELWAGEN, KÜRDAN ve KÜRTAJ

L ——— 180

LAİK, LAİKA, LAMBORGHINI, LAPSEKİ, LAS VEGAS, L'EAU D'ISSEY (LODİSE), LENİN, LEOPAR, LESBİYEN / LEZBİYEN, LEVANTEN / LÖVANTEN, LİMAN RESSAMLARI ya da YENİLER, LİMUZİN/LIMOUSINE/LIMO, LİRİK, LİSE, "...LİTİK", "...LOJİ", LOKUM, LONCA, LOS ANGELES, LSD, LÜMPEN (PROLETER{YA})

M ——— 189

MACEDONIA/MACEDONIE (MAKEDONYA), MACROLOGY / MAKROLOJİ - MACROLOGIST / MAKROLOJİST, MAGANDA, MAGIC (BÜYÜ), MAKYAVELİST, MANDARIN / MANDALİNA, MANİYERİZM / YAPMACIKÇILIK, MARATON, MARDİN, MARGARİN, MARKS & SPENCER, "MARSEILLAISE" (Marseyyez) (Fransız Ulusal Marşı) MASKOT, MATRAK GEÇMEK, MAYDAY (meydey), MAZOŞİZM, MEGAN, MEGAPOL, MELODRAM, MELOS, MEMLUKLAR, MENSA, MERCEDES, MERCEDES 300 SL, MERCEDES 300 SLR, METAFİZİK, METROPOL, MEVLİD, MEZBAHA, MG

(EmCi), MGM, MICHIGAN, MITSUBISHI (MİTSUBİŞİ) PAJERO, MİM, MİNYATÜR, MISANDRIST / MİZANDRİST, MISOGYNIST / MİZOCİNİST, MOBİL, MONTAJ, MOZOLE, MR (EmAr), MUM SÖNDÜ, MUSKA, MUSLİN, MUSTANG, MÜNACAT, MÜRİD - MÜRŞİD, MÜR-TECİ, MÜZE, MÜZİK

N 211

NAAT, NADA, NAMUS, NANO TEKNOLOJİ, NARGİLE, NATO, NAZİ, NEKTAR, NEWS (HABER), NEVRUZ, NIVEA, NOKTACILIK / POINTILLISME, NOMİNAL ÇIPA, NORA, NUR-İ AYN, NÜTOPYA

O 222

ODEON, ODİTORYUM, OECD, O.K./ OKAY (okey), OKLAHOMA, OMBUDSMAN, ONIOMANIAC / ONYOMANYAK, OP ART (OPTİK ART / OPTİK SANAT), OPERA COUPE, ORKESTRA, OSCAR, OTİSTİK, OTO... / AUTO...

Ö 228

ÖTANAZİ

P 229

PABUCU DAMA ATILDI, PAKET, PAKİSTAN, PALAS, PALAVRA ATMAK, PALAVRA SIKMAK, PALIO, PAN, PANAMA, PANDİSPANYA, PANDORA, PANEL BROUGHAM, PANİK, PANOPTİMİZM ve TANRININ GÖZÜ, PANTALONE, PAPARAZZİ, PARADİGMA VE PRAGMA, PARÇACILIK / DIVISIONISM, PAŞA, PAŞABAHÇE, PAŞA KAPISI, PAYTON, PAZAR, PED ve POD, PEN CLUB, PERESTROİKA, PENTAGON, PİJAMA, PİNGPONG, PERGE, PERSON, PETROL, PLACEBO, PLYMOUTH, PLYMOUTH BARRACUDA, PLYMOUTH FURY, PLYMOUTH VALIANT, P.M. ya da PM, POLİS, POLİTİKA - SİYASET, POMELO, PONTIAC, PONTIAC TRANS AM , PONTOS, PORTLAND ÇİMENTOSU, PRE..., PRENS, PRO... PROTO..., PROBİYOTİK, PROFİTEROL, PROJE, PROJEKSİYON, PROLETARYA, PROPORSİYON, PSİKİYATR-PSİKANALİST-PSİKOLOG, PURO

Q 254

QUASIMODO

R 255

RABBIT, RE-MIX / REMİKS, RESTORAN, RETAILING / PERAKENDECİLİK, RIALTO KÖPRÜSÜ, ROADSTER, ROBERT KOLEJ, ROBOT, RODOS ŞÖVALYELERİ, ROLLS ROYCE MIST, ROMAN, ROMANTİZM, RUM -- RUMELİ

S 261

SA, SA'DABAD, SADİST, SAFFİK SEVGİ, SAFRANE, "SAHİBİNİN SESİ", SALATA, SARAY, SARAYBURNU, SARIGERME, SATOR-AREPO-TENET-OPERA-ROTAS, SAXO, SAXOPHONE / SAKSOFON, SCENIC, SEDAN, SEGA, SEKS (SEX), SEKT, SELOFAN (KAĞIDI), SEMAH, SENYOR, SERBEST, SETR-TESETTÜR-MESTURE, SFENKS, SHOP (ŞOP), SIFIR-(dan ŞİFREye), SİBER/CYBER, SİBERUZAY/CYBERSPACE), SİGARA, SİNGAPUR, SİNİK-SİNİZM, SİRK, SİVİL, SLOGAN, SMITH, SOS, SOSYAL, SOSYALİST, SOSYETE, SOSYOLOJİ, SOYADI, SÖZLER, Spa, SPEEDSTER, SPIDER, SPQR, SPUTNİK, SRI LANKA, SS, STABİL, STALKO, STAND-BY, STORE, SÜTLÜCE, SWAHILI

Ş 288

ŞABAN, ŞAHMERAN, ŞAPEL, ŞARK, ŞARKÜTÖRİ, ŞASE, ŞECERE, ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT, ŞİFRE, ŞİZOFRENİ, ŞOGUN / SHOGUN, ŞOVENİZM

T 294

TABU, TARTAR SOSU, TAKİYE, TAKSİM (MEYDANI), TALISMAN, TAMMUZLUK, TANGELO, TANGO, TARİKAT, TAROT KARTLARI, TAŞİZM / LEKECİLİK, TAŞ PLAK, TATLISU FRENGİ, TEKVANDO, TEMCİT PİLAVI, TEMMUZ, TENNESSEE, TERAVİH (NAMAZI), TERSANE, TERZİ, THUNDERBIRD, TIFFANY, TINSELTOWN, TIP, TOPKAPI SARAYI, TOYOTA FIERA, TÖMBEKİ, TRAGEDYA, TÜL (TURBAN, SARIK), TÜRK, TÜRK KELLESİ, TÜTÜN

U 309

UEFA, UFO, ULUÇ, UMBRO ZYKLON, UNESCO, UNICEF

Ü 311

ÜSKÜDAR, ÜTOPYA

V 312

VAMPİR, VARAK, VEHBİ'NİN KERRAKESİ, VERMONT, VESPA, VOLKSWAGEN, VINO (şarap), VİSKİ

W 319

WALL STREET, WEKIWA, WHOLESALE (TOPTAN),

X 320

XANTIA , XMAS

Y 321

YAHUDİ-MUSEVİ, YENİ CAMİ, YOKO ONO, YUNAN

Z 323

ZAGA, ZEKAT, ZEUS, ZEYBEK, ZEYNEP, ZORRO

KAYNAKÇA 325

50

"Rakamların Evrensel Tarihi"ni yazan matematik hocası **Georges Ifrah**'a göre Moğolistan'daki Türk yazıtlarında yer alan sözlü sayılama dikkate değer bir kendine özgülük gösteriyor.

En ilginci de eski bir parmak hesabı yöntemine göndermede bulunan **50** sayısının adı; elli, **"el"** ya da **"elig"**den türüyor.

Türklerin bugün hâlâ yaptığı **parmak hesabı** yöntemi ise başka milletlerinkinden farklı.

Deneyebilirsiniz; başlayın birden ona saymaya. Önce bir elde baş parmakla art arda serçe parmağının, yüzük parmağının, orta parmağın ve işaret parmağının ucuna dokundunuz ve böylece dört sayısına ulaştınız. Beşte baş parmağınızı yukarı kaldırdınız; beşten sonra baş parmağı aşağı indirdiniz, sonra art arda işaret parmağını, orta parmağı, yüzük parmağını, serçe parmağım yukarı kaldırdınız ve böylece ona kadar elin bütün parmakları açılmış oldu.

Bu yöntem, sayılan her onlukta öteki elin bütün parmaklarını art arda açarak diziyi elliye kadar uzatan daha eski başka bir yöntemin kalıntısı. Bu durumda parmakları açık olan el on birim anlamına gelirken, aynı konumdaki öteki el elliyi gösteriyordu..." (**Zeynep Göğüş**: "Sayıların Büyüsü", ***Sabah***, 25 Ağustos 1996.)

A

ABAKÜS

Bilgisayarın icadına örneklik ve önderlik ettiği belirtilen, ikiye bölünmüş bir çerçeveden oluşan ve bu çerçevenin iki kenarına tutturulmuş çubuklara ahşaptan ya da başka maddelerden geçirilmiş kürecikler ya da boncuklarla hızla dört işlem yapma olanağı sağlayan, *ilkel hesap makinesinin* adıdır **abaküs**. İlkel diyoruz ama, bilgisayarın özünde abaküsün yattığını da söylüyoruz. Böylece, abaküs ile yapılan hesaplama yönteminin ilkel değil, ileri bir yöntem olduğu da anlaşılıyor. Bilgisayara temel alınan, yöntemidir.

Bilgisayarın da *computer*, yani *hesaplayıcı* adını taşıdığını ve başlangıçta şimdiki gibi her türlü bilgiyi yükleme amacıyla değil, hızla hesap yapabilen bir aygıt olarak düşünülüp gerçekleştirildiğini gözden kaçırmamak gerek. Dolayısıyla, **abaküs**ün computere modellik etmiş olması doğal. Öte yandan, abaküs, bugün bilinen biçimine kavuşmadan önce, öteki bir deyişle **abacus erectus**'a (!) (dik durabilen abaküs) dönüşmeden önce de vardı. Adı da, o döneminde konmuştur.

Abaküs, İbranice **toz silmek** anlamına gelen **abak** sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük, Grekçe'de **abakos**a dönüşmüştür. Abakos, **üstüne yazı yazılan kum (toz) yüzey** anlamına gelmektedir. Karatahta, kağıt, kalem, tebeşir yoksa, ne yaparsınız? Bir düzlem üzerine kum döker, parmağınızı kullanarak kumları kimi yerlerde siler, hesabınızı yaparsınız.

ABİYE

"Modacıların yazıp kullandıkları, Frenkçe'den aktarma *'abiye'* sözcüğünü çok kişi bilir; *'abiye giysi'* bir törene ya da toplantıya uygun zarif bir giyim için kullanılır.

Peki *'abiye'*yi kim bilir?

Arapça kökenli 'abiye'nin a'sının üzerinde uzatma şapkası var; yüzünü örten utangaç kadın ya da kızı vurgulayan bu sözcüğe çok kişi yabancı.

Dil, bir okyanus...

Bizim kullandığımız sözcüklerin sayısı, bu okyanusa göre bir içdeniz..." (**İlhan Selçuk**: "Abrakadabra", ***Cumhuriyet***, 7 Haziran 1966, s.2.)

ABRAKADABRA

"'*Abrakadabra*'yı kim bilmez?

Gizemli bir sözcük...

Sihirbazların kullandığı bu sözcük, çok eski çağlardan kalmadır. 3'üncü yüzyılın başlarında yaşayan hekim ve şair **Seranus Sammonicus**'a bakılırsa 'abrakadabra' sözcüğünün harfleri aşağıdaki biçimde bir kağıda yazılmalı:

A B R A K A D A B R A
B R A K A D A B R
R A K A D A B
A K A D A
K A D
A

Sammonicus diyor ki:

"Bu kağıdı bir koruyucunun içinde boynuna asan kişi her dertten uzak yaşar."

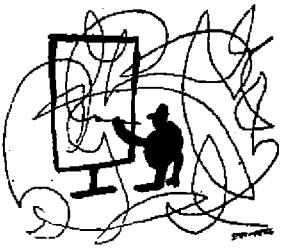
Muskaya inanan için birebir sayılabilecek bu reçetenin 1700 yıllık bir tarihi var." (**İlhan Selçuk**: "Abrakadabra", ***Cumhuriyet***, 7 Haziran 1966, s.2.)

"En eski sihirli sözlerden biri olarak bilinen ABRACADABRA'nın İbranice'den geldiği ve "Konuş, Ey Kutsal Varlık" anlamındaki "Ha, Brachap Dabarah" kelimelerinden türediği söylenir. Bu muska bir parça parşömenin üstüne aşağıdaki biçimde (Bkz.: İlhan Selçuk'tan alıntılanan yukarıdaki bölüm.) *yazılır ve ipeğe sarılarak boyuna asılır.*

Robinson Cruzoe'nun yazarı Daniel Defoe** 1665-1666 yıllarındaki* Büyük Veba salgınında pek çok Londralının bu muskayı taktığından *söz eder."* (**Nazlı Alev**: "Nazarlık ve Muska", ***Hürriyet, 2 Ocak 1994, s.15.)

ABS

Kimi taşıtların, - otobüslerin, minibüslerin üzerinde ABS yazdığı çok kişinin gözünden kaçmamıştır. O taşıttaki fren sisteminin özelliğini belirtir bu not. Demektir ki, **A**(ntilock) **B**(rake) **S**(ystem) ya da Türkçe söylenirse *kilitlenmeyi önleyici fren sistemiyle* donatılmıştır o taşıt.

(Saul Steinberg)

ABSTRE/ABSTRACT

Artık Türkçe karşılığı var: Soyut. Ne var ki, uzun süre (ve de şimdi bile) abstre sözcüğü kullanıldı/kullanılageliyor. Latincedeki **abstrahere** sözcüğü çekmek ya da çekilmek demek. Bugünkü anlamında 1500'li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle okumuş-yazmışlar, bu sözcüğü 'gerçek olmayan' veya 'kesin olmayan' anlamında genellikle öz ve sayı gibi isimlerle birlikte (Örneğin, gerçek olmayan öz, kesin olamayan sayı, vb.) hafifletici/yumuşatıcı bir sözcük olarak kullanmaya başlamışlar.

A.D.

A.D. Latince iki sözcüğün baş harfleridir: **Anno Domini**. Ve **Efendimizin Yılı** demektir **Anno Domini**. *Efendimizin*, ***İsa*** olduğunu belirtmeye gerek var mı? Efendimizin yılı, İsa'nın doğduğu yıldır. Yani, **0** (sıfır) **yılı.**

ADEM

Adem (Adam), İbranice'de ***toprak*** anlamına geliyor.

İnsanın atasıdır *Adem*. İlk insandır. Ve kutsal kitaplarda (söylencelerde) anlatıldığı gibi, topraktan yaratılmıştır. (Toprağın ta kendisidir.)

*Sistine Şapeli*nin tavanını süsleyen **Michelangelo**'nun resim-

Michealaugelo'nun Sistine Chapel'in tavanına boyadığı Adem'in Yaradılışı tablosu.

lerinden biri, ***Adem'in Yaratılışı*** adıyla anılır. Bu resimde, Tanrı sağ elinin işaret parmağını Adem'in sol elinin işaret parmağına değdirecek denli uzatmıştır. **Michelangelo**, böylece, *Tanrının toprağa can verişi*ni anlatmıştır. Adem Tanrıdan aldığı (Tanrının verdiği) enerji ile toz topraktan kurtulacak ve *'yaşayan bir ruh'*a dönüşecektir.

Michelangelo'dan önce de sanatçılar, örneğin, **Jacopo della Quercia (1374?-1438)**, İtalya'nın Bologna yerleşimindeki *S. Petronio Kilisesi*nin ana kapısındaki mermer kabartmasında Adem'in topraktan doğruluşunu betimlemiştir. Tanrı Adem'e kendi gücünün ayırdına varması buyruğunu vermektedir. Söz konusu kabartma da ***Adem'in Yaratılışı*** adıyla anılmaktadır. (Ayrıca bkz.: HAVVA, HOMO)

ADONİS

Bkz.: TEMMUZ

Sabestiano del Piombo'nun "Adonis'in Ölümü" tablosu.

AFAZİ

"Doçent Dr. Temel Pamir, (...) şunları söyledi:

Afazi kelimesi sözlerin kaybolması anlamına gelir. Yani, diğer kişilerle anlaşmamızı sağlayan sesli, yazılı ve diğer sembolik süreçlere ilişkin dilin yitirilmesi anlamına gelir. Yazılı, sözlü ve işitsel iletişim bozukluğunu anlatan genel bir terimdir.

(...)

Afazili hastalar üç bölümde ele alınabilir:

Bunlardan birincisi olan Motor Afazi: Yani, hastalarda dilin kaybolması söz konusudur. Bu tipteki hastalar, çevresini anlar. Ancak, düşüncelerini konuşma veya el hareketleriyle ifade edemezler. Yazma bozuklukları, aritmetik beceri kaybı, ses, şive ve ritim düzensizliği, sembol ve cümle yapısında bozukluklar bulunabilir.

İkinci tip afazide, konuşulan dilin ve yazılı materyalin algılanması ortadan kalkmıştır. Daha genel olarak görsel, işitsel ve dokunmayla ilgili algılama ve tanıma yeteneği söz konusudur. Örneğin hasta televizyonda izlediği bir yapımı algılayamaz. Kişileri birbirinden ayırma güçlüğü çeker. Sesler duyulduğu halde konuşulan dil algılanamaz.

Üçüncü tip afazi de, iki tip afazinin yani ifade ve algılamaya ilişkin bozukluğun birlikte görülmesidir. Bu nedenle ağır bir afazi tablosudur." (**Meltem Pusat**: "Afazi: Konuşmanın Kaybolma Hastalığı", ***Melodi***, 17 Ağustos 1996.)

AFRODİT

Söylenceye göre, *Uranos*'un (Gök) oğlu *Kronos*, babasının cinsel organını kesip denize atar. Denize düşen organ köpükler çıkmasına yol açar. İşte, Yunan aşk tanrıçası **Afrodit** bu köpüklerden doğar. Anlaşılmış olmalı: ***Köpük***, Yunanca'da ***aphros***tur. **Aphrodit** adını köpükten almıştır, öteki bir deyişle. **Afro saçın** ne anlama geldiği de anlaşılıyor şimdi, herhalde!

Knidos Afrodi

AFRODİZYAK

"...insanoğlu her çağda çeşitli yiyeceklerle seks arasında bir bağlantı kurmaya çalışmış. Aradaki köprü ise bir mitoloji tanrıçası. Babilliler bu tanrıçaya İştar, Fenikeliler Astarte, Romalılar Venüs, Yunanlılar ise Afrodit adını vermişler. Afrodit, denizin köpüklerinden doğmuş. Tanrılar kabinesinde güzellik, cinsel istekler ve üretkenlikten sorumlu 'devlet bakanı'. Kendisi de çok sayıda sevgili değiştirmiş, çapkın bir tanrıça olan

Afrodit'in oğlu, Tanrı Priapus bahçe ürünleri, bağlar, büyük ve küçük baş hayvanlarla arıların piri. Eski zaman heykeltıraşları onu büyük bir cinsel organla görüntülüyor, yani yiyecek içecek sektörüyle cinsel güç arasındaki bağlantıya daha o dönemde dikkati çekiyordu. Afrodit'in kızı ise kanatlı aşk Tanrıçası Eros. Anlaşılan, bir dönem Afrodit ve çocukları yönetmiş insanoğlunun aşk yaşamını. Eski çağlarda ona ve çocuklarına duyulan hayranlık, günümüzde adını Afrodit'ten alan afrodizyaklara düşkünlük şeklinde devam ediyor.

(...)

Afrodizyaklar önce dış görünüşleri nedeniyle cinsellikle ilişkilendirilmiş. Görünüşleri erkek ya da dişi cinsel organları anımsatan yiyeceklerin seksi artıracağına inanılmış. Örneğin, ünlü 16. yüzyıl hekimi Paracelcus, bir bitkinin şeklinden, onun insanın hangi bölgesine iyi geldiğinin anlaşılabileceğini yazıyor." (**Ahmet Örs**: "Afrodit'in Sofrası", ***Cafe Pazar***, 22 Ekim 1995, sayı:45, s.18-19.) (Ayrıca bkz.: AFRODİT, AVOKADO, FİLTRE)

AFYON

"Latice opium, Yunanca opion, Farsça efyun. Afyon bitkisinin adı, Türkçe'ye yanlış olarak haşhaş şeklinde girmiştir. Haşhaş aslında Arapça'da kenevirin adıdır; fakat Anadolu'da bu bitkiye haşhaş denir. (...) Bizim bildiğimiz afyon ise, olgunlaşmış haşhaş kapsülünün donmuş sütüdür." ("Şairin Gıdası Afyon", ***Gazete Pazar***, 30 Mart 1997, s. 72.) (Ayrıca bkz.: HAŞHAŞ)

AFYONU PATLAMAK

"Osmanlı döneminde ağır afyonkeşlerin çoğu ulemadan, dini bütün Müslümanlardı; her ne kadar afyon yutmak dinen caiz değilse de, diğer kurallara uymak konusunda fazla eksikleri yoktu. Afyonu yutup cila diye şekerli kahvesini içtikten sonra kahvehaneden eve giden yolda, dayanamayıp zembilini indiren, bir küçük lokma afyon daha yutup ayaküstü kendisine kahve pişiren tiryakinin uzun Ramazan günleri için de bir hile bulması gerekiyordu. Bir kere oruca niyet ettikten sonra, gizlice de olsa afyon yutmak elbette orucu bozacaktı; ama sahur yemeğinden sonra, imsaktan önce, tiryakiliğin derecesine göre bir, iki, üç kat kağıda sarılmış afyon parçalarını yutar ve günü tefekkürle

geçirirlerdi. Bir süre sonra midede eriyen kağıttan çıkan afyon etkisini gösterir, tiryaki keyfini bulurdu. Afyonun etkisi geçmek üzereyken sıra daha kalın sarılmış afyona gelirdi. Gün boyu afyonunu patlatarak keyfini bulan tiryakinin Ramazandaki en büyük sıkıntısı cila idi. Afyonları patladıkça canı cila çeken tiryaki, bir fincan şekerli kahve içebilmek için iftarı beklemek zorundaydı." ("Afyon Nasıl Patlar?", ***Gazete Pazar***, 30 Mart 1977, s.72.)

AGORA

Agora sözcüğü, genellikle, *pazar yeri* ya da *açık alan* anlamına kullanılır. Örneğin **agorafobi/agoraphobia=açık alan korkusu**nu anlatır. Oysa, **agora** Yunanca'da ***konuşma*** ya da ***tartışma*** eylemini anlatan **egoris** sözcüğünden türetilmiştir. Dolayısıyla, kökende, ***tartışma alanı*** (Latince'de: **Forum.**) anlamına gelir.

AHTAPOT

Bir deniz canlısı **ahtapot**. Türkçe'de de **ahtapot** diyoruz. Büyüğü var, küçüğü var. Büyük olanları canavar gibi görülüp filmlere bile kahraman olmuştur. Büyüğünün de küçüğünün de temel özelliği sekiz kolunun olması. Adı da bu özelliğinden geliyor zaten. Grekçe'de **"sekiz kollu"** anlamına gelen **octopoda** sözcüğünden türetilmiş **octopus**; yani, **ahtapot**. Türkçe'de *ahtapot* yerine *sekizkollu* desek olmaz mıydı? Böyle bir alışkanlığımız, yabancı kökenli sözcükleri Türkçeleştirme alışkanlığımız pek yok. Olduğu gibi alıp kullanmayı yeğliyoruz. Biraz da, *marifet* sayıyoruz.

AIDS

Yirminci yüzyılın vebası diye adlandırılan **AIDS**, İngilizce'de *Edinilmiş İnsan Bağışıklığı Yetersizliği Sendromu* anlamına gelen dört sözcüğün, - **A**(cquired) **I**(mmuno**de**ficiency) **S**(yndrome). sözcüklerinin ilk harfleridir. (Ayrıca bkz.: HIV)

AKİDE (ŞEKERİ)

"...Akide şekerinin geçmişteki işlevi sadece ağız tatlandırmak değilmiş. Esasen akide sözcüğü, inanç, bağlılık, birbirinden ayrılmamak, yapışmak anlamında kullanılmış. Akidenin hikâyesi oldukça ilginç: Osmanlı devletinde ulufe günü yeniçerilere üç aylıkları dağıtılır ve saray avlusunda yemek verilirdi. Bu tören içinde yer alan akide merasimi ise kapıkulu askerlerinin aldıkları ücretlerden ve yemeklerinden memnun olduklarını gösteren basit ama ilginç bir törendi. Sadrazam ve divanı hümayun üyeleri ilkin askerin yemeğinden tadarlardı. Bundan sonra da kendilerine tabaklar içinde şekerler sunulurdu. Bu askerlerin bir şikayetinin bulunmadığının kanıtıydı.

Şeker tabaklarının divana getirilmesi herkesi rahatlatırdı. Saray helvahanesinde özel olarak hazırlanan ve işlevinden dolayı akide şekeri denen bu şekerler dirhem hesabınca ve bakır para biçiminde hazırlanırdı. Bu işlem bittikten sonra divanhane önünde Fatiha suresi okunurdu.

On sekizinci yüzyılın sonunda Şekerci Hacı Bekir, "Kelle Şekeri" olarak anılan konik bloklar halinde ülkemize gelmeye başlayan iyi vasıftaki şekerleri havanda dövüp odun ateşinde bakır kazanlar içinde eritip pişirerek akide imalatını gerçekleştirmiş.

Ünü o kadar yayılmış ki zamanın padişahı tarafından takdir edilerek, "Şekercibaşılık" unvan ve nişanı ile taltif edilmiş ve padişahın teşvik ve himayesine mazhar olmuş." (**Hürriyet**: "Akide Deyip Geçmeyin", 10 Şubat 1997.)

AKROBAT

Yunanca'daki ***acrobatein*** sözcüğü, ***yüksek yürümek, yükselerek yürümek***, yani ***ayak parmaklarının üstünde yürümek*** eylemini anlatır. *Yüksek* demek olan *acro/akro*, başka sözcüklere de kök olmuştur. (Bkz.: AKROPOLİS) İşte bu türlü yürüyen, daha doğrusu bedeninin her parçasını herkesin kullanamadığı biçimde kullanarak gösteriler yapan çevik ve becerili kişilere ***acrobatos/akrobat*** adı verilmiştir. **Akrobat**ların yaptığı, hoplama, zıplama, sıçrama, dönme, bükülme, atlama, vb., **akrobatik** hareketlerin tümü **akrobasi** diye anılır. Zaman içerisinde bu tür hareketlere benzer hareketleri gerçekleştiren aygıtlar ve bu aygıtları yöneten kişiler için de kullanılır olmuş-

tur bu sözcükler. Örneğin, uçaklar da akrobasi gösterisi yaparlar. Böyle gösteriler yapan uçaklardan birinin yöneticisi ***akrobasi pilotu*** diye anılır. ***Akrobat lamba,*** tıpkı akrobatlar gibi yukarıdan aşağı sallanır; ayrıca kıvrılır, bükülür, aşağı indirilir, sağa-sola çekilir, vb.

AKROPOL

Atina akropolündeki Parthenon tapınağı

Akropol/acropolis yalnızca Atina'da mı? Hayır, Antik kentlerin hepsinde **akropol** vardı. ***Acro***, Yunanca'da ***en yüksek*** demektir. Gene aynı dilde ***polis=kent*** anlamına gelir. Bu iki sözcüğün oluşturduğu bileşik sözcük, **acropolis** ise, ***kentin en yüksek yeri***ni anlatır. Dolayısıyla, eğer söz konusu polis=kent Atina'ysa, akropol, *Atina akropolü* diye anılır. (Ayrıca bkz.: POLİS)

AKURGAL

Dünyaca ünlü arkeologumuz Ord. Prof. Dr. **Ekrem Akurgal**'ın soyadı üç sözcükten oluşuyor. **A**=su, **KUR**=ülke, **GAL**=büyük demek. Böylece, Akurgal'ın anlamı büyük su ülkesi oluyor.

ALFABE

Benim kuşağımın ALFABE'si vardı. Şimdilerde, ilkokula başlayanlar birer ABECE ediniyorlar. Çünkü, Türkçe'de harf dizini A, B, C ile başlıyor. ALFABE, Yunanca'daki harf dizininin ilk iki harfiyle oluşturulmuş adıydı ABECE'nin. Yunan alfabesindeki harfler şöyle diziliyor: *Alpha/Alfa, Beta, Gamma, Delta, Epsilon, Zeta, Eta, Theta/Teta, Iota, Kappa, Lambda, Mu, Nu, Xi, Omicron/Omikron, Pi, Rho/Ro, Sigma, Tau, Upsilon, Phi/Fi, Chi/Ki, Psi, Omega.*

ALKATRAZ

Şimdi boşaltılmış olan ABD'nin ünlü Alkatraz Hapishanesi neredeyse dünyanın her yerinde yaşayanlarca bilinir. *Alcatraz/Alkatraz* adası

üstünde kurulu olan bu hapishane birçok öyküye, romana ve filme esin kaynağı olmuştur. Filmlerin en ünlüsü ise, Burt Lancaster'in başrolünü üstlendiği, -- Alkatraz'a düşmüş bir mahkûmu canlandırdığı *Alkatraz Kuşçusu*'dur.

Alkatraz adasının adı penguenlerden gelmektedir.

Bir kova ya da su kabının Arapçadaki karşılığı *el kadus (al-qadus)* imiş. Bu sözcükten *penguen*'in Arapçadaki adı türetilmiş *el-gatis (al-ghattis)*. Çünkü, Araplar pelikanın torba biçimindeki gagasında su taşıdığını düşünmüşler. Akdeniz gemicileri Arapçadaki bu sözcüğü Portekizceye aktarmışlar. Portekizcede *al-ghattis>>alcat-raz*'a dönüşmüş. Alcatraz adasına bu adın verilmesinin nedeni de pelikanların bu adada yuvalanmış oluşu.

Sözcüğün öyküsü burada bitmiyor. Çünkü *alcatraz*'dan martı demek olan *albatross* sözcüğü de türemiş. Çünkü, *alkatraz* sözcüğü Portekizceden İngilizceye aktarılırken farklı farklı telâffuz edildiği gibi penguen dışında birçok başka deniz kuşlarının adı olarak da kullanılmış. O değişik telâffuzlardan biri de *albatross* ve de *martı* için kullanılan sözcük. Sözcük bugün de kuulanılan imlâsıyla 1600'lü yıllarda yerleşmiş ve kimileri Latince *beyaz* anlamına gelen *albus* ile ilişkilendirdiği için büyük *beyaz* deniz kartalları için kullanılır olmuş.

ALMAN GÜMÜŞÜ

Bakır, çinko ve nikel alaşımından tıpkı gümüşe benzeyen, gümüş gibi parlayan (ve de parlaklığını yitirmeyen, kararmayan) bir madde eldeleyen Almanlardır. *İçinde hiç mi hiç gümüş bulunmayan* bu alaşıma **Alman Gümüşü** denmektedir.

ALTIN BOYNUZ / HALİÇ

"Avrupalıların Altın Boynuz deyişleri, Rumca eski adı olan Hriso Keras'ın tercümesi. Kağıthane ve Alibey derelerinin çatal vaziyette, boynuzu andırışlarından ötürü.

Haliç evvelce daha geniş ve derinmiş. Derelerin molozları, bayırların döküntüleri gittikçe doldurmuş, dibini de balçık haline getirmiş." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.147.)

"Haliç. Bizanslıların Khyysokeras (Altın Boynuz) dedikleri İstanbul iç limanı. Bu adı mitolojide bereketi temsil eden meyvelerle, çiçeklerle dolu boynuzdan almıştır." **(Edmondo De Amicis: *İstanbul (1874)*,** Çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s.1.'deki dipnotu.)

"Lugat ma'nasiyle, 'Halic' denizin büyük bir nehir şeklinde kara içine uzamasıdır. Yani uzun körfez. Şap Denizine 'Arap halici', Basra Körfezine "Fars halici" denmesi de bundan. Fakat onlar artık birer halic azmanı olup haliclikten çıkmış sayılır. Avrupa'dan daha büyük olan Avustralya'nın da adalıktan çıkıp kıt'a sayılması gibi. İdeal halic bizim İstanbul'dakidir. Frenkler, şekli bakımından ve pırıltılı güzelliğinden dolayı ona "Altun boynuz" der. Sahiden Halic, zeberced satıhlı ve güneş huzmeleriyle altın yaldızlı boynuz maktama benziyor. O kadar emniyetli bir liman ki rüzgârlar nereden eserse essin, fırtınalar nereden patlarsa patlasın o daima rehavetli bir rüya içindedir." **(İsmail Habib Sevük:** "Eyyub Sultan Sitesi", ***İstanbul***, Nisan 1993, sayı:5, s.87.)

ALTI KAVAL ÜSTÜ ŞİŞHANE

"**'Altı kaval üstü şişhane'** deyimi de bana her zaman acayip gelmiştir.

Öyle ya, altı bir müzik aleti, üstü ise bir semt.

Ne alakası var?

Sonra düşüne düşüne aslını buldum sanıyorum.

Deyimin aslı **"altı kaval, üstü şeşhane."**

Yani öyle acayip bir çalgı ki; altı bildiğimiz kaval, üstü ise altı delikli nefesli saz.

Ama, bugün bu deyimi **"altı kaval, üstü şeşhane"** diye söylemeye kalksanız yanlış söylediğinizi sanır ve sizi düzeltirler." **(Zülfü Livaneli:** "Temcit Pilavı", ***Vatan***, 3 Ekim 2002, s.5)

A.M. - P.M. ya da AM - PM

Hele bilgisayarla içli dışlı olmaya başladıktan sonra, daha önce de şu ya da bu nedenle kullanılan **A.M., P.M.** ya da **AM - PM** belirteçleri günlük yaşamımıza iyice girmiş oldu. Çünkü, bilgisayar saatlerinde bu iki belirteç yer alıyor. Saati belirten sayıların sonunda AM varsa sabah, PM varsa öğleden sonra ve akşam saatlerini yaşadığımızı anlıyoruz.

Çünkü, İngilizce'de **AM** = **A**(fter) **M**(idnight), yani gece yarısından sonra; **PM** = **P**(re)**M**(idnight), yani gece yarısından önce anlamına geliyor. Gece yarısı, gecenin 12'si ya da 00:00. Avrupalılar 24:00 diyorlar. Gece 24:00'ten bir saniye öncesi gece yarısından öncedir, yani **PM.** 24'ten bir saniye sonrası ise gece yarısından sonradır, yani **AM.**

Yıllar önce, ABD'de bir otele inmiştim. Kaydımı yaptırdım, oda anahtarımı aldım, kaydımı yapan görevliye *"good night"* (iyi geceler) dedim. Karşılık vermeden önce başını hafifçe çevirip saate baktı, 24:00'ü 20 saniye geçiyordu, *"Good morning, sir!"* (İyi sabahlar, efendim!) dedi.

AMBROSIA

Bkz.: NEKTAR

AMBULANS/AMBULANCE

Latincede *ambulare* eyleminin anlamı *yürümek*'tir. Fransızcaya geçtiğinde, savaş alanından savaş alanına dolaşan gezgin bir askeri hastahaneyi anlatan *hopital ambulant* tamlamasına dönüşür. 1800'lerde yalnızca *ambulant* sözcüğü hasta taşıyan atlı bir taşıtın adı olarak kullanıma girer. Ve bugün de hasta taşıyan motorlu taşıtlara ambulance/ambulans denilmektedir. Ne yazık ki, geçmişte kullanılan Türkçe *cankurtaran* adı terkedilerek Türkiye'de de belirtilen amaçla kullamnılan taşıtların üzerine *ambulans* yazılmış ve böylece yabancı sözcük yaygınlaşarak *cankurtaranın* unutulması sağlanmıştır.

AMNEZYA ya da AMNEZİ

Amnezya/Amnesia tanısı (teşhisi) konulmuş hastanın derdi, anımsayamamaktır. Belleğini yitirmiştir. Türkçe'de yaygın olarak **amnezi** diye kullanılan **amnesia** Yunanca ***anımsamak*** anlamına gelen ***mne*** sözcüğünden türetilmiştir. Baştaki **a** takısı, Yunanca kökenli başka sözcüklerde de görüldüğü gibi (Bkz.: ATOM) olumsuzluk anlatır. **Mne** *anımsamaksa*, **Amne** *anımsamamak/unutmaktır*, kısaca. ***Uluslararası Af (Amnesty) Örgütü***nün adındaki ***amnesty*** (amnesti) sözcüğü de aynı kökten gelmektedir. Affetmek, ceza uygulanmasına yol açan olayı *unutmak* demek değil midir?

AMON

Tek tanrılı dinlere birdenbire geçilmemiştir. Uzun bir sürecin sonucudur. Eski Mısır'da bile, tanrıların kralı sayılan **Amon**, önce Güneş tanrısı **Ra** ile birleştirilip **Amon-Ra** adlı ve bütün ülkede tapınılan tek bir tanrıya dönüştürülmüştü. Daha sonra anılan ikiliye, evrenin ve her şeyin yaratıcısı, aynı zamanda el sanatçıları ve özellikle yonut sanatçılarının koruyucusu tanrı **Phthas/Ptah** da eklendi. Ve bütün tanrıları kendisinde birleştirdiğine inanılan bu **tek** tanrı **evrenselleşti**.

Tanrılar çeşitli **biçimlerde** yansımıştır resim ve yonutlara. Örneğin, **Amon, *insan, koç başlı insan*** ve **koç** olarak betimlenmiştir. Ayrıca, *"saklanmış, gizlenmiş, görünmez"* anlamına gelmektedir **Amon**. Görünmezliğini belirtmek için de **mavi** renk kullanılarak betimlenmiştir genellikle. Mavi gökyüzü de (hele o zamanlarda) bilinmezlerle dolu değil midir?!

AMULET

Bkz.: MUSKA

ANADOLU

Anadolu (Anatolia) adı, Yunanca ***"güneşin doğduğu yer" /Doğu*** demek olan **anatole**'den gelmektedir.

ANARŞİZM

Anarşistler, devlet olmadan da insanların toplu olarak düzen içinde yaşayabileceklerini savunurlar. Savunuları, **anarşizm** diye anılır. Ve elbette bu inancı açıklayan Grekçe sözcükten türemiştir bu ad: **an arkhos** Grekçe'de **yönetimsiz** demektir.

ANATOMİ

Canlıların beden yapısını ve biçimini inceleyen bilim dalının adıdır **anatomi**.

Nasıl inceleyecek, nasıl bilgi sahibi olacaksınız insan ve her tür can-

lının beden yapısı ve biçimi hakkında? Elbette, kesip biçeceksiniz, başka yolu yok! İşte bu bilim dalının adı, *kesip biçme* eyleminden geliyor. Grekçe'de **anatome, kesip biçmek** demek.

ANEKDOT

"Anekdota", Yunan dilinde **(veya Grekçe'de) "yayınlanmamış şeyler"** anlamına gelir.

"Ektodos" yayınlanmak demektir. **"An"** eki ise, olumsuzluk sıfatıdır.

Prokopius'un üçüncü eseri olan **"Anekdota"**, gerçekten onun sağlığında yayınlanmamıştır. Çünkü bu kitapta, Prokopius'un, hizmet ettiği İmparatoru Justinyen ve onun eşi İmparatoriçe Teodora hakkında duyduğu dedikodular yazılıydı. Prokopius, bu dedikodulara, efendisi İmparatora karşı duyduğu nefreti de ekleyerek, kendince **"gizli bir tarih"** yazmıştı." (**Mehmet Barlas**: "Biraz İnsaflı ve Vicdanlı Olabilseydik...", ***Sabah***, 27 Mayıs 1997, s.19.)

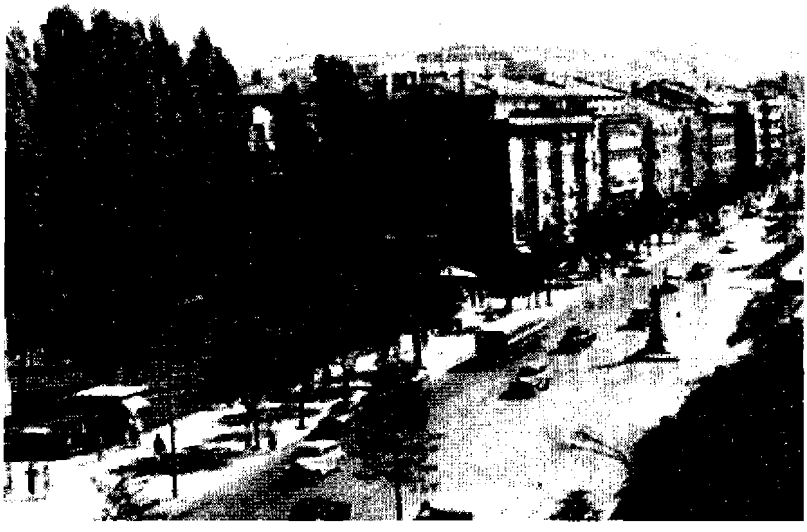
ANGEL FALLS / MELEK ÇAĞLAYANI

Venezüella'daki **Angel Falls/Melek Çağlayanı**, dünyadaki en yüksek çağlayandır. Ama, Melek adı verilmesi, ne dinsel nedenlerledir, ne de şiirsel bir adı olsun diye... Çağlayanı ilk keşfeden ve dünyaya duyuran kişinin adı **Jimmy Angel** olduğu için bu adı taşımaktadır.

ANİMASYON

Türkçe karşılığı da yaygınlaştı. **Canlandırma** sözcüğü, gitgide animasyonun yerini alıyor. Gelgelelim, büyük tatil köylerinde, beş yıldızlı turistik otellerde hâlâ ***"animatör"***ler görev yapıyor. **"Anima"**, Latince'de ruh anlamına geliyor. *Ruh=can*dır. Çizgiye ruh veren, çizginin devinmesini sağlayan **animatör**lerin, - *çizgi sanatçılarının yaptığı*na deniyor **animasyon**, yani **canlandırma**. Pekiyi, *tatil köylerindeki, beş yıldızlı turistik otellerdeki* **animatör**ler neyi canlandırıyorlar? Elbette, kumlarda, yüzme havuzunun kıyısında, odalarında gün boyu yatan, miskin miskin oturan *köy* ve/ya da *otel konuklarını*. Onlara *ruh* veriyorlar. Devinmelerini sağlıyorlar. Canlandırıyorlar.

ANKARA

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti **Ankara**'nın adı, **Bizanslı Stephanos** imzasını taşıyan *Coğrafya Sözlüğü*nde yer alan bilgiye göre, *Galatlar*'ca konmuştur. Galatlar Mısırlıları denize sürmüşler ve de çapalarına el koymuşlardır **Stephanos**'un dediğine göre. Ve ele geçirdikleri yerleşime de ***"gemi çapası"*** anlamına gelen **Ankyra** adını vermişlerdir ki, Mısırlıları yenilgiye uğratmanın onurunu simgeleyen gemi çapası unutulmasın, herkesçe bilinsin.

Şimdilerde pek kalmadı (yakın zamana değin Sheraton Kulesinin yükseldiği yerde kalıntıları yaşıyordu) ama, Ankara bağlarla kaplıydı. Yetiştirdiği üzümü, en az armudu denli, en az tiftik keçisi ve de kedisi denli ünlüydü. (Nitekim, Sheraton silindirinin üstüne dikildiği bağlar, ünlü Kavaklıdere Şarapları'nın mülkiyetindeydi.) Bir söylentiye göre, yerleşim, adını üzümden almıştır. Farsça'da *"üzüm"* demek olan ***"engür"*** sözcüğünden kaynaklanan **Engürü** adı, bugün **Ankara**'ya dönüşmüştür.

Ankara'nın uydudan çekilmiş fotoğrafı.

ANTEN

Latincede *antenna* gemilerde bulunan bir yelken direğinin adıydı. 1900'lerde telsiz iletişim teknolojisi kullanılmaya başlanınca ses dalgalarını almak için dikilen direkler için de benzerliğinden ötürü bu sözcük kullanılmaya başlandı. Türkçeye sondaki iki harf atılarak *anten* olarak geçmiştir.

ANTİK-ANTİKİTE-ANTİKA

Antik, Yunanca'da ***eski*** anlamına geliyor. Eskiden Türkçedeki karşılığı *kadim* idi. Bugün, **antik/antique, *eski (kadim) Yunan ve Roma yapıtlarının genel anılışı***dır. *Sanat yapıtı tecimi* söz konusuysa, *modern (çağdaş)* sözcüğünün *karşıtı* olarak kullanılır **antik**.

Antik sözcüğünden türetilmiş **antikite** sözcüğü bir dönemin adıdır. ***Antik Çağ, İlk Çağ*** diye de anılan bu dönem, ***tarihsel çağların başlangıcından Roma İmparatorluğunun çöküşüne değin olan süreyi*** kapsar. Yani, İsa'dan Önce 4 bin yılından İsa'dan Sonra 395 yılına değin geçen dönemi.

Genelde yapılan bir yanlıştan uzak durmak gerek: Antika, *eski eşyalara verilen ad*dır. Bir benimseyişe göre 70 yıllık herhangi bir eşya **antika**dır. Ancak, **antika**nın, **antik yapıtlarla bir ilişkisi yok**tur. Daha doğrusu, **antika=antik yapıt değildir.** Çok kişi bu iki kavramı birbirine karıştırmaktadır.

ANTROPOMORFİZM

Eski Yunan uygarlığının bir dönemi, İ.Ö. 480-325 arası **Altın Çağ** diye adlandırılmaktadır. Bu dönemin sanatı **soylu**dur. **Ölçek** ve **orantı**da, **biçim**de ve **anlatı**da (ifadede) **ülküsel** (ideal) **güzellik** eldelenmeye çalışılmış ve bu ereğe ulaşılmıştır.

Din **çok tanrılı**dır. **İnsan yaşamının her özel durumu için bir tanrı** vardır. Hiçbir tanrı **insana düşman değil**dir. Her tanrı **insanın özelliklerini** taşır. Örneğin, tanrıların tanrısı/yıldırım ve gökyüzü tanrısı **Zeus**'un çocukları **ölümlüdür.** Tek **ölümsüz** tanrı **Zeus**'tur ve güzel kızlara/güzel kadınlara düşkündür. (Bkz.: ZEUS) Bu özelliğiyle, örneğin hemen, Hıristiyanların tanrısından çok ayrımlı olduğu söylenebilir.

"Paris'in Yargısı" adlı tabloda 3 tanrıça 2 tanrı insan biçimli olarak betimlenmiştir.

Zeus'un eşi **Hera**, evlilik/aile/doğum tanrıçasıdır. **Kıskançtır**, (Zeus'un güzel kızlara ve kadınlara düşkünlüğü göz önünde tutulursa, nasıl olmasın ki!?), **öfkeli**dir, ve **öç almayı** da bilir. Bu yüzden de, tanrıların tanrısıyla evli olmasına karşın **tanrıçaların tanrıçası değildir. Athena**, sanat/zanaat/bilgelik tanrıçasıdır. Yazınla (edebiyatla) ilgili olduğu için, **Athena**'yı simgeleyen **baykuş** logosu, bugün de, kitaplıklar ve kitabevlerince kullanılmaktadır. **Athena**, ayrıca ve her şeyden önce savaş tanrıçasıdır.

Savaştaki terörün ve korkunun tanrısı **Ares**'tir.

Yer sarsıntısı ve denizler tanrısı **Poseidon**, sevgiden çok korkunun tanrısıdır.

Erkek güzelliği ve kehanet tanrısı **Apollon** iyiliksever bir tanrıdır. İkizi **Artemis** de iyiliksever bir tanrıçadır; - bereket tanrıçasıdır ve **Hera** ile birlikte **doğum**la ilgilenir. Ama kutsal bakire değildir. Bir öteki doğumla ilgilenen tanrı **Demeter**, aynı zamanda nesil tanrısı olarak da anılır.

Aşk tanrıçası **Afrodit** entelektüel ve duyguludur. (Ayrıca bkz.: AFRODİT)

Elbette, yeraltından da sorumlu bir tanrıça vardır: **Persefon**'dur adı.

Ateş/metal el sanatları/zanaat tanrısı **Hefaistos**, doğuştan özürlüdür. **Afrodit**'in kocasıdır. Karısının **Ares** ile kurduğu ilişkiye çok içerlemiş, bir gün iki aşığı yataktayken basıp üzerlerine ağ atarak hareketsiz hale getirmiş, öteki tanrıları çağırıp göstermiştir. Tanrılar kahkahalarla gülmüşlerdir iki aşığın durumuna. Bu söylence, Yunanlıların sevişirken basılmayı, ya da *uygunsuz durumda* yakalanmayı budalalık saydıklarını anlatmaktadır. Budalalık, Yunanlıları ve tanrılarını gülmekten kırıp geçiren ve hoşgörüyle karşılamadıkları bir hal (*insanlık hali* de denilebilir)dir.

Tanrıların habercisi, öykücü, falcı, palavracı bir tanrıdır **Hermes**.

Dahası; hırsızlık, parasal ilişkiler, tecim, şans, uyku ve düş tanrısıdır. Antropologlar, **Hermes**'i, en üçkağıtçı tanrı olarak kimliklendirmektedirler. Günümüzde inanılsaydı kendisine, çağdaş sanat ve psikanaliz alanında etkili olacağı öne sürülmektedir.

Dionisos ise, irrasyonelliğin, sarhoşluğun ve de uçukluğun tanrısıdır. İki yüzlüdür. (Günümüzde uyuşturucu kullananların, dizi cinayetler işleyenlerin, çocuklara kötülük edenlerin tanrısı olurdu.)

Yukarıda sıralananlar **Olimpos**'un önde gelen tanrılarıdır. Çok sayıda başka tanrılar da vardır. Örneğin, **Asklepios** şifa; **Hekate** hortlak/şeytanlık/büyü tanrısıdır. Sanatçıları dokuz **Musa** korur. Bunlar: **Clio** (Tarih), **Melpomene** (Tragedya), **Thalia** (Komedi), **Calliope** (Epik Şiir), **Urania** (Astronomi), **Eutherpe** (şiir), **Terpsichore** (Dans ve Koral Şarkı), **Polymnie** (Şarkı ve Oratoryo), **Erato** (Aşk Şiiri)'dur. (**Müze/Museum** sözcüğünün, **Musa evi** demek olduğu anımsanmalıdır. Sanat yapıtları - dolayısıyla, sanat - bugün müzelerde korunmaktadır.)

Görüldüğü gibi, Yunan tanrıları, insanın bütün erdemlerini ve zaaflarını gösterirler. Bir anlamda, insan gibidirler. Dolayısıyla, Yunanlılar, tanrı yonutlarını insan görünüşünde yapmışlardır. Tanrılar da ölümlü insanlar arasında, insanların yaşadıkları gibi yaşamaktadırlar çünkü. Dolayısıyla, insan vücudu tanrıları görünür kılmakta en inandırıcı örnek olarak benimsenmiştir. Elbette, bu benimseyiş, aynı zamanda, insanı her şeyin ölçüsü olarak alan, insanı yücelten bir dünya görüşünün sonucudur.

İşte, insan özelliklerinin tanrılara yakıştırılması ve tanrıların insan biçiminde betimlenmesine **antropomorfizm** denilmektedir. Yunanca'da ***insan*** anlamına gelen ***anthropos*** ve ***biçim*** anlamına gelen ***morphe*** sözcüklerinden oluşmuş bir bileşik sözcük. Anlamı: **İnsanbiçimcilik. Antropomorfik** ise **insanbiçimli** anlamına geliyor. Yunan tanrı yonutları **antropomorfiktir.**

AQUATINTA / LEKE BASKI

Leke baskı, bir oymabaskı yöntemidir. Renklerin çeşitli tonlarını eldelemek için kullanılır. Üstü aside dayanıklı toz reçine ile kaplanan bakır levhalar aside batırılır. Levhanın üstü toz reçineyle kaplanmamış kesimleri asidin etkisiyle çukurlaşır. Temizlenen levhaların çukur ke-

simlerine boya sürülür ve baskıya geçilir. Sonuçta suluboyayı andıran geniş renk lekeleri eldelenir. Suluboyayı andırması dolayısıyla bu tekniğe, Fransızca'da **su** anlamına gelen **aqua** ve **renk** anlamına gelen **tinte** sözcükleri birleştirilerek, **aquatinta** denmiştir.

Leke baskı tekniği, Fransız baskı sanatçısı **Jean-Baptiste Le Prince**'in 1768'de toz reçinenin aside dayanıklılığını keşfetmesiyle gelişmeye ve o yüzyılın sonlarında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. İspanyol sanatçı **Francisco José de Goya y Lucientes** ya da yaygın bilinen adıyla **Goya** (1746-828) oymabaskılarının çoğunu bu teknikle yapmıştır. Goya'nın ölümünden sonra bir süre kullanılmayan leke baskı tekniğinin öteki uygulayıcıları **Edgar Degas** (1834-1917), **Camille Pissaro** (1830-1903), **Pablo Ruiz Y Picasso** (1881-1974) **Georges Rouault** (1871-1958) olmuştur. (Ayrıca bkz.: TAŞİZM/ LEKECİLİK)

ARASTA

"Büyük camilerin çevresini oluşturan medrese, hamam, darüşşifa, sübyan okulu gibi tesislerle birlikte, veya karşılıklı iki sıra halinde ahşap ya da kâgir olarak inşa edilen dükkân topluluğundan oluşan büyük çarşılara **Arasta** adı verilirdi. Arastalar genellikle medrese, darüşşifa, imaret, hamam gibi hayır kuruluşlarına gelir sağlardı.

...bulundukları yeri süslediklerinden dolayı Farsça'da süslemek anlamına gelen *'Aresten'* mastarından alınarak **Arasta** denilmiştir. Arastaların önünden geçen sokakların genellikle üzeri açıktı. Bazı yerlerde Direklerarasında olduğu gibi önlerinde kemerli bir revak bulundurularak kısmen örtülürdü. Eğer, üzerleri tamamiyle kubbelerle kapatılırsa o türlere 'Kapalıçarşı' denilmektedir." (***İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, Tercüman, İstanbul 1982, s.758.)

ARBAT

Moskova'ya gidenler **Arbat** sokağını kesenkes ziyaret ederler. Gitmeyenler bile, bu ünlü sokağın varlığını bilir. Ancak, bu adın nere-

den geldiğini, sokağın niye bu adla anıldığını bilenlerin sayısı pek fazla değildir.

Ertuğrul Balıkçıoğlu, 1996'daki Arbat sokağını, geçmişine ışık tutarak anlatıyor:

"Arbat ismi, Tatarca'daki 'varoş' kelimesinden geliyor. 16. yüzyılda Çar'ın hizmetçilerine ayrılmış bir bölgeymiş burası. Yan caddelerde de zanaatla uğraşan loncaların bulunduğu küçük bir ticaret merkezi bulunmaktaymış. 1800'lerin başında aristokratik bir yerleşim yeri olmuş. Daha sonraları da alışveriş için popüler bir merkez... Şimdi Arbat'ı anlatan bütün rehberlerde, caddede yürürken cepçilere dikkat edilmesi özellikle belirtiliyor.

Yazar Bulgakov'un 'Arbat Sokağı Çocukları' adlı romanı burada geçiyor, Bolşevik devrimi sırasında öldürülen soyluların trajedisini anlatıyordu. O dönemde bu ünlü sokakta kan oluk gibi akmış, son derece büyük olan evler yoksullar tarafından paylaşılmıştı. Gel zaman git zaman, bu sokak yeni misafirleriyle tanıştı: Ressamlar. Bütün dünya, bu sokağı ressamlarla bir kez daha tanıdı. Moskova'ya gidenler mutlaka sokağa uğrayıp portrelerini yaptırıyorlar.

Arbat sokağı yaklaşık bir kilometre uzunluğunda, Moskova ölçülerine göre pek de geniş olmayan bir cadde. Özellikle akşam saat beşten itibaren cadde dolmaya başlıyor. Burada bütün sosyal katmanları görmek mümkün. (...)

Arbat sokağında kürkçü dükkânları, Lenin hatıra eşyaları, liderlerin maskları ve eski Sovyet Ordusu'ndan geriye kalan askeri kemerler, üniformalar ve madalyalar bulmak mümkün. Sovyet rejiminin tarihe karışması ve özellikle yabancı paranın bölgeye akmasıyla, birçok sanatçı, hediyelik eşya satıcısı buraya doluşmuş, cadde trafiğe kapatılmış.

Gençler arasında özellikle LSD, melek tozu ve çeşitli haplar çok yaygın. Sadece Rus sanatçılar yok, özellikle Latin Amerika'dan gelen sokak çalgıcıları da rağbet görüyor. Eğlence hiç durmuyor. Sarhoş olup sokakta dans edenler, kumrular gibi sevişenler, kavga edenler... Arbat geçmişteki ihtişamıyla, kan ve gözyaşıyla, kendisinden doğan büyük ressamlarıyla yaşamıyor artık. Bu Arbat başka Arbat..." (**Ertuğrul Balıkçıoğlu**: "Bolşevik Devrimi Sırasında Bu Sokak Kan Gölüydü", ***Hürriyet***, 6 Temmuz 1996.)

ARIZONA

ABD'nin 48. eyaleti Arizona, adını, bölgenin yerlileri olan Papago Kızılderililerinin dilinde "küçük kaynağın yeri" anlamına gelen *alehzon* sözcüğünden almıştır. Bu adın ilk kez 1736'da bölgeye yerleşen İspanyollarca kullanıldığı bilinmektedir. Ne var ki, adın varlığını duyuruduğu kaynak Birleşik Devletler'de değil Meksika'nın sınır bölgesindedir.

ARYAN

Hitler ve Naziler (Bkz.: NAZİ) bir **Aryan/Ari** ırk yaratmak peşindeydi. Yahudi kanı karışmamış, *"safkan"* bir ırk. Sanılır ki, **Aryan /Ari** *"safkan"* demektir.

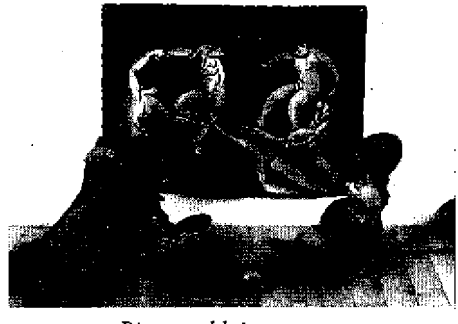
Hayır. Aryan'ın etnik ve dilsel iki anlamı vardır. Etnik anlamda Aryan, İran'dan kuzey Hindistan'a göç eden ve oradaki nüfusla kaynaşan nüfustur. Hint-Avrupa anadilini konuşan bu insanlar Hintli ve İranlıdırlar ama aralarında kesinlikle Alman, İngiliz ya da Amerikan yoktur.

Dilsel anlamda Aryan, Hint-Avrupa anadilinden kaynaklanan dilleri konuşan insanları tanımlamaktadır. Yani Grek, İskandinav dilleri ve İngilizce'yi de içeren Germanik dilleri, Hintçe, Farsça, Ermenice, Arnavutça, Slavca ve Baltıkça konuşan nüfusu. Ve de Sanskritçe'de *arya=soylu* demektir.

Hitler ve Nazilerin yaratmak istediği *"safkan"* ırkın **Aryan/Ari** ırk diye adlandırılmasının ne denli yanlış olduğu ortaya çıkmıyor mu?! Elbette, asıl yanlışlığın amaçta yattığını es geçerseniz...

ASAMBLAJ

Bkz:. KOLAJ

Bir asamblaj

ASBESTOS

Eski Yunan'da *asbestos* sözcüğü yanan ve söndürülemeyen şeyler için kullanılmaktaydı. Sonraları başka kültürlerce de benimsenen bu sözcük 1300'lü yılların İngiltere'sinde sürekli

bir alevi olan efsanevi bir taşı anlatmak için kullanılır. Yüzyıllar sonra ise, tümüyle ters anlamıyla, doğal olarak oluşan, ısıya ve alev almaya dayanıklı bir mineralin adı olur.

ASTROLOJİ

Burçlar

Grekçe'deki **yıldız** anlamına gelen **astron** sözcüğü ile oluşturulmuş bir başka bileşik sözcük. İkinci ayağını **söz** anlamına gelen logos oluşturuyor. Bir konu hakkında söylenmiş sözler, o konu hakkındaki bilgiyi içerdiği için, **logos**tan türetilmiş ve ***anlatım biçimi*** ya da ***bir düşüncenin anlatımı*** anlamına gelen **logia** sözcüğü, **astron** sözcüğüyle birlikte yıldızlar hakkında anlatılanlar, yani **bilgiler** demek oluyor. Kısaca ve Türkçe söylersek: **yıldızbilim**. Tıpkı bu örnekteki gibi, ***logia, - logie, logy,*** neyin sonuna eklenmişse, onu bilime dönüştürüyor. (Bkz.: ...LOJİ) ***Morpholoji=biçimbilim, kriminoloji=suçbilim, teoloji=tanrı(din)bilim, sosyoloji=toplumbilim,*** vb. **Astroloji** ise, **yıldızbilim** anlamına geli-yor. Yıldızlar nerede, ne zaman, nasıl, neden etkiliyor yerküreyi ve yerküredeki canlıların yaşamını? **Astroloji** bu sorunun yanıtlarını içeriyor. Kendini bu bilime vermişler de **astrolog** diye anılıyor. (Ayrıca bkz.: HOROSKOP)

ASTRONOMİ

Grekçe'de ***astron=yıldız, nomos=yasa*** anlamındadır. (Arapça'ya geçince ***nomos, namus*** olmuştur. (Ayrıca bkz.: NAMUS) Bu iki sözcüğün oluşturduğu bileşik sözcüğün tam karşılığı ise **yıldız yasası** oluyor. Biz, Türkçe'de **gökbilim** diyoruz. **Gökbilim/astronomi,** gökyüzünde *yalnız gezen yıldızlar*dan takım halinde dolaşanlara, en küçük yıldızdan en büyük yıldıza, en sönüğünden en parlağına, birbirileriyle ilişkilerine, uzaklıklarına yakınlıklarına, hangisinin hangisinin çevresinde fir döndüğüne, hangisinin hangisinin yolunu kestiğine,

hangisinin 'tutulduğu'na, hangisinin omurgasının (ekseninin) eğri, hangisinin düz olduğuna, vb., değgin (dair) bilgiler topluyor. Bu bilgileri toplamak için yerinde incelemeye insan gönderiliyor artık. Uzay mekikleriyle, uzay kapsülleriyle gönderiliyor. Yerinde inceleme yapmaya gönderilenlere **astronot/astronaut,** yani ***yıldız tayfası*** deniliyor Batıda/ABD'de. Doğuda/Rusya'da ise **kozmonot. Kozmonot**un ***kozmo***su, ***cosmos***tan geliyor. **Cosmos**, yani evren...

AŞİL TOPUĞU

Her insanın bir zayıf yanı vardır. Bu zayıf yanı, **Aşil Topuğu** diye nitelenir. Ve elbette bu sözün kökeni söylencelere dayanır.

Aşil, yani **Akhilleus** bir söylence kahramanıdır. **Aşil**'e ne ok, ne kılıç işler. Çünkü, annesi **Aşil**'i kutsal ırmakta tepeden tırnağa yıkadığı için, vücudu bir çeşit zırhla kaplanmıştır. Ne var ki, günün birinde, topuğuna bir ok saplanmış ve ölüvermiştir. Çünkü, anne, oğlunu kutsal ırmağın sularına daldırırken topuğundan tuttuğu için **Aşil'in topuğu**na su değmemiştir. Dolayısıyla, topuğu kendisini oktan, kılıçtan koruyacak zırhla kaplı değildi.

ATLANTA

Modern Olimpiyat Oyunlarının ilki 1896'da düzenlenmişti. Yüz yıl sonraki Olimpiyat Oyunları ABD'nin **Atlanta** kentinde gerçekleştirildi. **Atlanta**'nın ilk adı, *"sonuç/son istasyon"* anlamına gelen Terminus'tu. 1845'te eyalet merkezi oldu. Ve bir demiryolu müteahhiti, ***Terminus***'un ***Western and Atlantic Railroad*** (Batı ve Atlantik Demiryolları)'un son istasyonu olduğunu belirterek, adının **Atlanta** olarak değiştirilmesini önerdi. Önerisi benimsendi.

ATLAS

İçinde haritalar olan kitaplar Atlas diye anılırlar. Kökende, Atlas, eski Yunan mitolojisinin kahramanlarından birinin adıdır. Evreni omuzlarında taşıyan bir Titandır. 1500'lü yıllarda bir yayıncı haritalardan oluşan bir kitap basıp da kapağına da omuzlarında evreni taşıyan Atlas'ın görüntüsünü koyunca, başka yayıncılar da harita kitaplarının kapaklarını aynı görüntüyle donatmaya başlarlar. 1595 yılında bir

Felemenk haritacı *Atlas* adını başlık olarak kullanır. 1600'lü yıllarda harita kitaplarına *Atlas* adı konulması gelenekselleşir.

ATLET

Eski Yunan'da fiziksel yarışmalarda kazananlar athlon denilen bir ödül verilirdi. Zaman içerisinde, bu ödüllerden birini kazanmak için yarışanlara *athleta* denilmeye başlandı. Sözcük Yunancadan Latinceye benzer biçimde geçti. Biz de Latin kökenli dillerden neredeyse aynen aldık ama *atlet* olarak söyleyip yazageliyoruz.

ATM

Artık bankaya girmeden, hesabından para çekebiliyor çok kişi. *Banka kartıyla*. Kartla para çekilen makinelere ise **ATM** deniliyor. (A)uto-matic (T)eller (M)achine = Otomatik Vezne Makinesi'nin kısaca söylenişi **ATM**.

ATOM

Soyut resmin önde gelen imzalarından, hukuk ve ekonomi-politik öğrenimi de görmüş olan Rus ressam **Vassily Kandinsky**'nin, 1913 yılında, "benim için **atomun parçalanması dünyanın parçalanması gibi bir şey**" diye yazdığı biliniyor. Atomun parçalanması, birçok şeyin alt üst olmasına yol açtı. Alt üst olanlar arasında **atom** sözcüğünün anlamı da bulunuyor. Sözcük anlamsızlaştı. Çünkü, **atom** sözcüğü, Yunanca'daki, ***kesilmiş parça, dilim*** anlamına gelen **tomos** sözcüğünden gelmektedir. Başındaki **a** ise ***olumsuzluk takısı***dır. Dolayısıyla, **atom, parçalanamaz** anlamına gelmektedir. Oysa, bilim, ***parçalanamazı*** (***atom***u) ***parçalayarak***, sözcüğü de anlamsızlaşmıştır.

Atomun parçalanması, konvansiyonel silahları da *anlamsızlaştırdı*. Nükleer savaş olasılığını ve yaratacağı çekinceleri gündeme getirdi. Ve ABD, ilk atom bombalarını, 1945 **Ağustosunda Japonya'** nın iki kentine atmakta sakınca görmedi. İlk iki atom bombasına ad da verilmişti. **Hiroşima**'ya atılanın kod adı **Küçük Oğlan/Little Boy; Nagasaki**'ye atılanın ise **Şişman Adam (Şişko)/Fat Man** idi.

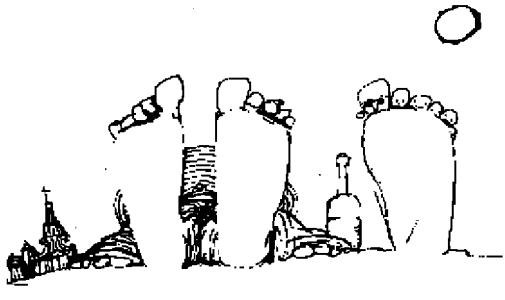
AVOKADO

"Aztekler, avokado meyvesinin şeklini erkeğin erbezlerine benzetip, ona bu anlama gelen "ahuacatl" adını vermişler. Daha da ötesi, bu meyvenin olgulaştığı dönemde bakirelerin evden dışarı adım atmalarını yasaklamışlar." (**Ahmet Örs**: "Afrodit'in Sofrası", ***Cafe Pazar***, 22 Ekim 1995, sayı:45, s.18-19.)

AWACS

Yabancı dillerdeki deyimlerin kısaltılmış söylenişleri Türk basın-yayın organlarınca yaygın olarak kullanılıyor. Bunlardan biri **AWACS**. Örneğin şöyle bir başlık okunuyor: *"Bir **AWACS** uçağı düştü."* Nasıl bir uçaktır düşen? **AWACS**, *Boeing* gibi, *Concorde* gibi bir uçak markası, bir tür uçağa verilmiş ad mıdır? Hayır. Şudur: **A(irborne) W(arning) A(nd) C(ontrol) S(ystem).** Çevirisi: ***Havadan Uyarı Ve Denetim Sistemi.*** Çevirisindeki sözcüklerin baş harflerinden oluşacak kısaltma kullanılsaydı, haber başlığı, *"Bir **HUVDS** uçağı düştü."* diye atılacaktı.

AYAK (FOOT)

Ölçü birimlerinden **ayak** (foot), bugün hâlâ kimi ülkelerde kullanılmaktadır. İnsan ayağının uzunluğunu temel alan bu ölçü birimi 25-34 cm. arasında değişirdi. ABD'de 1959 yılında 30.48 cm. olarak belirlenmiştir. Bir ayak ikiye, üçe, dörde, altıya ve on ikiye bölünebilir.

Bir **ayak**'ın 12'de biri **inç** ya da **parmak** diye anılır ve 2.54 cm'dir. Adını, Latince'de *'on ikide bir'* anlamına gelen **uncia** sözcüğünden (İngilizce'de **unce** ya da **ynche**; gene aynı dilde ağırlık ölçüsü olarak kullanılan **ounce** sözcüğü de Latince unciadan gelmedir.) alan ve **inch** (inç) diye anılan bu ölçü birimini, 1150 yılında, İskoçya Kralı I. David *"başparmağın tırnak dibinin genişliği"* olarak tanımlamıştır. İnsanların parmak genişliklerinin değiştiği göz önüne alınarak bir de ortalama

tutturma yolu bulunmuştur: Geniş, orta, dar olmak üzere üç ayrı genişlikteki başparmağın tırnak dibi genişlikleri toplanıp üçe bölünmüştür.

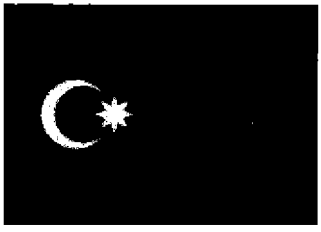
Doğu ölçü birimleri **arşın** ve **endaze** de (genişlikleri Batıdan ayrımlı da olsa) **parmak** kaynaklıdır. **Çarşı arşını** 16 parmak ya da 65 cm.dir. **Mimarlık arşını** ya da **Zira-i mimari** ise 24 parmak ya da 75,7 cm. dir.

Derinlik ölçümünde, kulaç kullanılırdı. **Kulaç**, insanın kollarını açtığında birinin ucundan ötekinin ucuna değin olan uzaklıktır. Yükseklik ölçüsü olarak **adam boyu**nun (insan boyu) kullanıldığı da biliniyor.

Anlaşılacağı gibi, **metrik sistem**e geçilinceye değin kullanılan ölçü birimleri **el** ve **ayak** gibi **insan organlarına**, -genelleştirilerek söylenirse, **insan ölçüleri**ne dayalı olarak geliştirilmişti. Bu da doğaldır. Çünkü, insan, kumaş alırken kendini giydirmeyi amaçlıyordu. Yapılar, içinde yaşanılmak için yapılıyordu.

Anıtsal yapıların, sfenks gibi anıtların insanın ölçülerini çok aşan boyutlarda yapılması yanılgıya yol açmamalıdır. Çünkü, anıt yapılar insana kendisinden üstün güçlerin varolduğunu (tanrı, din, siyasal güç, toprak sahipliği, zenginlik, vb.) anımsatmak, insan üzerinde baskı yaratmak için insan ölçüleri özellikle abartılarak gerçekleştirilmişlerdir. Öteki bir anlatımla, **abartılmış olan gene insanın ölçüleridir**.

AZERBAYCAN

Azerbaycan bayrağı

"Kızıl başlık giyme adeti, İsa'dan iki bin yıl önceden beri güçlü adalet anlayışını temsilen, **Zerdüşt**'ün **Mazdek** rahiplerinde bilinmektedir. Bunlar, Ortadoğu'nun en kutsal meyvesi **"Nar"** (içinin kızıl, köze benzemesi özelliğiyle) biçimli kırmızı, çıkıntılı, taç başlık takarlardı. Ateş, bu inançta tek Tanrı Ahura Mazda'nın yeryüzündeki simgesidir. Zaten Athar'dan Ater ve **Azer** (Hazar), **Atharbagdan**'dan **Azerbaycan** oluşmuştur (ateş yeri)." (**Burçay Anger**: "En Çekici, En Kahraman", ***Cafe Pazar***, 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.) (Ayrıca bkz.: KIZILBAŞ)

BABIALİ

"Sublime-Porte, Hohe Pforte, Verhovniy Dvor; Londra, Berlin, Paris, Viyana ve St.Petersburg (Petrograd) gibi Avrupa başkentlerinde, Osmanlı hükümeti böyle adlandırılırdı; "Bab-âli"nin yabancı dillere çevirisiydi ve *Quay d'Orsay, Wilhelmstrass* veya bugünkü *Kremlin* ve *Beyaz Saray* (White House) gibisinden adlandırmaydı bu sözcükler. Ama hemen belirtelim, 19. yüzyıla kadar Babıâli sözü, Osmanlının kendi zihninde; Paris, Londra, Viyana'daki devlet adamlarına yaptığı oturaklı çağrışımı yapmazdı doğrusu. Gerçi "devlet kapısı" yaygın bir deyim, ama kapı olan yer birkaç taneydi. Sarayın kapısı "Bab-ı hümayun" yani emperyal kapı, gene sarayın içinde de orta kapı (Babı'sselam), içkapı ise (Bab-ıssaade) diye adlandırılırdı. Sonra Şeyhülislamın ofisine *Bab-ımeşihat*; yeniçeri ağasının ofisine *Ağakapısı*; defterdarlığa *Bab-ı defteri* deniyordu. Sadrazamın konağına *Bab-ıâli* veya *Bab-ı asafi* denir, ama Babıâli kalıcı ismi oldu.

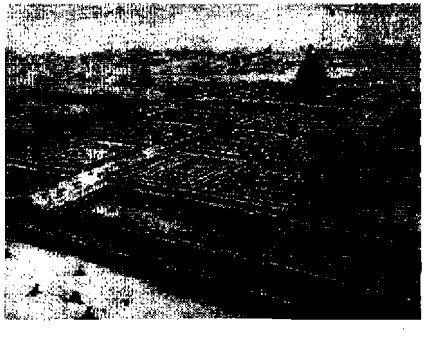
Aslında İstanbul'da sadrazamın, şeyhülislamın, İstanbul kadısının belli bir ofisi yoktu. Kamusal binalar, yani bugünkü gibi resmi daireler yakın zamanların icadıdır. Her yüksek memurun konağı, onun ofisiydi aynı zamanda. Kanuni devrinin vezirleri Babıâli'de oturmazdı. İlk defa 17. yüzyılın ortalarında, Derviş Paşa'dan itibaren bugünkü Babıâli sadrazamın konağı ve resmi ofisi olarak devamlı kullanılmaya başlandı. O zaman bina ahşaptı. Bu ahşap devrin kalıntısı olarak, Gülhane parkına doğru Alay Köşkü caddesi üzerindeki kapının halen ahşap olduğu görülür. Bu semtin ve konağın adı olan Babıâli; sarayın dışındaki devlet bürokrasisinin ve dış dünyanın gözünde Osmanlı hükümetinin de adı oldu böylece. Babıâli bugün hükümet değil, basın demek. Türkiye'nin fikir hayatını, kamuoyunu biçimlendiren basın bu semte yerleşmiş, Babıâli dün yönetim demekti, bugün yönetimin ister istemez kulak verdiği ve çekindiği bir çevrenin adı oldu.

Eğer saraydaki *divan-ı hümayun* gittikçe önemini yitiren ve toplan-

maktan vazgeçen bir kurul olmasaydı, belki de Osmanlı hükümetinin adı Babıâli değil, *kubbealtı* olarak kalırdı. Nitekim eski devirlerde yüksek yönetici gruba "kubbealtı vüzerası" deniyordu. Bugün Sirkeci'den Gülhane parkına giderken; bir köşeden Alay Köşkünün diğer köşeden de Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin karşısında yer alan üst tarafı ahşap kapı, bir zamanların ünlü Babıâlisidir. (...)

Babıâli yangınlara alışıktır. 18. yüzyılda birkaç yangın geçirdi. 1808'de *Alemdar Mustafa Paşa* konağa saldıran yeniçerilere karşı, haremde kalan bir cariyesini ve kendini silahla savundu, sonra da cephaneliği ateşleyip, konakla birlikte birkaç yüz yeniçeriyi de havaya uçurdu. O olaydan sonra Babıâli ve konak yeniden yaptırıldı, fakat sadrazam konutu olmaktan çıkıp, sadece devletin başbakanlık ofisi olarak kullanılır oldu. (19. yüzyıl sonunda sadrazamlara resmi bir konut da verildi, Nişantaşı'nda... Bu konakta oturmak şimdi İstanbul valilerine kısmet.) Yanıp yanıp, yeniden yapılan Babıâli'yi yangına karşı duracak biçimde, yeniden yaptıran *Sultan Abdülmecid* oldu. Babıâli'nin ahşap dönemi Tanzimatla bitti. İstanbul Valiliğinin bulunduğu kâgir bina, yani eskinin sadrazamlığı budur ve 1844 yılında bitmiştir. Önce etrafı yüksek duvarla çevriliydi. Yıktırıldı. Bir ara parmaklıklar vardı, kaldırıldı. Şimdi yeniden parmaklık yapıyorlar." (**İlber Ortaylı:** ***İstanbul'dan Sayfalar***, Hil yayın, İstanbul 1986, s. 66-71.)

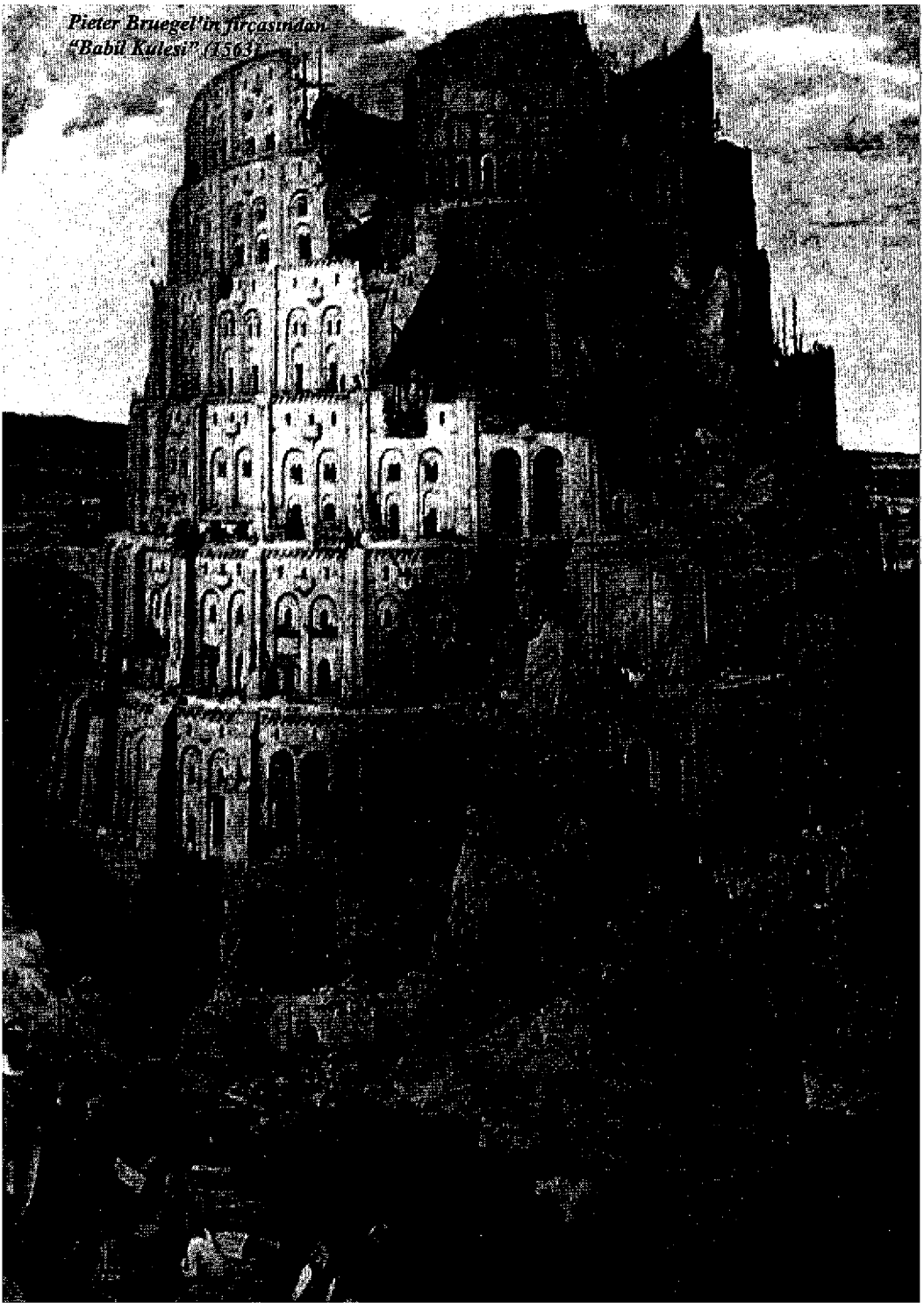
İlber Ortaylı'nın yazısı 1986 tarihini taşımaktadır. O sıralar, Babıâli denilince basın akla geliyordu. Bugün de geliyor. Ancak, büyük basın kuruluşları İkitelli'de yaptırdıkları yüksek ve büyük yapılara taşındılar. Sanırım, gelecekte, basın anılmak istendiğinde İkitelli denecek, diye düşünüyorduk ki, İkitelli'den geri dönüş başladı. Kimi basın organları yönetimlerini yeniden kent içine taşıdı.

Babil'in temsili görünüşü.

BABİL

Adını taşıyan *kulesi* ve dünyanın sekiz harikasından biri sayılan *asma bahçeleri*yle ünlü **Babil**'in adı Babil dilinde *kapı* anlamına gelen *bab* ve *tanrı* anlamına gelen *ilu* sözcüklerinden oluşmuştur ve *Tanrı kapısı* anlamına gelmektedir.

Pieter Bruegel'in fırçasından "Babil Kulesi" (1563)

BABÜR

Hindistan'da Babür Hanedanını kuran ve ilk imparator olarak egemenlik süren Babür Han/Şah'tır. **Babür**, Arapça'da *kaplan* anlamına gelmektedir.

BAKIRKÖY

"Adı üstünde, asırlarca Vidos, Litros, Ayamama misillu, bu da Makri namıyla bir Rum köyü.

(...) Makri yerine Bakır denilmesi eskidir. Okuması yazması kıtlar, bilhassa kadınlar, hatta oraya yerleşmişlerden rahmetli bir yenganım ve kızları bu ismi kullanırlardı. Aynı isabet ederlermiş (en doğrusunu söylerlermiş)..." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.153.)

BALE

İtalyanlar dans etmek eylemini *ballare* diye söylerler. *Baletto* ise, dans demektir. Rönesans'ta zenginlerin malikanelerinde onur konukları için düzenlenen şölenlerde şarkı söyleyebilen mimik sanatçıları dans ederlerdi. Ancak bu dansların bir konusu (bir *iletisi*) olurdu. Konunun ne olacağına, nasıl sergileneceğine bilginler/düşünürler karar verirlerdi. Dansın figürleri de seçilen ve sergilenen konuya uygun olarak tasarımlanır, sanatçıların bu figürleri uygulamaları istenirdi.

İtalya'ya dans Yunanistan'dan gelmiştir. Romalıların Yunan resim ve yonut sanatından, Yunan mimarlığından çok etkilendiğini biliyoruz. Yunan tiyatrosundan da etkilenmişlerdir.

İki ayrı baleden görünüş.

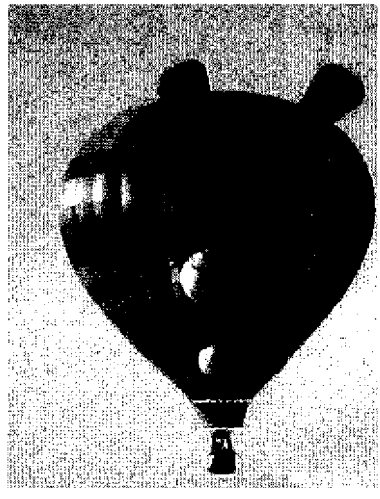
İtalyanca ***baletto*** sözcüğü ***ballet*** sözcüğüne dönüşmüştür Fransızların ağzında. Ve bugün kullanılan bale terimleri Fransızca'dır. Çünkü, bale Fransa'da gelişmiş, ilk bale okulu 1673 yılında bu ülkede kurulmuştur.

Saray balelerinde, profesyonel sanatçılar değil, saray sakinleri ve sarayın soylu konukları dans ediyorlardı başlangıçta. Bale devinimleri *(figürler/duruşlar)* krallar ve asilzadeler için tasarımlanıyordu. Değerli taşlarla işlenmiş, ağırlığı 70-80 kiloyu bulan giysilerle dolaşan kral ve öteki soyluların hızlı yürümeleri bile sorundu. Dolayısıyla dans figürleri, dans adımları da karmaşık değildi. Olamazdı. Ayrıca kimi duruşlar, devinimler gene saraylıların yaşamından alınmaydı. Örneğin, dansçıların bacaklarını kasıktan aşağıya dışa dönük tutuşları, kollarını taşıyışları *(port-de-bras)* eskrim sporunun saptanmış kurallı duruşlarından ve devinimlerinden kaynaklanmıştır. Eskrimci de saldırı, korunma ve geri çekilme devinimlerini kolayca ve hızlı yapabilmek için ayağını dışa doğru basıyor, kollarını başıyla eşgüdümlü biçimde kullanıyordu. Ayrıca, sarayda yaşayanların günlük doğal ilişkilerindeki zariflik belirtisi sayılan ağır ve yapmacıklı devinimleri de doğal olarak dans duruş ve figürlerine yansımaktaydı. Bu duruş ve devinimler, zaman içinde kurallaştırılmış, kurulan bale okullarında öğretilmiş ve klasik balenin temel figürleri olarak bugünlere ulaşmıştır.

Özetle söylenirse, klasik bale, "saray" çıkışlıdır. Soylular, sarayda, kendi aralarında, müzik eşliğinde şiirler okurken, danstan ve mimden de yararlanıyorlardı. 17.yüzyılda kurulan ilk bale okulunda, soyluların duruş ve davranış biçimleri öğretilerek yetiştirilmiştir profesyonel dansçılar.

BALON

Bu sözcüğün tarihi İtalya'da Orta Çağa değin dayanır. O dönemde *balon* topun bir biçimidir ve İtalyancası *balla*'dır. Genelde kastedilen biçim, büyük bir topun biçimidir. Sözcük 1500'lü yıllarda İngilizceye geçer ve "bir büyük şişirilmiş deri top" anlamında kullanılır. Bu topla oynanan oyunun adı da balond'dur o sıralarda. 1700'lü yıllarda Fransa'da Montgolfier kardeşler bir hava taşıtı icat ederler ve adını balon koyarlar.

BALTALİMANI

"Rumelihisarı'nın ötesi Baltalimanı. Oraya ismini bırakmış olan zat, İstanbul'un fethi sıralarında Gelibolu'daki donanmamızı hazırlayan Baltaoğlu Süleyman Bey'dir: Osmanlı Devleti'nin ilk kap-tan-ı deryasıdır. Muhasara sıralarında gemilerimizi bu Fadalya limanına getiren odur." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.164.)

BALYEMEZ TOPU

"...Zaten 'Aman Türkçe olmasın da, ne olursa olsun...' deyip başka dillerde harikalar yaratmak, eskilerden mirastır bize.

'Balyemez topu' gibi...

18. yüzyılda, İtalya'dan bir top ustası getirtir bizimkiler. Adı, 'Balomesso'dur. İstanbul'da lenduha gibi bir top döker. Adam boyu gülleleri birkaç fersah ileriye atmaktadır.

'Topa bir isim verelim.' der Tophane paşaları. İtalyan ustanın adı, ağzımızda evelene gevelene 'Balyemez'e dönmüştür zaten. 'Balyemez diyelim buna' denir. Ama ulemadan biri çıkar, 'Aaa! O de ne öyle? Hiç kaba Türkçe'den isim olur mu böyle bir şahesere?' buyurur. 'Bari Farsça'ya tercüme edelim Balyemez'i.'

Ve Balomesso Usta'nın Balyemez'e dönen adı, Farsçalaştırılır, 'Aselnemihored' yapılır. Topun adı da böyle geçer tarihlere." (**Murat Bardakçı**: 'Kemal Pacha' ve Balyemez Topu", ***Show***, 6 Şubat 1994, sayı:47, s. 16.)

BANDOLU VAGON/BANDWAGON

"Siyasal davranış bilimçilerinin seçim öncesinde kestirmeye çalıştıkları şeylerin biri de 'bandolu vagon etkisidir. İngilizcesiyle 'bandwagon effect'.

(...)

Şu 'bandolu vagon' lafı da nereden çıkmış diyen okuyucularımın merakını da gidereyim: Televizyon çağına kadar Amerika'da seçim kampanyalarında adaylar süslenmiş bir trenle kasabadan kasabaya dolaşıp istasyonlarda nutuk atarlardı. En arkadaki vagonda bando ya da 'cazband' çaldığından, pek çok kişi müzik sesine kapılıp istasyona gelir ve adayı dinlemek zorunda kalırdı.

Bandonun sesiyle toplantıya gelenler, işte bu terimin oluşturulmasına neden oldu. En azından, benim baktığım kaynak öyle yazıyor." (**Haluk Şahin**: "Bando kimin için çalıyor?", ***Radikal***, 3 Nisan 1999.)

BANGKOK

İki yüz yıl önce *Krung Thep* adıyla kurulmuş olan Tayland'ın başkenti **Bangkok** Tay dilinde ***melekler kenti*** anlamına gelmektedir.

BANLİYÖ

Kent-devlette, *burg* ve/ya da *borough* diye adlandırılan ve kenti çevreleyen *savunma duvarı*ndan başlayarak bir fersahlık bir alanda kentte geçerli kurallar uygulanmaktaydı. Savunma duvarının dışında kalan bu alan, kudret anlamına gelen ban ve fersah anlamına gelen *lieue* (liyö) sözcüklerinin bileşiminden oluşan banliyö bileşik sözcüğüyle anılmaktaydı. (Ayrıca bkz.: BURJUVA, POLİS)

BANU ALKAN

"**Agah Özgüç** yazıyor (Öküz/Mart). Banu Alkan'ın gerçek adı **Remka Liz Reproyma**. Remka'nın anlamı "dağ çiçeği". Liz ise "yaprak" demekmiş. 1975'te Yeşilçam'a adımını "Yaprak Alkan" olarak atmış. Onun için Özgüç şöyle diyor: "İyi besili, **semiz** bir yugoslav göçmeniydi." Kadını aşağılamayan kalmadı." (**Emre Aköz**: "Günce", ***Gazete Pazar***, 7 Mart 1999, s.9.)

BARAKA

Bu adı taşıyan filmi görenler unutmamışlardır. **Baraka**, Hint felsefesinde ***yaşamın soluğu*** demek. Film de "yaşamın soluğu"nu görsel olarak anlatmayı amaçlıyordu.

BARBAROS

"Bizim **Hızır Reis**'in Akdeniz'deki adı **Barba-rossa** (kızıl reis, kızıl baba, barbar. Barba; eski Rumca'da, usta, baba, meyhaneci baba) değil midir zaten, kırmızı sakalından ötürü. Tabii **Barbaros** elli yaşından

şonra ünlü oldu, saçı sakalı ağarmıştı, ancak **Hz. Muhammed** gibi kınayla boyuyordu da ondan." (**Burçay Anger**: "En Çekici, En Kahraman", *Cafe Pazar*, 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.)

BARBEKÜ (BARBEQUE)

(Üstte) Kömürlü
(Solda) gazlı barbekü

"... Batı tarihinde, bahçe veya piknik alanlarına içki sofrası kurup ateşte et pişirmek gibi bir mangal kültürü yok. Hatta mangal sözcüğünün Batı dillerindeki karşılığı olan **"barbekü"** 17'nci yüzyılda bulunmuş. Guyana'daki Aravak yerlilerinin kullandığı **"borbecu"** sözcüğü, Fransız ve İspanyollar tarafından Avrupa'ya taşınmış. 18'nci yüzyıldan itibaren de bütün köy ya da kasaba halkının toplu olarak katıldığı ortak bir ritüel olmuş mangal yakmak.

Bu toplu eğlence daha sonra yavaş yavaş kaybolurken, 1930'lardan itibaren Amerika'da, 1960'lardan sonra da İngiltere'de çekirdek ailelerin eğlencesi haline gelmiş. Böylece, aynı keyfi paylaşmayan komşuların geniz yakan kesif duman ve dayanılmaz et kokusuyla taciz edildiği dönem başlamış." (**Ayşe Özek Karasu**: "Et, mangal ve erkekler", *Hürriyet*, 15 Ağustoa 1999, s.13.)

BARBIE (BARBİ bebek)

İlk kez 1959 yılında piyasaya sürülen 30,5 cm. boyundaki kız bebeğin adıdır **Barbie**. Satışa sunulduğu yıldan 1999 yılına değin dünyanın 144 ülkesinde 1 milyardan fazla satılan bu bebeğin üreticisi Mattel Oyuncakları adını taşıyan firmadır. Anılan firma Barbie'nin yanı sıra

Üç farklı Barbie

erkek bebek **Ken**'i de üretmektedir. Bu bebekleri tasarımlayıp yaşama getiren kişinin Mattel Oyuncaklarının kurucusu Elliott Handler'in eşi Ruth Handler olduğu açıklanmıştır. Ruth Handler, kız bebeğin adı olan **Barbie**'yi kızı **Barbara**'dan esinlenerek koymuştu. Erkek bebek **Ken** ise, Ruth Handler'in oğlunun adını taşımaktadır.

BAROK

1600'lü yılların sonlarında ortaya çıkan **Barok** üslup, *Yapmacıkçılık*ın aşırılıklarına duyulan tepkiden kaynaklanmıştı. Ne var ki, üslubun adını aldığı Portekizce **baracco** sözcüğü **düzensiz** anlamına gelmektedir. İlk kez 17. yüzyıl sonlarında kullanılan bu ad, önceleri üslubun kural dışı, yabansı ve düzensiz niteliğini belirtmekteydi ama, 18. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına değin aşağılamak, kötülemek amacıyla kullanılmıştır.

BAŞIBOZUK

"Osmanlı Türkiyesi'nde halk ikiye ayrılmıştır. Asker ve başıbozuk.

Başıbozuk demek sivil demektir. Bu sivil tabiri bugün dünyada resmi olmayan müesseselere verilirken, bizde hâlâ asker olmayanlara, üniforması olmayanlara alem olmuştur. Nitekim hâlâ bir askere üniforması olmadığı zamanlar sivil giyinmiş deriz. Başıbozuk demek, kafası bozuk demek olduğunu tabii bilirsiniz. Eskiden başıbozuk, toplama muhariplere verilen isim olarak yerleşmiş, yani muntazam askeri kadrolara mensup ve kılığı kıyafeti de aynı biçimde olmayan kimselere söylenirdi. Sonradan harp ve talan alemi yavaş yavaş, cemiyet gelişmesinin uzağında ve tarihteki yerinde kalınca (başıbozuk) sivillere isim olmuştur. Çocukluğumuzda da bayramlarda duhuliye eğlence yerlerinin kapısındaki çığırtkanların:

- Asker, çocuk 20 para, başıbozuk 40 para! diye müşteri çağırdıkları hâlâ kulaklarımızda çınlar.

Ama bilinmelidir ki, tarihten kalma bir şuuraltı kuşkusu başıbozuğu pek tutmaz." (**Burhan Felek**: "Tahta Köprüden Bu Yana", ***Bu Şehr-i İstanbul ki...***, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s.397-402.) (Ayrıca bkz.: SİVİL)

BAYRAK

"Bir devletin ve ulusal bağımsızlığın simgesi olan bayrağa, Türkler çok eski çağlardan beri büyük önem vermişlerdi. Önceleri 'Batrak' olarak kullanılan bu kelime (Ucuna bir ipek parçası takılan ve savaşlarda kullanılan mızrak anlamına gelmektedir.) daha sonraları 'bayrak' şekline dönüşürken, üzerindeki motif ve şekiller her devlete göre değişkenlik gösterdi." (**Ertan Ünal**: "Ak Sancak'tan Ay Yıldızlı Bayrağa", ***Sabah***, 29 Mayıs 1996, s.16..)

BCG / VEREM AŞISI

Halk ağzında verem aşısıdır ama, tıpta **BCG** diye anılır. Verem hastalığına yol açan basilin gücünün azaltılmasıyla eldelenmiş aşının uygulanmasıyla vücudun bağışıklık kazanması sağlamaktadır. Verem hastalığına yol açan basilin gücünü azaltıp aşı olarak kullanılmasını iki Fransız bakteriyolog sağlamıştır. Bakteriyologların adları: **Albert Calmette** ve **Camille Guérin**'dir. Aşı da bu iki doktorun adıyla anılmaktadır. **B**(asil) **C**(almette) **G**(uérin) ya da Türkçe dil yapısına uygun olarak söylenirse, *Calmette Guérin Basili.*

BEBEK

İstanbul'daki **Bebek** semtinin adının nereden geldiğini **Sermet Muhtar Alus** açıklıyor:

"Bebek denilişi, Fatih'in buraların muhafazasına memur ettiği bölükbaşının Bebek lakabını almışlığından..." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.167.)

BEDESTEN

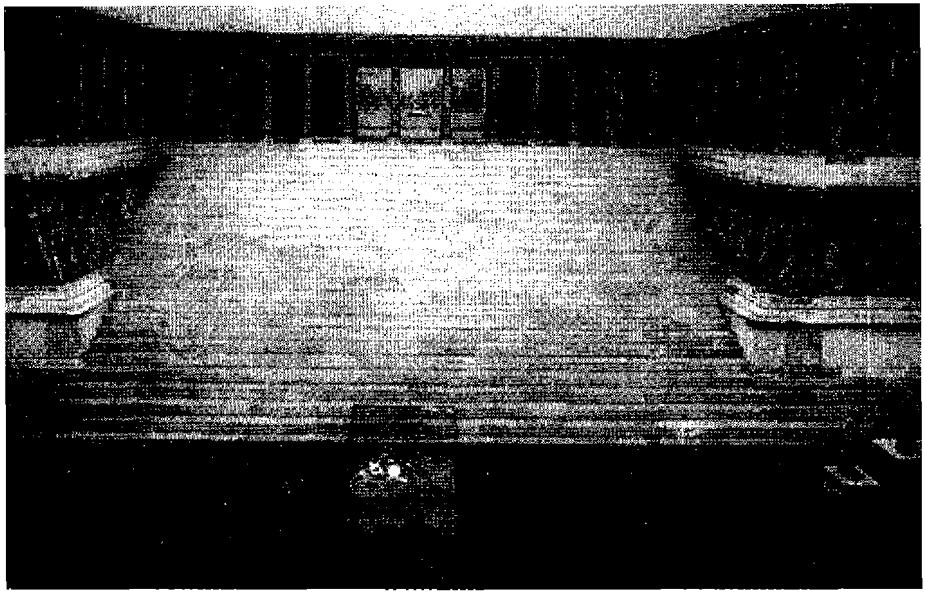
Bezzaz Arapça bir sözcük. Bez, *kumaş taciri, manifaturacı* anlamına geliyor. Kumaş tacirlerinin topluca bulundukları satış yerine ise **Bezzazistan** deniyor. Halk dilinde Bezzazistan **Bedesten**'e dönüşmüştür. 18. yüzyılda, İstanbul'da iki bedestenin bulunduğunu yazıyor **İncicyan**:

"Bunlardan biri **Cevahir Bedesteni** adını taşıyan, dörtköşe şeklinde bir binadır ve iç kısmında mücevherat, sırmalı Hint kumaşları gibi kıymetli mallarla dolu dükkânlar vardır. (...)

Diğer Bedesten'in adı **Eski Bedesten** veya **Sandal Bedesteni**'dir. Bu bedestendeki dükkân sahiplerinin çoğu Sakızlı Rum ve Latinler olup kendi adalarının mamulâtı olan kumaşlar sattıkları için Bedesten kendi adları ile de yad edilir. Bu bedesten, birincisinin yanında ve onun gibi dört köşe şeklindedir." (**P.G.İncicyan**, ***18. Asırda İstanbul***, Tercüme: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1976, s.36-37.)

BEN-GURION

İsrail'in ilk başbakanı **David Ben-Gurion**'dur. Gelgelelim, Ben-Gurion adı takmadır. Asıl adı **David Green** idi. Yazılarında, *"aslan yavrusunun oğlu"* anlamına gelen Ben-Gurion imzasını kullandı. Gerçek Ben-Gurion, Romalılar döneminde Jerusalem'i sonuna değin savunanlardan biriydi.

Bergama'dan Almanya'ya kaçırılan Zeus tapınağı.

BERGAMA

"Pergamos", "Pergamon" Grekçe'de **"kale"** demektir. Bergama'nın akropolü çok sarp olduğu için, söz, o yerin adı olarak takılakalmış. Örneğin Troya kalesi yerine, **"Troya Pergamosu"** denirdi.

Pergamos kimi yol "Pergemus" diye söylenirdi. Güney Anadolu'da "Perge" sönmüş-kenti vardır.

Bu sözün kökü **"berg"** ve **"burg"**dur. Hatta Türkçe'de, sağlamlaşma anlamında "berkitmek" sözü vardır. Hamburg "Ham'ın Kalesi", Lemburg **"Lem'in Kalesi"**, Edinburg **"Edin'in Kalesi"** anlamına gelir. Hatta "kentsoylu" anlamındaki **"burjuva"** sözü de aynı kökten gelir." (**Halikarnas Balıkçısı**: ***Merhaba Anadolu***, Bilgi Yayınevi, s.90, Ankara 1982.)

Pergamon adı zaman içinde **Bergama**'ya dönüşmüştür. (Ayrıca bkz.: BURJUVA)

BERLİN RESSAMI

İsa'dan önce 500-460 yılları arasında yaşamış bir *Yunanlı vazo ressamı* **Berlin Ressamı** diye anılır. Bir Yunanlının Berlin'le ilgisi, nedir pekiyi?! Şu: Ressamın boyadığı vazolardan biri Berlin'de bulunmuştur ve gerçek adı bilinemediği için **Berlin Ressamı** diye adlandırılmıştır.

Sanat tarihinde bu tür adlandırılmalar yaygındır. Örneğin, Avusturya'da bulunan ve 30 bin yıl öncesine tarihlenen bereket kültünün ürünü bir ana tanrıça yonutçuğu **Villandorf Venüs**'ü diye anılır. Çünkü, Villandorf'ta yapılan kazılarda elde edilmiştir. Antik dönem Yunan sanatçılarından **Praxiteles**'in Knidos halkı için yapmış olduğu, Romalı sanatçılarca gerçekleştirilmiş bir kopyası Vatikan Müzesinde bulunan aşk ve güzellik tanrıçası yonutu **Knidos Afrodit**'i olarak anılmaktadır. Kazıbilim(arkeoloji)de de, yer adlarının uygarlık evrelerini etiketlemekte kullanıldığı gözlenmektedir. **Cro-Magnon insanı, Perigordien, Aurignacien insanı, Solutreen insanı, Magdalenien insanı** (ve/ya da **kültürleri**), vb. gibi...

BERLINGO

Otomobil markasının anlamı niye *"akide şekeri"* olsun? Çünkü, bu otomobil çok amaçlı kullanılabildiği için sahibinin yaşamını tatlandırıyormuş ve bu nedenle *"Berlingo"* adı konulmuş.

BEYAZIT (MEYDANI)

"Beyazıt" diyorsak da, dilimizdeki ses uyumu özelliğinden dolayı; meydanın adı da "Bayazıt" olmuştur. İstanbul fatihinin oğlu ve ardılı II. Beyazıt'ın yaptırdığı cami, medrese gibi binalarla biçimlenip ortaya çıkan bir semt." (**İlber Ortaylı**: ***İstanbul'dan Sayfalar***, Hil Yayın, İstanbul 1986, s. 42-47.)

BEYKOZ

"Beykoz kelimesindeki 'koz' ceviz demek olmayıp, Farsça 'köy' manasında imiş. Eskiden Kocaeli sancak beyleri oturduğundan buraya bu isim verilmiş." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.173.)

BEYOĞLU-PERA

"Haliç'in karşı kıyısında Galata mahallesi bulunuyordu. Bizans döneminde, burası Avrupalı, özellikle Cenevizli tacirlerin bir kolonisi imiş. Türkler zamanında da, modern çağa dek öyle kaldı sayılır, halkının çoğu Müslüman olmayan, ve Türk olmayan kişilerdi. Bununla birlikte

buraya kimi Müslümanlar da yerleşmiş ve bir iki kurum özellikle önem kazanmıştır; saray eğitim sisteminin bir parçası olan Galatasaray okulu ve burada 1492 yılında, Mevlevi Dervişlerince kurulmuş başkentin en eski Mevlevi tesisi olan Tekke gibi. Galata'nın kuzeyindeki tepeler yabancı elçiler ve konsolosların en sevdiği yerleşme yeri haline geldi; Kanuni Sultan Süleyman döneminde Sadrazam İbrahim Paşa'nın en yakını ve danışmanı olan, Venedik Doj'unun (dukasının) evlilik dışı oğlu ünlü Luigi Gritti de burada otururdu. Türkler ona **Beyoğlu** derlerdi ve zamanla bu ad, tüm Galata ve dolaylarına takıldı kaldı. Avrupalılar Beyoğlu'na, ötede, karşıda yani eski İstanbul'a oranla Haliç'in karşı kıyısında bulunmasından dolayı, Rumca sözcük olan **Pera** adını verdiler." (**Bernard Lewis**: ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı***, Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.149.)

BIBLIOBIBULI

"Kelime yaratmak, katıdilcileri öfkelendirse bile, galiba önüne geçilmesi mümkün olmayan bir tutku. Sıfatları fiilleştirmek, Latince ve Yunanca'yı evlendirip yeni kavramlar türetmek, halk deyişleri ile sofistike söylemlerin birlikteliğinden, anlamsal sinerjiler yaratmak, yeryüzünde konuşulan her dil için sözkonusu.

Bizde de **"entel", "zonta", "maganda"** ve benzeri kavramlar, böyle doğmadı mı?

"The New York Times"ın yazarı Charles H. Elster, İngilizce'nin bu tür, türetilmiş kelimelerini irdeliyordu son yazısında.

Örneğin kadınlara eşit haklar için mücadele edenlere **"feminist"** denilince, Bernard Shaw da, erkek hakları için mücadele edenlere **"hominist"** demiş. Bir başka yazar da (H.L.Menvken), **"çok okuyan"**lar için **"bibliobibuli"** kelimesini türetmiş.

Sözlükleri karıştırın. Böyle sayısız kelime çıkar karşınıza.

Örneğin, işsiz güçsüz, aylak adamlar vardır. Ama bulundukları toplulukta, davranışları ve giysileri ile ilgi toplarlar, saygı görürler. Webster sözlüğü bunlar için **"stalko"** diyor.

Kendilerini sürekli hasta zanneden, ama aslında turp gibi sağlam olanların adı **"gork"**muş. Bu **"gork"** kelimesi, İngilizce'nin **"sadece Allah bilir"** anlamına gelen **"God only really knows"** deyimindeki kelimelerin baş harflerinden türemiş.

İçinde hep geç kalmışlık duygusu olan ve sık sık saatlerine bakanlar için türetilen kelime, **"chronofobe"**.

Bir davette size yapışıp, incir çekirdeğini doldurmayan sözlerle canınızı sıkan kişilerin tanımlandığı kelime **"macrologist"**.

"Macrology" de, **"içi boş-uzun konuşma"** demekmiş zaten.

İnsanları sevmeyenlere **"misandrope"** denildiğini biliyoruz. Bu kelimeden giderek, kadınları sevmeyenlere **"misogynist"**, erkekleri sevmeyenlere de **"misandrist"** deniliyormuş artık.

Modayı izlemekten başka derdi olmayanların adı **"fashimite"**, dükkân dükkân dolaşıp, her şeyi satın almaya çalışan tüketim tutkunlarının adı da **"oniomaniac"**mış.

Bizim kullandığımız günlük Türkçe'de, bu tür üretilmiş ve türetilmiş kelimeler, aslında pek çok değil.

Mesela, özgürlüğü arayanlar bir dönem **"Bodrum"**a akın edince, bazıları İngilizce'de **"yatak odası"** anlamına gelen **"bedroom"**u kullanmaya başlamıştı Bodrum yerine." (**Mehmet Barlas**: "Nerede O Eski Bodrum'lar?", ***Sabah***, 11 Ağustos 1996.)

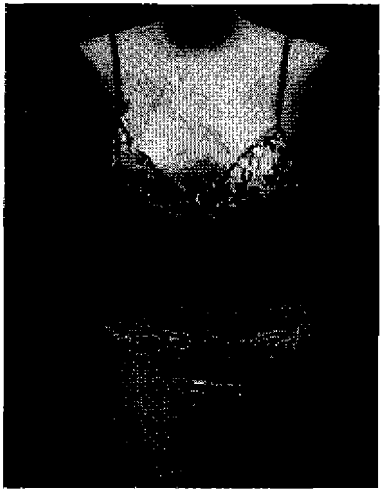

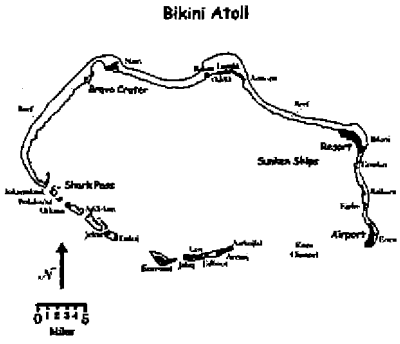
BIG BEN

Londra'nın ünlü saat kulesi **Big Ben** diye anılır. **Big Ben**, ne kulenin, ne de saatin adıdır. **Big Ben**, saat başı çalan çanın adıdır. Çan, 13 ton ağırlığındadır ve kuleye takılırken işin sorumluluğunu üstlenmiş olan **Sir Benjamin Hall**'dan almıştır adını. 13 ton ağırlığındaki çanın büyüklüğü (Big), Benjamin'in Ben'iyle birlikte anılınca **Big Ben** çıkmıştır ortaya.

BİKİNİ

"...1946 yazında mayo tasarımcısı **Louis Reard**, ülkesi Fransa'dan başlayarak tüm dünyayı sarsan bir model hazırladı. **Bikini** adını verdiği modeliyle muhafazakârları çileden çıkartan **Reard**, modelini

(Üstte) Bikini Atolünün haritası,
(Solda) Atolün adını verdiği deniz giysisi: Bikini-mayo.

tanıtacak manken bulmakta zorlanınca, gece kulüplerinde çıplak olarak dans eden bir genç kızı kullandı. **Reard**'ın **"bikini"** adını seçmesinin nedeni, o yıl ***Pasifik'teki Bikini Atolü***'nde yapılan nükleer denemeydi. **Reard** o sıralar *"dünyanın en sıcak olayı"* olarak gösterilen bu denemeyi gölgede bırakacak sıcaklıkta bir model yarattığını vurgulamak için bu adı seçmişti.

(...) 1960'larda altın dönemini yaşayan bikini, 1970 ve 1980'lerde düşüşe geçti. ***Monokini*** sloganıyla başlayan üstsüz güneşlenme dönemi, tek parça mayonun yeniden moda olması, **bikini**yi biraz zorladı. Ancak **bikini**, hep popüler, cazip ve seksi olarak kabul edildi ve yaygın şekilde kullanıldı.

Bikininin tasarımcısı **Louis Reard**, 1984 yılında 88 yaşında hayata veda etti. Ama müthiş buluşu, kadınlar giymekten, erkekler de görmekten hoşlandığı sürece yaşayacak..." (***Hürriyet***: "Bikini 50 Yaşında", 6 Haziran 1996, s.5.)

BİREŞİMCİLİK

Bkz.: CLOISONNISME

BISTROT (bistro)

Paris **bistrot(bistro)**larını bilmeyen mi var? Yoktur. Ama, **bistrot**

sözcüğünün Rusça kökenli olduğunu bilen azdır. 1917'den sonra Paris'te garson olarak çalışan Beyaz Rusların Fransızlara armağanıdır **bistrot** sözcüğü. Ve Rusça'da **acele** anlamına gelir **bistrot**.

BİZANS

"İstanbul'un kuruluşu ve kuruluş tarihi hakkında bugün, geniş bilgimiz yoktur. Başka başka kaynaklarda, Milattan 657 veya 658 yıl önce kurulduğu gösterilen şehrin kurucusu, Megaris, yahut Megara kralı Vyzas (Byzas)'tır. Öteden beri bilinen ve artık umumileşen bir rivayete göre, Megaralılar, yeni bir şehir kurmak istiyerek, her şeyden önce bunun yerini seçmek üzere bir kâhine başvurdular. Kâhinden, "Bu şehri körler memleketinin karşısında kurun" cevabını aldılar. O zaman başlarında kralları Vyzas olduğu halde, kuracakları şehrin yerini bulmak maksadıyla kuzeye doğru hareket eden Megaralılar, dolaşa dolaşa, şimdi Topkapı sarayının bulunduğu noktaya geldiler; buradan dört yana bakarken, biraz uzakta, karşı yakada kendilerinden önce Kalkedonyalıların kurmuş oldukları Kadıköyü'nü gördüler. Krallarıyla beraber Megaralılar, bulundukları yerin güzelliğine o kadar hayran oldular ki, Kalkedonyalıların Kadıköyü'nü burada kurmadıklarına şaştılar ve belki de biraz öfkelendiler. Onların kör olduklarına hükmederek, Kadıköyü'nün, kâhinin bahsettiği körler memleketi olduğuna inandılar. Topkapı sarayının bulunduğu tepe üzerinde, kurmak istedikleri şehrin temelini atarak ona, krallarının adını verip (Vyzas-Byzas) dediler." (**Mehmet Halit Bayrı**: ***İstanbul Folkloru***, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s.1.)

BM

Bizde genel eğilim, uluslararası kurum, kuruluş ve örgütlerin kısa anılışlarını olduğu gibi alıp kullanmaktır. Örneğin, **NATO, OECD, AWACS, IMF**, vb. Hayrettir, **UN** yerine **BM** kullanılagelmektedir çok uzun süredir. **UN**, yani **U**(nited) **N**(ations), **B**(irleşmiş) **M**(illetler) diye yazılıp söyleniyor. Gerçi, millet sözcüğü yerini ulus sözcüğüne bıraktı, milletlerarası değil, uluslararası deniliyor artık ama, olsun! Ayrıca, birleşmiş mi denmeliydi, yoksa, birleşik mi? Çünkü, gene Türkçe çevirisinin kısaltılmışıyla anılan, - **USA** değil de **ABD** diye yazılıp söylenen **A**merika **B**irleşik **D**evletleri'ndeki **birleşik** sözcüğü de, **unit-**

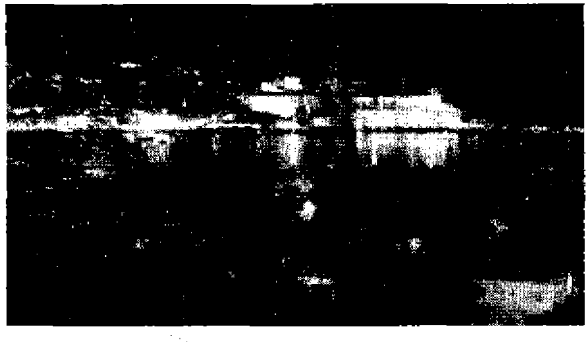
ed sözcüğünün karşılığıdır. **United** *Nations*'da **birleşmiş**, ***United States***'de **birleşik**... Hangisi doğru? Belki, ikisi de. Ama, ya tutarlılık?!

Dahası var: **UN**'i **BM** diye yazıp söylüyoruz ama, **UNICEF**'i ve/ya da **UNESCO**'yu olduğu gibi aktarmakta direniyoruz, örneğin. Birleşmiş Milletlerin öteki yan kuruluşlarını yabancı dildeki kısa anılışlarıyla yazıp söylemekten vazgeçmiyoruz. (Ayrıca bkz.: AWACS, IMF, OECD, NATO)

BODRUM

"Anadolu'nun güney batısındaki Halikarnassus **(Bodrum)** aslında bir **Karya** kentiydi Erken devirde sadece **Zephria** adası üzerinde kurulmuştu. Adaya bu adın verilmesinin nedeni; çevrenin sürekli olarak bahar içinde bulunduğu duygusunu uyandırmasıydı. **Zephyros**, mitolojide bahar rüzgârlarının tanrısıydı. Meyve tanrısı **Carpos**'un anası Çiçekler Perisi **Chloris**'e hayat verirdi.

Sen Jan Şövalyeleri adanın (Şimdiki Yarımada) üzerine büyük bir şato kurdular. Şatoyu havarilerden Sen Peter'e adayarak, ona **Petronium** adını verdiler.

Bu Petronium adı Türkçe'de zamanla **Bodrum** oldu. Kentin asıl adı **Halicarnassos**'dur. Zaten **Assos**'la **Ossos**'la biten tüm adlar aynı köktendir ve Grekler ile hiçbir ilgisi yoktur." (**Halikarnas Balıkçısı**: ***Merhaba Anadolu***, Bilgi yayınevi, s.103, Ankara 1982.)

BOL SIFIRLI SAYILAR

Enflasyona gem vurulamıyor. Para değerini yitirdikçe, bol sıfırlı sayılarla konuşulmaya başlandı. Hesap makinelerinin ekranlarına sığ-

madığı için, paradan üç sıfır atılamadı ama, bürokraside belgelere sondan üç sıfır yazılmıyor artık. Sıfır sayısı arttıkça, sayıları okumak da güçleşiyor. Çünkü, genelde, yakın zamana değin milyardan ötesi pek bilinmiyordu. 1950'li yıllarda, politikacılar, devlet adamları "her mahallede bir milyoner yaratmak" amacındaydılar. Şimdi, herkes milyoner. Asgari ücret bile multimilyon (çokmilyon). Şimdilerde, milyardan sonra trilyon geldiği öğrenildi. Ya trilyondan sonra?

Amerika ve Fransa'da bol sıfırlı sayılara verilen adlar aynı:

6 sıfır: milyon (million)	36 sıfır: undesilyon (undecillion)
9 sıfır: milyar (billion)	39 sıfır: duodesilyon duodecillion)
12 sıfır: trilyon (trillion)	42 sıfır: tredesilyon (tredecillion)
15 sıfır: katrilyon (quadrillion)	45 sıfır: quattuordesilyon
18 sıfır: kentilyon (quintillion)	48 sıfır: quindesilyon
21 sıfır: seztilyon (sextillion)	51 sıfır: sezdesilyon
24 sıfır: settilyon (septillion)	54 sıfır: septendesilyon
27 sıfır: oktilyon (octillion)	57 sıfır: oktodecilyon
30 sıfır: nonilyon (nonillion)	60 sıfır: novemdesilyon
33 sıfır: desilyon (decillion)	63 sıfır: vigintilyon (vigintillion)

Yukarıdaki sözcükleri daha iyi anlamanın yolu, Latince ve Yunanca'daki 1'den 10'a değin sayıların adlarını bilmekten geçer. Yukarıdakiler, Latince'deki 1'den 10'a değin sayılar önek kullanılarak oluşturulmuş bileşik sözcüklerdir. Latince 1'den 10'a değin sayıların nasıl öneke dönüştükleri de aşağıda gösterilmiştir.

SAYI	LATİNCESİ	ÖNEK	YUNANCASI
1	unus	uni	mono
2	duo	du, bi	dis, dy, di
3	tres	tri	tri
4	quattuor	quadr	tetra
5	quinque	quint	penta
6	sex	sext	hexa
7	septem	sept	hepta
8	octo	octo	octo (okto)
9	novem	nov, non	ennea
10	decem	decim	deca (deka)

Sanırım, bol sıfırlı sayıların adlandırılmasında, gene 1'den 10'a değin sayılardan yararlanıldığı açık seçik ortaya çıkıyor.

Açıklayalım. Ama, önce mille sözcüğünün de bin anlamına geldiğini söyleyelim. **Million=millexmille**, yani **1000x1000**'dir. 1000 sayısı kendisiyle çarpılınca ortaya 6 sıfırlı bir sayı çıkar. Bin sayısını **iki** kez kendisiyle çarparsak, (yani **1000x1000x1000**) eldelenen 9 sıfırlı sayı **milyar** ya da **billion**dur. Biz milyar diyoruz ama aslı billion. Buradaki **bi** öneki, bin sayısını kendisiyle **iki** kez çarptığımızı anlatıyor. Ve sonraki bol sıfırlı sayıların eldelenmesindeki temel işlemi de açıklığa kavuşturuyor. **1000x1000x1000x1000 = trilyon**dur, çünkü bin sayısı kendisiyle **üç, - tri** kez çarpılmıştır. Bin sayısı kendisiyle **dört** kez çarpılırsa ***katrilyon***, beş kez çarpılırsa ***kentilyon*** eldeleniyor. Vb.

Bin sayısını kendisiyle **on** kez, **(decim)** çarpılınca ***desilyon /decillion*** eldeleniyor. Ve yeniden başlıyoruz. Desilyonu bir kez daha 1000 ile çarpınca ***duodesilyon*** eldeleniyor ve 36 olan sıfır sayısı 39'a çıkıyor. Bir kez daha çarpınca ***tredesilyon***; onu gene 1000 ile Çarpınca ***quattorodesilyon*** oluyor. Yani **iki, üç, dört** desilyon diye gidiyor.

Öte yandan, İngilizler, aynı adları, ayrımlı (farklı) bol sıfırlı sayılar için kullanıyorlar. Milyon, İngilizler için de 1000x1000 ya da 6 sıfırlı bir sayı. Ama, billiard/milyar=milyonxmilyon ya da 12 sıfırlı bir sayıyı anlatıyor. Trilyon ise, 12 sıfırlı değil 18 sıfırlı bir sayı. Gene, 1 katrilyon, Amerikan-Fransız sisteminin settilyonuna eşit; yani, 15 sıfırlı değil, 24 sıfırlı bir sayıyı anlatıyor.

100 sıfırlı sayıya ne denir? diye merak ediyorsanız bu kitapta **G** başlığı altında yer alan sözcükleri tarayacaksınız.

BOSPHORE / BOĞAZ

"Bosphore", Avrupa lugatlerinde "az geniş olan boğaz" diye tarif edilmektedir. Rumca Bosporos'tan geliyor; "İnek geçidi" manasına. Mitolojiye göre, güya mabud "İo" inek şekline girip Boğaz'ı yüzerek geçmiş." (**Sermet Muhtar Alus**: ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 159.)

Yunan'da tanrıların tanrısı çapkın **Zeus** nehir tanrısı **İnakhos**'un kızı peri (nymphe) **Io**'yla yatar. **Zeus**'un kıskanç karısı kadınlar tanrıçası **Hera** gelir o sırada. **Zeus Io**'yu bir

ineğe dönüştürerek uygunsuz durumda yakalanmaktan kurtulur. Karısına bu hayvanın topraktan çıktığını söyler. Kurnaz **Hera**, ineği çok beğendiğini söyler ve kendisine vermesini ister **Zeus**'tan. Sonra da, sonsuza değin eziyet etmesi için bir at sineğini musallat eder **Io**'nun başına. **Io**, sinekten kaçayım derken Avrupa'dan Asya'ya geçer yüzerek. İşte *Bosphorus* adı *bous=inek* ve *phoros=geçit* sözcüklerinden türemiştir; *inek geçidi* demektir. *İyon=Ion Denizi* adının da Io'dan geldiği bilinmektedir.

BOWLING

"...bir de BOWLING oyunu var. Şimdilerde bizim modern gençlerin de pek özendiği büyük bir bilye yuvarlayıp, dikili lobutları düşürme oyunu! ..."palavra" gülleleriyle "matrak"ları devirme, aslı astarı da bu. Amerikan gemicilerinin icadı olduğu sanılıyor. Uzun seferlerde, özellikle aylarca açık denizde dolaşan balina avcılarının, can sıkıntısını giderici bir oyunu." (**Burçay Anger**: "Palavra Atıp Matrak Geçmeyin", ***Cafe Pazar***, 29 Ocak 1995, sayı:17, s.20-21.) (Ayrıca bkz.: PALAVRA ATMAK, PALAVRA SIKMAK, MATRAK GEÇMEK)

BOYNUZLU

"Hani yüzyıllar önce savaşa giden Avrupa şövalyeleri eşlerine bekaret kemeri takar, kilit yerini balmumuyla mühürler ve anahtarı da alıp götürürlermiş ya...

İşte günün birinde bu kemerli hanımlardan biri sefere çıkmayan bir lorda gönül verir. Aşk-meşk derken işi daha da ileri götürmek isterler. Tam **"Ne olursa olsun"** deyip kemerin mühürünün söktükleri anda borular çalar, trampetler vurur ve seneler önce savaşa giden koca şatonun önünde görünüverir. Mührü söken lord **"Adam hasret ve telaş içindedir, büyük ihtimalle anlamaz"** deyip hemen balmumunu eritir, kemerin kilidine döker ve üzerinde kendi aile armasının bulunduğu mührünü balmumuna basıverir. Ama seferden dönen kocanın senelerdir çektiği hasrete rağmen karısının kemerindeki mührü kontrol edeceği tutar. Bakar ve kendi armasının yerinde bir başka arma görür. Bir çift boynuz... Komşu lordun aile arması bir çift boynuzdur. Asırlar öncesinden bugünlere ulaşan **"boynuzlu"** kavramı, bu hadisenin hatırasıdır." (**Murat Bardakçı**: "Bekaret kemerine boynuzlu mühür", ***Hürriyet***, 1 Kasım 1998.)

BRİÇ

"Briç isminin kökenini araştıranların ortaya attığı bir rivayete göre ise briçi dünyaya tanıtan İstanbul'da yaşayan yabancı misyonerler. Bu kişiler birbirlerini ziyarete gitmek için sıkça Galata köprüsünü kullanıyorlar, bu ziyaretlerin çoğunda da dört kişi kare şeklinde bir masanın çevresine toplanıp, bugün briç olarak adlandırdığımız oyunu oynuyorlardı. Oyuna konulacak isim konusunda bir türlü karara varamayan misyonerler en sonunda ortak noktaları olan Galata Köprüsü'nden esinlenerek, İngilizce köprü anlamına gelen bridge/briç adını uygun görmüşler. 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı sanılan briç oyununun ismiyle ilgili hikâyeler bu kadarla kalmıyor. İki kişi arasında bir ortaklığa dayanan briç, tarafların arasında bir bağ, diğer bir deyimle köprü kurduğu için adına bridge/briç denildiği de söylenenler arasında." (**İstanbul Life**: "Galata Köprüsü'yle Başlayan Öykü", Ekim 1996, s.49.)

BROKER

Istanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) faaliyete geçtikten sonra, **broker** sözcüğü de Türkçeye girdi. Karşılığı aranmadı, bulunmadı. Olduğu gibi yazılıp (yabancı dil bilmeyenlerce) yazıldığı gibi de okunuyor. Eski Fransızcada *brochier* sözcüğünün anlamı *delmek* imiş. Örneğin, bir şarap fıçısını delmek... Zaman içerisinde, brochier sözcüğü, küçük ölçekli işleri yapan, yani bir anlamda sanki tek bir fıçıyı delen kişiler (iş sahipleri) için kullanılmaya başlanmış. İngiltere ise, bir **broker** aynı zamanda, bir tecimsel eylemi yöneten/yürüten kişi, bir ajan *(agent)* ya da aracı anlamına da kullanılmış. Belirtilen anlamda kullanılışı gitgide yerleşerek sonunda belirli tecimsel alışverişlerde, örneğin emlâk ve yatırım alanlarında işi çekip çeviren/sonuçlandıran profesyonel kişiyi anlatan sözcük hâline gelmiş **broker**.

BROOKLYN

Söylenti: **Brooklyn** adı yerleşimin coğrafik konumunda kaynaklanır ve *parçalanmış arazi* anlamına gelir. Gerçek: Hollandalı göçmenler 1638 yılında buraya gelip yerleşmişler ve bölgeye *bruijkleen* adını koymuşlardır. Dutch dilinde bu sözcük *ev* ve *eklentileri*ni belirtmek için kullanılmaktadır. Bu ad, zamanla Brooklyn'e dönüşmüştür.

BROUGHAM

Brougham, motorlu taşıtlar döneminin ilk sıralarında iki ya da dört kişilik kapalı bir otomobili anlatmak için kullanılmıştır. Bu otomobillerin keskin çizgileri ve düz yüzeyleri olanları ise *Panel Brougham* olarak adlandırılmıştır.

BRUNCH (branç)

Brunch yazılıyor, **branç** okunuyor. Türkçe'ye girdi. Okunduğu gibi yazılıyor. Hem sabah kahvaltısı, hem de öğle yemeği yerine geçen öğünün adı **branç**. İngilizce'de *sabah kahvaltısı* anlamına gelen **(br)***eakfast* ve *öğle yemeği* anlamına gelen ***l(unch)*** sözcüklerinden alınan (ayraç içinde belirtilen) parçalarla oluşturulmuş bir sözcük **(br+unch=) brunch**.

BSE

Bizde *deli dana hastalığı* diye adlandırılıyor. Dışarıda kısaca BSE (bi-es-i) diye anılıyor. **BSE** üç sözcüğün baş harfleri: **B**(ovine) **S**(pongiform) **E**(ncephalitis) = *Süngersi sığır ensefaliti*. Bu hastalığa yakalanmış sığırın eti insanlarda **CJD**'(siceydi)ye yol açabiliyor. (Bkz.: CJD)

BUENOS AIRES

Arjantin'in başkenti **Buenos Aires**'in ilk sözcüğü *buenos=iyi, güzel*; ikinci sözcüğü *aires=havalar* demektir. Yani, kentin adı *iyi havalar/güzel havalar* anlamına gelmektedir.

BURJUVA

Burjuva sözcüğünün kökeni, Cermen dilinde *burg, borough* ya da Latince'de *bourg, borgo* diye anılan ve kentleri çepeçevre saran *koruma duvarına* dayanıyor. Koruma duvarı kenti simgelediğinden ötürü, burg sözcüğü zamanla kenti anlatmaya başladı. Kent nüfusunun artmasıyla birlikte savunma duvarının içinde kalan alan yetersiz kaldı. Böylece kentler, Almanca'da pfahlburg, yani duvar dışı demek olan ve *faubourga* dönüşen sözcükle anılan, kentin yürütme açısından egemenliği altında tuttuğu topraklara da yayılmış oldu.

Charles Seignobos şöyle yazmıştır:

"Şehirlerde menşe ve durum bakımından değişik olan insanlar topluluğu meskundu ki, bunlar Latince'de borgenses, Fransızca'da bourgeois (burjuva) diye yeni bir ad altında birleşmişlerdi.

Şehir diye vasıflandırılan yerlerin çoğu, XII. yüzyıldaki, eski köyler ya da yeni kurulmuş tesislerdi ve bunların sakinlerinin hemen hepsi, banliyölerdeki (Bkz.: BANLİYÖ) tarlaların ekininden veya otlaklardan geçiniyorlardı. Bunlar, adlarına Fransa'da bourg, Almanya'da landstadt denen bütün tahkimli yerlerin halkıydı. Hatta en büyük şehirlerde bile, XV. yüzyılın sonuna kadar birçok ahır ve samanlık kalmış bulunmaktaydı ve resmi makamlar, ineklerle domuzların sokaklarda dolaşmalarını yasak etmiş bulunuyorlardı. Burjuva diye vasıflandırılan insanların çoğu rençperdi ama villain'lerden (köylülerden) ayrı bir durumları vardı."

Feodal toplumlarda *burjuva* sözcüğü, yukarıdaki açıklamalardan da çıkartılabileceği gibi, *borough* ya da *koruma duvarı* içerisinde (kalan alanda) yaşayanlar anlamına geliyordu.

"Koruma duvarı içinde yaşayanlar" anlamına gelen ***borgenses*** sözcüğü, ilk kez 1007 yılında ortaya çıkmıştı. Ama, bu sınırlı anlamı çok çabuk bıraktı. **Burjuva** denilince kentli akla gelmeye başladı. Ve artık, kentin bir koruma duvarıyla çevrilmiş olması gerekmiyordu.

Burjuva sözcüğüne Türkçe'de **kentsoylu** karşılığı bulunmuştur.

BÜFE

"Ortaçağ Rönesans ve barok dönemlerinde resmi ziyafetler verildiğinde, salonun bir kenarında ayaklar üzerinde kat kat yerleştirilen

levhalardan bir tür piramit oluşturulur, üzerine ailenin altın ve gümüş takımları sıralanırdı. Bu raflara "büfe" adı verilirdi. Üzerlerine konulan takımlar ise genellikle kullanmalık değil seyirlik, değerli şeylerdi. Sonraları altın ve gümüş eşyalarla birlikte yemekler de bu raflara sıralanmaya başladı. Ortaçağda büfeyi oluşturan rafların sayısı, ev sahibinin toplumsal statüsüne göre değişirdi. Örneğin bir dükün evinde beş raflı büfe, bir lordunkinde dört, sıradan bir soyluda üç, şövalyenin evinde iki katlı büfe düzenlenirdi. Bir centilmenin evindeyse sadece tek katlı.

19. yüzyılın başlarında açık büfe uygulaması başladı; ama henüz çok masum biçimde. Bu arada sağlam, görkemli bir mobilya görünümüne bürünen büfe, daha önceki çağlarda olduğu gibi, 19. yüzyılda da ailenin şık porselenlerini, gümüşlerini sergileme rolünü sürdürüyordu. Davetlerde de yemekler genellikle sofraya servis yapılmıyor, konuklar bir yanda yer alan "büfenin" üzerine yerleştirilmiş yiyeceklerden tabaklarına istedikleri kadarını alıyorlardı. Ama sonra, sofradaki yerlerine dönüp afiyetle yiyorlardı. Tıpkı bugün hâlâ büyük otellerle tatil köylerinde olduğu gibi.

Son on beş yıldan beri giderek yaygınlaşan "cocktail prolongé" de denen açık büfeli davetlerde ise, insanlar büfede tabaklarını doldurduktan sonra, sofrada değil, nerede becerebilirlerse, orada atıştırıyorlar. Ne zaman bir "cocktail prolongé" daveti alsam, kırkayak olarak dünyaya gelmediğime hayıflanırım. Çünkü, ayaklarını sadece yürümek için kullanan birinin iki eli, sofrada oturup adam gibi yemek yerken yeterli. Ama açık büfede iki el son derece zavallı kalıyor." (**Ahmet Örs**: "Aç Ağzını Yum Gözünü", ***Cafe Pazar***, 28 Temmuz 1996, s.24-25.)

BÜROKRAT-MEMUR

"Bürokratın iki anlamı vardır. Birincisi normal anlamıdır: Devlet memuru demektir. İkincisi bozulmuş anlamıdır: Kuralların arkasına sığınarak işleri savsaklayan memur demektir. (...)

Tabii "memur emredileni yapan insandır" dediğimizde, böyle düşünmemizin nedeni, belki de 'memur' sözcüğünün 'emr' kökünden gelmesidir. Batı kökenli sözcük, 'büro'dan, yani iş yapılan ortamdan kaynaklanırken, bizim ona karşı kullandığımız sözcük, alt-üst ilişkilerini çağrıştıran 'emr'den gelmektedir. Bu da bürokrasiye bizim ve Batılıların bakışındaki farkı gösteriyor olabilir. Fakat, bilimsel

anlatımda bu iki sözcük arasında hiçbir fark güdülmez, ikisi de birbirinin karşılığı olarak kabul edilir." (**Türker Alkan**: "Demokrasi, Atların Seyisi Seçtiği Yönetim midir?", ***Radikal***, 9 Nisan 1997, s.2.)

BÜYÜLÜ FENER

"**BÜYÜLÜ FENER** sinemanın kendi terminolojisine ait bir kelime. İngilizce "Magic Lantern", Fransızca "Lanterne Magique" olarak geçiyor. Yüz yıllık sinema tarihinin ilk yapraklarında rastlıyoruz ona. Daha önceleri küçük boyutlarda ve tek kişinin izleyebileceği görüntü kareleri, **BÜYÜLÜ FENER** adı verilen ve bir ışık kaynağı (genellikle gaz lambası) ve lenslerden oluşan bir aygıt sayesinde duvara yansıtılarak insan topluluklarınca izlenebilir hale geldi. Şüphesiz BÜYÜLÜ FENER artık nostaljik bir aygıt fakat sinemanın büyülü ve aydınlık dünyası devam ediyor." (Ankara'da 1996 yılı Ekim ayında hizmete giren Büyülü Fener sinemasının isim babası **Fatih Erduman**.)

Büyülü Fener'in içindeki resimlerden örnekler.

C

CABRIOLET/KABRİYOLE

Pencereleri olan üstü açılabilir {convertible (konvertibıl)} araba. Otomobile dönüşenlerinde kapılarının ve pençerelerinin sayısı değişir. Örneğin, *Mercedes*'in 5 ayrı *kabriyole* modeli vardır.

1) iki kapılı, iki pencereli, iki kişilik
2) iki kapılı, dört pencereli, dört kişilk
3) iki kapılı, iki pencereli, dört kişilik
4) dört kapılı, dört pencereli, dört kişilik
5) dört kapılı, altı pencereli, altı kişilik

Ayrıca Ford, iki kişilik *Model T Cabriolet* için ***Coupelet/Kuple*** sözcüğünü kullanmıştır.

CADILLAC

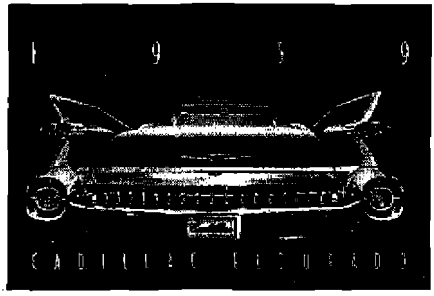
Bir dönem özellikle Çukurova'daki toprak ağalarının edinmekle gurur duyduğu Amerikan yapımı ***Cadillac*** otomobili kısaca *GM* diye anılan *General Motors* firması üretmektedir.

Cadillac, GM çatısı altına girmeden önce, 1902 yılında *Cadillac Automobile Company/Cadillac Otomobil Şirketi* adıyla Detroit'te hassas otomotive parçaları üreticisi olan **Henry M. Leland** tarafından kurulmuştu. Adını 1657-1730 yılları arasında yaşayan Fransız kökenli komutan **Antoine de la Mothe**'den almıştı bu şirket. **Antoine de la Mothe** Kuzey Amerika Koloni Valisi ve Detroit'in kurucusu idi. Lâkabı olan Cadillac kurulan şirkete ad olarak konulmuştu. (Ayrıca bkz.: **DETROIT, GM**)

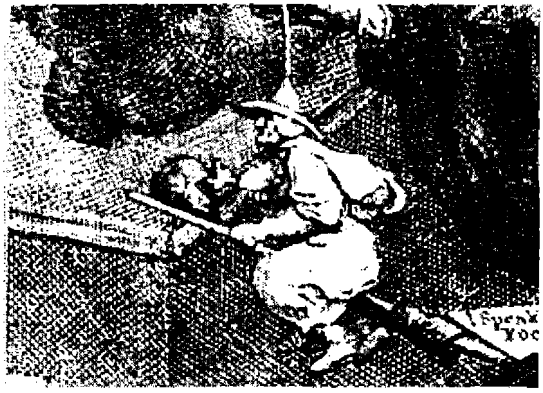
CADILLAC ELDORADO

GM (General Motors) çatısı altında üretilen *Cadillac* otomobillerin *Eldorado* dizisi ise, adını Güney Amerika'da bulunduğuna inanılan

efsanevî **El Dorado (Altın Diyarı)** kentinden almaktadır. Bu kent, -- yani **El Dorado**, özellikle zengin altın yatakları barındırdığı için, erken dönem İspanyol kâşiflerin canla başla bulmaya uğraştıkları bir kentti. Daha sonraları, zenginlikler sunan her yer **El Dorado** diye anılmaya başlanmıştır. *Cadillac*'ın *Eldorado* dizisi de ABD'nin zenginliğini yansıtan otomobiller olarak nitelenebilir.

CADI(LIK)

"Cadılığın temelinde Hıristiyanlığın baskısına karşı bir tepki vardır. Hatta cadılık denen şeyin ortaya çıkma sebebi kilisenin baskılarıdır. Her konuda aşırı baskıcı bir tutum içinde bulunan kilise öte yandan cinsel duyguların kirli ve aşağılık olduğunu kabul etmekte ve bu konuda da baskı yapmaktadır. O dönemde kurulan işkence örgütü engizisyon, başkaldıranlara karşı kurulmuş bir teşkilattır.

Cadılık, bütün bu baskılara bir tepki olarak hızla yayılmıştır. Hıristiyan rahiplerinin "Her taşın altında şeytan var" vaazlarına karşılık, cadılar şeytana tapıyorlar, şeytanı Tanrıyla eşit tutuyorlardı. Hatta onlara göre kötü olan Hıristiyanların baskıcı Tanrısıydı. Şeytanı, boynuzlu cin, Sernunos temsil ediyordu. Toplantılarında şeytanı sembolize eden bir teke bulunduruyorlardı. Bu durum, Eski Yunan Seks Tanrısı yarı insan yarı teke olan Pan'ı hatırlatmaktadır. Sernunos ise, Eski Galler'in Geyik Tanrısıydı. Şeytandan başka Minoalılardan miras kalan Ay Tanrıçası Hekate'ye de tapıyorlardı. Hekate'nin Eski Yunan'daki karşılığı

Diana'dır. Görüldüğü gibi cadılar zengin bir mitolojiye sahiptirler. Kökenlerinin Eski Mısır ve Yunan olmasının dışında Avrupanın tarih öncesi kabile dinlerine kadar uzanmaktadır. Aslında o dönem Avrupasının aşırı dini baskılarına karşılık eski kültürlerin mitolojik Tanrılarına dört elle sarılmış, sahip çıkmışlardır. Cadılar Avrupanın ilkel dinlerine ait bazı kutsal törenlerini de devralmışlardır. Bunların arasında en önemlisi 30 Nisan'da ilkbaharı kutlamak için yapılan ve "Cadı Bayramı" olarak bilinen Walpurgis gecesidir. Sonbahar festivali ise, 31 Ekim' de yapılır ve "Azizler Arifesi" olarak bilinir. Bu iki büyük törenin dışında daha küçük çaplı 2 Şubat kış festivali "Kandelmas" ve 1 Ağustos'ta kutlanan yaz festivali vardır. Haftalık toplantıları ise, "Esbat" veya "Sabbath" adıyla bilinir.

13 Kişilik gruplardan oluşan "Cadı Hücresi" her şeyden önce Hıristiyanlığın baskıcı eylemlerine isyan eden bir gizli örgüttür. Genellikle on iki kadın "Wica" ve bir erkek "Warloc"tan oluşur.

Bu örgüt özellikle dolunay geceleri şehir dışında gizli bir yerde toplanmaktadır. Toplantıya katılmadan önce grup üyeleri vücutlarına özellikle cinsel organlarına bitkilerden yaptıkları melhemleri sürerek hazırlanırlar. Bu melhemlerin afrodizyak özelliğinin dışında kişiyi farklı şuur hali içine soktuğu öne sürülmektedir. Zira toplantılarında Hıristiyanlığın yasakladığı bütün eylemleri gerçekleştirmenin yanı sıra grup halinde dans ederken tamamen kendilerinden geçmeleri, ferdi bilincin kaybolup kollektif bilincin oluşması bunu göstermektedir. Cadı törenlerini şu şekilde açıklayabiliriz: Bastırılmış bütün olumlu ve olumsuz duyguların dışa vurumu ya da tatmin edilmesidir.

Yunanlılar'da, Romalılar'da ilkel Avrupa kavimlerinde Dionisa, Saturnalia, Bacchanalia gibi isimlerle bilinen bu eylemler günümüzde Meksikalıların fiestalarını, Brezilyalıların karnavallarını, Almanların faşinglerini hatırlatmaktadır. Sosyoloji Profesörü Benjamin Zaplocki'ye göre kollektif deney ihtiyacına önem vermeyen toplumlar, patlama rizikosu ile karşı karşıyadırlar. Yani toplumun bilinçaltında biriken enerji kısa süreli çılgınlık alemleri ile boşalmaktadır. Böylece cadılar Hıristiyanlığın engellediği boşalma istemini gerçekleştirmiş, yani bir çeşit tatmin olmuş oluyorlar. Tabii bu sırada olumsuz birikimleri yüzünden ipin ucunu kaçırıyorlar. Günümüz Avrupasında küçük gruplar halinde varlığını sürdürmeye devam eden cadıcılık eski anlayışını kaybetmiş, sadece gizemli bir grup haline gelmiştir." (**Yasemin Boran**: "Cadılar ve Cadıcılık", ***Hürriyet Pazar***, 21 Temmuz 1996, s.22.)

CALCULUS (kalkülüs)

"Matematik işleminde "hesaplamak" anlamına gelen "calculate" (kalkuleyt) fiili, "çakıl taşı" demek olan "calculus" sözünden gelir. Çünkü eski çağın insanları, sayma ve hesaplama işlerini, ayrı çantalara çakıl taşı koyarak yaparlardı." (**Halikarnas Balıkçısı**: ***Merhaba Anadolu***, Bilgi Yayınevi, s.50, Ankara 1982.)

CAPE TOWN (BURUNKENT)

Güney Afrika Cumhuriyetinin başkenti "Cape Town" (Burunkent), bu ismi Portekizli kaşif Bartolomeo Diaz'ın ilk kez Doğu Afrika kıyısını güneye doğru boydan boya katederek, Hindistan yolunu keşfetmesinden sonra kazanmış. Aslında, Diaz burayı 'Fırtınalar Burnu' diye adlandırmış. Daha sonraları, yine Portekizli Vasco de Gama bugün tüm dünyanın bildiği 'Ümit Burnu' ismini lâyık görmüş, kıtanın bittiği bu noktaya. Ancak, bölgenin ekonomik ve stratejik değerini en iyi idrak edenler Hollandalılar olmuş ve burayı yerleşime ilk açan da yine onlar. Son bir saptama ise Afrika'nın en güney ucunun buradan yaklaşık 200 kilometre Güneybatı'daki Cape Agulhas oluşu.

Güney Afrikalılar Cape Town'a, ülkenin ilk kurulan kenti olması nedeniyle 'Kentlerin Anası' diyorlar. Gerçekten de, tüm ülkenin en güzel kenti olduğunda hem yerli, hem yabancı aynı fikirde." (**Mehmet Coral**: "Dünyanın Eteklerinde", ***Radikal Cumartesi***, 6 Şubat 1999.)

CD-ROM

CD ve **CD-ROM** dilimize yerleşti. TDK, **CD** karşılığı yoğun teker deyişini önerdi. Pek tutacağa benzemiyor. **CD**=*(C)ompact (D)isc* demek. *Si-Di* diye okunuyor ve Türkçe'de de *CeDe* diye değil *Si-Di* diye söyleniyor. **CD-ROM** bilgisayarlarda kullanılan türü. *Si-di-Rom* diye okunuyor ve söyleniyor. *(C)ompact (D)isc-(R)ead (O)nly (M)emory* sözcüklerinin baş harflerinden oluşuyor. Türkçe söylersek, Yalnızca *bellek(indekini)* okuyan, *(yani, içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılamayan) yoğun teker* (CD) demek gerekiyor.

CEHENNEM

"Eski Kudüs (Yurselim) kentinin varoşlarında, şehir çöp ve pisliğinin atıldığı, ve sıcakta leş gibi koktuğu için çöplerin yakıldığı 'cehennem'

Cehennem betimlemesi

adlı bir yer vardı. Cehennem sözcüğü o yerin adıdır." (**Halikarnas Balıkçısı: *Düşün Yazıları***, s.109, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1982.) (Ayrıca bkz.: JERUSALEM)

CEO

Aşağı yukarı 2000'li yıllara girildiğinden beri gazete ve dergilerin ekonomi sayfalarında büyük şirket yöneticilerinden söz edilirken adlarının başına büyük harflerle yazılmış bir **CEO** ünvanı ekleniyor. **CEO** = **C**hief **E**xecutif **O**fficer sözcüklerinin başharfleri. *Yetkili Baş Yönetici* diye çevirebiliriz. Özellikle holding yöneticilerinin holding bünyesindeki çeşitli kuruluşların da baş yöneticisi oldukları düşünülünce CEO ünvanının niye birden bire günlük kullanıma girdiği anlaşılabiliyor.

CHEVROLET

Chevrolet Motor Company adı altında **Louis Chevrolet** adındaki bir otomobil yarışçısı ile arkadaşları **William Little** ve **William (Billy) Durant**'ın (GM'in kurucusu) damadı **Edwin Cambell**'in ortak çabalarıyla Michigan'da kurulmuştu. Merkezi Detroit'te olan şirketin adı, baş kurucusundan gelmektedir. (Ayrıca bkz.: ***CHEVROLET NOMAD*** ve ***CHEVROLET IMPALA***)

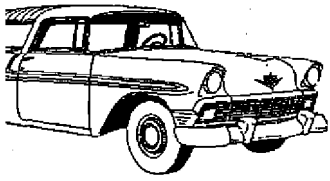
CHEVROLET IMPALA

Amerikalı Otomobil tasarımcısı **Bill Mitchell** uçaklardan esinlenmenin de ötesine geçmiş, çok daha hızlı devinen füzelerden esinlenerek tasarımladığı otomobiliyle otomotiv tasarımı tarihine geçmiştir. Tasarımladığı otomobil, 1960 *Chevrolet Impala*dır.

Impala sözcüğünün *Afrika antilopu* anlamına geldiğini belirtelim. Bu hayvan, yırtıcı, ve çok hızlı koşmasıyla bilinir. Yani, otomobile bu adın

seçilmesi tesadüfî değildir. **Mitchell**'in yaratmak istediği otomobili anlatacak bir ad olarak bilinçle seçilmiştir.

CHEVROLET NOMAD

GM (General Motors) çatısı altında üretilen *Chevrolet* otomobillerden *Nomad* dizisinin bu sözcükle anılmasının ABD nüfusunun sürekli devindiğini (hareket hâlinde olduğunu) iletmesi açısından doğru bir seçim olduğu belirtilmeli. Kentlerarası hız yollarıyla örülmüş olan ABD'de insanların adetâ birer *göçer/göçebe/nomad* gibi yaşamaya başladığı 1950'li yollarda bu dizi üretilmeye başlanmıştır.

CHIAR-OSCURO (kiyaroskuro)

Bkz.: IŞIK-GÖLGE TEKNİĞİ

CHRONOFOBE / KRONOFOB

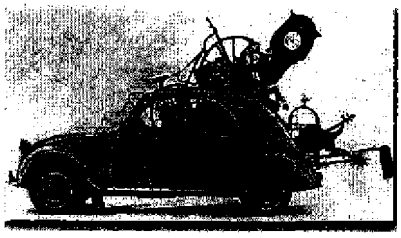
Bkz.: BIBLIOBIBULI

CIA

Dünyanın herhangi bir ülkesinde herhangi bir olay oldu mu **CIA** (si-ay-ey) parmağı var mı yok mu tartışmaları başlar. ABD *Merkezi Haberalma Ajansı* (*Örgütü/Teşkilatı* diye de söyleniyor) anlamına gelen **C**(entral) **I**(ntelligence) **A**(gency) sözcüklerinin baş harflerinden oluşan **CIA** bir sözcükmüş gibi kullanılmaktadır.

CINCINNATI

Ohio'nın **Cincinnati** kentinin adı 1790 yılında konulmuştur. O sırada bölgede orduya yardım etmek üzere kurulmuş bulunan Society of Cincinnati adlı bir dernek vardı. Yerleşimin adı çalışmalarından çok memnun kalındığı için derneği onurlandırmak üzere dönemin valisince konulmuştur. **Cincinnati** sözcüğü, ünlü bir Romalı asker olan *Lucius Cincinnatus*'tan gelmektedir.

CITROEN

Citroen otomobillere adını veren, 1878'de (Ölümü: 1935) Paris'te doğan (Anne ve babası André'nin doğumu için Amsterdam'dan iki yıllığına Paris'e gitmişler.) bir Hollanda Yahudisi olan **André Citroen**'dir.

Fransız *Citroen* otomobil markasının tarihi ise 1902 yılında başlamaktadır. O sırada *Citroen* fabrikasında V biçiminde tırtıllı ve diğerlerine göre daha sessiz işleyen özel bir dişli çark üretilmektedir. *Citroen* logosu da bu dişli çarktan gelmektedir. {Askerî rütbe belirteci olarak da kullanılan bu ters V biçimli ime (işarete) ringa (balığı) kemiği de denilmektedir. Bir öteki adı da *Chevron* (Okunuşu: *Şövron*)'dur.} (Ayrıca bkz.: **DEUX CHEVAUX**)

CİGULİ

1999 yılında Türkiye'de *"Binnaz"* adlı bir şarkı radyo ve televizyonlarda çalınmaya başlandı. Şarkıyı söyleyen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmüş bir Roman idi. Uzun yıllar Moskova'da bulunmuş, sonra Türkiye'ye gelerek Sibel Can gibi kimi şarkıcıların saz ekibinde yer alarak akordeon çalmıştı. Sonra, birdenbire "Binnaz" adlı şarkısıyla solistlik mertebesine yükselen bu kişinin seçtiği takma ad dolayısıyla Türk toplumu **ciguli** sözcüğüyle tanıştı. Kökende, **ciguli**, Rus yapımı Lada marka otomobillerin bir modelinin anılışıydı ve anlamı *"hızlı giden"* idi. (Ayrıca, "Roman" için bkz.: GYPSY.)

CİHANNÜMA

"Edirne'deki Saray-ı Cedid'de bir Cihannüma Kasrı, İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda bir Cihannüma **Köşkü** var; bu sonuncuda padişah eline büyük dürbününü alır, Boğaziçi'ni, Kızkulesi'ni, Sarayburnu'nu, uzaktan Marmara'yı seyredermiş. Beşiktaş'ta Cihannüma Çeşmesi (Balmumcu), Cihannüma Sokağı, hatta mahallesi (Yıldız) var. Sonra **Katip Çelebi**'nin dünya denizlerini, ülkelerini anlattığı ünlü coğrafya kitabının adı da *Cihannüma*'dır. (...)

Eski ahşap konakların da cihannümaları olurdu. Bir çatı katı ki, çepeçevre pencerelerle (**Reşat Ekram Koçu**'nun deyişiyle 'fırdolayı

camekân') çevrilidir. Cam önünde sedirler. El altında mangalınız, yanı başında cezvesiyle, fincanıyla kahve takımınız. Çatı orta yerinden dört köşe veya daire biçiminde yükseltilmiş, binanın tepesine adeta 360 derecelik bir kaptan köşkü oturtulmuş gibidir. (Bir an farzedin ki Beyazıt veya Galata kulelerinden birine çıkmışsınız.) Oradan yedi düveli, evin pencerelerinden asla erişilemeyecek uzaklıkları görebilirsiniz.

Olup bitenleri seyreder, düşünür, sevinir, üzülür, heyecanlanır, ama müdahale edemezsiniz. Eliniz ermez, bağırsanız sesiniz işitilmez, çünkü uzaktasınız. Olsa olsa merdiven başına gidip:

- Yahu! Baksanıza bahçede çocuklar dövüşüyor, diye aşağıdakileri uyarabilirsiniz.

Zaten cihannüma daha çok, evin ihtiyarları içindir. Oradan etrafı seyredip oyalansınlar, aşağıda ayak altında dolaşmasınlar diye... (...)

(Not: Cihan 'dünya, evren' demektir; nüma 'gören, gösteren' anlamına gelir. Ve 'nüma'daki 'a' uzun söylenir.)" (**Hakkı Devrim**: Haddini Bilen Helak Olmaz!", ***Radikal***, 13 Ekim 1996, s.6.)

CİN

Alkollü içkilerden **cin** *(gin)*, adını nereden almıştır? Yaygın söylenti, cinin ilk kez *Cenova* (Geneva) kentinde yapıldığı, dolayısıyla adını bu kentten aldığıdır. Gerçi, **cin** adı **geneva**'dan gelmektedir ama, ilk harfi büyük yazılan (kent) Geneva'dan değil... Fransızca'da ***ardıç*** anlamına gelen ve ***genievre*** sözcüğünün bozulmuş hali olan ***geneva***'dan almıştır adını ve de *kendine özgü kokusunu* **cin**... Öte yandan, **cin** içeceğini 17. yüzyılda bir Hollandalı fizisyen tıbbi amaçlarla üretmiştir ilk kez.

CİN

"Cin kelimesi, örtmek, gizlemek anlamına gelen "cenne" kökünden türemiş bir sözcük. Görünmeyen varlıklara da bu isim verilmiş. Cahiliye döneminde Arapların, meleklere de cin dedikleri biliniyor. Cin sözcüğünün aynı zamanda Latince **"Genius"** kelimesinden de alındığı ileri sürülüyor. Cinlerin tek bir ferdine ise **"Cinni"** deniliyor." (**Tuluhan Tekelioğlu**: "Master'ımı Cinler Üzerine Yapan Öğretim Üyesi Ali Ataç: Cinler Komplekslidir", ***Hürriyet***, 5 Ekim 1996, s.16.) (Ayrıca bkz.: ECİNNİ, DUENDE)

CJD

Deli dana hastalığına (Bkz.: BSE) yakalanmış sığırın etini yiyen insanlarda görülen hastalığa CJD (si-cey-di) deniliyor. Bu hastalığı bulan iki bilim adamının adları hastalığın da adı. **C**(reutzfeldt)-**J**(acob) **D**(isease), yani *Creutzfeldt-Jacob* Hastalığı. (Ayrıca bkz.: BSE.)

CLIO

Renault'nın *Clio* modeli adını antik mitolojiden alıyor. Mitolojide *Clio* 9 Musa (Muse) ya da 9 esin perisinden biri. Şiirin esin perisi.

CLOISONNISME(kluazonizm) / BİREŞİMCİLİK

1886 yılına değin izlenimcilerin açtıkları sergilere katılagelen **Paul Gauguin** (1848-1903), **yüzeyleri gölgesiz, figürleri hacimsiz, çizgiye ve resim öğelerinin 2 boyutlu düzenlenmesine dayalı, saf renk lekeleriyle oluşan bir üslup** geliştirmeye başladı. İzlenimcilerin ışık etkisiyle bozulduğu gerekçesiyle biçimleri tanımsız bırakan tutumlarına karşı çıktı. **Emile Bernard, Louis Anquetin** ve başka ressamlarla birlikte, **2 boyutlu yalın desenlerin egemenliğinde ve doğrudan doğruya doğadan, - doğaya bakarak çalışmayı olabildiğince azaltan, imgeleri bellekte kaldığı gibi yansıtan** bir üslubun geliştiricileri arasında yer aldı. Göz alıcı biçimlerin koyu dış çizgilerle (kontur) belirlendiği ve birbirleriyle dengelendiği bu üslup, **cloisonné (kluazone)** diye bilinen ortaçağ minecilik tekniğiyle benzeştiği için **cloisonnisme (kluazonizm)** diye adlandırıldı Figürlerin, biçimlerin birbirinden çizgi ile ayrıldığını vurgulamak için kullanılan bu terim, Fransızca'da bölme anlamına gelen **cloison (kluazon)** sözcüğünden türetilmiştir. Ancak, Türkçe'ye **bireşimcilik** olarak aktarılmıştır.

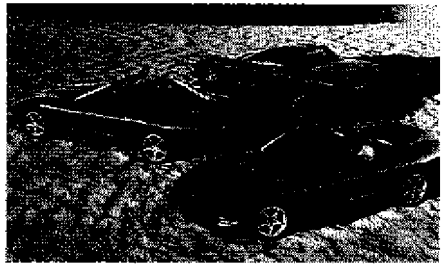
CNN

Sürekli haber yayımlayan ve CNN (si-en-en) diye anılan ABD televizyon kanalının adı, *Kablolu Haberler Ağı* (Şebekesi) anlamına gelen **C**(able) **N**(ews) **N**(etwork) sözcüklerinin baş harflerinden gelmektedir.

COGITO

Bu kitaptaki kimi alıntıların sonunda gösterilen kaynak adının **Cogito** olduğu görülecektir. **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları Limited Şirketince üç ayda bir yayımlanan düşünce dergisinin adıdır. Bu adın anlamı nedir peki? **Cogito**, Latince **düşünüyorum** demek. Ünlü söz ise şöyle: **Cogito ergo sum.** Anlamı: **Düşünüyorum öyleyse varım. İlhan Selçuk**, bir kitabının adını bu sözden esinlenerek koymuştur: ***Düşünüyorum öyleyse vurun.***

CORVETTE

Savaş sonrasında ABD motor sanayiinde patlama yaşanır. Otomotiv sanayiinin merkezi sayılan Detroit'te düzinelerle konsept *(concept)* otomobil, düzenlenen sergilerde otomobil alıcılarının beğenisine sunulur. Tüketicilerin büyük bölümü çok pahalı olmayan ama şık görünüşlü, gösterişli bir otomobil arayışı içindedirler. İşte düşleri süsleyen böyle bir otomobili *(dream car)* General Motors gerçekleştirir.

Düşlerin otomobiline daha sonra *Corvette* adı verilmiştir.

1952 yılının Temmuz ayında Chevrolet'nin baş mühendisi **Edward Cole** ve **Harry Bar** yepyeni bir *Chevrolet V-8* motoru üstünde çalışmaya başlarlar. Gene o sıralarda, o güne değin *EX-122* diye anılagelmekte olan yeni spor otomobile, Kraliyet Donanmasındaki hızlı savaş gemilerinden birinin adı konur: *Corvette*. Bu adı Chevrolet halkla ilişkiler bölümünden, daha doğrusu *Chevrolet*'ni reklâm ajansı *Campbell-Ewald* çalışanlarından biri olan **Myron Scott** sözlükten bulup çıkarmıştır. Ağırlıklı olarak üzerinde durulmuş bir başka ad *"Corvair"*dir. Son kararı, elbette ki, **Harley Earl** verir.

Earl'ün ABD otomotiv tasarımı tarihinde çok özel bir yeri olan *Corvette* adı verilen tasarımı, deniz kuvvetlerinde kullanılan bir gemi türünün adını taşımaktadır. Yelkenli gemiler döneminde, düz güverteli ve genellikle bir dizi topla donatılmış savaş gemilerine *corvette* deniliyordu. Günümüzde hafif silâhlı, genellikle bir konvoya eşlik

(eskort) eden ve bir destroyer ile bir gambot (gunboat) arası büyüklükteki gemileri tanımlamaktadır *corvette/korvet* sözcüğü.

COUPE ya da COUPE (KUPE)

Coupe/Kupe: Kökende, yolcu bölümünün bir cam bölme ile sürücü bölümünden kesildiği (ki, *coupé* Fransızca'da *kesilmiş/kesik* anlamına gelmektedir) böylece, arabanın sürücüsünün açıkta ama, yolcularının kapalı mekânda seyahat ettiği taşıtların adıydı *"coupé"*. İki kapılı, iki ya da üç kişilik, kapalı araba. Kökende iki kişilik olup bir arka oturacak yeri olanlar *club coupe/kulüp kupe* diye adlandırılırdı. Otomobil tasarımcıları bu adı da yaygın olarak tasarımlarına vermişlerdir.

Kısaca **SAE** diye anılan *Society of Automotive Engineers/Otomotiv Mühendisleri Topluluğu* {ki, otomotiv sanayiine ilişkin çeşitli ölçü standartları ve araştırmalar yapmakta ve yayımlamaktadır} coupe otomobili, iç hacmi 934 litreden daha küçük olan otomobil olarak tanımlar.

Fransızlar, bir sürücünün yönetimindeki, yolcuların kapalı bir kabinde, sürücüsünün ise tümüyle açıkta bulunduğu arabaya *coupe chauffeur* (kupe şoför) derlerdi. Elbette bu ad da otomotiv sanayiine uygulanmıştır.

Coupe de Ville ve/ya da *town coupe (kasaba kupe{si})* çeşitli gövde yapısı bulunan arabalar için kullanılmışsa da, genellikle dört kişilik, iki kapılı, arkadaki oturma yeri sabit tavanlı, öndeki oturma yerlerinin üstü açılabilir olan arabaların adıydı. *Renault* ve *Bugatti* bu adı *Panel Brougham* modeli otomobiller için kullanmışlardır.

CUR'A

"Nargile adı, hindistan cevizinin Farsçası 'narcil'den gelmektedir ve ilk defa Hindistan'da yapılmıştır. Tütünün buralara gelmesinden yüzyıllar önce, hindistan cevizinden yapılan bu ilkel nargilenin bir adı da cur'a'dır. İçine yarısına kadar su doldurulan hindistan cevizine, dikey ve yatay olarak iki kamış takılır. Bunlardan biri dikey olan suyun içine daldırılır, yatay olan su yüzeyinin üzerinde kalır. Dikey çubuğun üzerine yerleştirilen lüleye de esrar konur. Cevizin üzerinde bulunan ve adına 'püf deliği' denilen bir delik kapalı tutularak, nargile gibi çekilir.

Su yüzeyinin üzerinde toplanan duman, püf deliği açıldıktan sonra içe çekilir. Cur'a, hindistan cevizinden olur; Arabistan'da kabaktan da yapılır. Oldukça yoksul ve toplum dışı olan esrarkeşlerin çoğunun şişeden, su ibriğinden yaptıkları cur'aları kullandıkları da söylenmektedir. Ancak, nargileden ayrı, kabak kullanılması, esrarkeşlerin kendi kültürleriyle de yakından ilgilidir. Cur'aların da oldukça pahalı, özenle yapılmış örnekleri vardır. (...)

Cur'adan ise cur'a kılıfıdır. Genellikle sahtiyan denilen kumaştan yapılır ve üzerinde çifte "Ya Ali" yazısı bulunur." ("**Esrar Takımları**: Cur'a ve Cur'adan", ***Gazete Pazar***, 30 Mart 1997, s.69.) (Ayrıca bkz.: NARGİLE)

CURRENCY BOARD (karrınsi bord) / PARA KURULU

"Son zamanlarda tartışılan bir şey de "Currency Board" (Para Kurulu) denilen bir sistem... Bunu Cavallo isminde biri Arjantin'de uyguladı. Her şey sil baştan, ülkenin rezervindeki dolar ne kadar ise o dolara eşit Türk Lirası çıkarıyorsunuz. Tüm ekonomi politikalarını bu eşitliği bozmayacak şekilde düzenliyorsunuz. Tabii ki bütçe açığı yok. Bu nedenle kamu harcamaları, kamu yatırımları kısılıyor. İşsizlik artıyor. Tabii ki bu eşitliğin sağlanması güçlü bir döviz rezervine, bu eşitliğin korunması ise döviz rezervinin azalmayıp, artmasına bağlı." (**Ali Rıza Kardüz**: ""Sabit Kur Başka Şey/Sabit "Nominal Çıpa" Başka Şey", ***Sabah***, 4 Ekim 1996, s.9.)

CYNIC/SİNİK/KİNİK

Türkçe yazılarda seyrek olarak kinik, zaman zaman *sinik*, ama sık sık İtalik dizilerek *cynic* olarak kullanılan sözcük eski Yunanlılara dayanmaktadır. Yunancada *kyon* sözcüğü *köpek* demektir. *Kynikos* ise *köpek gibi* anlamına gelmektedir. Eski Yunan'da kimi filozoflar *kynikos* diye niteleniyorlardı. Çünkü, kendi inançlarına bir *köpek gibi sadıktılar*. Yüzlerce yıl süreyle sözcük bu belli düşünürler topluluğuna gönderme yapmak için kullanılmıştır. 1600'lü yıllarda, İngilizce konuşan toplumlar cynic sözcüğünü herhangi toplum eleştirisini betimlemek için kullanmaya başlarlar ve böylece günümüzdeki anlamını yüklenir.

Ç

ÇAPANOĞLU

"Fazla karıştırma, altından Çapanoğlu çıkar" deyimini çoğumuz duymuş ya da kullanmışızdır. Bir şeyi araştırırken altından "Çapanoğlu" çıkmasından korkarız. Bazen de "Çapanoğlu çıkabilir" diye uyarılırız. "Çapanoğlu" karışık, karmaşık, olumsuz olayları, güven uyandırmayan hatta korkulacak kişileri simgeler adeta.

İşte bu deyişin doğum yeri Yozgat. Bir haber peşinde Yozgat'tayız. Kentte kimle konuşsak sözü bir şekilde Çapanoğlu'na getiriyorlar. Ne tam kızıyorlar Çapanoğulları'na, ne tam seviyorlar. Ama hâlâ 'her taşın altından Çapanoğlu' çıkıyor.

(...)

Doç. Dr. Hakkı Acun'un anlattıklarına göre Çapanoğullarıyla ilgili deyimlerin iki ayrı öyküsü var. Birinci öykü şöyle:

Padişah 3. Selim döneminde Çapanoğlu Süleyman Bey padişahla çok yakın ilişkide. Çapanoğulları da hem ekonomik hem silah bakımından en güçlü dönemlerini yaşıyor. Anadolu'da her ne olsa padişah Süleyman Beye soruyor. Süleyman Bey de Anadolu'da padişah adına merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışıyor. Asayişi bozan aileleri, aşiretleri başka yere naklediyor filan. İşte o dönemde Anadolu'da her şeye Çapanoğulları hâkim olduğu için "Fazla karıştırma, altından Çapanoğlu çıkar." deniyor.

İkinci öykü ise Çapanoğlu Süleyman Beyin zekasını öne çıkarıcı:

Yozgat'a bir şeyh geliyor. Şeyh her şeyi bildiğini, gaipten sesler duyduğunu, "öteki dünyayla" ilişki kurduğunu filan anlatıp halkı etkiliyor. Süleyman Bey, bunlara pek inanmıyor ve halkın etkilenmesinden rahatsız oluyor. Şeyhin foyasını meydana çıkarmak için bir plan hazırlıyor. Şeyhi konağına yemeğe çağırıyor. Onun çorba kasesine de yüzüğünü atıyor gizlice. Yemeğe tam başlanacak, Süleyman Bey Şeyhe soruyor:

- Madem her şeyi biliyorsun, söyle bakalım: Çorbanın içinde ne var?

Şeyh, kızarıyor, bozarıyor. Bir yandan "ekmek var" derken bir yandan da kaşığıyla çorbayı karıştırıyor ki içinde ne var anlasın. Süleyman Bey müdahale ediyor ve yüzüğünü kastederek 'Fazla karıştırma altından Çapanoğlu çıkar' diyor." (**Şenay Kalkan**: "Çapanoğulları Yaşıyor", ***Radikal İki***, 3 Kasım 1996, sayı:4, s. 10-11.)

ÇAR

Roma'yı yönetenlere **Sezar** deniyordu. Baş yönetici, baş komutandı **sezarlar**. Ruslar da kendi yöneticilerine bir ad koymak istediklerinde Roma'yı örnek aldılar. Örnek almakla kalmayıp onlardan **Sezar** sözcüğünü de aldılar. Ve bu sözcük Rus ağzında **Çara** dönüştü. Rusya'yı yönetenler **Çar** diye anıldılar.

ÇARŞI

"Çarşı" kelimesi, dört köşe manasında olan Farsça **çar** ve **su** kelimelerinden terkib edilmiş bir tabirdir. Şark memleketlerinde ticaret alelusul murabba şeklinde yapılmış hanlarda ve aynı şekilde başka binalarda yapılır." (**P. Ğ. İncicyan, *18. Asırda İstanbul***, Tercüme: Hrand D. Andreasyan, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1976, s.84.)

ÇAY

"Çay kelimesi Çince T'e ce ch'a kelimelerinden girmiş bütün dünya dillerine. Bir Çin efsanesine göre M. Ö. 2700 yıllarında ilk çay bitkisi, yani kamelya, Çin'de yetiştirilmiş." ("Çay Kafa Yapmaz", ***Gazete Pazar***, 30 Mart 1997, s.70.)

ÇENGELKÖY

"Çengelköyü'nde gemi çapaları yapılırmış. Köyün çengelliğini bu sebebe atfedenler olduğu gibi, İstanbul fethinde burada gayet aykırı bir gemi demiri görülmesine isnat edenler de var." (**Sermet Muhtar Alus: *İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.183.)

ÇERÇİ

"Çerçiler (bu sözcüğün İngilizce'deki bir başka karşılığı olan *peddler*, Eski İngilizce'deki *ped*, 'sokak sokak çığırarak satılacak eşyanın konulduğu bir torba' sözcüğünden türetilmiştir), hemen hemen gittikleri her yerde 'fesat ruhlu şahıslar' olarak bilinirlerdi...) (**Robert Hendrickson**: "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", Çeviren: Nevzat Erkmen, ***Cogito***, sayı:5, güz 1995.)

Hendrickson'un yazısını Türkçe'ye çeviren Nevzat Erkmen, Türkçe' deki **çerçi** sözcüğünün kökenini araştırmıştır. Düştüğü not şöyledir:

"Ne ilginçtir: İngilizce'deki hawker (mallarını sokak sokak gezen ve bağırarak duyuran satıcı), to hawk (çığırtmak) fiilinden türetilir; Türkçe'deki karşılığı olan çerçi ise, "ses, bildiri, haber" anlamlarına gelen Moğolca car sözcüğünden türetilmiştir (çarçı/çerçi). (**İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü,*** Sosyal Yayınlar, İstanbul 1988.)

ÇEŞME

"Halkın su ihtiyacını karşılamak için sokaklarda veya evlerde yaptırılan ve devirlerine göre değişik mimari özellikler sergileyen musluklu, yalaklı su hazneleridir.

Çeşme Türkçe'de göz kelimesinin Farsça karşılığı olan *'Çeşm'* sözcüğünden alınmıştır." (***İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, Tercüman, İstanbul 1982, s.1455.)

ÇIRAĞAN (SARAYI)

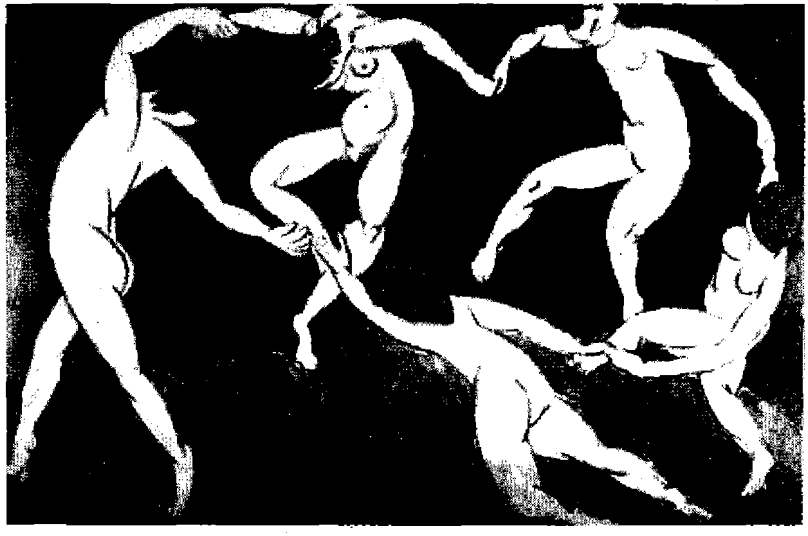
Sultan Abdülaziz'in yaptırdığı, yapımı 1872'de tamamlanan, 1910 yılında yanan, bahçesi uzun süre Beşiktaş Kulübünün stadı olarak kullanılan, bugün ise Kempinsky şirketince otel olarak işletilen **Çırağan Sarayı**'nın adının nereden geldiğini **Sermet Muhtar Alus** açıklıyor. Alus'un yazısı 29 Ocak 1939'da yayımlanmıştır. O sıralarda sarayın yalnızca dört duvarının kalmış olduğu anlaşılıyor:

"Dört duvarı kalan, bahçesi Beşiktaş Kulübünün Şeref Stadı olan Çırağan Sarayı önündeyiz. Sanki saray denilen nesnelerin köküne kibrit suyu dökülmüş de, barınacak yer kalmamış gibi, Abdülaziz'in Avrupa'dan milyonlar istikrazı sıralarında çıktırıverdiği alametlerden biri; mimarı gene mahud (adı geçen) Serkis Balyan usta. Yapılması

1863'ten 1867'ye kadar sürmüş. Nam eskiden kalma. Sadrazam meşhur Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1730), buraya kurdurduğu köşkte çırağan şenlikleri yaparmış. Çırağ, şem'a manasına; yani kaplumbağların sırtına mumlar dikerler, şimşirlikler içinde dolaştırırlar, gayet keyifle seyrine bakarlarmış. Yıkılıp tarumar olan bu köşkün ve müştemilatının yerine II. Mahmud betekrar (yeniden) bir kasır çıkıverip aynı ismi koymuş. Bu seferki adı da şimdiki haline uygun: İçine çırak çıkarılan cariyeler ve harem ağaları doldurulmuş." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.163.)

ÇİĞRENKÇİLİK

Bkz.: FOVİZM/FAUVIZM-FOVİSTLER/FAUVISTS

Henri Matisse'in "Dans" adlı yapıtı, "fovizm" akımının ünlü örneklerinden biridir.

ÇİVİLEME

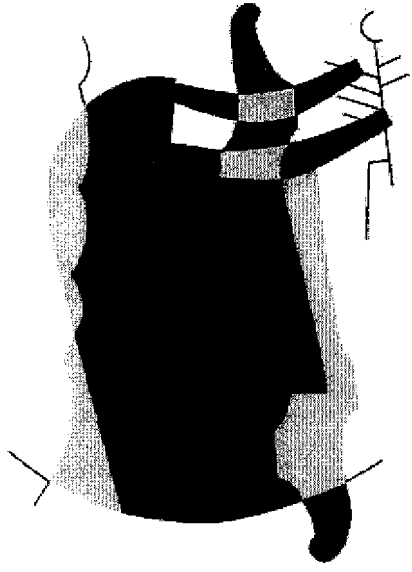
Bkz.: KARFATO

D GRUBU

1933 yılında **Nurullah Berk, Elif Naci, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Cemal Tollu** ve **Zühtü Müridoğlu**'nun kurduğu sanat topluluğu. Sanat alanında Türkiye'de kurulan *4. cemiyet* olduğu için, kurucuları, **dördüncü** sözcüğünün ilk harfini topluluğa ad olarak koymuşlardır.

DADA(CILIK)

Dada bir **sanat akımı değil**di; **sanatı sorgulama hareketi**ydi.

MAN RAY

Man Ray'ın bir yapıtı.

Dada hareketi 1916 yılında Zürih'te doğdu. Bir yaşındayken bütün dünyada biliniyordu. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı patlamış ve hızla yayılmıştı. Savaştan kaçanlar İsviçre'ye sığınıyorlardı. Almanca bilenlerin toplandığı kent ise Zürih'ti. Toplumbilim ve felsefe öğrenimi gördükten sonra oyuncu olmaya karar veren Alman yazar, ozan ve müzisyen **Hugo Ball** (1886-1927) kararlı bir barış savunucusuydu. Ülkesini bırakıp Zürih'e geldi ve bu kentte, 1916 Şubatında ***Cabaret Voltaire*** adıyla, sanatçıların buluşma yerine dönüşen bir kafe açtı. Kafenin açılışında **Jean Arp**, 1924 yılında hareketin temel görüşlerini açıklayan **"Sept Manifests Dada/ Dada'nın Yedi Bildirisi"**ni yazan ve adı hareketle özdeşleşen Rumen

kökenli ozan ve yazar **Tristan Tzara** (1896-1963), gene Rumen mimar ve ressam **Marcel Janco ve Ball**'un kadın arkadaşı oyuncu **Emmy Hemmings** vardı. Kafenin duvarlarını **Jean Arp**'ın koleksiyonundan alınan resimler süslüyordu.

Açılış gecesi, bir yandan başta **Voltaire** olmak üzere çeşitli yazarlardan ve elbette **Ball**'un yazılarından seçilmiş metinler okunmuş, bir yandan da **Ball** piyanosuyla hem **Rachmaninov, Saint-Saëns** gibi bestecilerin parçalarını seslendirmiş, hem de dans müziği çalmıştı. Dans müziği çalındığında, masalar kenarlara çekilmiş, böylece orta yerde eldelenen alanda kafedekiler dans etmişlerdi.

İlk gecenin bu karmaşık gösterisi, özellikle, mesleğini terk ederek yazarlığı seçen, tıp doktoru Alman **Richard Huelsenbeck**'in de katılmasıyla, sonraki gecelerde saldırganlık dozu artmış olarak daha da karmaşık bir gösteriye dönüşmüştü. Savaşı çıkaran Almanya, bu savaşa katılan öteki ülkeler, sanat kıyasıya eleştiriliyor; ozanlar anlamsız hecelerle, gelişigüzel seçilmiş sözcüklerle yazdıkları şiirleri okuyorlar; klasik müziğin yanı sıra, bilinen çalgıların kullanılmadığı *'sözde müzik'* de çalınıyordu. Bu gösterileri düzenleyen topluluk, **Voltaire**'in adını bir yana bırakıp, kimilerine göre bebeklerin konuşma çabasında kullandıkları **"da"** hecesinden esinlenerek; kimilerine göre ise, sözlük arasına bir zarf açacağı sokulmasıyla bulunan sayfada yer alan ve Fransızca' da *oyuncak tahta at* anlamına kullanılan **"dada"** sözcüğünü seçerek, yaptıklarını ve yapmayı amaçladıklarını ***"Dada"*** diye adlandırdılar.

Dadacılık, bir **tepki hareketi** olarak görülmelidir. Birinci Dünya Savaşı ve savaşa güle oynaya katılmaların gözlenmesi her şeyin yeniden ele alınıp değerlendirilmesini/sorgulanmasını gereksindirmiştir. Toplumun değer yargıları, teknolojideki ilerlemeler, kültürel değişimler ve elbette sanat yeniden değerlendirilmeliydi. Dadacılara göre, Kübizm kentsoylulara hizmet vermenin ötesine geçememiş, Gelecekçilik (Fütürizm) savaş çığırtkanlığı işlevini yüklenmiş, Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) aşırı ulusalcı tutumuyla savaşı desteklemişti. Dahası, bütün sanat akımları, sanatsal değerlendirmede geçerli olan geleneksel ölçütleri geçersiz kılarken, sorulması gereken asıl soru ortaya atılmamıştı: **Sanat, gerçekten, bir değer taşıyor muydu?**

Dadacıların Berlin kanadına alınmayınca, Hannover'de kendi Dada

topluluğunu kuran Alman **Kurt Schwitters** (1887-1948), "sanatçının tükürdüğü her şey sanattır" diyordu. ***Sanatın Öyküsü*** adlı kitabında, **Goombrich**, "sanat diye bir şey yoktur, yalnızca sanatçılar vardır" der. Dadacılar da sanatçıydılar. Ama, sanata ilişkin kalıplara, benimsenmiş değer yargılarına karşı çıkıyorlardı. Yeni değer yargıları getirmek, yeni üsluplar geliştirmek, yeni yöntemler uygulamak amacı gütmüyorlardı. Bununla birlikte, var olanlara karşı çıkarken, onlara yeni anlamlar kazandırmışlardır.

DAMIZLIK

Bkz.: TEMMUZ

DAN(ISH) KEK

Bu satırlar yazıldığı sırada Türk radyo ve televizyonlarında sık sık yinelenen bir reklâm izlenmekteydi. İki kişiden biri *'Dan'* diyor, öteki ise *'kek'*. Kuru pastalar üreten bir firmanın yeni ürünü *Dan Kek* tanıtılıyor.

Dan Kek'teki Dan hecesi *Danish* sözcüğünü çağrıştırmak amaçlıdır. Bu arada büyük mağazalarda ithal edilmiş ve üzerinde *Danish Pastry* (Okunuşu Deniş Pestri: tam çevirisi: Danimarkalı hamur işleri.) yazan çeşit çeşit kurabiyelerin satışa sunulduğunu ve alıcı bulduğunu belirtelim. Dolayısıyla, anılan yerli ürünün *Danish* yani *Danimarkalı*nın *Dan*'ını kullanması boşuna değil.

Danish Pastry deyimi ABD'de içeriği zenginleştirilmiş fırın ürünleri için kullanılmaktadır. Ancak bu tür ürünlerin Danimarka'daki anılışı ise, *wienerbroad*, yani *Viyana ekmeği*'dir. Amerikalıların Danish nitelemesini kullanmalarının nedeni ise, Viyana ekmeği denilen içeriği zenginleştirilmiş fırın ürünlerinin ilk kez 1928 yılında, Danimarka'dan göçetmiş birinin ABD'nin Doğu kıyısında açtığı dükkânda satışa sunulmuş olmasıdır.

DAVIS BOĞAZI

Davis Boğazı, bulunduğu bölgeyi 1585'te keşfeden denizci **John Davis**'ten almıştır adını.

DAVIS KUPASI

Her yıl gerçekleştirilen Uluslararası Çim Kort Tenis Turnuvası Davis Kupası diye anılır kısaca. Kupanın adı, ABD'li tenisçi **Dwight F. Davis**'ten gelmektedir.

DECAMERON

Boccaccio'nun öykülerini topladığı kitabın adı **Decameron**. Bizde ***Dekameron Öyküleri*** diye anılır. Dekameron öyküleri tamam da, nedir **Decameron**? Yenir mi, içilir mi? Uçar mı, koşar mı? Şehir, nehir, hayvan, dağ adı mıdır? Hiçbiri değil. **Decameron=on gün** demektir. **Boccaccio**, on gün içinde olup bitenleri öyküler kitabında. Yunanca'da ***hemera=bir gün, deca=on*** anlamına gelen sözcükler. Ikisi birleşince **decameron=on gün** oluyor.

Hemera kökünden türetilmiş bir başka sözcük **ep*hemeral*** (efemeral). Bir günlük ömrü olanları anlatıyor. Mayıs böceği gibi, doğduktan sonra birkaç saat ya da en çok bir gün yaşayan canlılar ise **ep*hemeri*-da** diye anılıyor. (Ayrıca bkz.: EPHEMERA)

DEKARTÇILIK

Bkz.: KARTEZYENİZM

DEKONSTRÜKTİVİZM

"Dekonstrüktivizm, bir dönem Post-Modernist akımın geniş yelpazesi içinde yer alan ancak bugün radikal çıkışlarıyla farklılaşan ve bu yelpazenin dışına taşan bir yaklaşım. "Dekonstrüktivizm" terimi ilk kez New York Times'ta tasarım ve mimarlık üzerine yazan, Joseph Giovannini tarafından ortaya atılmıştır. Giovannini bu yaklaşımı isimlendirirken, yaklaşıma esin kaynağı olan iki akımdan yola çıktığı söylenmektedir. Bunlardan birincisi Fransız düşünürü Derrida'nın edebiyat ve felsefe alanında ortaya attığı "Dekonstrüksiyon" akımı, diğeri de Rus konstrüktivistlerinin etkisi olmuştur. Terim bu iki etkilenmenin bileşkesini yansıtmaktadır.

Fransız düşünürü Jacques Derrida'nın ve Paul de Man'ın edebi bir metin olarak "dekonstrüksiyon" fikri özetle şöyle açıklanabilir: Bir

anlatı değişen anlamlar taşıyabilmektedir. Bir anlam bütünlüğüne sahip değildir. Bir yapıt da bütünlük duygusu vermeyen ve belirli bir çizgiye oturtulamayan ayrı ayrı alıntılardan oluşmaktadır. Derrida, edebiyatta ve düşüncede dekonstrüksiyon akımını, biçimlerinin otantikliğinden, öneminden, hatta tarihsel farklılıklarından kuşku duyulması olarak tanımlamaktadır. Yalnız geleneksel düşünüş biçimini değil, o düşüncenin çözümlenmesindeki alışılmış yolları da sorgulamaktadır.

Diğer yandan, Rus Konstrüktivizminin de değişik bir açıdan mimarlıkta dekonstrüksiyon düşüncesini etkilediği izlenmektedir. Rus Konstrüktivistleri 1910'lu, 20'li yıllarda makine ve teknolojiye, modern çağın endüstri malzemelerine duydukları hayranlıkla yepyeni bir sanat anlayışını biçimlendirmişlerdi. Yarattıkları ürünlerinde saf olmayan geometrik düzenler ve dışa yansıtılmış strüktürel formlar gözlenmekteydi. Rus avangardistleri de denilen konstrüktivistler, kompozisyonlarında distorsiyona uğramış hacimler, eğilmiş yüzeyler ve çarpışan hatlar oluşturuyorlardı. Bu kompozisyonlar alışılmış mimari kalıplar içinde, diğer bir deyişle modernist anlayışla işlenmiş, asimetrik ancak dengeli bir düzeni sergiliyordu.

Dekonstrüktivist düşüncenin uygulayıcısı mimarların, Rus konstrüktivistlerinin biçimlerini, yeniden kullandıkları gözlenmektedir. Ancak burada alışılagelmiş modern kalıplar ve asıl olarak da düzen fikri sorgulanmaktadır. Dekonstrüktivizm bu anlamda "boşaltılmış, soyulmuş, hatta patlatılmış bir konstrüktivizm" olarak yorumlanabilmektedir. Dekonstrüksiyonun anlamını irdeleyen mimar Wolfgang Prix, terimde yer alan "de-" ön ekinin bir şeyin dışarı atılması, bozulması anlamına geldiğini, "kon-" ekinin de bir araya getirme anlamı taşıdığını belirtmektedir.

Dekonstrüktivist mimari düşünce birbirinden farklı, birbirini karşılıklı etkileyen, hatta bozan, ancak birbirini yok etmeye çalışmayan biçimlerin bir arada varolması olarak yorumlanabilir. Saf biçime müdahale eden, onu patlatan, soyan, ancak onun varlığını da reddetmeyen bir düşünce biçimi. ...mimari bir yersizleştirme, yönsüzleştirme, saptırma olayı olarak ele alınmaktadır. Örneğin Coop Himmelblau mimarlarının Viyana'daki 50 birimlik konut yapısında farklı yönlere bükülmüş ve yerden açı yapan dört dikdörtgenler prizması içine, onlarla mücadele içindeymiş gibi görünen konut birimlerinin yerleştirildiğini ve yine

aynı mimarların, çatı düzenleme projesinde mevcut binaların kararlı strüktürünün, yeni çatı önerisindeki kararsız biomorfik strüktür ile enfekte edildiğini görmekteyiz." (**Nur Esin:** "Dekonstrüktivizm", ***Yapı,*** Mayıs 1989, sayı:90, s.49-51.)

DERSAADET

Attila İlhan'ın romanlarından biri *"Dersaadet'te sabah ezanları"* adını taşır. Dersaadet, bir dönem İstanbul'unun anılışıdır. Farsça ***kapı*** anlamına gelen ***der*** ve ***mutluluk*** anlamına gelen ***saadet*** sözcüklerinden oluşmuştur: **Der-i saadet.** Yani: ***Mutluluk Kapısı.*** Ya bugünün İstanbul'u nasıl anılmalı?! Derrezalet, derfelaket, dersefalet, derşeamet... Hangisi uygun düşer!?

DESEN ve/ya da DESIGN (DİZAYN)

Üstte Hogart'ın, sağda Ruberns'in hazırlık çizimleri (desenleri).

Piero della Francesca (1420-1492) çizimin tanımını **"orantılı olarak yerleştirilmiş yan görünüşler ve dış çizgiler anlaşılmalıdır"** diye yaptı. **Rafaello, Michelangelo, Leonardo da Vinci**'nin desenlerini, aralarındaki ayrımları belirlemek için toplayan mimar, ressam, yazar ve sanat tarihçisi **Giorgio Vasari** (1511-1574) desen sözcüğünü ilk kez kullanan İtalyan sanatçıdır. Vasari'nin seçtiği **disegno** sözcüğü **tasarım** anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla, **Vasari**, desenin yalnızca bir **hazırlık çizimi *olmadığını*** vurgulamak istiyordu. Resimde, mimarlıkta ve yonut sanatında desen, sanatçının (ressam, mimar ve/ ya da yonut

sanatçısı) zihinsel çabasının (düşündüklerinin, gördüklerini yorumlayışının) ürünüydü ve bu yüzden sanatsal yaratıcılık süreçlerinin temelini oluşturuyordu.

DE SOTO

1928 yılı Mayıs ayında kurulan *DeSoto Motor Company*'nin adı, 1500-1542 yılları arasında Amerika'da yaşamış olan İspanyol kâşifi **De Soto**'dan gelmektedir.

DESPOT

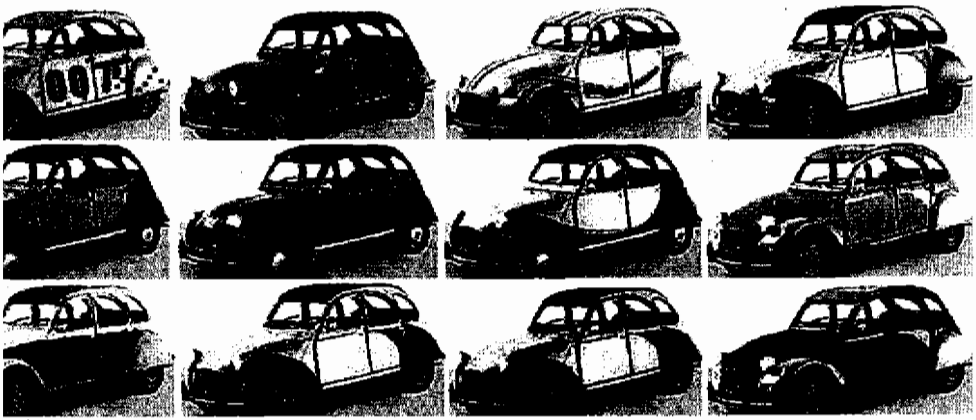
Evin efendisi, bir de bakmışsınız, ülkenin, bölgenin, kilisenin efendisi olmuş. Bir **despot**. Gel gelelim, bugün bu sözcüğü duyduğumuzda gösterdiğimiz olumsuz tepkiyi hak edecek bir durum söz konusu değil başlangıçta. İmparatorlara, prenslere, piskoposlara, patriklere verilen ve Osmanlıların kendilerine bağlı ikinci derecede Hıristiyan yöneticilere verdikleri **despot** sanı (unvanı), anılanların yalnızca evlerini değil, sorumlu oldukları toplulukları da efendi efendi yönetmelerine yetki tanındığını belirtiyordu. Grekçe'de ***despotos, evin efendisi*** demektir.

Ama evin efendisi yetkiyi alınca efendiliğini yitirip, gücünü kötüye kullanmaya, egemenliğini kayıtsız koşulsuz pekiştirmeye başlayınca, masum **despot** sözcüğünün anlamı değişivermiştir. Efendileri herkes sever ama, **despotluk** edeni seven yoktur. (Ayrıca bkz.: EFENDİ; TEMMUZ)

DETROIT

ABD'nin Michigan (Bkz. **MICHIGAN**) eyaletindeki, ABD otomotiv sanayiinin de kalbi olan **Detroit** (Okunuşu: Ditroit) kentinin adı Fransızcada *boğaz* anlamına gelen detroit (Okunuşu: dötrua) sözcüğüdür. 1701 yılında, Fransız kâşif Antoine de la Mothe Cadillac (Ayrıca bkz.: CADILLAC) şimdilerde Detroit Nehri diye bilinen suyun kıyısına ayak basar ve bir kale inşa etmeye koyulur. Ünlü Fransız poltikacı Kont de Pontchartrain adını koyar yaptırdığı kaleye: Pontchartrain du Detroit Kalesi. Yani, *Boğazın (du Detroit)* Pontchartrain Kalesi. Böylece, kalenin nehrin en dar yerinde inşa edilmiş olduğu da belirtilmiş olmaktadır. 1760 yılında kale ve bulunduğu alan bir antlaşmayla İngilizlere geçer. İngilizler de yerleşmiş olan **Detroit** adını değiştirmezler.

DEUX CHEVAUX ya da 2CV

*Citroen firmasının ürettiği **Deux Chevaux** adı verilen küçük otomobilin çeşitli modelleri.*

Citroen firmasının ürettiiği ***Deux Chevaux*** adı verilen küçük otomobilin adı. ***Deux Chevaux***=*İki At* anlamına gelmektedir ve motorunun gücü düşük olan küçük bir otomobili anlattığı için seçilmiştir. Kimi zaman 2 anlamındaki *Deux* sözcüğü 2 sayısıyla, atlar anlamına gelen Chevaux sözcüğü de her bir hecesinin baş harfleri olan CV harfleriyle gösterilmekte ve böylece *2CV* diye anılmaktadır. (Ayrıca bkz.: CITROEN)

DIANA

Eski Yunan uygarlığının vahşi hayvan ve av tanrıçası **Artemis**'tir. Eski Romalılar **Artemis**'in adını **Diana**'ya dönüştürmüşlerdir. Diana Latince ***parlamak*** anlamına gelen ***di*** sözcüğünden türetilmiş addır ve ***parlak olan*** anlamına gelmektedir. Yirminci yüzyılın Diana'sı ise, **Prenses Di** diye de anılan, İngiltere tahtının varisi **Prens Charles** ile evlenen hanımdır. Öncelikle İngiltere'nin sonra da dünyanın basın yayın organları için gerçekten parlak bir haber öznesi olmuştur **Prenses Diana**.

Prenses Diana

DIRDIR

"Çok konuşana, "Dırdır etme!" deriz ya... 18. yüzyıl sonlarına doğru Mısır çıkışlı **DIRDIRİ**'lik diye bir tarikat vardı. Kurucusu **Şeyh Ahmet, Derdiri**'de doğduğundan önce **Derdiriler** deniyordu, ancak Anadolu'ya Dırdırı olarak girmiştir ve herhalde tarikatını halka tanıtmak için çok dil dökmüş ve galiba işi "kafa ütüleme" derecesine vardırmış ki, "Dırdırilik", "dırdır etmek" deyiminin kaynağı olup çıkmış..." (**Burçay Anger:** "DIRDIR etme DÜRZÜ, Etekleri zil çalıyor KAVAD!", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.20-21.)

DIXIE

1860'lı yıllarda Konfederasyona bağlı devletlerde Dixie popüler bir ad hâline gelir. Söylentilere göre ilk kez yerel olarak Louisiana'da kullanılmıştır. New Orleans'ta bir banka bir yüzünde *'dix'* (Fransızcada=on=10) yazan 10 dolarlık banknotlar basıyordu. Çünkü, kentte konuşulan başlıca dillerden biri de Fransızcaydı. Önce banknotlar 'dixies' (diksiler) diye sonra da bu banknotların adından dolayı bölge *Land of Dixies/Dixieler Diyarı, Dixieland* diye anılmaya başlanır. Daha sonraları da New Orleans'ta yaratılan farklı bir müzik türünün adı olur Dixieland. Caz severlerin çok iyi bildiği bir müzik türüdür. 1859 yılında Dixieland adlı bir pop-şarkısı adın kullanılmasını yaygınlaştırmıştır.

DİDAKTİK

İkinci yüzyılda yazılmış, 16 kısa bölümden oluşan bir kitabın adı **Didakhe**'dir. Ya da **12 Havarinin Öğretisi** diye anılır. ***Didakhe,*** Grekçe'de **öğreti** anlamına gelmektedir. ***Didaktik, öğretsel,*** yani ***bir şeyler öğreten*** anlamındadır. **Otodidakt** ise, ***kendi kendine öğreten,*** öteki bir deyişle, ***kendi kendini yetiştiren...***

DİSPONİBİLİTE

"Tasarruf sahibi bankaya gidip 100 liralık mevduat hesabı açtırdığında, bankanın kasasına giren 100 liranın tamamı kasada kalmaz. Banka bu 100 liranın tamamını istediği gibi kullanamaz. Bu 100 liranın bir bölümünü likit olarak kasasında muhafaza etmeye mecburdur. Buna

teknik adı ile "Disponibilite", basit anlamıyla "likit değer" denilir. Yatırılan 100 liradan belli bir bölümü ise, Merkez Bankası'ndaki özel bir hesaba yatırılır. Buna teknik adı ile "Mevduat Kanuni Karşılığı Hesabı/Mevduat Munzam Karşılığı Hesabı" veya basit olarak "karşılık" denilir.

Bankaya yatırılan 100 liranın ne kadarının "Disponibilite" adı ile, ne kadarının "Karşılık" adı ile ayrılacağını Merkez Bankası belirler. Her banka bu oranlara uymak zorundadır.

Disponibilite adı ile kasada belli miktarda likit değer (nakit para veya hemen nakte çevrilebilir Hazine Bonosu, Devlet Tahvili) bulundurma zorunluluğunun amacı şudur: Banka mevduat toplayarak belli yükün altına giriyor. Kasasında her zaman yüklendiği mükellefiyetlerin belli yüzdesi kadar bir likit imkân bulunsun ki, kapıdan giren müşteriye "bugün para kalmadı, yarın gel para bulalım" denilmesin.

Gelelim "Kanuni Kaşılığın/Munzam Karşılığın" ne işe yaradığına. Öncelikle bu da "Disponibilite" benzeri bir garanti fonudur. Banka mevduat olarak sahibinin talebi halinde hemen bağlarını çözemeyeceğinden güç duruma düşebilir. Halbuki, mevduatın bir bölümü Merkez Bankası'nda teminat olarak saklanır ise, banka sıkıştığında Merkez Bankası bu hesaptan geçici olarak sıkıntıyı önleyebilir.

Karşılık hesabının bunun yanında bir başka yararı daha vardır. Merkez Bankası bankalara yatırılan her 100 liralık mevduattan karşılık hesabına aktarılacak para miktarını (oransal olarak) değiştirerek, mevduatın serbestçe kullanılabilecek bölümünü ayarlayabilir. Karşılık oranı yükseltilir ise, topladığı mevduatın daha azı bankanın elinde kalır. Azaltırsa, banka topladığı mevduatın daha çoğunu kredi olarak kullandırabilir. İşte bu yoldan Merkez Bankası ekonomiye akacak para musluğunu konjonktürün değişimine göre kısmak veya açmak imkanına sahiptir." (**Ali Rıza Kardüz:** "Yurtdışında Şubesi Olan Bankaların Mevduata Yüksek Faiz Ödeme Şansı Kalmadı", ***Sabah,*** 29 Temmuz 1996.)

DNA

Son yıllarda en çok kullanılan sözcüklerden biri **DNA**. Türkçe' de daha çok **De-Ne-A** diye okunup söyleniyor. **D**(ezoksi)(ribo)-**N**(ükleik) **A**(sit) sözcüklerinin kısa söylenişi. Kendi başına bir sözcüğe dönüştü **DNA**.

DUENDE

"Federico Garcia Lorca, 1930'da Havana'daki bir konferansta ünlü "duende" kavramını ortaya atmıştı. Duende, İspanyolca'da cin, peri anlamına gelmekte. Aynı zamanda esin perisi, büyü gibi anlamlar da içeriyor. Lorca bu sözcüğü kavramsallaştırmıştı. Duende bir şiir kuramı olarak yerleşti. Lorca, tüm yaşamında duendenin peşinde idi." (**Sadettin Davran:** "Dünyanın Ortasında 'Duende'", ***Cafe Pazar,*** 9 Mart 1997, s. 5.) (Ayrıca bkz.: CİN, ECİNNİ)

DÜRZÜ

Bkz.: TERZİ

DVD

"Köken olarak DVD, digital video disc (sayısal video diski) sözcüklerinin baş harflerinden oluşmuş bir kısaltma. Ancak, sonradan bilgisayar firmalarının 'video' sözcüğünün anlamı kısıtlayabileceği kaygısıyla bu format yalnızca baş harfleriyle DVD olarak anılmaya başlandı." (**Timur Sert:** "Mucize Diskler Geliyor", ***Yeni Yüzyıl,*** 27 Ağustos 1996.)

E

ECİNNİ

"Ünlü Rus yazarı **Dostoyevski**, ecinni sözcüğünü Çarlık Rusya'sında solcu görünümünde, fakat sol düşünceye zarar veren kişileri tanımlamak için **"Ecinniler"** adlı romanında kullanmıştır. Ecinni, bildiğimiz cin sözünden türetilmiştir. Büyük Türk hekimi, bilgini, filozofu **İbni Sina**, Tıp Yasası **"El-Kanun Fi't Tıp"** adlı kitabında, sağlığa zararlı; mikropları, bakterileri, virüsleri **"cin"**, **"cinler"** olarak adlandırır. Eğer Dostoyevski, İbni Sina'yı bilmiş, kitabını okumuş olsaydı, herhalde solcu görünümünde, fakat sol düşünceye zararlı kişileri tanımlamak için İbni Sina'nın mikrobu cin olarak tanımlamasını büyük bir coşkuyla benimser ve överdi." (**Metin Erksan:** "İyi Kötüdür, Kötü İyidir' ya da Karaaydınlar". ***Cumhuriyet,*** 15 Mayıs 1996, s.2.) (Ayrıca bkz.: CİN)

ECMAİN

"Ecmain, Arapça bir sözcüktür. Osmanlı Türkçesinde vardır. Cem, Cem olmak, cümlesi, cemi cümlesi, hepsi, topu birden, yığın, biriken, birleşmiş anlamında kullanılır." (**Metin Erksan:** "'Iyi Kötüdür, Kötü Iyidir' ya da Karaaydınlar". ***Cumhuriyet,*** 15 Mayıs 1996, s.2.)

EDİTÖR

"Safın biri editöre ne iş yaptığını, görevinin kitap basmak mı olduğunu sormuş. Hayır demiş editör, bu matbaacının işi. O halde onları dağıtıyorsunuz? Bu dağıtımcının işi. Kitap mı satıyorsunuz peki? Hayır, bu kitapçının işi. O zaman yazıyor musunuz? Bu da yazarların işi. Peki editörün görevi ne? Geri kalan her şey.

Yazar Umberto Eco

Editörün mesleği bütün arda kalanlar, bu da kitap talep edeceği yazarı ortaya çıkarmaktan, el yazısı veya başka bir dilde basılmış bilinen bir kitabı keşfetmeye kadar uzanır. Kitabı yayınlamanın, satın almanın, çevirinin, uygun bir dizi içine katmanın, matbaaya göndermenin, tashihleri yapmanın, kapak seçiminin, arka kapakla (iç kapak yüzü, basın bülteni) ilgilenmenin ve en nihayet eleştirmenlere ve okuyuculara tanıtmanın doğru olduğuna karar verir. Bütün bu faaliyet silsilesini iki kişi idare eder: Biri İtalyanca' daki anlamıyla editördür (İngilizce: Publisher); bu kişi bazen yalnızca bir işadamıdır, bazen de ... bir entelektüeldir; diğeri redaktördür (Anglosaksonlar "editör" olarak adlandırır, ama bazen "editör" yayın müdürüdür).

Yayın müdürü konumundaki bir editör, içerik ve şekil açısından bir editing yaparak ... neredeyse yeni yetme bir yazarın romanını yeni baştan yazmaya kadar varabilir. Kitabın salt bir meta gibi sürüldüğü ortamlarda Flaubert'dten Madam Bovary'i öldürmemesini, mutlu ve huzurlu yaşatmasını, seks, şiddet veya korku öğesine biraz daha çok yer vermesini isteyebilir.

Sonra "line-editing" vardır. Tekstin içeriği kontrol edilir, tutarsız noktalar veya çelişkiler varsa yazara bildirilir, yazardan pek anlaşılmayan bir noktayı açığa kavuşturması istenir ve gramer yanlışlarına da müdahale edilir. "Copy-editing" ile yazım hatalarına bakılır. Örneğin yazar "occam" yazmıştır oysa ansiklopedilere göre bunun "ockham" olması gerekmektedir, yazıda bir kişinin adı bir yerde Giuseppe, diğer yerde Giacomo diye geçiyordur. Yazıda bir hesap varsa line-editör büyük bir titizlikle hesabı yapar ve bir hata bulur, vs. Son olarak "proofs-editing" vardır, ki bu bizdeki karalama düzeltisi anlamına gelir." (**Umberto Eco:** "'Editing' Ne Demek? Editing Hakkında Gözlemler", Çev: Aslı Kayabal, ***Yeni Yüzyıl,*** 9 Kasım 1996, s.20.)

EDSEL

Mercedes otomobil adını bir Avusturyalının kızından almıştır. (Bkz.: MERCEDES) Ford-EDSEL ise, adını bir oğuldan almıştı. Mıştı diyoruz, çünkü artık üretilmiyor. Üretimine 1957 yılında başlanan ve 1959 yılında son verilen EDSEL otomobillerin adı, **Henry Ford**'un oğlu **Edsel Bryant Ford**'dan gelmekteydi.

EFE

"Efe kelimesi, kadınların İstanbul şivesiyle efendim sözünü uzatarak "Efeeem" diye telaffuz etmelerinden gelmez. Çünkü "efem" "benim efem" anlamına kullanılırsa da, tek başına "efe" olarak da kullanılır. Bence bu kelime yunanca "ephebos" (efebos) kelimesinden gelir. Delikanlı demektir, daha doğrusu sakalını tıraş etmeye başlamış genç. Bu ad on sekiz yaşını tamamlamış erkeklere verilirdi. O yaştaki gençler kendi "demos" yani kabile veya halk birliği defterine efebos adayı olarak kaydedilirdi. Bu gençler iki yıl süresince, yani yirmi yaşlarına kadar, şehir hayatından uzak yaşarlar, "polis" ile ilişkileri (Bkz.: POLİS) büsbütün kesilirdi. Birkaç pek mühim sebep müstesna, mahkemelere başvuramazlar, şahitlik edemezlerdi. Kendi demos'larına ait dağ başlarındaki kışlalarda kalırlardı. Bunlar sert bir disipline tabi olurlardı. Askeri talim yaparlardı: ok atmayı, kargı savurmayı, kılıç kalkan ve mızrak kullanmayı öğrenirlerdi."

(...) Şunu da unutmamalı ki Türkler geldikleri zaman Efeb kelimesinin "b" si, yani "beta"sı, b gibi değil, v gibi okunuyordu. Efev ise Türk şivesine güç gelir." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.51ve 53, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

EFENDİ

"Efendi kelimesi Bizans Rumcasından gelir. Eski Yunanca "authentes", "authentikos", "authentia" kelimeleri bir iktidar, prenslik, yöneticilik anlamına gelir. Bizans Rumcası'nda bu kelimelerin telaffuzu değişmiştir: "afentes", "afentikos", "afentia" diye okunmuştur. Artık "efendi" kelimesinin nereden geldiği anlaşılır. Bu unvanın bir Ahi olan bir Çandarlı'ya ilk olarak verilmesinde mana vardır. -- Önceleri "üstad" unvanı gerçek üstad olana ve üstad sayılana verilirken, şimdi herkese verildiği gibi, efendi sözü de baş Ahilere verilirken sonradan genelleşmiştir." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.51, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.) (Ayrıca bkz.: DESPOT; TEMMUZ)

EFT

Banka kanalıyla para yollamak, eskiden banka havalesi diye anılırdı. Şimdi gene banka istenilen adrese (bir başka şubeye ya da bir başka

bankanın şubesine) paranızı havale ediyor ama, bunu yazı-çiziyle ya da telefonla yapmıyor. Elektronik yolla yapıyor. Dolayısıyla, **EFT** (e-fe-te) ile çözüyor işi. **EFT=E**(lectronic) **F**(und) **T**(ransfer) sözcüklerinin (Elektronik Fon Transferi) ilk harflerinden oluşuyor. Ve bu tür kısaltmalar gibi kendi başına bir sözcükmüş gibi kullanılıyor.

Dwight D. Eisenhower

EISENHOWER

Ikinci Dünya Savaşının Amerikalı muktedir generali Dwight D. Eisonhower, daha sonra iki dönem üstüste ABD Başkanlığına seçilmiştir. Soyadı Almancadan gelmektedir ve anlamı *'demir kesici'*dir.

ELEMANTARİZM / ÖĞECİLİK

1922 yılında Düsseldorf'da düzenlenen **Progress and Artist Congress / İlerleme ve Sanatçı Kongresi**, yeni gelişimlere fidelik etti. **Van Doesburg**, Darmstadt'ta mimarlık öğrenimi gören Rus sanatçı **El Lissitzky** (1890-1941) ve 1923-1926 arasında **Mies van der Rohe**'nin de içinde bulunduğu bir toplulukla G (Gestalt) gazetesini çıkaran, sonraki yıllarda filmler de yapan Alman sanatçı **Hans Richter** (1888-1976) **Uluslararası Sanat Topluluğu**nu oluşturdular. Bu topluluk, **Van Doesburg**'un sözleriyle, **makinenin güçlerinden esinleniyor, makineyi yüceltiyor, yeni bir makine estetiği çizgilerini plastik bir anlatımla oluşturuyordu. Maleviç**'in resimlerini oluşturan biçimlerine **'element/öğe'** demesinden esinlenerek, yaptıklarını **Elemantarizm/Öğecilik** diye niteliediler. Elemantarizm, **görsel dilin öğeleri olarak kimi geometrik biçimler ile yalnızca ana renkleri kullanmayı benimsiyor, birbirinden ayrı nesne ve biçimleri bir araya getirmekte yalın bir tasarım anlayışıyla sanat yapmayı öngörüyordu.**

E-MAIL

Artık insanlar birbirine **e-mail** (i-meil) adresi sorar oldular. **E-mail** *elektronik posta* anlamına gelen iki sözcükten birinin kısaltılmış olarak, ötekinin bütünüyle söylenişi: **E**(lectronic)-**Mail**

EMİRGAN

"'Tez Feridun Paşa Bahçesi ile Kağıthane'deki bahçe, Emirgûneoğlu Tahmasb Kulu Han'a verile!'

İhtimal, IV. Murad, böyle demişti, Feridun Paşa Bahçesi'ni, yani bugünkü adıyla Emirgan'ı, İranlı Emirgûneoğlu'na bağışlarken. 1635'te, Revan Kalesi'ni hiç çarpışmadan Osmanlılara teslim eden bu zata, 'nedendir bilinmez', Sultan'ın kanı ısınıvermiş, iyi bir dostluk kurmuştu. Reşad Ekrem Koçu'nun yalancısıyız, Emirgûneoğlu'nun çok kirli bir şöhreti vardı, IV. Murad'ın hizmetinde. Eremiya Çelebi Kömürciyan'ın dediğine göre de, Sultan ile Emirgûneoğlu, gece gündüz sohbet eder, denize çıkarlar, mehtap sefası ederler, sazendelerle hanendeler karşılarında olduğu halde kayığın kıçında otururlar, meyinab içerlermiş.

1640'ta, IV. Murad'ın ölümünden az sonra idam edilen Emirguneoğlu, her ne kadar Sultan'ın yaptığı değişiklikle Yusuf Han (Paşa) adını almışsa da, kendisine verilen bahçeye, "Emirgûne Bahçesi", "Mirgûn Bahçesi" denmiş. Zaman zaman, "Mirgün, Mirgün" diye de anılan bahçenin ismi, sonunda "Emirgan"a dönüşmüş. Korusuyla, çileğiyle, çayıyla ünlü Emirgan'a...

Emirgûneoğlu'ndan sonrası ise, çok karışık. Emirgan, zaman içinde durmaksızın el değiştiriyor ve sonunda, 1778'de devlete kalıyor. Birinci Abdülhamid, Emirgan Bahçesi'ni, bir Boğaziçi köyü yapıyor. Bugün ise Emirgan, köy değil, Sarıyer ilçesinin bir mahallesi..." (**Aslı Ulusoy:** "Boğaz'da Bir Bahçe: Emirgûne, Mirgûn, Emirgan...", ***Cafe Pazar,*** 12 Mayıs 1996, sayı:74, s.17.)

EMPORYUM

"...bugün çeşit çeşit mallar bulunduran geniş ve şaşaalı bir mağaza için kullanmakta olduğumuz tumturaklı emporium sözcüğü... Yunanca *emporion*dan çıkmıştır ve "tacirlerin bir araya geldikleri yer" demektir, zira Yunanca'da tacir *emporos*tur ve en (de, da) önekiyle *porous* (seyahat) sözcüğünün birleşmesiyle oluşturulmuştur -- demek ki ilk tüccarlar memleketi baştan başa dolaşan gezici çerçiler ya da işportacılardı." (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", Çeviren: Nevzat Erkmen, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.) (Ayrıca bkz.: ÇERÇİ)

EPHEMERA

"**Ephemera** sözcüğü Grekçe **"epi" (hakkında)** ve **"hemera" (gün)** sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Özet olarak kısa ömürlü herhangi bir şey anlamına gelir.

Ephemera Derneği bu sözcüğü günlük yaşantımızın gelip geçici küçük belgeleri olarak tanımlar ve bu tanıma kitap, pul ve para dışında kağıttan yapılmış ve kısa süreli kullanım için imal edilmiş her türlü basılı-yazılı belgeyi dahil eder.

Neler mi bunlar? Fotoğraflar, kartpostallar, tahviller, hisse senetleri, biletler, etiketler, diplomalar, damgalar, zarflar, faturalar, afişler, albümler, haritalar, menüler, tebrik kartları, davetiyeler, poliçeler, vinyetler, tarifeler, pasolar, ilanlar, gravürler, vd..." (***Ephemera Derneği broşürü***nden.)

ERGUVAN

Bkz.: JUDAS'IN AĞACI

ERSATZ

"Her dilin yaratıcılığı kendine göredir. Dil, kendisini konuşan halkın yaşadığı koşulları izleyip sözcük üretir.

Yahut, mevcut sözcüklerden birine öyle anlamlar yükler ki, bir bakarsınız o sözcük yepyeni bir kavramın etiketi oluvermiş.

Hatta, yalnız o dilde değil, bütün dillerde.

Etiket, yerine iyi oturmuşsa, bu sayede bütün dilleri dolaşmaya başlar.

Almanca'nın "der Ersatz" sözcüğü gibi.

Aslında **"telafi"** ya da **"eşdeğer"** anlamına gelen "ersatz", İkinci Dünya Harbi'nden beri artık uluslararası bir sözcüktür. Olmayan, sıkıntısı çekilen veya çok pahalı üretilebilen maddelerin yerine geçmek üzere yapılmış şeyler için kullanılır. Harp boyunca dünyadaki kauçuk kaynaklarıyla bağlantıları kesilen Almanlar, Avrupa'yı baştan başa titreten motorize birliklerinin bütün lastiklerini ersatz kauçuktan yapmışlardı.

Menderes'in başlattığı çarçur etme ekonomisinde dövizsiz kalıp kahvesizlikten kıvranan Türkiye'de de, iyi kavrulup öğütülen nohut uzun süre kahvenin ersatz'ı sayılmıştı.

Nohutluğu biline biline.

Zamanla, ersatz sözcüğü de maddeler dünyasından soyutluğa, kavramlar alemine geçti.

Ersatz lastikler olabildiği gibi, ciddi çözümler yokluğunda ortaya sürülen ersatz konular da olabilir." (**Mümtaz Soysal:** "Ersatz", ***Hürriyet,*** 2 Şubat 1997, s. 9.)

ESRAR

"Esrar, yani sırlar. Anadolu'da aptal otu, kedene, kendillik, kendir otu, kınnap otu gibi isimlerle de bilinen kenevir, belki de bilinen en eski keyif verici bitkidir. Kenevir yaprakları Sümerler'de ve Eski Mısır'da ağrı kesici, uyuşturucu, keyif verici ve afrodizyak olarak kullanılmaktaydı.

Tarihçi Herodot İskitleri anlatırken, bunların kenevir tohumlarını kızdırılmış taşların üzerine koyarak dumanını soluduklarını ve çok neşelendiklerini anlatmıştır.

Esrar kenevirin cannabis sativa yani hint keneviri denilen türünden üretilmektedir. (...)

Esrar Müslüman toplumlarda farklı isimler almış, değişik biçimlerde kullanılmıştır. İranlılar beng derler; ama Farsça'da bir başka uyuşturucu olan ban otunun adı da bengdir. Binbir Gece Masalları'nda kötülerin masum insanlara gizlice yedirdikleri macun kenevir, ban otu ve boru çiçeği ile yapılan bir karışımın adı olmalıdır. Esrarın bir adı beng, esrarkeşin bir adı bengidir; esrar sarhoşluğuna ise hayranlık denilmektedir.

Esrar, eskiden darı bozasına katılarak, kunduz böceği ile karıştırılarak yapılan ve adına devayı misk denilen macun halinde yenilerek kullanılırdı. İranlılar, yapraklarını pişirerek hamur haline getirirler ve buna da sebza derlerdi. Çiçeklerinin tereyağı ve badem yağında pişirilerek yağı alınırdı. Basınımızın bir kızgınlık anında Kaddafi'nin de tiryakisi olduğunu keşfettiği kif, esrarın berberiler arasındaki adıdır ve yüzyıllardır kullanılmaktadır." ("Esrar Sırrın Cem'idir", Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi'nden, ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.69.)

"1915'te "Esrarkeşler" adlı bir kitap yayınlayan Muallim Şövalye Hasan Bahri esrarın çeşitli isimlerini sıralamıştır Esrar, kullanılması

yasa dışı olduğundan, kullananlara toplum içinde de hoş gözle bakılmadığından her zaman özel bir argoyla anılmıştır. Hasan Bahri'nin verdiği isimlere ek olarak çağdaş kaynaklardan da tesbit edebildiğimiz bazı isimleri ve türleri şunlardır:

Keyf, fino, gence, sarı kız, kaynar, ampes, antin, yunan, duman, gubar, paspal, hanteriş, kebze, herde, diş, hindi baba, dalga, haşiş, zabit, nefes, kirme, hud, yuf, dem, dud, siyah, karabiber, fülfül, bang, bıgı, cıgaralık, cuk, çay, çay şekeri, çıkık, çiftetelli, çift kağıt, derman, devamı-mesk, dolma, dolu, fişek, giye, gogo, hint samanı, hizmetçi baldırı, hurda, ıhı, israfil, kabe, kabza, kamil, kamil bey, kapakeyif, kara, karapehlivan, kavare, kaygusuz, kaynatma, keçi, kırıntı, kanca, kuru, kuş, mavro, mensul, menzul, nane, narkoz, neşe, ot, palamut, parça, püf püf, sarı, sarı dünya, sarı melek, sarma, sipsi, majör, tek kağıt, toprak, varaku'l hayal (hayal yaprağı), tıla-yı kalenderiye (kalenderi şırası), müdame-i haydariye (haydari şarabı), gam, gamze." ("Esrarın Çeşitli İsimleri", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.69.) (Ayrıca bkz.: CUR'A, HAŞHAŞİN, NARGİLE)

EYÜP

"Haliç'in kuzey ucunda, kent surlarının ötesinde, Peygamberin eski bir silah arkadaşı ve sancaktarının adından dolayı Eyüp denilen bir mahalle uzanırdı. Hazreti Eyyüb'ün, 672 yılında kenti Bizanslılardan almak üzere girişilen ilk Arap saldırısında şehit düştüğü söylenir. Fatih Sultan Mehmed buraya bir cami ile bir türbe yaptırdı ve bu tapınak öylesine bir ün kazandı, saygınlığa erişti ki, Osmanlı Sultanlarının tahta çıkma ve kılıç kuşanma törenleri, burada yapılır oldu." (**Bernard Lewis: *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.149-150.)

FAL TAŞI

"... Priapus ya da Priyap adıyla bir tanrı peyda oldu. Bir söylentiye göre Priapus, şarap tanrısı Dionisos'un Lapseki (Bkz.: LAPSEKİ) ormanlarında gezen aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit, diğer adıyla Venüs'ten olan çocuğuydu. Bir diğer söylentiye göre de Priapus; Adonis ya da Hermes'in Afrodit'e aşık olmasından doğan bir çocuktu. Baş tanrı Zeus'un karısı Hera, bu çocuğu kıskanmış ona aşırı büyüklükte bir erkeklik organı vermişti. Böylece nur topu gibi olan Priapus çirkinleşmişti.

Priapus, erkeklik organı aşırı büyüklükte olduğu için pek küçük yaşta çapkınlığa kalkışmış, rasgeldiği kadına tebelleş olmuş, kendisinden yaka silktirmişti. Sonunda onu tekme-tokat Lapseki'den kovmuşlar ve rahat nefes almışlar.

Küçük Priapus'un kovulması üzerine kent halkına bir hastalık dadanmış.

Öfkelenen tanrı Priapus, tüm erkeklerin adı geçen organını kendisininkine benzetmiş! Artık tüm kent halkı gece gündüz durmamacasına birbirlerine rahat vermez olmuş!..

Halk, bu musibetin, tanrıça Afrodit'in oğlu Priapus'a saygısızlık ettiklerinden ileri geldiğini anlayarak, Priapus'u arayıp bulmuşlar, kente getirip aralarına almışlar.

Priapus, ilk önceleri basit "Fallik" işaretiyle temsil edilirdi. Bereket ve doğurganlık tanrısı olarak insan şekline girmesi sonradan olmuştur.

Dünyaya ikinci kez gelmek ve yaşama arzularını göstermek için insanlar dik falluslu Priapusları mezar taşı olarak kullanmışlardır. İlk insanlar böylece sözüm ona ölüme meydan okumuşlardır.

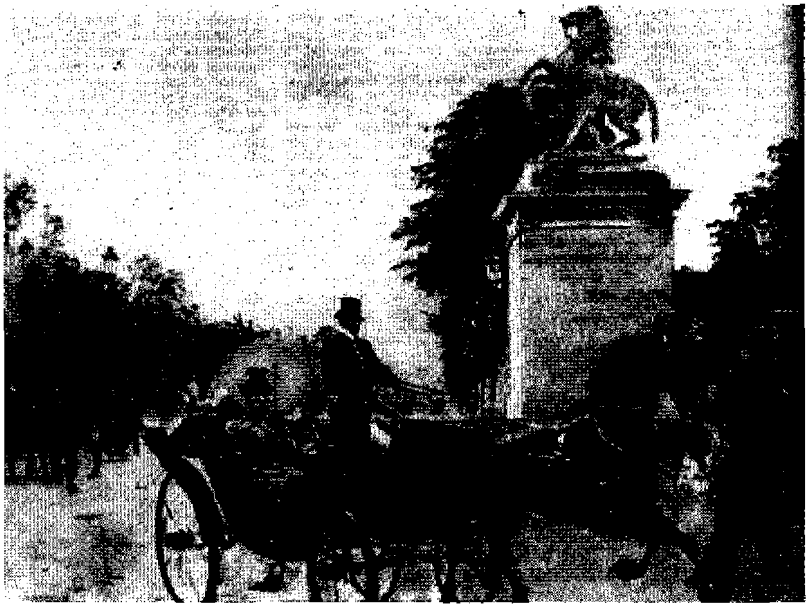
Priapuslar, "Kör körüne, parmağım gözüne" kabilinden nazarlık olarak da kullanılmıştır. "Fal taşı" deyimi de, bu işaretlerden gelmektedir.

"Gözlerini fal taşı gibi açtı" deriz." (**Fal taşı, Fallus taşı**ndan gelmektedir.) (**Halikarnas Balıkçısı: *Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.160-161, Ankara 1982.)

FASHIMITE (feşimayt)

Bkz.: BIBLIOBIBULI

FAYTON (=PAYTON)

19. yüzyıl sonlarında Paris'te fayton sefası.

Türkçede daha çok **fayton** diye yazılıp söylenen ama, **payton** da denilen arabanın adı antik söylence kahramanı **Phaethon**'dan gelmektedir. Grekçede adı ***parlak, parıldayan*** anlamına gelen **Phaethon**, bir rivayete göre şafak tanrıçası **Eos** ile **Kephalos**'un, yaygın rivayete göre ise Güneş tanrı **Helios** ile **Okeanos** (Okyanus) kızı **Klymene**'nin oğludur. Yazar/ozan **Ovidius**'un öyküsüne göre, günün birinde Güneş'in sarayına girip Güneş'le görüşmeyi başaran **Phaethon**, gerçek babasının Güneş olduğunu öğrenmiştir. Ve babasının dile benden ne dilersin demesi üzerine de Güneş'in arabasını kullanmak istemiştir.

Verdiği sözden dönemeyen Güneş arabayı oğluna verince, olanlar olmuş, arabanın hızına dayanamayıp coşkusundan atların dizginlerini bırakıverince, araba yolundan çıkarak hızla dünyaya yaklaşmaya başlamış, *İda, Helikoni Parnassus* ve *Olimpos* dağlarında yangınlar çıkmış, dünyadaki büyük akarsular buharlaşıp yok olmuşlardır. **Zeus**'un yıldırımını fırlatmasıyla **Phaeton** ölünce atlar sakinlemiş, araba denetim altına alinabilmiş ve dünyanin düzeni saglanabilmiştir. Dünyayi korku içinde birakan ve aslında Güneş tanrıya ait olan arabanın adı bir sürelik sürücüsü **Phaethon**'un adıyla anılır olmuş, bugünlere değin gelmiştir bu ad.

FBI

Amerikan Federal Polis Örgütü **FBI** adıyla bilinir. **FBI**, İngilizce' de Federal Araştırma/Soruşturma Bürosu anlamına gelen üç sözcüğün, -- **F**(ederal) **B**(ureau) of **I**(nvestigation) sözcüklerinin ilk harfleridir.

FEMİNİST

Bkz.: BIBLIOBIBULI

FENER

İlber Ortaylı, "1500 yıllık tarihin sıkıştığı bir dünya tiyatrosu" diye nitelediği Fener semtine, "bugün Unkapanı Köprüsü'nü geçip, sağa saptıktan sonra girildiğini" anlatır. Semtin isminin nereden geldiğini ise, şöyle açıklar:

"Orta Yunanca'daki *Fanarion,* yani bildiğimiz limana giren gemileri selamlayan fener kelimesinden geliyor semtin adı." (**İlber Ortaylı:** ***İstanbul'dan Sayfalar,*** Hil yayın, İstanbul 1986, s. 108-118.)

FERRARİ

Ferrari otomobilin adı yaratıcısı İtalyan otomobil yarışçısı ve sanayici-iş adamı **Enzo Ferrari**'den gelmektedir.

Son model bir Ferrari otomobil.

FETİŞ

"...'fetiş' terimi, ilginç bir anlambilimsel sapmaya uğramıştır. Çünkü başlangıçta tümüyle ters bir anlam; *üretilmiş bir ürün,* bir artefakt, bir görünüş ve *gösterge* çalışması anlamını içermekteydi. Fransa'da XVII. Yüzyılda ortaya çıkan bu sözcük, "yapay" anlamı taşıyan ve Latince *facticius*'tan kaynaklanan Portekizce *feitiço*'dan gelir. "Yapmak", "göstergeler aracılığıyla öykünmek" ("sofuluk taslamak", vd. -- *machen* ve *to make* ile yakınlık taşıyan *maken*'den gelen "maquillage" ["makyaj"] sözcüğünde de bu anlamla karşılaşılır) birinci anlamdır. *Afeitar,* "boyamak, süslemek, güzelleştirmek", *afeite,* "hazırlanma, süs, kozmetik", Fransızca "feint" ("yapmacık") ve İspanyolca'da *hechizo,* "yapay, yapmacık, takma" sözcüğünün türediği hechar, "yapmak" İspanyolca'da *feitiço* ile aynı kökenden *(facio, facticius)* gelir.

Fetiş-nesnenin konumunun kökeninde, ve dolayısıyla etkili olduğu büyülenmenin bir yerlerinde de her alanda "yapaylık", hile, sahtelik görünümü, kısaca göstergelerin ekinsel çalışması ortaya çıkar. Bu görünüm, *göstergelerin kullanımı yerine güçlerin kullanımını,* ve gösterenlerin kuralları belirlenmiş düzeneği yerine gösterilenlerin aktarımının büyüleyici tutumluluğunu getiren tersine bir betimlemeyle (*feitiço*'nun sıfat olarak "yapay" ve ad olarak "büyülü nesne, sihirbazlık" anlamına geldiği Portekizce'de bugün de ikisi bir arada bulunmaktadır) giderek bastırılmaktadır." (**Jean Baudrillard:** "Fetişizm ve Ideoloji: Göstergebilimsel Çözümleme", Çeviren: Necmettin Sevil, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.)

FIAT

Fiat sözcüğü, artık, Türkiye'de hiç kimsenin yabancısı değil. **Fiat** markalı otomobiller sayesinde bu sözcük herkesin dilinde. Gerçi, **Fiat** lisansıyla Türkiye'de üretilen otomobillere, **Fiat** sözcüğüyle uyaklı olarak **Murat** adı verildi ama, dışalım **Fiat**ları yeğleyenlerin sayısı hiç de az değil.

Fiat, Latincede bir tümce: ***"Bırakın yapılsın"*** demek. İngilizcede *yetkesel buyruk* ya da *kararname* anlamına geliyor.

Latincede ***yapmak*** eylemini anlatan **facare**den türetilmiş **fiat,** aynı zamanda, ***"bırakın olsun"*** anlamına da geliyor. Otomobilinizde **Fiat lux** yazıyorsa, evet, lüks bir araba sahibisiniz demektir bu ama, **fiat lux**'un tam karşılığı, ***"bırakın ışık olsun"***, ya da ***"bırakın ışıklansın"***.

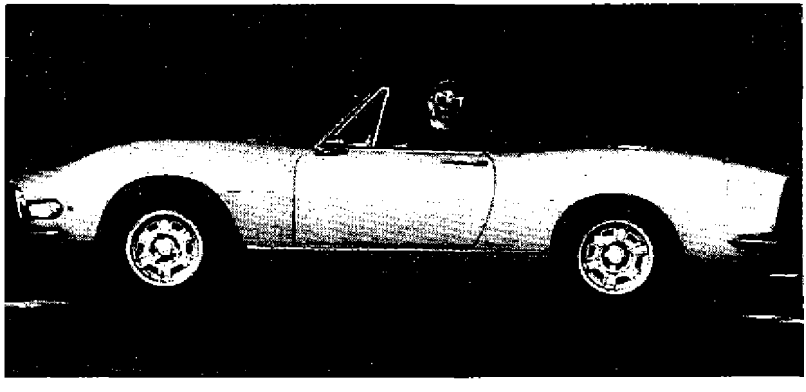
Ama, elbette **FIAT**, İtalyan otomotiv üretimi devinin açık adının kısaltılmışıdır: ***FIAT*** = ***F***abbrica ***I***taliana Di ***A***utomobili - ***T***orino/İtalyan Otomobil Fabrikası -Torino. Kuruluşu: 11 Temmuz 1899.

FIAT DINO

Yalnızca Fiat'ın değil, *Ferrari*'nin de *Dino*'su var. Dahası, *Fiat Dino* sahibi olanlar bir *Ferrari* sahipliğine çok yaklaşmışlardır; gelgelelim otomobilleri gerçek bir *Ferrari* değildir denir.

Ferrari'nin de var ama, *Fiat*'ın *Dino*'su ilktir. Ne var ki, *Fiat Dino*'nun *Dino*'su kökende bir **Ferrari**'dir: İtalyan sanayici ve otomobil yarışçısı **Enzo Ferrari**'nin 1932 yılında doğup 1956 yılında ölen tek oğlu **Alfredino** (*Küçük Alfredo* demektir) Ferrari'den almıştır adını Fiat Dino.

Öykü şöyledir: 1966 yılında, **Enzo Ferrari,** oğlu **Dino**'nun tasarımladığı **V6** motorunu (6 silindiri V biçiminde yerleştirilmiş motor) kullanabileceği bir özel farklı sınıf otomobil yarışına katılmak ister. Gelgelelim, bu motorun yerleştirileceği gövdeler (şasi ve karoseri) yaptırmak (Çünkü, kurallar uyarınca, bir otomobilin yarışmaya katılabilmesi için, o otomobilden (belirli) çok sayıda üretilmiş olması zorunludur.) için o sırada yeterli parası yoktur. Bu nedenle, *Dino V6* motorunun yerleştirilebileceği yeterli sayıda şasi ve karoseri yapıl-

masını sağlayacak bir antlaşma imzalar *Fiat* firmasıyla. Böylece *Fiat Dino* otomobil doğar. *206 GT Dino* ise, (1967-1969 arasında yalnızca 152 adet üretilmiş olmasına karşın) ilk yığınsal olarak üretilmiş *Ferrari Dino*'dur. 2 litrelik V6 motorlu, 180 beygir gücünde dakikada 8 bin devir yapan 5 vitesli otomobillerdir.

FIFA

Gazetelerin spor sayfalarına şöyle bir göz atanlar, radyo ve televizyonların spor programlarına kulak konuğu olanlar bile **FIFA** sözcüğü ile tanışmışlardır. Sözcük diyorsak da, kökende bir kısaltmadır **FIFA** ve Fransızca dört sözcüğün ilk harflerinin yan yana gelmesiyle oluşmuştur: **F**(ederation) **I**(nternational) de **F**(ootball) **A**(ssociation). Yani: Uluslararası *Futbol Birliği Federasyonu.*

FIREBIRD

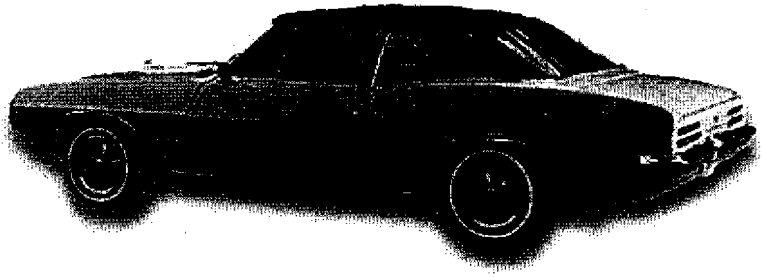

Firebird XP 21

Hız tutkusu, kökende otomobil tasarımcılarının hemen hepsinde görülen bir özelliktir. Yirminci yüzyıl boyunca otomobiller daima daha hızlı olarak tasarlanagelmiş, giderek uçak hızına erişmeleri istenegelmiştir.

Giderek (hattâ) uçak biçimli otomobiller tasarımlanmıştır.

Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk *Türbin Otomobili (Turbine Car)* kimliğini de taşıyan *General Motors*'un ürettiği ve ***Firebird/Ateşkuşu*** adını koyduğu araçtır. *Ateşkuşu,* Hint mitolojisinde devinim, güç, güzellik ve gençlik vaadeden kuştur.

Pontiac Firebird 67

Daha sonra *Pontiac* firması 1967 yılında ürettiği modeli ***Firebird*** olarak adlandırmıştır. (Ayrıca bkz.: PONTIAC ve PONTIAC TRANS AM)

FİGARO

Seville Berberinin adı. Elbette, akla gelen ilk soru: Seville' deki berberlerin hepsinin adı **Figaro** mu?! Hayır. **Beaumarchais**'nin yazdığı oyunun adı **Seville Berberi,** kahramanının adı ise **Figaro**'dur. Daha sonra, üç ünlü besteci, --**Mozart, Rossini** ve **Paisiello,** ***Seville Berberi***'ni opera olarak bestelemişler ve böylece **Figaro** adı dünyaya yayılmış, tanınmış ve dünya durdukça unutulmayacak adlar arasına katılmıştır.

"...FİL" ya da "FİL..."

Kimi sözcüklerin başına, kimilerinin sonuna eklenir **fil/phil:** Filoloji, filateli, filantropi ya da Türkofil, serinofil, nekrofil, vb.. ***Phil,*** Yunanca'da ***sevgi, aşk*** anlamına gelen sözcüktür. Dolayısıyla, bir **filolog**(ist), (*logos=söz* anlamına geldiğine göre), *sözcükleri seven, sözcüklere tutkun, sözcüklerle uğraşan* kişidir. *Filologlar, filoloji* öğrenimi (Ayrıca bkz.: ...LOJi) görürler: Kimi Alman, kimi Çin, kimi Türk ***"filolojisi"***nden mezundur. Ama **Almanofil** (Almansever) olmak için, **Çinofil** (Çinsever) olmak için, **Türkofil** (Türksever) olmak için ille de filolog olmak gerekmez. Filoloji öğrenimi görmeyenler de **Amerikanofil** ya da **Frankofil** olabilirler. **Francophil** sözcüğündeki *Franco*'nun ispanya diktatörü ile ilgisi yok elbette; Fransa'yı, Fransızları anlatıyor. Franco da değil zaten; ***Franc-o-phil.***

Philanthropist/filantropist, *(Yunanca'da anthropos=insan),* = **insansever; philatelist / filatelist = pulsever** demek. Ya **philosoph/ filo-**

zof?! ***Akıllılığı, bilgeliği seven***lere verilen ad. Yunanca'da ***sophos*** = **bilge** demek çünkü. Filozofun işi aklıyla değil mi? Düşünüyor, doğruyu bulmaya çalışıyor.

Amerikonofil'in, **Türkofil**'in karşıt anlamlıları ise, **Amerikanofob** ve **Türkofob**. Neden mi? ...FOB ve FOBİ'ye bakacaksınız öğrenmek için.

FİLİSTİN

Bkz.: HAVVA

FİLTRE

Filtre sözcüğü, eşanlamlısı **süzgeç** ile birlikte kullanılıyor. Ama bu sözcüğün *havuç*, evet, *havuç*tan geldiğini bilen pek yoktur:

"Havuç da bitkiler dünyası içinde fallik görünüşüyle afrodizyaklar arasında ayrı bir konuma sahip. Havuç'un eski Yunanca'daki adı "philtron". Buradan aşk iksiri anlamına gelen "philtre" sözcüğü türetilmiş." (**Ahmet Örs:** "Afrodit'in Sofrası", ***Cafe Pazar,*** 22 Ekim 1995, sayı:45, s.18-19.)

Anlaşılan havucun suyu çıkarılıyor, posasız aşk iksiri eldeleyebilmek için süzülüyordu. Philtronun posasız hali, - *philtre* eldelenmiş oluyordu böylece. Öte yandan, Yunanca'da **phil** sözcüğünün **aşk** ve ya/da **sevmek** anlamına geldiğini unutmamak gerek. (Bkz.: ...FİL ya da FİL...)

FİTRE (FITIR SADAKASI)

İslam dinine göre *zekat* verebilecek (Bkz.: ZEKAT.) her inanmış fitre ya da **fıtır sadakası** vermek zorundadır. Zengin olmayanlar da **fitre** verebilir. **Fitre** ya da **fıtır sadakası** yoksullara verilir. Ramazan ayının bitimiyle kutlanan bayram *Ramazan bayramı, Şeker bayramı* diye anılmaktadır. Bu bayramın bir adı da (şimdi pek kullanılmıyor) *Fıtır bayramı*dır. **Fıtır sadakası, yaradılış sadakası** demektir.

FLUXUS (FLUKSUS)

"**Fluxus**, yani **"sürekli akış"**; Amerikalı ve Avrupalı sanatçıların kaynaşmasıyla, 1960'larda **Almanya**'da hayat bulan ve Rene Block gibi dönemin genç galericilerinin desteklediği bir hareket.

Block, Bienal'e (İstanbul Uluslararası Sanat Biyenali) paralel çok kapsamlı bir Fluxus sergisi (1962-1994) düzenleyip, Bienal'de de Fluxus ruhuna gönderme yapan yapıtları sergileyerek, tarihsel bir bağlantı mı kurmaya çalışıyordu.

"Çok doğru, böyle tarihsel bir bağlantı var. Fluxus, 1960'lardan itibaren ciddiye alınmayan, eğlence olarak görülen bir akımdı. Müzeler, galeriler, koleksiyoncular ciddiye almıyordu. Ama son yıllarda birdenbire gençlerin bu akımla ne kadar ilgilendiklerini farkettim. Her şeyi bilmek istiyorlardı. "Sanat dışı" diye tanımlayabileceğimiz bu hareketin tarihsel önemi böylece belli olmaya başladı. Burada ele alınan estetik önemliydi. Fluxus, kübizm gibi bir stil değil, bir ruhtur."

George Maccinas, Joseph Beuys, John Cage, Nam June Paik gibi farklı kültür ve kuşaklardan sanatçıların katıldığı bu isyancı ve alaycı sanat ruhu sanat piyasasına aldırmıyor, gündelik nesneler kullanarak "yaşam zaten sanattır" diyordu." (**Nilüfer Kuyaş:** "Sanat Dünyası İstanbul'u Konuşuyor", ***Milliyet,*** 29 Aralık 1995, s.18.)

Nam June Paik'in bir çalışması.

"50'li yılların sonu ve 60'lı yılların başında ortaya çıkan 'Fluxus' ve 'Happening' hareketleri içinde yer alan ***Nam June Paik, Wolf Vostell,*** *sonraları* ***(Joseph) Beuys*** *gibi sanatçılar* ***'Neo-Dada'****lar adıyla konserler, aksiyonlar, sergiler gerçekleştirdiler.* ***'Fluxus'*** *nesnelerin, değer yargılarının, geleneklerin yabancılaştırılmasını, tahrib edici, alaycı ve oyunsu bir yaklaşımda ele alan bir harekettir."* (**Deniz Derman:** "Panayırdan Televizyona / Video Sanatı Üstüne Düşünceler", ***Gösteri,*** s.86-92).

"...FOB" ve FOBİ

Fobi (phobia), bir şeyden ***aşırı tiksinme***yi ya da ***nedensiz korku***yu anlatır. ***Yükseklik korkusu*** (Yunanca *acro=yüksek*) = **acrophobia/akrofobi;** ***açıklık korkusu,*** = **agoraphobia/agorafobi** (Ayrıca bkz.: AGORA); ***yabancılardan, başka ülkelerde yaşayanlardan korkma*** (Yunanca xenos=yabancı)=**(İ)/(e)ksenofobi/xenophobia** diye adlandırılıyor, örneğin.

Her korkuyu tanımlamak için sonu **fobi** (fobia) ile biten bir bileşik sözcük vardır ya da oluşturulabilmektedir: **Klostrofobi=kapalı yer korkusu, klostrofob=kapalı yerlerden korkan; anakrofobi= örümcek korkusu, anakrofob=örümcekten korkan,** vb. Çok zaman Türkçe sözcüklerle birlikte de kullanılıyor **fob** ve **fobi** sözcükleri. Örneğin, **uçak fobisi, ders fobisi, yılan fobisi,** vb. deniliyor.

ABD Başkanlarından **Roosevelt** ilk seçildiğinde görevi teslim alırken yaptığı konuşmada, "Korkmamız gereken tek şey korkudur" demişti. Böylece yeni bir fobi belirlenmesine yol açtı: **phobophobia** ya da **fobofobi=korku korkusu...**

Elbette, **Amerikanofil**lerin karşıtı **Amerikanofob**lardır. Yunanlılar birer **Türkofob** olarak yetişmektedirler, ne yazık ki!

FOÇA

Yunanca eski adı **Fokaia**'dan gelmektedir **Foça. Fokaia** adı ise, denizinde (bir zamanlar) foklar oynaştığı için verilmiştir. **Fokaia= foklar diyarı** anlamına gelir.

FORD PINTO

Ford firması son sıralarda ürettiği modellerden birine *Pinto* adını uygun gördü. Ama, Portekizlilerin bu addaki bir otomobili satınalmayı uygun görüp görmeyecekleri (görüp görmedikleri) belli değil. Çünkü, Portekiz dilinde *pinto*nun anlamı *küçük fallus* demekmiş. Portekizli bir erkek "cinsel organı küçük" yakıştırmalarına yol açacak bir otomobilin sahibi olmak ister mi?..

FORMIKA/FORMICA

Yaygın olarak kullanılan kaplama maddesi **formica/formika** 1913 yılında Ohio'nun Cincinnati (Bkz.: CINCINNATI) yerleşiminde icat edilmiştir. Kökende elektrikkli araçlar için yaratılmış bir yalıtım maddesiydi. O sıralarda doğal bir yalıtım maddesi olarak kullanılmakta olan *mica/mikayı* ikame etmek amacıyla yaratıldığı *için,* bu maddeyi

keşfedenler, için (burada yerine diye anlaşılmalı) anlamına gelen İngilizce *for* sözcüğüyle *mica/mika* sözcğünü bir aray getirip maddeye **formika** adını verdiler.

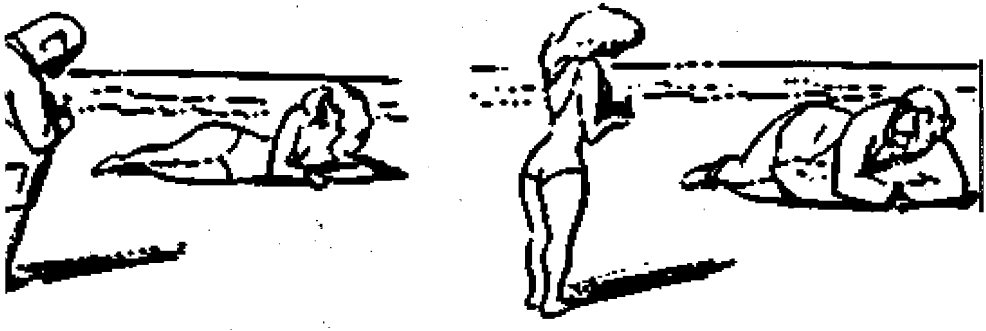
FORMOZA

"Tayvan bir ada ülkesi, daha doğrusu adalar ülkesi. İrili ufaklı tam 85 ada. Ülkeye karakterini veren ana adaya 16. yüzyılda Portekizli gemiciler Formoza demişler, yani "güzel ada." Hiç haksız değiller." (**Timur Sırt:** ""Güzel Ada"da Birkaç Gün", ***Cafe Pazar,*** 4 Ağustos 1996, s.24-25.)

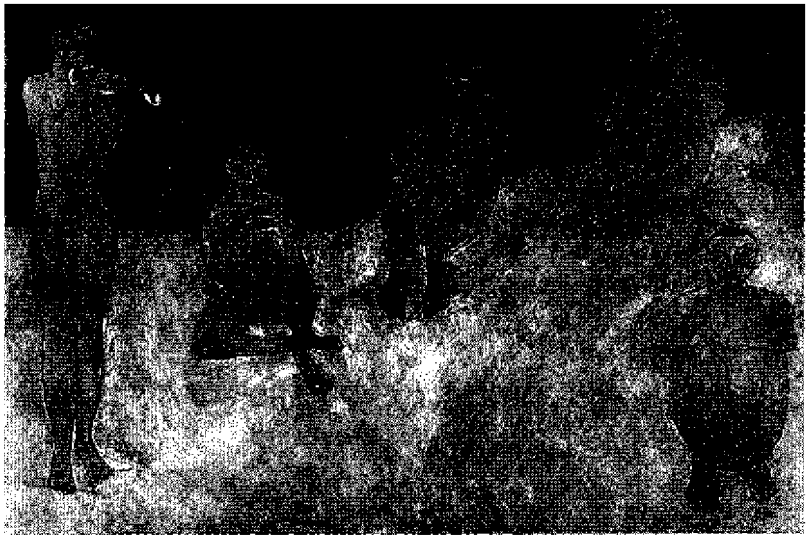
FOSİL

Latincede *fodere* sözcüğünün anlamı *"kazmak"*tır. Orta Çağ Avrupa'sında Latincenin bu sözcüğü *fosse* olarak kazı yapılan yeri belirtmek için kullanılır olmuştur. Kazı yapılan yerde bulunan bitki ve hayvan kalıntıları (buluntuları) ise **fossil/fosil** diye anılmaya başlanmıştır.

FOTOĞRAF

Adı 1839 yılında **Sir John F.W. Herschel**'ce konulmuş olan fotoğraf, Yunanca **ışık** anlamına gelen **photos** ve **çizmek** anlamına gelen **graphien** sözcüklerinden oluşmaktadır. Yani, **ışıkçizi** demektir. Adından da anlaşılacağı gibi, fotografi, ışıktan yararlanarak cisimlerin görüntülerini duyarlı gereçler üstüne kaydetmek işlemidir.

Matisse'in "Müzik" adlı tablosu, fovizm akımının güzel bir örneğidir.

FOVİZM / FAUVISM - FOVİSTLER / FAUVISTS

Renkleri doğada olduğundan ayrımlı ve taşkınlıkla kullananlar **Fovistler** olmuştur. **Henri Matisse** (1869-1957), **Georges Rouault** (1871-1958), **Albert Marquet** (1875-1947), **Maurice de Vlaminck** (1876-1958), **Othon Friesz** (1879-1949), **André Derain** (1880-1957), **Georges Braque** (1882-1963) FAUVİZM akımının ilk temsilcileridir.

Fauve (fov) sözcüğü Fransızca'da *"vahşi hayvan/yırtıcı hayvan"* anlamına gelir. **Henri Matisse** ve genç meslektaşlarının 1906 Paris' teki *"Sonbahar Sergisi"*nde yapıtlarının bir arada izlendiği salonda, nasılsa, Rönesans sanatçılarından **Donatello**'nun da bir yonutu bulunuyordu. Eleştirmen **Louis Vauxcelles:**

"Bu Donatello, bu aslanlar, kaplanlar, vahşi hayvanlar (fauves) arasında ne arıyor?!" deyince, Matisse ve arkadaşlarına ad konulmuş oldu.

Fovistler renkleri doğada olduğundan ayrımlı olarak kullandılar. Örneğin, ağaçların gövdelerini kıpkırmızı ya da turuncu, toprağı sapsarı, dağları mosmor boyuyorlardı. Parlak renkler kullanıyorlardı. Geçiş renklerini (grileri, soluk renkleri) hemen hemen hiç kullanmıyorlardı. (Türkçe'de fovistlere **çiğrenkçiler** diyoruz. Fovistler

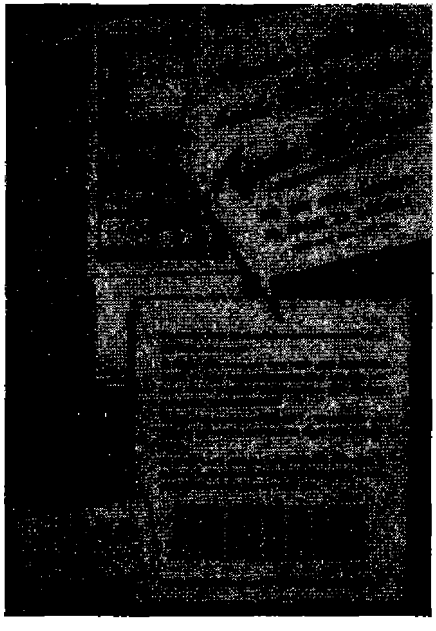
sözcüğünden daha açıklayıcı bence.) Karşıt renkleri yan yana getiriyorlardı. O güne değin renk kullanımında yerleşmiş kuralların dışına taşıyor, sınır tanımıyorlardı.

FÖTR (ŞAPKA)

"Malumualiniz, 'feutre' Fransızca 'keçe' demektir. 'Fötr' ('feutre') Şemseddin Sami, Kaamus-u Fransevi'de, 'keçe şapka' karşılığını veriyor. İstanbul beyefendileri, bunu, Fransızlar gibi telaffuz ederlerdi. Ama taşradan gelmiş andavallılar için bu şapka, 'fötr şapka' değil. 'foter şapka'ydı..." (**Hilmi Yavuz:** ***İstanbul Yazıları,*** Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul 1991, s.59.)

FRIGIDAIRE / FRİJİDER / FRİJDER

Türkiye, *buzdolabı*yla değil, *frijider* (ya da *frijder*) ile tanıştı ilkin. Çünkü, kullanılan ilk buzdolaplarının markası **"Frigidaire"** (Frijider) idi. O zamanlar yiyecek içecekler buzdolabına konulmaz, frijdere konulurdu. Başka marka buzdolapları da ithal edildiği halde, çok uzun

İki eski Frigidaire reklamı.

süre, buzdolabı değil, frijder satılmıştır mağazalarda. İnsanlar buzdolabı değil, frijder satın almışlardır. Oysa, Frigidaire buzdolabı anlamına gelmiyor, bir buzdolabının tescilli markası. (Ayrıca bkz.: GILETTE/ JİLET, KLEENEX/KLINEKS, PİNG-PONG, PORTLAND ÇİMENTOSU)

FÜHRER

Almanlar, Hitler'e **Führer** diyorlardı. **Mein Führer=Führerim.** Führer, Almanca'da **önder** demektir. Almanlar Hitler'e Führer diyorlardı da, İtalyanlar Mussolini'ye nasıl sesleniyorlardı? Onlar da **İl Duce** (duçe) diyorlardı. Duce de önder demek. Güney Amerika'da **El Caudillo** (El Kodiyyo) aynı anlama geliyor. Biz, Atatürk'ü **ulu önder** diye anıyoruz. İsmet İnönü'ye ise, Meclis kararıyla **Milli Şef** unvanı verilmişti. Eski Yunan'da ise, önder=eksarhkos diye söyleniyordu. Hem önder, hem başkan anlamına geliyordu. Zaten **Führer, İl Duce, El Caudillo** da başkan-önderler için kullanılmıştır. Önder nitesinin Latince'deki karşılığı ***princep***tir; *"birinci kişi"* demektir. (Bkz.: PRENS)

(Solda) Il Duce (Mussolini)
(soldan 3.) Führer (Hitler)Roma'da müze geziyorlar.

G

GALATA

"Bugünkü İstanbul'un asıl şehirden başka önemli bir parçası da Galata'dır. Bizans devrinde, ondan büsbütün ayrı bir varlık olan Galata bazı tarihçilere göre, Rumca süt demek olan **gala**dan çıkmıştır. Galata'da inek ahırları ve süthaneleri bulunması, oraya bu adın verilmesine sebep olmuş, bir kısım tarihçilere göre de, Rumların Galat dedikleri Golvalar, akınları arasında geçerken buraya adlarını bırakmışlardır. Adı nasıl doğmuş olursa olsun Galata, herhalde Bizans'tan sonra kurulmuştur. Kurucularının Bizans'la ticari münasebette bulunan Venedikliler, Cenevizliler, Pizalılar olduğu tahmin edilmektedir. Galata, kurulduğu zaman şüphe yok ki, küçük bir köyden ibaretti. Sonra hususiyle Cenevizliler burada kuvvetlenerek kasabayı benimsediler ve surlarını yaparak müdafaasını sağlamak istediler. Bu sebeple şimdiki Galata halkı, burasının eskiden Cenevizlilere ait ve Galata surlarının şurada burada görülen nadir artıklarının da Cenevizlilerden kalma olduğunu söyler." (**Mehmet Halit Bayrı:** ***İstanbul Folkloru,*** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s.9.)

Galata Köprüsü

GAL'LER

Bkz.: KELTLER

GASTRONOMİ

"Sade yemekle kalmayıp sofra tanziminden dünya mutfakları konusunda da bilgili olmaya, Yunanca 'gastros' (mide) ve 'nomos' (yasa, kural) sözcüklerinden üretilen 'gastronomie' de XIX. yüzyılda Fransızca'ya yerleşmiş. Yemek pişirme, yeme, içme ve sofra kurma sanatı olarak özetleyelim." (**Artun Ünsal:** "'Ehl-i Harabattan' Hakkı Bey'e Saygılarımla...", (***Radikal,*** 20 Nisan 1997, s. 6.) (Ayrıca bkz.: GURME-GOURMAND)

GAZ (GAS)

1620 yılında Belçikalı bir bilim adamı olan Johann Baptista van Helmont, su buharının tek tek su parçacıklarının çıplak gözle görülemeyecek denli küçük olduğu durumda bile su buharının varolduğunu keşfetti. Maddenin bu görünmez hâline, Felemenkçedeki Grek kökenli ve *dipsiz uçurum* ya da *boşluk* anlamına gelen *chaos/kaos* sözcüğünden çıkışla *gas* adını verdi. Türkçede gaz diye söylüyor ve yazıyoruz.

GAZETE

İlk gazetenin ***Ti-pao*** (Saray haberleri) başlığıyla Tang döneminde (618-906) Çin'de yayımlandığı öne sürülmektedir. **Gazete** adı, 15.yüzyılda doğmuştur. Anılan yüzyılda, Venedik'te, el yazması haber mektupları yayımlanıyor ve bunlar en küçük Venedik parası olan bir **gazette** karşılığında satılıyordu. Haber mektuplarının satış bedeli, basılı iletişim aracının adına dönüştü.

GAZİNO

"Meyhanenin alafrangası diye de anılan gazino kelimesi bize İtalyanca 'kır evi' anlamına gelen 'casino'dan bozularak gelmiş." (**Mutlu Tömbekici:** "Hiç gazinoda masanız oldu mu?, ***Hürriyet Bayram,*** 28 Mart 1999, s.6.)

GEOMETRİ

Yunanca **yer** anlamına gelen **geo** ve **ölçme** anlamına gelen **metron** sözcüklerinin birleşmesiyle adlandırılmış olan, cisimlerin özelliklerini konu edinen matematiğin en eski dalı **geometri**nin anlatım aracı **çizgi** ve çizgiyle tanımlanan **geometrik biçimler** doğanın öğelerini anımsatırlar. Örneğin, dikine yükselen iki koşut çizgi bir ağaç gövdesini; bir daire ay ya da güneşi, sarmal çizgiler bulutları; bir eşkenar üçgen bir dağı; bir dikdörtgen bir kayayı; yatay bir düz çizgi çevren, yer yüzeyi (toprak) ve/ya da durgun denizi anımsatır.

Geo sözcüğüyle oluşturulmuş başka bileşik sözcükler de vardır ve bunlar da Türkçe'ye geçmiştir. Örneğin, **geography** (graphien, Yunanca çizmek) (Ayrıca bkz.: GRAFİK), **geology** (logos, Yunanca söz) (Ayrıca bkz.: "...LOJİ") **geophysics, geothermal,** vb. Ancak bu sözcükleri Türkçe'ye geçirirken, geo sözcüğünü ayrımlı söyleyişlerle aktardığımız gözleniyor. ***Geometri***deki ***G***'yi yazıldığı gibi söylerken, ***geography***'yi ***coğrafya*** yapmışız; ***geo*logy** ise ***jeoloji*** olmuş. Jeo-termal, jeofizik, jeopolitik'te de *G, J*'ye dönüşmüş.

GEORGE

Avrupa ülkelerinde yaygın erkek adlarından biri George (Corc)'dur. Yunanca *ge* sözcüğü *toprak, ergein* sözcüğü ise *çalışmak* demektir. İki sözcük bir araya gelince *çiftçi* anlamına gelen *georges*'i oluşturur. *Ergein* sözcüğü *erg* ve *ergos* olarak da kullanıldığına göre *georges* sözcüğünün nasıl oluştuğu hakkında bilgilenmek kolaylaşmaktadır. Birçok kültürde yapılan işlerin insanlara verilen adlara yansıdığı da bilinmektedir. Dolayısıyla, Yunanistan'da da kimi çiftçiler Georgios (Yorgo) diye anılırlar. Erken dönem kimi Hıristiyan azizleri de bu adla yaftalanmışlardır. İngilizce konuşan halklar arasında bu adın popülerlik kazanaması 1700'lü yıllardadır. İngiliz Kralları, bu yıllarda peşpeşe Georges adıyla anılmışlardır. (Ayrıca bkz.: SMITH)

GEREN

"*Bodrumlu* Rumların en zengini Triandafilis'miş! Triandafilis öyle zenginmiş ki... Bugünkü Çiftlik Köyü, onun çiftliğiymiş; adını bundan alıyormuş. Hatta, bu köyün batısındaki *Geren Köyü* de onunmuş.

Bilirsiniz geren, *Bodrum* evlerinin üstüne konan kilden daha kuvvetli toprağa verilen addır... Yağmur yağdığında bu toprak suyu geçirmez." (**Selçuk Erez:** ***İstanköy Altı Bodrum,*** Bilgi, Ankara Ekim 1996, s. 37.)

GERME

Bkz.: SARIGERME

GESTAPO

Nazilerin gizli polisi **Gestapo** diye anılır. Gestapo, bir sözcük değil bir kısaltmadır kökende: **GE**(heime) **STA**(ats) **PO**(lizei). Yani, Gizli Devlet Polisi. (Ayrıca bkz.: NAZİ, SA, SS)

GIALLO

Giallo sözcüğü İtalyancada *sarı* demek. Ne var ki, bu sözcük İtalya'da aynı zamanda korku ve gerilim türü filmler için de kullanılıyor. Nedeni ise, bir dönem polisiye romanların sarı kapak içerisinde satışa sunulması. Sarı kapaklı polisiye kitaplar, bu türdeki filmlerin de "sarı" diye anılmasına yol açmış.

GIGA

"Şimdilerde, 'mega'nın devr-i saltanatındayız... Starlar 'mega', kuponlar, hediyeler 'süper mega'...

Allahtan, eski Yunanca'da büyüklüğü anlatan kavramlar sadece 'mega'dan ibaret değil. Başkaları da var olduğu için, 'mega'nın 'dev büyüklük' sınırına ulaştığımızda orada takılıp kalmayacağız... O zaman, 'giga'yla tanışacağız... 'Büyüğün de büyüğü, irinin de irisi, en kallavisiyle' yani... Mega starlara çok yakında 'giga yıldız' olup çıkıverecekler belki de, kim bilir?" (**Murat Bardakçı:** "'Mega' Medyumlar ve 'Giga' Bir Kâhin: Müştak Baba", ***Show,*** 17 Nisan 1994, sayı:57, s. 16.)

GILETTE / JİLET

Türkçe'de *tıraş bıçağı* yerine *jilet* (ya da *cilet*) sözcüğü daha yaygın kullanılmaktadır. Çok zaman *cilet bıçağı* da denilmektedir. Oysa *jilet,* **"Gilette"**ten gelmektedir ve **Gilette** ise bir tıraş bıçağı markasıdır.

Bir dönemde pek başarılı bir reklam kampanyasıyla: *"Mmm... Job kullanıyorum"* diye reklam edilen **"Job"** da bir tıraş bıçağıydı. Ama hiç kimsenin aklına bakkaldan Job istemek gelmemektedir. *"Bana bir cilet ver"* denildiğinde ise, müşteri de, bakkal da ne istendiğinde anlaşmaktadırlar. (Ayrıca bkz.: FRIGIDAIRE/FRİJDER, KLEENEX/KLİNEKS, PİNGPONG, PORTLAND ÇİMENTOSU)

GLADIO

"Aslı **"gladius"** olan ve Latince'den gelen **"gladio"** kelimesinin kökeni Roma İmparatorluğu'na uzanır. **Sezar** ordularının kuşandığı ve hançerle kılıç arasındaki vurucu ve kesici bir silah türünü tanımlar.

Zaten, büyük ihtimalle **"gladyatör"** sözcüğü de buradan kaynaklanır.

Çünkü, yine Latince'de, yukarıdaki kelime yalnız arenada ölümüne dövüşen savaş esirlerini betimlemek için değil, aynı zamanda bu biçarelerin birbirlerine salladığı gladyoları üreten zanaatkar loncası için de kullanılır.

Gladiator filminin afişi.

Her halükarda, **"gladio"**nun tarihçesi Eski Roma döneminde hayat bulur.

***

Ama ne var ki, sınırlı sayıda **"Latinoloğun"** ve silah koleksiyoncusunun bildiği **"gladio"** sözcüğünün birdenbire hemen tüm Avrupa ahalisinin diline düşmesi Yaşlı Kıta sakinlerinin aniden Roma tarihine merak sarmasından veya antika hançer biriktirmek sevdasına kapılmasından kaynaklanmadı.

Kelime, İtalya'da patlayan müthiş bir skandal nedeniyle güncellik kazandı.

Çünkü, bundan bir süre önce, Çizme Yarımadası'nda devlet, siyaset ve mafya üçgenini kapsayan gizli bir örgütün bulunduğu ortaya çıktı. Ortalık karıştı.

"Gladius" kökeninden gelen **"gladio"** bunun için tekrar lügate girdi.

***

Söz konusu örgütün aslında **"Soğuk savaş"** döneminin en başlangıcında kurulduğu; esas amacının, ülkenin Sovyet orduları tarafından işgal edilmesi durumunda düşmana karşı iç direnişi örgütlemek olduğu; bu çerçevede de kendi kadrolarını oluşturarak bütün kilit noktalara adam yerleştirdiği anlaşıldı.

Üstelik, NATO ve Washington hiçbir zaman doğrulamasa da, İtalyan **"Gladio"**sunun hem Kuzey Atlantik Paktı, hem de Amerikan gizli servislerinin bilgisi, onayı ve desteği dahilinde faaliyet gösterdiği saptandı." (**Hadi Uluengin:** "Gladio ve Hançer", ***Hürriyet,*** 9 Kasım 1996.)

GLASNOST

Mihail Gorbaçov, 1985'te Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreterliğine seçilince, birtakım yönetsel reformlar yapmaya kalkıştı. İki temel amaç belirledi. Bu amaçlardan biri **Glasnost** idi. **Glasnost,** Rusça'da **açıklık** anlamına geliyor. Gorbaçov, siyasal yönetimin gizli kapaklı kararlar almasına, uygulamalarının gizli, halktan habersiz yapmasına karşıydı ve bir anlamda siyasal yönetimin demokratikleşmesini sağlamak istiyordu. (Öteki temel amaç için ise bkz.: PERESTROİKA)

GM

General Motors Company'nin (Her çeşit motor yapımı şirketi diye açıklanabilir.) kısa anılışı. ***GM,*** 1908 yılının 16 Eylül günü *Buick Motor Company* ile birleşerek **Billy Durant** adlı girişimci kişinin önderliği altında dünyaya gelmişti

GOLF

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

GOOGOL/GUGOL

1 sayısının sağına 100 sıfır koyarsanız, **googol/gugol** elde edilir. Sözcük, matematikçi **Edward Kasner**'in 9 yaşındaki yeğeni **Milton Sirotta**'nındır. (Ayrıca bkz.: BOL SIFIRLI SAYILAR)

GORALI

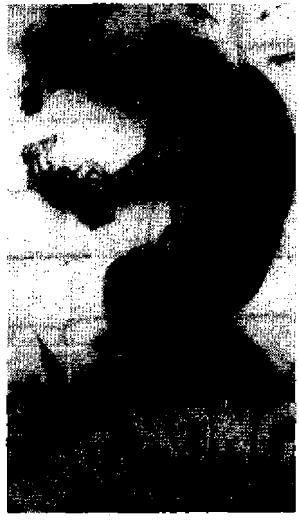
"'Goralı da nesi?' diyebilir ya da şöyle ayaküstü bir şeyler atıştırmak için gittiğiniz büfede, bir "Goralı" isteyip, gelen 'Amerikan salatalı, sosisli sandviç'i sorgusuz sualsiz mideye indirenlerden olabilirsiniz. Artık uyanın. Haftalık Esquire dergisinin araştırmasına göre Taksim'deki, Sakarya'daki veya Karşıyaka'daki büfelerde "Goralı" adıyla satılanlar gerçek Goralı değil. Esquire, Türkiye'nin tek 'orijinal Goralı' satılan mekânına gidip, Kemal, Ertan ve Şeyhmuz Goralı'dan oluşan 'oğul Goralılar'dan gerçek Goralı'yı öğrendi:

Goralı nedir? Bu isim nereden geliyor?

Goralı, Yugoslavya'da bir yayla adı. Yugoslavya'dan 1945'te göçen büyüklerimiz 'Goralı' soyadını seçmiş. İstanbul'a yerleşen babamlar büfecilik işine başlamış. O zamanlar sandviç yok. Porsiyon usulü karışık bir menü veriyorlar. Restorana gelenler, "Bir porsiyon Goralı" diye diye bu karışık menüye Goralı denmeye başlanmış. Sonra sandviç işine de girince bu menü sandviçe konarak sunulmuş. 'Goralı Sandviç' ortaya çıkmış. Goralı ilk olarak Ankara'da 1945 yılında Sakarya Caddesinde kuruldu. Babam evlenince, İstanbul'a gelerek Fındıkzade'deki 'Goralı' dükkanını açmış. 37 yıldır, ara vermeden aynı yerde, aynı sandviçi satıyoruz.

Büfelerde satılan 'Goralı' ile sizin sattığınız 'Goralı' arasında ne fark var?

Bizim yaptığımız Goralı, salam, sosis, Amerikan salatası, turşu, ve sırrını kimseye söylemediğimiz özel köftemizden oluşan bir sandviç. Büfelerde satılan sandviç ise tamamen taklit bir şey. Sosisli sandviçin içine Amerikan salatası koyup Goralı diye satıyorlar. Halbuki gerçek Goralı'ya lezzetini veren özel köftesi." (***Sabah:*** *"Goralı'yı nasıl bilirsiniz?"*, 7 Mart 1999, s. 18.)

KING KONG
Sinemanın gorili

GORİL

Hanno adlı bir Kartacalı kâşif İsa'dan Önce 500 yılında denizden Afrika'nın batı kıyısına gider. İyice güneye iner ve şimdi

Kamerun diye bilinen topraklara ayak basar. Başından geçenleri kaleme alır. Bu arada *gorilla* diye lâkaplandırdığı "çok kıllı yerliler"den söz eder. 1847 yılında, yani 2 bin küsur yıl sonra, bilinemeyen biri Afrika kıtasına özgü büyük maymun türünü *gorilla/goril* diye anarak sözcüğü yeniden kullanıma sokmuştur.

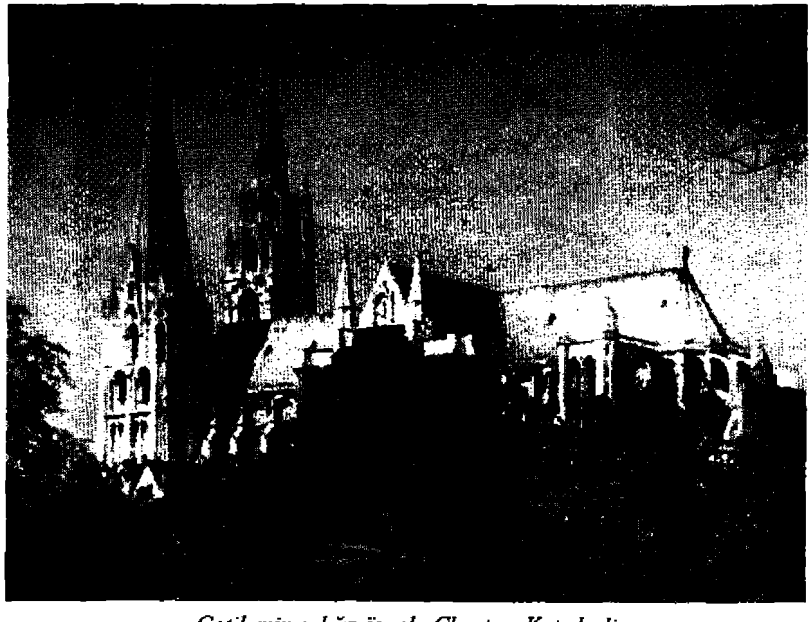
GORK

Bkz.: BİBLİOBİBULİ

GOTİK

Tarih boyunca sanatta yeni akımlara karşı çıkılmasının nedeni, yeni akımların yerleşmiş/alışılmış/geleneksel değerlerle/yargılarla/ilkelerle çatışmasıydı. Gotik, barok, izlenimcilik (impressionism), fovizm gibi sanat akımlarının adı, bu akımları küçümsemek/yermek/aşağılamak amacıyla kullanılmış anlatımlardan kaynaklanmıştır.

Temelde biçemlemeye (stilizasyona) ağırlık veren, soyluların yaşamlarından kesitler yansıtan ve/ya da doğa görünülerini (peyzaj) konu

Gotik mimarlığa örnek: Chartres Katedrali

edinen, din dışı konuları da işleyen ve 1300'lü yılların ortalarından başlayarak gelişen, doğalcı (natüralist) tutumdaki Uluslararası Gotik üslup 13. yüzyılın sonlarıyla 14. yüzyılda bütün sanat dallarında başat olmuştur. Gerçi, Rönesans sanatçıları, Gotik dönem sanatçılarını Antik Dönemin temel kavramlarından habersiz oldukları için küçümsemişler, giderek dönemin adını aşağılamak amacıyla, Roma İmparatorluğunun çöküşüne neden olan Gotlar'dan esinlenerek onlar koymuşlardır ama, 15. yüzyılda Rönesans sanatının altyapısını hazırlayanlar da anılan dönemin sanatçılarıdır. Onların araştırmaları, denemeleri olmasaydı Rönesans sanatının doğumu, en azından gecikecekti.

Anılan dönemde perspektif çizimin ilk adımları atılmıştır. Gerçi ayrımlı kaçış noktalarına uzanan çizgiler sağlıklı görüntülerin ortaya çıkmasını engellemiştir ama, **derinlikli çizim** yolundaki bu denemeler bir hazırlık döneminin ürünleri olarak görülmelidir. Figürler 3 boyutlu olarak işlenmişse de görsel bütünlük sağlanamamıştır. Perspektif çizim yapılamadığı için, geçmişte de olduğu gibi, figürler, önemine göre, öne ya da arkaya yerleştirilmektedir. Ya da gene önemine bağlı olarak ayrımlı ölçeklerde (büyüklükte) gösterilmektedir. Resmin geri planına doğa görünülerinin girdiği ancak, yetkin bir sonuç eldelenemediği gözlenir. Doğa görünülerinin gerçekleştirilmesinde izlenen yöntem de henüz ilkeldir. Bir kayalığı, dağı, doğal bitki örtüsünü yansıtmak için işliğe getirilen bir kaya parçası ve/ya da bir ağaç dalını 'model' olarak kullanmak yeterli bulunmaktadır.

Bütün bu denemelerin, çalışmaların yapıldığı, çabaların gösterildiği Gotik dönemde, resme **ışık** da girer. Ancak ışık, Gotik resimde bugünkü anlamda kullanılmaz. 14. yüzyılda doğal ışık bir kaynaktan yayılan, genelleşen tarzda kullanılmıştır. Ve elbette, verilmek istenen dinsel iletiyi daha güçlendirmek amaçlıdır. Ayrıca, kutsal kitapta, "ışık insanın hayatıdır, ve ışık karanlığı aydınlattı ve karanlık ele geçiremedi onu" yazılıdır. Gotik resim, aynı zamanda, Helenistik ve Roma geleneğinden Bizans sanatının *'öteki dünya'*ya yollama yapan resim geleneğine geçiş resmi özelliğini de taşıdığı için, ışığın *doğaüstü* ya da *ruhani* içerikte kullanıldığı gözlenir. Çok zaman düzenlemedeki çok sayıda öğenin tekdüze ışık altında işlendiği de görülür.

Tıpkı Gotik kiliselerde olduğu gibi, **ışık, belli bir amaçla kullanılan yeni bir iletişim aracıdır** söz konusu dönemde. Mimar Profesör Dr. **Aptullah Kuran, "13. yüzyıl başlarında olgunluğa erişen Gotik**

Katedrali karanlıktan aydınlığa geçişi simgeler" der. Çünkü, Gotik din yapılarında da ışık birincil önemdedir.

Dışa tümüyle kapalı, sağır duvarlarla çevrili geçmiş dönem din yapılarının yerini, gün ışığının içeriye girmesinin özellikle istendiği yapılar almıştır Gotik Dönemde. Elbette bu, yapım (inşaat) teknolojisindeki gelişmeye bağlı olarak sağlanabilmiştir ama, toplumsal yapı değişikliği sonucunda yeni bir yaşam biçiminin ortaya çıkmış ve kilisenin tek söz sahibi olma ayrıcalığını artık yitirmiş olmasından kaynaklanan yeni eğilimler ve yönelimlerin zorunlu kıldığı birtakım değişmelerin yol açtığı gönüllü bir dışa açılmanın ürünü olarak da değerlendirilmelidir.

Işığa gönül vermenin nedenleri arasında ve belki de ilk sırada insanlar üzerinde dinin etkisini artırıcı bir öğe olarak kullanılabilmesinin yattığı da gözden kaçırılmamalıdır elbette. Nitekim, Gotik katedrallere giren gün ışığının koyu bir **gizemciliği** (mistisizmi) **körükleyici iletilerle** yüklenmesinin gözetilmiş olduğu dikkat çekicidir. Güneş gülü ve dinsel öykü ve kişilerin görüntüleriyle bezeli vitraylardan sızan ışık, doğallığından arındırılmış, *uhrevi* (öteki dünya ile ilgili) çağrışımlar uyandıran, korku aşılayan, gizemli, *kutsallaştırılmış,* Tanrının varlığını vurgulayan bir ışıktır artık. Yani, inanmaya çağırma, inancı pekiştirme ve inançtan çıkmamayı, biraz da yüreklere korku salarak sağlama işlevi yüklenmiştir ışık; böylesine **iletiler**le donatılmıştır.

GRAFİK

Petrogram, piktograf, ideogram, logogram, logografik, fonogram, vb. bileşik sözcüklerdeki **gram, graf, grafik,** Yunanca **çizmek** anlamına gelen **graphien** sözcüğünün değişik söylenişleridir. Burada belirtilmesi gereken, **yazı**ların hepsinin kökende **çizgi**ye dayalı olduklarıdır.

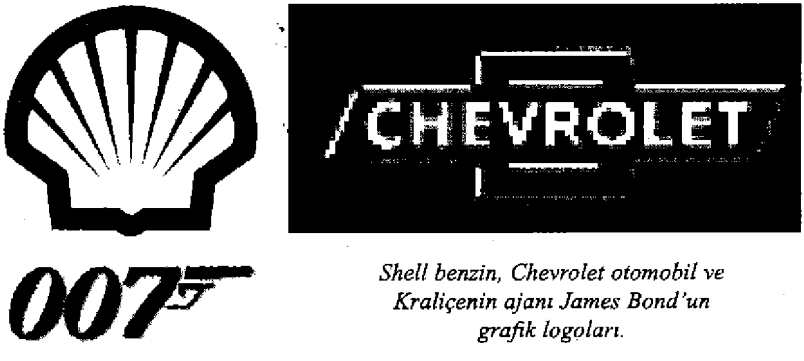
Bedri Rahmi Eyuboğlu, "çizgi çeşitlerinin zenginliğini merak edenler bütün milletlerin el yazılarını incelemelidirler" der.

Başlangıçta **resim-yazı** kullanıldı. Kaya resimlerine **petro-gram** (petro=kaya) denilmektedir. Bu resimler kaya üstüne çizilmeyip kaya oyularak yapılmışsa **petroglif** diye adlandırılır. (**Glyphikos** sözcüğü ise Yunanca ***oyma*** anlamına gelir.) (Bkz.: HİYEROGLİF) İletişim amacıyla kullanılan resimlere (ve de çizimlere) **piktograf** denir. Piktograf, bir **düşünce** ve/ya da **kavramı** anlatıyorsa **ideogram** adını

alır. Çin ve Japon yazılarında Mısır hiyerogliflerinde ve ilk çivi yazılarında olduğu gibi bir **sözcük** yerine geçiyorsa **logogram** (logos=söz) diye anılır.

Resim-yazıda, görülen resmin neyi simgelediği bellidir: Örneğin, bir öküz başı öküzü, bir balık resmi balığı anlatır. Ne var, birbirinden çok ayrımlı öküz başları ve balık resimleri çizilebilir. Ama, bu birbirinden ayrımlı simgelerden yalnızca biri herkesçe benimsenmiş ve ortak simge olarak kullanılmıştır. Ancak, her resim, yalnızca gerçek yaşamdaki nesneleri anlatmakla kalmaz. Örneğin, içi boş ya da yarısına ya da ağzına değin su dolu bir kavanoz, yalnızca kavanozu anlatmak için değil, 'miktar' belirtmek için de kullanılmıştır aynı zamanda. Öteki bir anlatımla, ölçü birimi olarak da kullanılmıştır kavanoz. Ölçü kavramının grafik olarak anlatımıdır. Kısacası, bir **ideogramdır.** Bugün kullandığımız matematik imleri de, -- **(+), (-), (=), (%), (x)** de birer ideogramdır.

Resim-yazıda bir resim, bir varlığın, bir nesnenin yanı sıra bir kavramı anlatıyorsa, **ideogram** ve/ya da **anlamsal logogram** diye adlandırılır. Ideogram, zaman içerisinde değişime uğrayarak ses-birimlerini temsil eden imlere (işaretlere) dönüşmüştür. Gerçi, bugün de, Çin ve Japon yazıları gibi **logografik** yazılarda anlambirimleri temsil edegelmektedir ama, günümüzde ideogramlar **sese dayalı yazı** dizgelerinde **resim niteliğini yitirmiş biçimde** yaygın olarak kullanılmaktadır. Ve bir sözcüğü oluşturan ses dizisinden birini temsil eden ideogram (ya da im) **sesel logogram** ya da **fonogram** diye adlandırılır. Hemen belirtilmeli ki, anlam anlatan ideogramdan oldukça ayrım gösteren bu imleri, artık, değişik bir adla anmak gerekir. Nitekim, gerek Latin alfabesi **harf**lerini, gerekse dışında kalanları (Örneğin, Arap alfabesi

Shell benzin, Chevrolet otomobil ve Kraliçenin ajanı James Bond'un grafik logoları.

harfleri ki, hecesel sesleri görselleştirirler) **fonetik** (sesel) imler diye adlandırıyoruz.

Resim niteliğini yitirmemiş ideogramlar bugün de kullanılmaktadır. Trafik imleri, konuşulan dilden bağımsız olarak her ülkede kullanılmakta olan ideogramlardır. Kamyon sözcüğünü anlatan bir kamyon resmi, bir **logogramdır**; bu logogramın üstüne çizilmiş köşegen çizgi "kamyon giremez" **anlamını** görselleştiren bir ideo-gramı oluşturur. Ya da herhangi bir **logonun** kullanılmadığı, kırmızı bir daire üstüne çekilmiş kalın yatay bir çizgiden oluşan ideogram, "girilmez" (taşıt giremez) kavramını görselleştirmektedir. Yazının yanı sıra resimleme, süsleme, bezeme, imleme, kitap yazımı ve basımı, afiş, kutu, amblem tasarımı, dokuma üstüne yapılan baskılar, oyma-baskı, vb. görsel imge üretilen sanatlar da, temelde çizgiye dayalı oldukları için Grafik Sanatlar başlığı altında anılmaktadır. (Ayrıca bkz.: HÜSN-İ HAT)

GRAN TURISMO ya da GRAND TOURING:

Türkçeasi *Büyük Gezi/Dolaşım* demektir. Kısaca GT diye de geçer ya da arabaların modellerini belirten logolarda böyle belirtilir. Sedan ve spor otomobillerin özelliklerini birlikte/bir arada/birleştirerek içeren/taşıyan otomobillere verilen ad. Yetkin (mükemmel) bir mühendislikle kullanımı kolay ve görece rahat bir otomobil türü. İki kişilik ve sıkıştırılmış arka koltuklarıyla dört kişilik modelleri yapılmış ve yapılmaktadır.

GTi, Grand Touring-injection kısaltılmışıdır. Ve yakıtı enjeksiyonlu/püskürtmeli bir GT otomobili tanımlamak için kullanılmaktadır.

GTO, Gran Tourismo Omologato kısaltılmışıdır. **O,** İtalyanca Omologato sözcüğünün baş harfidir. Türkçe karşılığı "Onaylı/Onaylanmış" diye verilebilir. Yani, otomobilin uluslararası spor otomobil yarışlarıyla ilgili belli sınıflarca onaylanmış olduğunu belirtmektedir bu sözcük; daha doğrusu, sözcüğün baş harfi, otomobilin modelini belirten adında bu anlamda ve amaçla yer almıştır.

GTP, Grand Touring Prototype kısaltılmışıdır. Otomobil yarışlarındaki en güçlü ve en hızlı otomobil(markaları)leri anlatmak için kullanılmaktadır.

GREV

"Paris Belediye Sarayı'nın tarihi de ilginç. Bugün Hotel de Ville adını taşıyan ve sarayı çevreleyen alan, ortaçağda 'Greve Alanı' diye bilinirmiş. Hatta 1830 yılına dek, bu adı korumuş. "Greve" Fransızcada çakıltaşı, kum anlamına da geliyor. Seine Nehri"ne doğru tatlı bir meyille inen kumluk bir alan yani. Paris'in en civcivli rıhtımlarından biri olan 'Greve' alanı, 14. Yüzyıldan başlayarak işsizlerin bir araya toplandığı, ayaklandığı, gösteri yaptığı yer özelliği kazandığından, bizim bildiğimiz 'Grev' sözcüğüne analık etmiş." (**Mine G.**: "Fluctuat nec mergitur", ***Radikal,*** 13 Ağustos 1997.)

GULAŞ

"**Avusturyalı**'ların en ünlü yemekleri, (...) **"Şinitzel"...** Bir de, bizim **Macar** yemeği olarak bildiğimiz **"gulaş"** adlı salçalı et yemeği var... Bir söylentiye göre aslında o da **Avusturya** yemeği imiş... **Yunanlılar** nasıl bizim **musakka**nın falan üstüne yatmaya çalışıyorlar; **Avusturyalılar** ile **Macarlar** arasında da, tarihte didiştikleri yetmiyormuş gibi, şimdi de neredeyse bir **gulaş savaşı**" var... Aslında bu iki millet öylesine birbirine girmiş ki, **"Kimin yemeği kimin tabağında"** belli değil...

Bu **gulaş**'ın **Viyana**'da **"Gulaschmuseum"** adlı bir de **müze-lokantası** bile var... Ben gitmedim ama, okuduğuma göre; burada gulaşla ilgili bilgiler ediniyor (Ne bilgisiyse?..) gulaşın geçmişini, ustalarını falan öğreniyormuşsunuz...

Ama işin doğrusunu size ben söyleyeyim... Bana anlatılana göre, bu **gulaş** yemeği aslında bizim... Adı da **"Kul aşı"**ndan geliyormuş... **Osmanlılar** buralara yaptıkları seferler sırasında, suda haşladıkları ete salça koyup askerlerine yediriyorlarmış... Sonra giderek **"Kul aşı"** olmuş sana **gulaş**... Artık ne kadar doğru, bilmiyorum." (**Tekin Aral**: "Viyana", **Hürriyet Pazar,** 15 Eylül 1996.)

Tekin Aral'ın açıklaması böyle. Ancak başka kaynaklarda farklı açıklamalar yer alıyor. Başka kaynaklar, Macarcadaki gulyas sözcüğünün *'çoban'* anlamına geldiğini ve bir dönemler çobanların güttükleri sürüde bulunan büyükbaş hayvanların ve/ya da koyunların kalın kesilmiş etlerini kaynatarak yahni yaptıklarını, çobanların temel gıdası bu yahninin zaman içerisinde (çobanların yaptığı aş olduğunu vurgulamak için) kısaca *gulyas* diye anılmaya başlandığını belirtiyorlar.

Öte yandan, şimdilerde gulaşın Yeni Dünyanın (Amerika'nın) ürünleri olan domates ve biberle pişirildiği, Macarlara özgü bu yemeğe anılan girdilerin çok sonraları katıldığının da altı çiziliyor.

GURME-GOURMAND

... 'Gourmet'nin kökünde 'gromet' var, taa XIV. yüzyıldan kalma. Şarap tüccarlarının uşaklarına böyle denirmiş Fransa'da.

Gel zaman, git zaman 'gourmet' çifte anlam kazanmış. Biri şarapların tadına bakan kişi (degustateur), ikincisi ise yemek ve içmek konusunda inceliğe önem vermek demek. Bir de 'gourmand' var. Eskiden iki sözcük eş değerdeyken, XVIII. yüzyıldan itibaren 'gormand' sadece iyi yemekten zevk alan biri, 'gourmet' ise iyi yemekleri seçmesini ve hakkını vermesini bilen anlamında ayırt edilmiş. Damak tadı sahibi yani. Fransızlar bu tür kişilere 'fine gueule', 'fine bouche' veya 'bic fin' de derler; 'ince' dil, ağız, gaga benzetmeleriyle...

Yemek meraklılarının, midesine düşkün olanların da elbette bir sıralaması var: Açgöz (goinfre), obur (goulu), boğazına düşkün (gourmand), ince zevk sahibi (friand), ağzının tadını bilen kişi (gourmet), iyi yemesini, içmesini bilen, yemek pişirmeyen ama nasıl yapıldığını iyi bilen (gastronome). 'Gastronom' da Türkçesi. Yeme içme sanatçısı desek mi?" (**Artun Ünsal:** "'Ehl-i harabattan' Hakkı Bey'e saygılarımla...", ***Radikal,*** 20 Nisan 1997, s. 6.) (Ayrıca bkz.: GASTRONOMİ, ŞARKÜTÖRİ)

GYPSY

Türkiye'de *çingene* diye anılırlardı. Kendilerine *Roman* denilmesini yeğliyorlar. Şimdilerde genelde istedikleri gibi anılıyorlar. Ama, özellikle *Time of Gypsies/Çingeneler Zamanı* adlı filmin gösteriminden sonra gypsy (Okunuşu: Cipsi) diye yazıp konuşanlar da çoğaldı. Dünyanın her yanında bir yerden bir yere sürekli göçeden bu insanların bir bölümü 1500'lü yıllarından birinde İngiltere'ye geldiklerinde, yanlışlıka Mısır'dan geldikleri sanılmış. Dolayısıyla konakladıkları bölgenin yerlileri yeni gelenleri *Egypcyans (Mısırlılar)* olarak adlandırmışlar. Sonraları daha kısa söylemeye başlamışlar ve *Gypcyans* olmuş anılışları. 1600'lü yılların başlarında da, bugünkü sözcük ortaya çıkmış: *Gypsies.* Öte yandan Fransa'ya gelenlerin ise Bohemya'dan göçtükleri sanılmış Dolayısıyla, Fransızlar da yeni gelenleri *Bohemian/Bohemyalı* olarak adlandırmışlar.

HADİD

"Mayıs gelince annesi bileklerine sarı iplik bağlardı. Bu iplikler sonbahara kadar bileklerinde kalır, onları hastalık getiren "Ülker" rüzgârından korurdu. "Ülker" sadece insanları değil koyunları, keçileri de çarpar, hasta ederdi.

Bu inanç da bu taraflara kocaman gapyalı yelkenlilerle Arabistan'a gidip gelen kaptanların getirmiş olması gerek: Araplar, çöllerdeki kum bulutlarında cinlerin bulunduğunu zannederler ve böyle bir kum bulutunun rüzgârın etkisiyle döne döne yaklaştığını gördüklerinde "Hadid ya meş'um!" derlermiş.

Hadid, demir demekmiş, yani rüzgârla beraber gelen kötülükleri, cinleri kaçırmak, korkutmak için Araplara demir gerek... Bize de sarı iplik. Hadid, belki de Arabın belindeki bıçaktı, kılıçtı..." (**Selçuk Erez:** ***İstanköyaltı Bodrum,*** Bilgi, Ankara Ekim 1996, s. 20-21.)

HAKİ

Askerî üniformaların rengi **haki**'dir. Persçede *kak=toz* demektir. Urducadaki *tozlu* ya *toz* renkli demek olan *kaki* sözcüğü Persçeden etkilenmiştir. Hindistan'ı işgâl eden İngiliz Askeri Güçleri bu tozlu çevrede giydikleri üniformaları için kullanılan dokumayı bu sözcükle anmışlar ve kendi dillerindeki yazılışını sözcüğün özgün telâffuzuna uygun hâle getirebilmek için *khaki*'ye dönüştürmüşlerdir.

HAKİKAT

Bkz.: ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT

HAPPENINGS / OLUŞUMLAR

Kolaj tekniğinin (Bkz.: KOLAJ) daha da ileri götürülerek, gösteri

sanatlarının da devreye sokulduğu bir sanatsal uygulamaya verilmiş olan ad **Happeningstir**. Bu uygulama Türkçe'de **Oluşumlar** diye anılmaktadır. Happening terimini ilk kez ABD'li sanatçı **Allan Kaprow** (1927-) kullanmıştır. 1959 yılında yayımlanan yazısı, biribiriyle ilgili bir dizi 'olay'ın senaryosunu da içeriyordu ve başlığı ***6 Bölümde 18 Happenings***ti. Oluşumlar, **Kaprow**'un bir New York sanat galerisinde gerçekleştirdiği ilkinden sonra, hızla yaygınlaştı, Amerika kıtasının dışına da atladı. (Ayrıca bkz.: KOLAJ, MONTAJ)

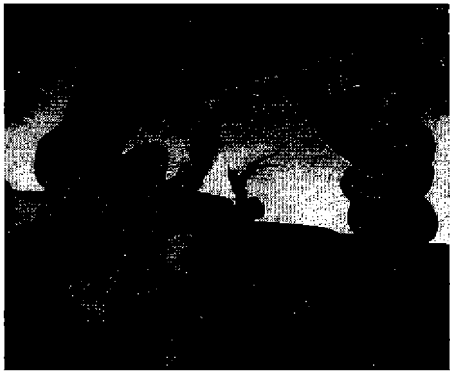
HAŞHAŞ - HAŞHAŞİN

"Şii İsmailiye mezhebinin 1094 tarihinde ortaya çıkan bir kolu, bazı Arap yazarları tarafından Haşhaşin olarak adlandırılmıştır. Haşhaş, Arapça esrar kullanan anlamma gelmektedir; haşhaşin ise, bunun çoğuludur.

Bu mezhep, İslam mezhepleri içinde en tutucu olanlardan biridir ve İslam kaynaklarının çoğunda bunlardan nizari ya da Allah'ı inkâr eden anlamında mülhid olarak söz edilmektedir.

Haşhaşin kelimesi Batı dillerine assassin, yani katil, suikastçı anlamında kullanılmaktadır. Nizarilerden haşhaşin olarak söz eden Arap kaynaklarını kullanan ünlü Fransız oryantalist Silvestre de Sacy assassin kelimesini ve Nizarilere ilişkin anılarını anlatırken, Hasan Sabbah'ın Kuzey İran'daki Alamut

Üstteki resim:
Albrecht DURER'in ünlü yapıtı.
Alttaki resim:
Michaelangelo'nun Sistine Şapelinin tavanına yaptığı Adem ve Havva betimlemesi

Kalesi'nde bir uyuşturucu cenneti yarattığını ve bu şekilde etkilediği müritlerine siyasal cinayetler işlettiğini aktarmaktadır.

Selçuklu egemenliği altındaki İran'da yaşayan ve oldukça iyi bir eğitim almış olan Hasan Sabbah, Selçuklulara karşı suikast eylemlerini 1092'de başlatmıştı ve ilk kurbanı Melik Şah'ın veziri, kendisinin de çocukluk arkadaşı olan Nizam-ül Mülk olmuştu." ("Haşhaşin Efsanesi", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.68.)

HAT TRICK

Son yıllarda özellikle futbol oyunumda aynı maçta üstüste 3 gol atan oyuncudan söz edilirken *"hat trick yaptı"* deniliyor. Hiç kimse deyimi Türkçeleştirmek çabası göstermiyor. Ya aynen yazıyor, ya da okunuşunu, -- yani, *het trik* diye yazarak büyük bir zahmete katlanıyor. Türkçede karşılık ararsak, *şapka numarası* diyebiliriz örneğin. Ya da filanca oyuncu *şapkalık iş* başardı; hatta hatta *şapka çıkarttırdı* niye denilmesin!? Her neyse, *hat trick*'e dönelim. Kökende futbol oyununa ithal edilmiş bir deyim bu. Kriket oyunundan alınma. 1700'lerin İngiltere' sinde kriket oyununda üstüste 3 puan alan oyuncu bir ödül kazanırmış. Bu ödül ya yeni bir şapka olurmuş, ya da şapka dolaştırarak toplanan para...

HAVVA

"Anadolu'nun Frigya bölgesinde Semele olarak tanınan Ana Tanrıça Orta Anadolu'da Kybele ya da Hepa diye anılıyordu. Güney Batı Anadolu yani Likya'da ise Likya dilinden Lat diye anılır. Hepa Batı Anadolu'ya taşınınca Hebe olur ve Olympos tanrılarına nektar şerbetini sunan saki olur. Ama Filistin'e kendi adlarını veren Anadolu göçmenleri Pula-sati'ler Hepa'yı Yürselim'e (yani Kudüs'e) taşırlar. Orada Hepa Heve, yani Havva anamız olur. Yürselim'in kahramanı, daha doğrusu Kan'anlı-ların kahramanı Adamos' la evlendirirler." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.69, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

Halikarnas Balıkçısı anılan kitabının 95. sayfasında da şöyle yazmıştır:

"Adamos sırtı yere gelmez demektir."

(Ayrıca Yürselim, Kudüs için bkz.: JERUSALEM ve bkz.: ADEM)

HAZAR

"Kızıl başlık giyme adeti, İsa'dan iki bin yıl önceden beri güçlü adalet anlayışını temsilen, **Zerdüşt**'ün **Mazdek** rahiplerinde bilinmektedir. Bunlar, Ortadoğu'nun en kutsal meyvesi **"Nar"** (içinin kızıl, köze benzemesi özelliğiyle) biçimli kırmızı, çıkıntılı, taç başlık takarlardı. Ateş, bu inançta tek Tanrı Ahura Mazda'nın yeryüzündeki simgesidir. Zaten Athar'dan Ater ve **Azer** (Hazar), **Atharbagdan**'dan **Azerbaycan** oluşmuştur (ateş yeri)." (**Burçay Anger:** "En Çekici, En Kahraman", ***Cafe Pazar,*** 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.) (Ayrıca bkz.: KIZILBAŞ)

HI-FI

Plakların, radyoların, walkmanlerin, kasetçalarların, müzik setlerinin üzerinde **Hi-Fi** (Okunuşu: hay-fay) yazdığı bir dönemde yaşıyoruz. Hi-Fi, yüksek sadakat anlamına gelen **High Fidelity** (Okunuşu: hay faydeliti) deyiminin kısaltılmışıdır. Sesin ve/ya da seslerin aslına sadık olarak kaydedildiğini ve aslına sadık olarak dinlenebileceğini/ duyulacağını belirtmektedir **Hi-Fi** belirteçi.

HIV

AIDS'e yol açan virüs **HIV** diye anılmaktadır. **HIV**, İngilizce'de *insan bağışıklık yetersizliği virüsü* anlamına gelen üç sözcüğün, - **H**(uman) **I**(mmunudeficiency) **V**(irus) sözcüklerinin baş harfleridir. (Ayrıca bkz.: AIDS)

HİYEROGLİF

Yunanca **kutsal** anlamına gelen **hieros, oyma** anlamına gelen **glyphikos** sözcüklerinden oluşan bileşik sözcük **hieroglyphikos** yaygın olarak bilinişiyle **hiyeroglif, 'kutsal oyma'** demekse de Mısır dilindeki ***"tanrının sözleri"*** deyiminin Yunanca söylenişidir ve resim-yazıda kullanılan simgelerden her birine verilen addır. Eski Mısır anıtlarında görülen bu simgelerin her biri betimlediği varlık ve/ya da nesneleri de temsil etmekle birlikte, genelde, belli sesler ve/ya da ses topluluklarını görselleştirir. Ve simgelerin hangi nesne ya da varlıkların yerine kullanılmış olduğu çok zaman açık seçik değildir.

HOMİNİST

Bkz.: BIBLIOBIBULI

HOMO

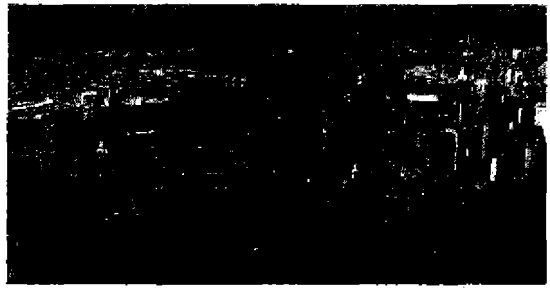
Homo, Latince'de ***"Adam"*** demektir. ***Adam***, yani **Adem**. Adem "erkek"tir. Biz Türkçe'de, homo karşılığı "insan" sözcüğünü kullanıyoruz. Örneğin, *homo sapiens,* Türkçe'de *akıllı insan; homo faber=alet yapan insan*dır.

Gazeteleri açıyorsunuz; başlıklar: *"Meclis'teki homolar"* ya da *"Homolar yürüdü"* ya da *"Polis dün gece homoları topladı"*, vb. Yani?! Yani, "Meclis'teki *insanlar*", "*İnsanlar* yürüdü", "Polis dün gece *insanları topladı*". Anlamsız! Çünkü kastedilen, *homoseksüel*ler. Öteki deyişle, *eşcinseller.* Ne var, homo, homoseksüel ya da eşcinsel anlamına gelmiyor. Eşcinseller kastediliyorsa, homonun peşine seksüeli eklemek gerek.

Ayrıca, Grekçe'de ise, homo sözcüğü, aynı, eş anlamına geliyor. *Homogen=aynıtür* demek oluyor. *Homoseksüel* de aynıseksten; yani, *eşcinsel.* Dolayısıyla, yalnızca homo deyince, aynı ve/ya da eş demiş oluyoruz.

Öte yandan, homo, Latince'de "erkek" anlamına geldiği için, orada da, homoseksüel bileşik sözcüğünün yalnızca erkek eşcinseller için kullanıldığı kanısı yaygın. Hayır, homoseksüel, yalnızca erkek eşcinsel için değil, kadın eşcinsel için de kullanılır. Çünkü, homoseksüel bir homonun aynı seksten, yani erkek ise erkekle, kadınsa kadınla eşcinsel olduğunu anlatıyor.

HONG KONG

Bu Çin kenti adını coğrafik konumunda almaktadır. Hong Kong, *mis kokulu dereler* ya da *kokulu dereler* anlamına gelmektedir.

HONOLULU

Adı, yerlilerce, en azından 1100 yılında konulmuş olan **Honolulu**, *örtülü liman* anlamına gelen bir sözcüktür.

HOROSKOP

Yıldız falı yayımlamayan gazete-dergi yok gibi. Günlüğü de, haftalığı da, aylığı da yıldızların etkisiyle insan yaşamında olacakları duyurmaya özen gösteriyor. Kimi zaman ***Yıldız Falı*** başlığı yerine **Horoskop/Horoskopunuz/Horoscope** başlığı kullanılıyor. Grekçe'den gelme bir bileşik sözcük. Grekçe'de **horoskopos=saati gözleyen** demek. Yani ***horo=saat, skopos=gözleyen*** sözcükleri bir arada söyleniyor. Kökende, *fal* ile bir ilgisi yok anlatılan eylemin. Ama, *yıldızları gözlemekle* ilgisi var. Mısırlılar, gökteki yıldızları saat gibi kullanmak istemişler. Amaçlarını gerçekleştirebilmek için, onar gün arayla doğan 36 parlak yıldız seçmişler. Başlamışlar bu yıldızları gözlemeye. Gözleyerek, yıldızların devinimine göre zamanı belirleyecekler... Latin yazarlar, Mısırlıların seçtikleri bu yıldızlara *decan yıldızı* adını vermişler. Zamanı belirlemek için gösterilen bu gözlem çabası, her bir *decan yıldızı*nın belirli bir yere geldiğinde yerkürede birtakım devinimlere, etkilere yol açtığı saptanınca, önceden şöyle olacak, böyle olacak diye kehanetlerde bulunabilme olanağını sağlamış. Ve iş falcılığa dökülmüş. Decan yıldızları da yıldız falında temel olan 12 burcun alt bölümleri olarak burçlar kuşağında yerlerini almışlar. (Ayrıca bkz.: ASTROLOJİ)

HOSTES

Uçaktaki servis görevlisi *hanım*lara **hostes** denmektedir. **Hostes** deyince bilinir de, servis görevlisinin *erkeğ*ine verilen ad pek yaygın kullanılmaz Türkçe'de. Yani, **host** sözcüğü hostes denli yaygın kullanılmaz. Oysa, hostes, *host*un kaburga kemiğidir; hostes, *host*tan türemiştir. Bir kentlerarası otobüste servis görevlisi erkekti. Yolculardan biri kendisine *"hostes, bakar mısın"* diye seslenince, *"ben hostes değilim"* diye sert bir sesle tepki gösterdi. Yolcunun, "peki, seni nasıl çağırmalıyım" sorusunu ise, *"muavin"* diye yanıtladı kısaca. Oysa, *şoför muavinliği,* bir başka deyişle *sürücü yardımcılığı* yapmı-

yordu. Düpedüz ***hosteslik*** ediyordu. Daha doğrusu ***hostluk*** ediyordu. Yani *ev sahipliği* ediyordu otobüs şirketi adına. Hostes ise, ev sahibesidir.

"Başlangıçta karışık görünse de, İngilizce'de ev sahibi "host" ve konuk anlamına gelen "guest"in anlamları kökende aynı. Her ikisi de Hint-Avrupa dilindeki "ghostis" yani "yabancı" sözcüğünden türemiş. Bu, Latince' deki "hostis" yani "yabancı", dolayısıyla da "düşman" sözcüğünün de kökeni.

Bu rollerden biri, öteki olmadan var olamaz. Ev sahibi ve misafir, birlikte bir olayı paylaşırlar ve yine birlikte konukseverlik kurallarına boyun eğerler. Yine aynı kökten türemiş "hostility" yani düşmanlık sözcüğü, Demokles'in kılıcı gibi bu ilişkide ya yemek olayından önce ya da yemekten sonra ortaya çıkmak üzere her zaman hazırdır." (**Ahmet Örs:** "Sofra Kültürü: Barış Sofrası", ***Cafe Pazar,*** 28 Nisan 1966, sayı:72, s.22.)

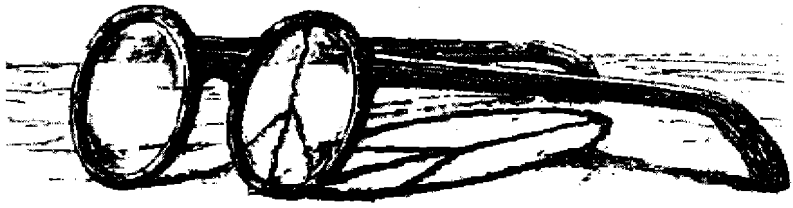
Yukarıdaki satırlardan, bir sözcüğün daha kökenini yakalıyoruz. ***Hayalet*** anlamına gelen sözcük, örneğin İngilizce'de ***ghost***'tur. Belli ki o da ghostis'ten geliyor. ***Ghostis***'in ***yabancı*** demek olduğu göz önünde tutulursa, ***hayalet*** daha anlamlı bir sözcük. *'Görülen'*in yabancı filan değil, düpedüz imgelemin ürünü olduğunu belgeliyor...

HÜMOR (HUMOUR)

"... Şimdi burada klasik anlamdaki **karikatür**le **hümoristik desen** arasındaki ayrım üstünde duralım. Biz genelde hümoristik desen karşılığı **çizgi ile mizah, çizgide mizah, grafik mizah,** ya da **çizgi gülmece** terimini kullanıyoruz. Ama bu terimlerin yeteri kadar açık olduğu söylenemez. Bir kavram kargaşası ortaya çıkıyor. Güçlük, **humour** karşılığı **mizah,** ya da **gülmece** sözcüğünü kullanmamızdan geliyor.

Mizah sözcüğü Fransızca ve İngilizce'deki **humour** anlamını veriyor mu? Sanmıyorum. Mizahı biz çok kez gülmece, güldürü, latife, nükte, fıkra, istihza, hiciv, alay, espri anlamında kullanıyoruz.

Ama **humour** bunlardan hiçbiri değil galiba. **Humour** karşılığı olarak **gülmece** sözcüğü pek tutmadı. **Mizah, humour**'dan çok değişik kapsamlı olduğu için **humour**'un inceliğini vermedi.

Kapusta'nın bir hümoristik çalışması.

Humour Noir karşılığı **Kara Mizah** sözünün de tuttuğu söylenemez. **Humour Noir** dünyadaki saçmalıkların kırıcı, acı ve umutsuz bir biçimde ele alınmasıdır. **Kara Mizah** böyle bir anlam taşır mı?

Mizah Arapça bir sözcüktür. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde bunun karşılığı **gülmecedir**. Mizahın Fransızca karşılığı da **satire**'dir, **humour** değil. Mizah gazetesine **journal satirique** denir, **journal d'humour** değil. Biz her ikisine **mizah gazetesi** diyoruz.

Öyleyse **humour** nedir? Humour çizgide de olur, sözde de, yazıda da, yüz-göz, kol-bacak hareketlerinde de. **Mimétisme** denen **taklitçilik** de bir **humour** türüdür.

Grand Larousse Encyclopédique'e göre Fransızca'da **humour** sözcüğü İngilizce **houmour**'den gelmiştir. Ne var ki, İngilizler de **Humour**'u Fransızca **Humeur**'den almışlardır. **Humeur** Fransızca'da mizaç, tabiat, huy demektir. İngilizler **Humeur**'u **Humour**'a çevirmişlerdir. Yani **Humeur** Fransa'dan İngiltere'ye gittikten sonra Fransa'ya **Humour** olarak dönmüştür. Bu sözcük İngiltere'de Elizabeth çağında (XVI. yüzyılın ikinci yarısında) ruhsal bir neşe durumunu anlatmak için kullanılmış, XVII. yüzyılda da şaka anlamına gelmiştir. **Humour** bu anlamda **komik**'ten değişik bir içerik kazanmıştır. Komik sözcüğü genelde toplumun, yadırgadığı yanlışlar ve saptırmalar karşısında gülmesini belirtir. Humour'da ise anlamsızlıklara, alışkanlıklara ters düşen davranışlara karşı bir tepki vardır.

Bu anlamda Humour sözcüğü Fransa'ya XVIII. yüzyılda girmiştir. Buna Fransızlar ilk kez Anglosakson yazarlarda rastlamışlar, sonra kendileri de kullanmaya başlamışlardır. Çizgilerde **Humour**'u başlatan ilk Fransız karikatürcüler Daumier, Caran d'Ache, Abel Faivre olmuştur.

Paul Valery, "Humour çevrilemez, anlatılamaz bir sözcüktür"

demiştir. **Bergson**'a göre "Humour insanın belirli bir durum karşısında akıllıca olmayan bir tepki göstermesidir."

Alfred Hitchcock'a göre "Humour saçmalıkların kavranmasının tek yoludur." Humour konulu bir kitap yazmış olan **Robert Kacarpit**'e göre "Humour bir var olma sanatıdır". **Françoise Cavanna** "Humour yaşamın saçmalıklarını ortaya koyarak insanı düşündüren büyüteçtir" diyor. **Jacques Sternberg**'e göre "Humour'un mevsimlik olaylarla, bulvar esprileriyle hiç ilgisi yoktur. Humour bir görüş açısı, bir içten bakış, dünyayı ve çeşitli nesneleri kavrama biçimidir."

Bu sözlerin ışığında **Humour** şöyle tanımlanabilir: **Humour** insanın gülünç bir durum ya da bir saçmalık karşısında ciddi bir görünüm takınarak neşesini saklaması ve duygularını soğukkanlılıkla anlatmasıdır.

Mizah bu değildir elbette. O halde Humour'u başka bir sözcükle anlatmamız daha doğru olur.

Hümoristik desen çizen sanatçı, ele aldığı bir saçmalığı hiç abartmadan, zarif bir biçimde çizgilerle anlatan sanatçıdır. O halde **karikatürcü** ile **hümoristik desen sanatçısı** arasında da ayrım vardır. Karikatürcü geniş kitlelere seslenmeye, güncel ve popüler olmaya yönelir, geniş iletişim olanakları arar.
Hümoristik desen sanatçısı ise kendi çizgilerini anlayan, kendi kodlarını çözebilen, humourun inceliklerini kavrayan bir azınlığa seslenmekle yetinir.

Karikatürde genelde bir kavga, bir başkaldırı, bir şiddet havası egemen olur. Karikatür yıkıcıdır, toplum düzeni ile, kurum ve kurallarla alay eder. Karikatürü gören kişi konuyu hemen anlar, karikatür başarılı ise kahkahayı basar.

Hümoristik desende ise okuyucu yavaş yavaş etkilenir, düşünür, gülümser. Tüm mesaj çizgilerdedir. Genelde desenin içine balonlar yerleştirilmez, alt yazılar (lejandlar) yoktur. Konunun siyasal ve güncel olması da şart değildir.

Gazete karikatürünün birkaç günlük yaşamı olmasına karşılık **hümoristik desen** uzun yaşamlı ve kalıcıdır.

Bugün tüm dünyada ve bizde bu iki tür karikatür ve hümoristik desen anlayışında ayrı ayrı uzmanlaşmış sanatçılar olduğu gibi iki türü bir arada götüren sanatçılar da vardır. Birinci tür desenlere "gazete ve

dergi karikatürü", ikincisine de "sanat karikatürü" dendiği oluyor. Sanatsal karikatür anlayışı zaman içinde gazete karikatürlerini de etkiliyor." (**Hıfzı Topuz:** "Karikatür ve İletişim", *2. Uluslararası Karikatür Festivali,* Karikatür Vakfı Yayınları, Ankara, Mayıs 1996, s.9-10.) (Ayrıca bkz.: KARİKATÜR)

HÜRREM SULTAN

"Avrupalı tarihçiler Hürrem Sultan'ı Roxelana, Rossa, Roza adları ile tanıtırlar. Pietro Bragdino Hürrem Sultan'ın Rus asıllı olduğunu ileri sürer. Bunun yanı sıra Fransız olduğu hakkında da iddialar vardır. İslam Ansiklopedisi'nde bir papazın kızı olduğu ifade edilir. Galiçya'da Lipa nehri üzerinde Rogatino kasabasındandır. Kırım Türkler'inin Dinyester nehri boyunca yaptıkları akınlar sırasında esir alınmıştır.

Saraya takdim edildiğinde mütebessim çehresinden dolayı "Hürrem" adı verilmişti. Düzgün vücudu, hafif kalkık burnu, manalı bakışları, gamlı gülümseyişleri ile dikkati çeken bir yapısı vardır. Bragdino onu "güzel" bulmaz, fakat "şirin" diye tasvir eder. Bu tasvirlere güveninin verdiği rahatlık ve etki gücü de eklenince padişah tarafından huzura kabul edilmesi uzun sürmeyecektir.

Osmanlı tahtında Kanuni Sultan Süleyman vardır ve Hürrem'i ilk gördüğü anda sevmiştir. İlk olarak Şehzade Mehmet'i dünyaya getiren Hürrem Sultan, padişah üzerinde daha ilk yıllarda etkili olmuş, "Cihan Sultanı" üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurmuştur. Hürrem Sultan'ın padişah üzerindeki tesiri İstanbul'daki yabancı elçilerin çok çabuk dikkatini çekmiş, 1526'da Venedik elçisi Bragdino ve sonra diğer elçiler raporlarında ona önemli yer ayırmışlardır." (**Ergun Hiçyılmaz:** "Hükümet Gibi Kadınlar", ***Sabah Magazin,*** 3 Kasım 1996, sayı:17, s.26-28.)

HÜSN-İ HAT

Arapça **güzel** anlamına gelen **hüsn** sözcüğü ile **çizgi** anlamına gelen **hat** sözcüğünden oluşan **hüsn-i hat**, *güzel yazı* anlamına kullanılmaktaysa da, kökende **güzel çizgi** demektir. Geleneksel İslam sanatları arasında yer alan **hat sanatı, çizgi sanatı** anlamına gelmektedir. Elbette, bugünün çizgi sanatı deyişinin belirttiği anlam değildir bu. Arapça yazının güzel yazıldığını, sanatsal yazıldığını anlatmaktadır.

Güzel yazı yazanlara, güzel hat çekenlere **hattat** denmektedir.

"Hattatlık, yani en köşeli ve kaskatı kufisinden en işlek ve yumuşağına (sultanların tuğraları gibi) varıncaya dek bütünüyle yazı, ve ayrıca resim-yazı (pictogramme) niteliğinin ona verdiği eksiltili (elliptique) görünüm, müslüman sanatına yeni bir boyut katar; bir çeşit tapınma davranışıdır bu, çünkü Kur'an nasıl 'vurgulara, tonlara ve duraklara özen gösterilerek' (Kur'an, LXXIII, 4) okunuyorsa, 'elin dili' olan yazı da kendi biçimini ararken, hem fışkıran, hem yepyeni, hem de anlamı gizli olan dinsel heyecanı örnek tutar ve Soyut Sanat dediğimiz şeyin hemen yanında yer alır. Böylece geometrik kufi yazı ile Theo van Doesburg veya Van Tongerloo gibi ressamların sanatı arasında sıkı bir akrabalık bulunur..." **(Victor Beyer:** "Çağdaş Sanat ve İslam Sanatı", Çev:Ismet Birkan, ***Sanat,*** 15 Kasım 1972. sayı:14.)

ILLINOIS

ABD'nin 21. eyaletinin adı da, birçok eyaletin adı gibi, o bölgede yaşayan yerli kabilesinden gelmektedir. Şimdilerde İllinois Nehri diye bilinen suyun çevresinde yaşayan Kızılderili kabilesinin adı *İlini* idi. *İnsan* demekti. 1679 yılında Robert La Salle yönetiminde bölgeye gelen Fransızlar, *İlini* sözcüğünü çoğul, yani insanlar yapmak için Fransız gramerindeki kuralı kullandı ve böylece *İllin* köküne *ois* eklendi. Böylece kabile, nehir, bölge ve sonuçta kaçınılmaz olarak eyalet bu adla anılmaya başlandı. Oysa, Fransızlar birazcık araştırsalardı, İlini sözcüğünün kabile dilindeki çoğulunun *İlinuk* olduğunu öğrenecek ve belki de bugün *İllinois* yerine *İlinuk* eyaletinden söz edilecekti.

IMF

Üç yabancı sözcüğün baş harflerinden oluşan IMF, yabancı dil bilenlerce *AyEmEf* diye, bilmeyenlerce *İMeFe* diye söylenir ve okunur. **I**(nternational) **M**(onetary) **F**(und)=*Uluslararası Para Fonu* demektir. Ancak, **BM** (Birleşmiş Milletler) ya da **ABD** (Amerika Birleşik Devletleri) gibi Türkçe kısa anılışıyla değil, yabancı dildeki gibi yazılıp söylenmektedir. Zaten, ayrıcalıklı olanlar BM ve ABD'dir. (Ayrıca bkz.: AWACS, BM, OECD, NATO)

Uluslararası Para Fonu yardım için başvuran ülkelere gerekli incelemeleri yapsın diye kimi ya da kimleri gönderir? Herkes biliyor: Uzmanlarını... Pekiyi, öyleyse **IMF Ajanları** kimdir? Uzmanlarından ayrı olarak bir de ajanları mı var IMF'nin? Evet, **IMF Ajanları** var var olmasına da, bunlar Uluslararası Para Fonunun ajanları değil. Türkiye'de TRT-TV'de "Görevimiz Tehlike" adıyla gösterilen (ve bugünlerde sinemaya aktarılmış olan) ***"Mission Impossible"*** dizisindeki gözü pek, becerikli, olanaksız görevlerin ajanları. **I**(mpossible) **M**(ission) F(orce) Agents. Yani, ***Olanaksız Görev Gücü Ajanları...***

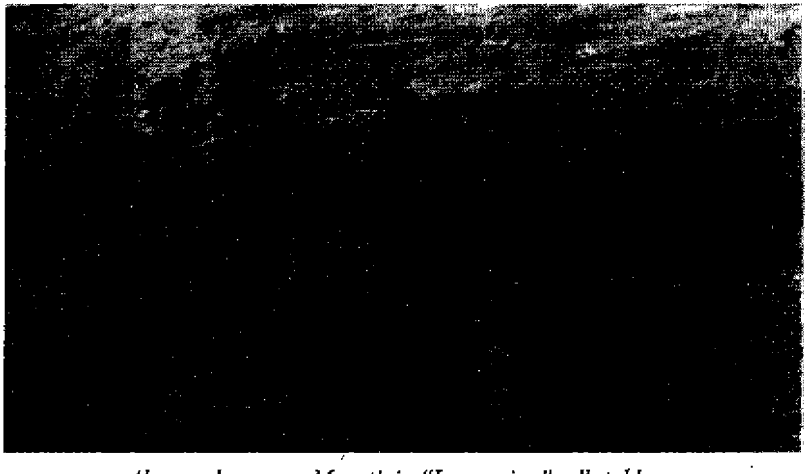
IMPRESSIONISM / İZLENİMCİLİK

1874'de Paris'te sergilenen, ***gün doğarken Le Havre*** limanını gösteren **Claude Mone**t (1840-1926) imzalı ve ***Impression/İzlenim*** yaftalı bir resim, önce akımın adının konmasına, sonra da ışığın baş tacı edileceği uzun sürecek bir dönemin başlamasına yol verecektir.

Claude Monet genç bir ressamdı. Uzunca bir süredir genç Fransız ressamları alışılmışın dışında tuvaller boyamaktaydılar ama, Salon sergisine kabul edilmiyorlardı. **Monet** de ***Impression***u iki yıl önce gerçekleştirmiş ama sergileyememişti. Sergiye kabul edilmeyen resimler, ikinci bir salonda -- **Salon des Refusés** (Reddedilenler Salonu)'de sergilenince **Monet**'nin yapıtı da görülme olanağını bulmuş oldu.

Ancak, o güne değin alışılmış Avrupa resmi gelenekleri ve kalıplarına aykırı düşen bu resim olumsuz tepkilerle karşılaştı. **Monet,** sabah saatlerinin sisi içinde, doğmakta olan güneşin ışıkları altında *hayalet* gemilerin, *hayalet* vinçlerin, *hayalet* kıyının, *hayalet* sandalların görüldüğü bir resim yapmakla kalmamıştı. Yalnızca **biçim** değil, **resmin özü -- içeriği** de yitirilmiş, **her şey** dışlanmıştı.

Gazetelerde yayımlanan haberler inanılır gibi değildi. Bir habere göre, *Reddedilenler Salonu*nda **Monet**'nin resmini gören bir sanatsever deliye dönerek kendini dışarıya atmış ve *Boulevard des Capucines*'den gelip geçmekte olan masum insanları *ısırmaya* başlamıştı!

Akıma adını veren Monet'nin "Impression" adlı tablosu.

Bir sanat yazarı gazeteci, resmi aşağılamak amacıyla, **Monet** ve arkadaşlarını da kapsamak üzere, bu tür resim yapanları **Monet**'nin resmine koyduğu addan çıkışla, ***Impressionists*** diye anınca, akımın adı konmuş oldu. Amacı, *'garip'* resimler yapmakta direnen genç ressamlarla alay etmekti. Oysa, 19. yüzyılın sonlarında önce Fransa'da, daha sonra resme aşina ülkelerde etkin olacak bir devrimin 'isim babası' olduğunun avırdında değildi.

I.Q.

İngilizce'de **zeka** anlamına gelen **intelligence** sözcüğü ile **katsayı** anlamına gelen **quotient** sözcüklerinin ilk harflerinden oluşan **I.Q.**, *bir kimsenin zeka düzeyi* anlamında kullanılmaktadır. Yabancı dil bilenlerin *AyKu* (u inceltilerek okunur), bilmeyenlerin *I-Ku* diye söyledikleri **I.Q.**, hazırlanmış bir testin uygulanmasıyla ölçülür. Doğru yanıtların topladığı puan kişinin I.Q'sunu verir. I.Q. değerleri göre kişilerin zeka durumu **Lewis M. Terman**'ın sınıflamasında aşağıdaki gibi nitelenir:

25-50 Imbecile (ahmak)	90-110 Average (orta)
50-70 Moron (zekası gelişmemiş)	110-120 Superior (üstün)
70-80 Borderline (sınırda)	120-140 Very superior (çok üstün)
80-90 Dull (donuk, gabi)	140 üstü Genius (dahi)

(Ayrıca bkz.: MENSA)

IŞIK-GÖLGE TEKNİĞİ: CHIAR-OSCURO (kiyaroskuro)

Resimde iki boyutlu görüntünün üçüncü boyuta kavuşmasına yardımcı olan tek teknik, **perspektif çizim** değildir. **Gölgeleme** tekniğinin katkısı da en az perspektif çizim kertesinde önemlidir.

Gölgeleme tekniği, İtalyanca'da **ışık** anlamına gelen **chiaro** ve **gölge** anlamına gelen **oscuro** sözcüklerinden oluşan bileşik sözcükle de, -- **chiar-oscuro** (kiyaroskuro) diye de anılır. **Chiar-oscuro,** yani **ışık-gölge** tekniğini 15. yüzyılın sonlarında büyük başarıyla kullanan sanatçı **Leonardo da Vinci** olmuştur.

Işık-gölge tekniği, 16. yüzyılda ağaçbaskılarda tek rengin tonlarını eldelemek amacıyla kullanılmıştır. 17. yüzyılın sonlarına doğru ise

çizim ve resimde ışıktan gölgeye geçişi anlatan bir terime dönüşmüştür. Öteki bir anlatımla, önceleri tek renkli baskılarda kullanılan bir tekniğin adı olan ışık-gölge ton düzenlemeleriyle ilgili bir genel tutumun adı olmuştur.

Sinemada ışık-gölgeyle gerilim yaratılır.

Tek renkli bir nesnenin rengi de ışık alışına göre değişir. Nesnenin tek rengi, (ışığı alışına göre), parlak ışık altında açık, gölgede kalan kesiminde koyu gözükür. (Rengin değerleri ve/ya da kıymetleri; 'valör', 'value'.)

Yumurtanın kabuğu beyazdır. Elde tutulup bakıldığı zaman kabuğun her yanı aynı beyazlıkta gözlenir. Gel gelelim, bir yumurta çizmeye kalkışıldığında, yalnızca dış çizgisiyle yetinilirse, geometrik bir biçim, -- bir **eliptik** eldelenir. Bu eliptiğin yumurta olduğu hükmü yoruma bağlıdır. Oysa, ışık-gölge tekniği uygulandığında; yani, eldelenmiş biçimin rengi açıklı koyulu olarak (beyazın tonları; renk değerleri) belirtildiğinde eliptik biçim, yoruma gerek bırakmaksızın, bir yumurta görüntüsünü alır.

Sanatçı, rengin (renklerin) çeşitli tonlarını kullanarak imge(ler)in üç boyutlu gözükmesini sağlar. Bu tonlamalar, gerçekte, nesne yüzeyine yansıyan ışığın yol açtığı etkilerdir. **Işık-gölge tekniği** (ya da **gölgeleme tekniği**) yalnızca çizgiyle gerçekleştirilen değil, boya kullanılan resimlerde de uygulanır.

ISO

Uluslararası kalite standartlarını saptayan örgüt kısaca bu adla anılıyor ve belirlediği standartlara uygunluk gösteren ürünlere *ISO belgesi* veriyor. **ISO**, **I**(nternational) **S**(tandardization) **O**(rganization) sözcüklerinin (Uluslararası Standardizasyon Örgütü) ilk harfleri.

İDEA - İDEALİZM

Yunanca'da **idein** sözcüğünün anlamı **görmek**tir. **Platon, nesneleri *'oldukları şey'* yapan biçim** anlamına **idea** sözcüğünü kullandı. **Aristo**, idea yerine **eidos**, yani **biçim** sözcüğünü koydu. Aradaki ayrım şuydu: **Platon**'un maddesiz nesneleri **idea**lar **zihin dışı; Aristo**'nun ***olgular değişse de değişmeyip aynı kalan nesnelerin özü idea***lar ise **zihinsel** kavramlardı.

Eski Yunan sanatçıları çevrede görülenleri, -- nesneleri yansıtırken, **en yetkini** eldelemek çabası gösterdiler. Bir anlamda, Tanrının zihnindeki kavramlara ulaşmağa çalıştılar. Tanrı dünyayı zihnindeki bu kavramlara dayalı olarak biçimlendirmişti çünkü. Sanatçılar da Tanrının dünyayı yaratırken kullandığı **biçim**lere ulaşmayı erekledileri. Sanat tekniğini çok iyi bilmelerinden yararlanarak, zihinlerindeki kavramları gerçekleştirmeye çalıştılar. İçeriğe ağırlık veren parlak betimlemeler yaptılar. *Ölçüleri yerinde, oranlamaları denk, öz-biçim uyumu sağlanmış,* özetle **plastik güzellik** ya da **plastik olgunluk** kavramını örnekleyen yapıtlar verdiler.

Rönesans sanatçıları da aynı çabayı gösterdiler. Üstelik, 2 boyutlu yüzey üstünde 3. boyut yanılsamasını sağlayan bir de teknik bulunmuştu: **Perspektif.** Plastik güzelliğe ya da plastik olgunluğa erişmeyi daha da olanaklı kılan bir teknik. Ve elbette bu teknikle birlikte, oran, ölçek gibi, insan zihninin ürünü kavramlar daha da önem kazandı.

Daha doğrusu, *matematik* önem kazandı. Rönesans sanatçılarının işliklerinin kapısı üstünde, *"matematik bilmeyen bu kapıdan içeri giremez"* yazıyordu. Çünkü güzel oranlar ülküsüne, -- **ideal**e ulaşmayı matematik hesaplamalar sağlıyordu.

İKON - İKONOKLAZM

Hıristiyanlıkta, İsa, Bakire Meryem ve öteki din ululanının duvarlara ya da ahşap levhalar üstüne yapılmış resimleri, **canlı** sayılmaktadır.

Özellikle Doğu Kilisesi (Bizans), Tanrı İsa'da maddeleştiğine göre, görsel olarak da betimlenebileceği görüşündeydi. Yunanca **eikon=beti=tasvir** sözcüğünden gelen **icon/ikon** adıyla anılan kutsal resimler, 6. yüzyılın sonlarına doğru Kilisenin desteğiyle yaygınlaştı. Oysa, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde görsel dinsel betimlemelere karşı çıkılmaktaydı. Daha sonra, 8. yüzyılda, Bizans'ta da ikonlara karşı çıkıldı; 730'da ikonlara tapınmak yasaklandı. Bu ikon karşıtı tutum, Yunanca'da **beti kırıcı** anlamına gelen **eikonoklastes** sözcüğünden çıkışla **iconoclasm/ikonoklazm** diye adlandırılmıştır ve ilki 57 yıl, ikincisi 28 yıl süren iki dönemde egemen olmuştur. **Betikırıcılık** hareketinin, 622'de Mekke'den Medine'ye hicret (göç) ederek bu kentte Hz. Muhammed yönetiminde bir devlet kuran Müslümanların kentteki putları kırmaları ve İslam dininin puta tapınmayı kesinlikle yasaklamasının etkisiyle ortaya çıktığına değgin görüşler de vardır. Ancak Hıristiyanlar, genelde, Tanrı ile kul arasında **aracı** kişi ve kurumlara bağlanmanın puta tapınma olarak görülemeyeceğini, dolayısı ile aracıya gösterilecek bağlılığın, gerçekte onun simgelediği varlığa gösterilmiş sayılması gerektiğini benimsemişlerdir. Bu bakımdan ikonlar birer **simge** olarak değerlidir ve kutsaldır. Yapıldıktan sonra kutsallık kazanmaktadır.

İMPARATOR

Eski Roma'da, yüksek rütbeli subaylara, "komuta etme" yetkisi verilirdi. Bu yetkinin adı ***komuta*** anlamına gelen **imperium** idi. Daha sonra praetor diye adlandırılan yüksek yöneticilere de **imperium** adı verilmeye başlandı. Böylece *praetor*luktan ***imperator***luğa geçmiş oluyorlardı. Yani yetkilendiriliyorlardı. Yönetsel komutanlar oluyorlardı bir bakıma. Ve *imperium*lu yönetici sayısı gitgide arttı. Elbette ki, konsüllerin imperiumu vardı. Konsüllerin aralarından seçtikleri başyönetici, zaman içinde bütün *imperium*ları iptal etti ve kendisi tek *imperium*lu kişi oldu. Tek **imperator**. Söylene söylene imperator, **emperor**a (imparator) dönüştü. Ama, *emporyum*un *imperium* ile ilişkisi yok. (Bkz.: EMPORYUM)

İMRALI

 Terör örgütü PKK'nın başı Abdullah Öcalan ya da kısaltılmış adıyla

Apo, Kenya'da yakalandıktan sonra İmralı adasında gözaltına alındı. Sonra tutuklanarak bu adadaki hapishaneye konuldu. Böylece, Marmara Denizindeki Marmara, Paşalimanı ve Avşa adalarından sonra 4. Büyüklükteki İmralı adası yeniden Türkiye'nin gündemine girdi. Ada, Bizanslıların elinde iken adı **Kalolimnos** idi. Orhan Gazi'nin komutanlarından **Emir Ali** adayı Bizanslılardan alınca komutanın adı adaya verildi. Zaman içersinde **Emir Ali** adı ağızlarda **Emrali**'ya daha sonra da **İmralı**'ya dönüştü.

İNCİL

"Incil, müjde anlamına gelen 'evangile'nin muhtemelen yanlış telaffuzundan oluşmuş bir kelime. İnsanlığın günahlarından kurtuluşunu müjdeliyor." (**Gündüz Aktan:** "Müjde", ***Radikal,*** 29 Mayıs 1999.)

İNÇ / PARMAK

Bkz.: AYAK/FOOT

İPERİT ya da HARDAL GAZI

"İperit ya da Hardal Gazı, adını, Almanlar'ın ilk kez 11 Temmuz 1917 yılında kullandığı yer olan Yper'den alıyor. Çin hardalına benzeyen kokusu nedeniyle Hardal Gazı olarak biliniyor. Savaş gazı olarak kullanılan, uzun süre etkisini yitirmeyen ve kimyasal bileşimi diklorodietil sülfür olan bu kimyasal bileşim çok zehirli. 14 derecede sıvı olan bu madde yüksek ısılarda buharlaşarak insan derisine yapışıyor. Deriyi kabartarak içine nüfuz eden bu madde, daha sonra kana karışarak insanı kısa sürede acılar içinde öldürüyor. Hava içindeki oranı metreküp başına 150 mg olduğunda 10 dakika solunursa öldürmeye yetecek kadar kuvvetli bir zehir olan Hardal Gazı, solunum yoluyla ya da şırınga edilerek vücuda girdiğinde dokuların ölümüne yol açıyor. 1'inci ve 2'nci Dünya Savaşı'nda kullanılan bu gaz yüzünden yüz binlerce kişi cephede yaşamını yitirirken, Almanlar'ın esir kamplarında da bu silahın üretimi sırasında binlerce Yahudi, kobay olarak kullanıldı ve öldü. Son olarak Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in emri ile 1988 yılında Halepçe'de kullanılan gaz ile yaklaşık 6 bin Kürt ölmüştü." (***Sabah,*** 25 Ağustos 1996.)

İSLAM

İslam sözcüğü Arapçada "Allaha teslim olma" anlamına gelen *aslama* sözcüğünden gelmektedir.

İSOT

"Biberi kıskanıyorlar. Bibere **'isot'** adını vermeleri de ondan. Bakmayın, **"Orta Asya'da bibere ısı ot (yakan ot) denirmiş. O bizde isot olmuş"** dediklerine. Orta Asya'dan gelenler bir tek Urfalılar mı? Hem o dönemde Orta Asya'da biber yok. Biberi, **Kristof Kolomb**, Amerika'yı keşif turundan dönüşte Avrupa'ya getirmiş. Biberin Anadolu'ya gelişi 16. yüzyıl. (Kolomb, Urfa'ya heykeli dikilecek adam...) Biberin Orta Asya kökenli olması imkansız. Orta Asya'da ısı ottan kastedilen de diğer baharatlar. Urfa'daki 'İsot'un en makul açıklaması, bence biber kıskançlığı.

Folklor araştırmacısı Mehmet H. Öcal da Orta Asya tezini destekliyor. Ama verdiği bir örnek, 'kıskançlık' tezine güç veriyor: **"Bir akrabam, kendi ev sakinlerini tenbihlerdi: Dilenci gelirse boş döndürmeyin. Ekmek, bulgur, pirinç, bal, para verin. Ama isot vermeyin."**

Gerçekten isot deyince, Urfalının gözleri parlıyor. Sırrın Mahallesi muhtarı **A. Kadir Özkurt**'un mutlulukla anlattığı anısı da biber yüklü:

"İzmir'deki karım gelmişti. Çocuklardan birini çağırdım, git oğlum balcan, isot, frenk getir. Karım, 'Onlar ne' diye sordu. Gelince görürsün dedim. Gelince gösterdim, biz patlıcana balcan, bibere isot, domatese de frenk deriz, diye anlattım." (Faruk Bildirici: "Biberi Kutsayan Kent Urfa", ***Hürriyet***, 4 Kasım 1996, s.15.)

İSTANBUL

"Boğaziçinin kıyısındaki büyük kent, tarihi boyunca çeşitli adlar almıştır. Slavlar buraya Çarigrad, yani İmparatorun Kenti, derlerdi; Kuzeyliler Myklagaard veya Micklegarth derlerdi ki, Büyük Kent anlamına gelir. Yunalılarla Romalılar, burasını, eski yerleşme bölgesinin adıyla, Byzantium olarak bilirlerdi; bir de yeni Roma, ve özellikle, imparatorluğunun yeni başkentini MS 330 yılında burada kurmuş bulunan Konstantin'in sitesi, Konstantinopolis olarak da anarlardı. İmparatorluğun doğu ve güney sınırları ötesindeki Müslümanlar buranın, Konstantiniyye ve Kunstantiniyye biçimindeki yeni adını da kullanırlardı.

1950'ler İstanbul'undan iki görünüm.

Genellikle Bizanslılar, bu görkemli başkentlerinden sadece "site", **he polis** olarak söz etmekle yetinirlerdi. Ta onuncu yüzyıldan başlayarak Müslüman tarih ve coğrafya yazılarında kanıtlanan başka bir adına da büyük bir olasılıkla bu "site" sözcüğü köken olmuştur. İstanbul adının nereden ve nasıl oluştuğu tartışmalıdır: genellikle benimsenen açıklama yolu, bu adın, **eis ten polin**, yani **siteye** sözünden geldiğini savunur: Müslümanlar bu tümceyi, Küçük Asya'daki Grek komşularından duymuş olmalılar. Türklerle öteki Müslümanlarca geniş ölçüde kullanılmasına karşın, İstanbul adı, Osmanlı resmi kayıtlarında yer almıyordu. Osmanlı paraları ve belgeleri üzerinde bir süre, İstanbul'un İslamları bol anlamına gelen ve hayali bir uyarlaması olan **İslambol** adı görülmüştür; bununla birlikte, Osmanlı Sultanlarının çoğu, fetihten ta imparatorluğun çöküşüne değin, Konstantiniyye adını yeğlemiş ve onu, Asitane (Büyük Kent) veya Dersaadet (Mutluluk Kapısı) gibi şiirsel sanlarla da anmışlardır. Konstantinopl adının yerine İstanbul adının son ve resmi olarak geçirilişi ancak 1930 yılında gerçekleşmiştir." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.5-7.)

İSTANKÖY

Bkz.: İZMİR

İŞPORTA

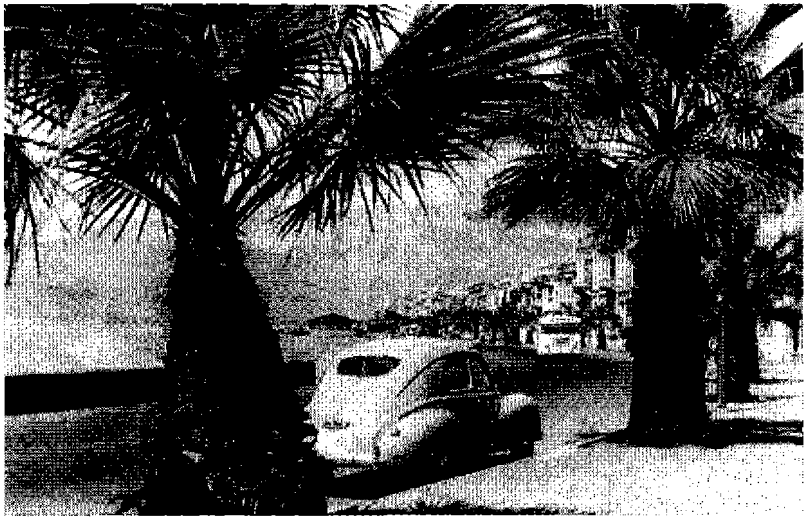
"İşporta kelimesi Yunanca **"stin porta"** yani **"kapıdan kapıya"** deyiminden türemiş." (**Zülfü Livaneli:** "Temcit Pilavı", ***Vatan,*** 3 Ekim 2002, s.5)

İYON DENİZİ

Bkz.: BOSPHORE/BOĞAZ

İZMİR

"'İbakki' sözünden zeybek çıkması (Bkz.: ZEYBEK) ve bu kelimedeki Z harfi ve ötüşü akla kılçık kaçırır. Ama bu Z'lerin birçok örnekleri konuyu aydınlatır. "Stin"e eskiden harfi tarif derlerdi, şimdi ne dediklerini bilmiyorum. "Stinpoli"=şehre İstanbul olmuş. "Stin Koo" İstanköy olmuş. Ama kimi yol, "stin" yalnız "ş" ya da "z" olarak ötülür. Örneğin: İzmit, İznik, İzmir. İlyada'da Homeros Amazon kraliçesi Myrina'dan söz eder. Myrina Grekçe değildir. Anadolu'nun unutulmuş bir dilindendir. (Hititler Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'da yirmi kadar dil konuşuluyordu). Anadolu'da üç Myrina kenti vardı: biri İzmir'in elli kilometre kuzeyinde, ikincisi İmros adasında, üçüncüsü de İzmir'in kendisi. Stin Mirina Smirina, sonra da Smirna, İzmir olmuştur. Stin Nikea İznik, Stin Nikomediya - kısaltılarak -- İzmit diye söylendi. Ne var ki, Türkçe'de S ya Z'den sonra sesli bir harf gelirse, S ile Z'nin önüne İ konmaz, Safranbolu, Zifos, Zigana, Zerde ve Zeybek gibi." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.61, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

1950'lerin ortalarında İzmir

J

JANE (CEYN)

Jayne, daha doğrusu Türk ağzıyla **Ceyn** adı Türkiye'de (ve başka ülkelerde de) yaygın olarak bilinir. Ceyn ormanda doğmuş ve yaşayan Tarzan'ın kentte doğmuş büyümüş kız arkadaşıdır. Birçok Tarzan filminde kadın kahraman "Sen... Tarzan... Ben... Ceyn" tümcesini kullandığı için, tek bir Tarzan filmi izleyen bile Ceyn/Jane adına aşinadır.

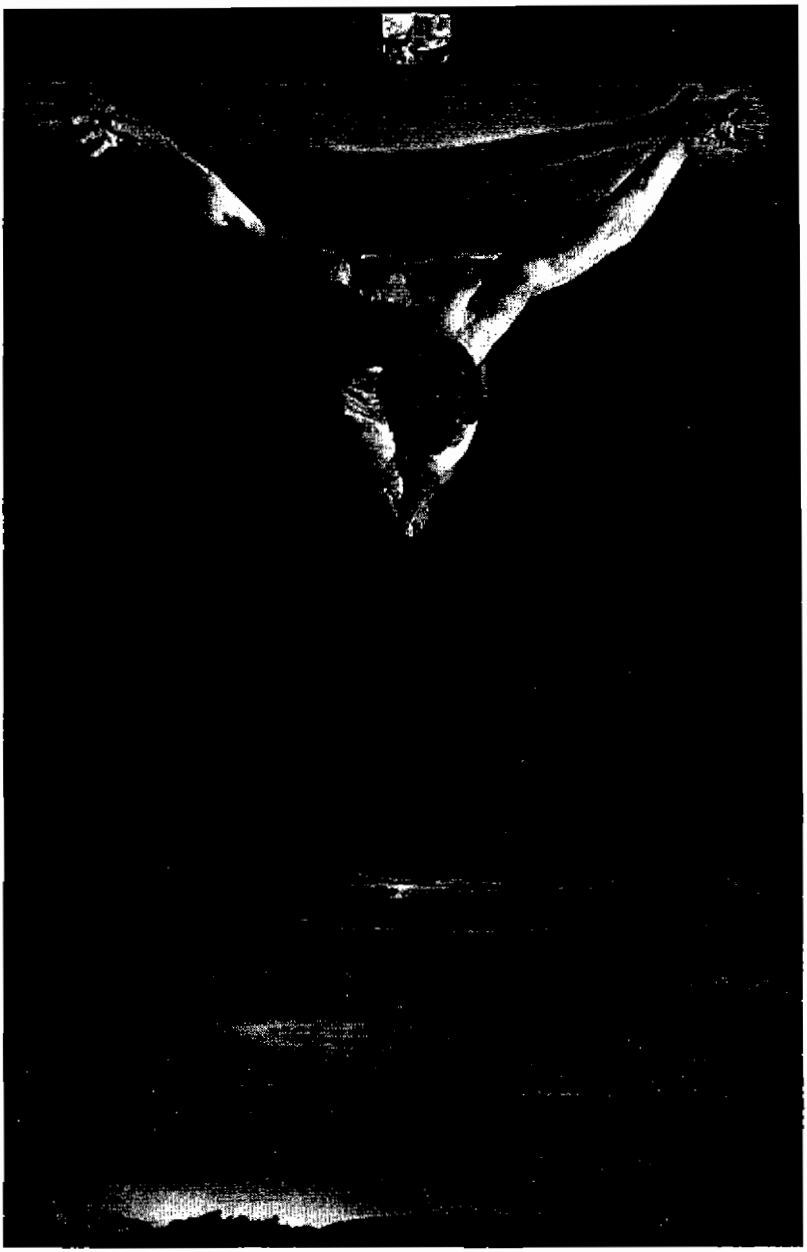
Bir kadın adı olan Jane, bir erkek adı olan John'dan kaynaklanır. Yüzyıllar boyunca popüler bir erkek adı olagelen John adının kökeni ise Latin ve İbranice'deki dinsel bir sözcük ve anlamı *"Tanrı rahimdir"* olan Johanan'dır. Eski Fransızca'da bu ad, gene erkekler için önce *Jehanne*'a, sonra da *Jeanne*'a dönüşmüştür. İngilizcede ise *Jane, Jayne, Jean, Joan, Janet, Janice* ve *Joanna* olmuştur. 1400'lerde Kral IV. Edward'ın oyun ve popüler şarkılarla halk arasında ünlü olmuş metresinin adı Jane Shore imiş. İşte bu hanım dolayısıyla Jane adı da bir patlama yapmış, yani yaygınlaşmış...

JERUSALEM

"Müslüman selamete ermiş demektir. Kudüs'ün adı da Jerusalem' dir, yani "Yür Selim", Selamet Yeri..." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.88, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

JESUS CHRIST

Hıristiyan peygamberine biz **Hazreti İsa** deriz. Bütün peygamberlerin başına "Hazreti" sözcüğünü ekleriz: Hazreti Musa, Hazreti Muhammed, vb. Kutsallığını belirtmek için. Ama Hıristiyanlar peygamberlerini **Jesus Christ** diye anarlar. En azından pop şarkılarını dinleyenlerimiz bile duymuştur bu deyimi. **Jesus,** ***İsa*** demektir. **İsa** ise İbranice **Yeşu**'dan gelmektedir. **Yeşu**, bir bileşik sözcüktür ve **Yehova** anlamına gelen **Yah** ile yardım anlamına gelen **hoşia** sözcüklerinden

Dali'nin "Çarmıha gerilmiş İsa" adlı tablosu

oluşmuştur. Kökeni **Yehoşva**'dır ve **Yeşu**'ya dönüşmüştür. Grekçe'de **Iesous**, Latince'de **Iesus** olmuştur. Sonuç olarak, ***"Yehova'nın yardımı"*** anlamına gelmektedir **Yeşu** ve/ya da **Isa**.

Hıristiyan sözcüğüne de köklük eden **Christ**'in İbranice karşılığı ise, ***"meshedilmiş, kutsal yağla yağlanmış"*** anlamına gelen **maşiah**'tır. Bu sözcüğün Grekçe'deki eşanlamlısı **Christos** (Hristos), Latince'deki ise **Christus** (Kristus)'tur.

Böylece, **Jesus Christ**'in **Meshedilmiş**, yani **Kutsanmış Isa**, anlamına geldiği ortaya çıkıyor.

JİLET

Bkz.: GILETTE

JUDAS'IN AĞACI

"Erguvanın dilimize Farsça'dan geçmiş olduğu malum. Peki, Batı dillerinde ona ne ad takmışlar ki? Fransızlar erguvan ağacına genellikle "arbre de Judee" kimi zaman da "gainier" derler. Almanlar "Judasbaum", İngilizler de "Judas tree". Türkçe'ye çevirirsek "Judas ağacı". Judas'ı bilirsiniz, İsa'nın kötü şöhretli havarilerinden biri. Onu ele veren kişi. "Judas" sözcüğü hain, kötü adam anlamına da kullanılır zaten.

Tamam da Judas'la erguvan arasında nasıl bir paralellik kuracağız? Biri bir hain, ötekiyse güzeller güzeli çiçekler veren masum bir ağaç? Önce Judas'ın İsa'yı ele verdiğinden dolayı büyük bir pişmanlık duyduğunu anımsatalım. Judas, nedametin doruğunda kendini asarak cezalandırır. Rivayet o ki Judas intiharını bir erguvan ağacının dalları altında gerçekleştirmiş. Gene rivayet o ki önce beyaz renkli çiçekler veren erguvan, Judas kendini bu ağaca astıktan sonra belki kanından belki utancından, çiçekler kırmızıya dönüşmüş. Morumsu, kırmızımsı pembeye desek mi?

"Ben erguvan çiçeğinde Sadi'nin, Ömer Hayyam'ın, Nedim'in esrik nağmelerini bulurum. Judas'tan bana ne!" diyebilirsiniz elbette. Ama unutmayın, timsah gözyaşları gibi "Judas öpücüğü" de sahte üzüntü ve sevgiyi simgeler." (**Artun Ünsal:** "Erguvan ya da Judas'ın Ağacı", ***Radikal,*** 25 Mayıs 1997, s.6.)

JUDO

Bir Japon dövüş sporu olan **judo**'nun sözcük anlamı *pasif yol* ya da *nazikane*'dir. Bir başka gene Japon dövüş sporu *karate*'nin sözlük anlamı ise *boş el*'dir.

JUMBO

Türkçede yaygın olarak kullanılan bir sözcük **jumbo**. Bu adı taşıyan çatal-kaşık takımları çok ünlü örneğin. İlk kez 1800'lü yıllarda, ele geçirilmiş ilk fil olan Jumbo halka tanıtılınca 'extra large/fazla büyük' anlamında önce İngiltere'de, sonra ABD'de kullanılmaya başlanır. Henüz 1800'lü yılların başlarında, jumbo nitelemesi iri yarı ve hantal kişileri betimlemek için kullanılan bir argo sözcüktür. Filin gelişiyle birlikte yeni anlamında kullanılmaya başlanır. Öte yandan, filin Angola dilinde *fil* demek olan *jamba* diye çağrıldığı (ve bu çağrının *jumbo*ya dönüşmüş olabileceği) da adla ilgili bir öteki seçenektir. Dahası da var: Filin adı, bir Batı Afrika Mandingo tanrısı olan "Mumbo Jumbo"dan alınmış da olabilir.

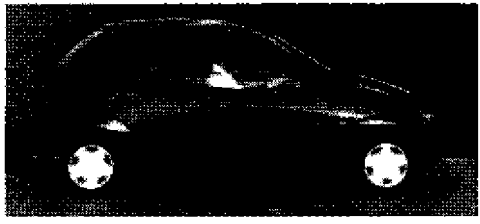
JÜPİTER

Jupiter / Iupiter / Iupitter = Zeus. Yunan **Zeus**, Roma'da **Jupiter** olmuştur. Zaten **Jupiter / Iupiter / Iupitter** adı da, **Zeus baba, tanrı baba, gök baba** anlamındaki ***Dies-piter*** (Yunanca ***Zeus pater***)den geliyor. Yunanca'da *div-* kökünden gelen ***Zeus*** sözcüğü *zeu- ve di-* diye söylenir ki gök'ü anlatır. **Zeus** gök tanrıdır yani. Şimşeklerin, yıldırımların, gök gürültüsünün, ışığın, aydınlığın, bulutların egemenidir.

Corregio'nun "Jupiter ve Io" tablosu.

K

KA

"Ford Ka'nın tasarımcısı Fritz Mayhew, otomobilin keskin hatları için ilhamı bir maden suyu şişesinin üzerindeki karlı dağ resimlerinden almış. Fiyatı 12,000 Dolar olan Ford Ka'nın ismi Mısır mitolojisinden geliyor. Ka, "insanın içindeki hayat veren ruh" anlamına geliyor." (**Radikal:** "Şişe Ford'da Esin Kaynağı Oldu", 27 Mayıs 1997.)

KAĞITHANE

"Kağıthane, İstanbul'un alındığı günlerden başlayarak, Türklerce gezip eğlenme yeri olarak kabul olunmuştu. Burada Bizanslılar'dan kalma bir kağıt fabrikası vardı." (**Ahmet Refik Altınay:** "Kağıthane, Lale Devri ve Sonu", ***Bu Şehr-i İstanbul ki...,*** Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 189.) (Ayrıca bkz.: SA'DABAD)

KAHVE

"Artık az bilinen bir halk efsanesine göre kahve ağacı, ismi bilinmeyen bir veli tarafından ekilen keçi tezeğinden çıkmıştır. "Vücudunda bir parça kahve ile ölen insan cehenneme gitmez" dediği rivayet olunan ve hayatının son yıllarında sadece kahve ile yaşayan Ahmed bin Alavi Ba Cahdab'ın da kahveyi ilk bulan kişi olduğu söylenir.

Yakın zamanlara kadar işi bilenler, özellikle de hanımefendiler, kallavi fincanlarını fal için kapatırlarken, Şeyh Şazili ruhuna fatiha okurlarmış. 17. yüzyıl gezgini Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre de, İstanbul'da yetmiş dükkânda kahve pişirip satan ve her gün dükkân-

larını "Her seherde besmeleyle açılır dükkânlarımız/Hazret-i Şeyh Şazili'dir pirimiz, üstadımız" diyerek açan seksen kahvecinin piri, 15. yüzyıl başında Arabistan'da yaşayan sufi şeyhi Ali Omar al-Şazili'dir.

Arapça'daki kahve kelimesi, bizim bildiğimiz kahveyi anlatmadan önce şarap, yeterince doymuş olmak, saf süt, koku gibi anlamlara geliyordu. Ancak kelimenin, kahve ağacının anavatanı, Habeşistan'daki Kaffa bölgesinden geldiğini söyleyenler de vardır." ("Kahve Yemen'den gelir", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997. s.66.)

"Kahve bir velinin diktiği keçi tezeğinden mi bitmiştir yoksa Yemen' den mi gelir, bilinmez. Rivayet muhtelif. İflah olmaz bir kahve ve tütün tiryakisi olan rahmetli Halil Erdoğan Cengiz'den öğrendiğimiz, Es-seyid Muhammed Şevket Efendi'nin, 'Eser-i Şevket'de kahve hakkında düştüğü, akıllara şenlik, feminist gruplarda tartışmalara neden olabilecek güzellikteki açıklamayı özetleyerek aktarıyoruz. Bakın, bu kahve denen illet nereden geliyormuş?

Eskiden, Yemen'de yaşayan ve ergenliğinden ölümüne kadar, hiçbir öğüde kulak asmadan en utanç verici ilişkilere giren bir fahişe varmış. Öyle ki, ölümünden sonra, nasıl gömüleceği uzun uzun araştırılmış ve bir Müslüman gibi gömülmesi caiz olmadığından Hıristiyan mezarlığına gömülmüş. Hıristiyanların da mezarlarından attığı bu kadının cesedini bulan bir şeyh, uygun şekilde yeniden gömdürmüş.

Bir süre sonra, bu kadının üreme organı üzerinden beliren bir ağaç meyve vermiş ve bu şeyh, ağacın meyvelerini kaynatıp suyunu içmeye başlamış. Bu pişirme işine verdiği dervişlerden birini, 'sakın kaynar iken taşırmamaya dikkat et' diye uyarmış. Ancak, kahveyi pişiren derviş bir gafletle bunu taşırınca Şeyh: 'Eyvah! Zengin ve yoksul ve erkeklerin ve kadınların tiryakiliğine sebep oldun' demiş.

Meğer o anda anlaşılmış ki, kadınların çekiciliği, kahvede de vardır. Bundan dolayı da bu ağaca kahpe ağacı denmiş ve kahve sözcüğü de buradan gelmiş." ("Kahvenin Kahpeliği", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.67.)

KALDIRIM

Kaldırım sözcüğü Helence *"güzel yol"* anlamına gelen *"kalos dromos"* sözcüklerinden geliyor. (Kaynak: **Zülfü Livaneli:** "Temcit Pilavı", ***Vatan,*** 3 Ekim 2002, s.5)

KALYON

"... Orta Çağ'dan itibaren çok uzun zaman -- ta 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar -- var olan, yalnız yelkenle seyreden, üç direkli, büyük açık deniz gemilerine "kalyon" denmektedir. Aslı hemen bütün eski denizcilik tabirleri gibi -- özellikle Venedikçe ve Cenovaca -- İtalyanca olup, ta MÖ 2500'lerde, bütün Anadolu ve Ortadoğu'nun ilk yaman fatihleri Galliler'den, "Gallion" sözcüğünden dönmedir. Denizci Avrupalılar, bu büyük, üç veya altı katlı olan gemilerle bütün dünyaya yayıldılar." (**Burçay Anger:** "Palavra Atıp Matrak Geçmeyin", ***Cafe Pazar,*** 29 Ocak 1995, sayı:17, s.20-21.)

"KAMELYALI KADIN"

'Oğul' Alexandre Dumas'nın ünlü yapıtı *La Dame aux Camélias/Kamelyalı Kadın*'ın, Amerika'daki çevirisi *Camille* adıyla yayımlanmıştır. Gel gelelim, **Dumas**'nın yapıtında **Camille** adına rastlanmaz. **Dumas**'nın *Kamelyalı Kadını*, ***Marguerite Gauthier*** adını taşır. Oysa, yapıtı İngilizce'ye çeviren, hem kitabın adını, hem de ***Marguerite Gauthier***'nin adını *Camille*'e dönüştürüvermiştir. Kim bilir, belki de *Camille* adıyla *kamelya* arasında bağlantı kurarak bu dönüştürmeyi yapmakta sakınca görmemiştir.

Oysa, Fransızca'da *Camille* adı (*Camille Claudel*'i anımsayın.) Latince *"kurban törenine katılan"* anlamına gelen sözcükten türetilmiştir. *Camellia/Kamelya* ise, bu sevimli çiçeği Doğudan Fransa'ya getirmiş olan botanist-papaz **Kamel**'den (*Camel* değil.) kaynaklanmaktadır.

KAMERİYE

Amerikalı çevirmen Kamelya ile Camille'i karıştırır da, Türkler ne yapar? Bizde de çok kişi, aslı **Kameriye** olan, açık mekânlara, bahçelere kurulan, üstü örtülü, çevresi bodur parmaklıklarla çevrili, düzenlenmiş oturma yerlerine *Kamelya* demektedir. Oysa, tanımlanan mekânların *kamelya* çiçeğiyle hiçbir ilişkisi yoktur. Nasıl olabilir ki!?. Oysa, kamer sözcüğüyle ilgisi, elbette, vardır. **Kamer** sözcüğü, dünyanın uydusu **ay**ı anlatır. İşte, genellikle ahşap sütunların taşıdığı bir çatı altında oluşturulmuş yukarıda anlatılan düzenlenmiş mekânlar, ay ışığı altında oturulacak, -- mehtabın seyredileceği yer anlamına **Kameriye** diye adlandırılmıştır.

KAMİKAZE

İkinci Dünya Savaşında Japonların bir hedefi ortadan kaldırmak için görevlendirilmiş uçakları, hedefi yok etmek için kendilerini yok etmekten çekinmiyorlardı. Bu uçakların pilotları, kendilerini ***Kamikaze pilotu*** olarak adlandırmışlardı. Çok kimse, kamikazenin intihar anlamına geldiğini sanmaktadır. Oysa, **Kamikaze=İlahi Rüzgâr** anlamına gelmektedir.

"Çin-Moğol İmparatoru Kubilay Han, Japonya'yı işgal etmek üzere, 1284 yılında büyük bir donanma gönderdi.

Ancak patlayan müthiş bir fırtına, bu donanmayı perişan etti. Japonya böylece kurtuldu.

Japonlar, adalarını işgalden kurtaran bu fırtınaya, **"ilahi rüzgâr"** anlamına gelen **"Kamikaze"** dediler.

İkinci Dünya Savaşı'nda, bomba yüklü uçaklarla Amerikan savaş gemilerine çarpan intihar pilotlarına da, bu şekilde **"Kamikaze"** dediler." (**Mehmet Barlas:** "Kararı Seçmen Verecektir", ***Sabah,*** 27 Mayıs 1997, s.19.)

Kamikaze pilotları birarada

KAMPUS/CAMPUS/KAMP/KAMP KURMAK/KAMPING

Latincede *campus* sözcüğünün anlamı *düzlük* ya da *tarla*dır. Böyle alanlar askerlerin çadırlarını kurmaları için elverişli olduğu için, sözcük bu tür konaklama eylemleri için de kullanılmaya başlanmıştır. Askerler/izciler ve sonra da siviller *kamp kurarlar.* Onların topluca konakladıkları yerlerden söz edilirken *Askeriyenin Kampı, İzcilerin Kampı* denir. Çadır kurmak ve bir süre konaklamak için ayrılmış turistik amaçlı yerlerin adı camping/kamping'tir. Ama, bir başka biçimde bir yere yerleşmek de söz konusu olmuştur. Örneğin, çok yapılı kurum ve kuruluşlar geniş bir arazi üzerine yayılır. Örneğin üniversiteler, çeşitli fakülteler ve bölümleri, yönetim ve servis yapılarıyla geniş alanlar üzerine yerleşirler. Aynı kuruma ilişkin yapıların topluca yer aldığı bu geniş alanlara verilen ad da *campus*'tur. *Kampus* sözcüğünün yerine artık *yerleşke* kullanılıyor. Örneğin *ODTÜ Kampusu* yerine *ODTÜ Yerleşkesi* deniliyor.

KANARYA

Isa'dan sonra 23-79 yılları arasında yaşadığı kestirimlenen Romalı doğacı Pliny the Elder (Yaşlı Elder) Numidia Kralı II. Juba'nın bir keşfi hakkında bilgilendirir. Juba Kuzey Afrika kıyılarından uzaktaki bir takım adalara gider ve orada bir sürü vahşi köpeğin yaşadığını görünce, bu adalara *Canarie Insulae,* yani *Köpek Adaları* adını verir. Bugün bu adalar *Kanarya adaları* olarak bilinmektedir. Çünkü köpeklerin adanın yerel hayvanları olmadığı, ama bir tür şakıyan küçük kuşların adaya özgü kuşlar olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla, o kuşların adı adanın adından çıkışla *canary,* yani *kanarya* olmuştur.

KANDİLLİ

"Kandilli'ye, elli, altmış sene evveline (1880'ler) kadar Kandillibahçe denirmiş. Revan kalesini zaptedip gelen IV. Murad, şehzadelerden birinin doğuşu münasebetiyle burada yedi gece kandil yaktırmış. Bir kavle (görüşe) göre, ismin gelişatı bu cihetten... Diğer kavle göre de, padişahlar tenezzühe (gezmeye) çıkıp yukarı Boğaz'da akşamladıktan sonra dönerlermiş. Sırtlarda bir papaz otururmuş. Yaranmak için bahçesini kandillerle donatırmış." (**Sermet Muhtar Alus: *İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.182.)

KANGURU

"JAMES Cook, Avustralya kıtasına adım attığında daha önce hiç görmediği canlılarla karşılaşır ve yanındaki yerlilere sürekli olarak "Bunun adı ne?" diye sorar. Kaşifin almış olduğu yanıtlardan biri de "Kanguru" olur. İşte, biz o günden beri karnındaki kesesinde yavrularını taşıyan ve yalnızca o kıtaya özgü olan bu canlıyı, "Kanguru" adıyla tanıyoruz.

(...)

İşte Kanguru'nun gerçek yüzü: Bu yüzyılın başında dilbilimciler Avustralya yerlilerinin dilini incelediklerinde şunu öğrenirler: Kanguru, yerli halkın dilinde "Bilmiyorum" demektir!..." (***Milliyet:*** "Kız Kulesi'nde Bir Kızılderili", 4 Haziran 1997.)

KANLICA

"Anadolu'dan gelip yerleşen köylüler, Kanlıca'da kağnı yapmağa başlamışlar. Köye Kağnıcalı denilmiş; gitgide Kanlıca oluvermiş." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.177.)

KANSAS

ABD'nin 34. eyaleti olan *Kansas*'ın adı *Kansa Kızılderililer*inden gelmektedir. Kansa'nın anlamı *"güney rüzgârı halkı"*dır. *Kansa,* Fransız kâşifler sözcüğü bir s harfi ekleyerek yazınca **Kansas**'a dönüşür.

KANYAK

"...Kanyak, Türk brendisi. Ünlü Osmanlı konyakları, Cumhuriyet' ten sonra yerini kanyağa terk ediyor. Çünkü o yıllarda Fransızlar konyağın isim hakkını tescil ettiriyorlar ve Türk konyağı da soğuk havalarda insanı güzelce ısıttığı için kanı yakmaktan gelen "Kan-Yak" diye adlandırılıyor. Rivayete göre bu ismi bulan da Atatürk." (**Mehmet Yalçın:** "Eski Kanyaklar Bardak Oldu!", ***Cafe Pazar,*** 5 Mayıs 1996, sayı:73. s.24-25.)

Bir ekleme yapalım: Fransızların tescil ettirdikleri **cognac/konyak** adı ise, bu içkinin ilk kez üretildiği **Congac** kentinden gelmektedir.

KARATE

(Bkz.: JUDO)

KARFATO

"Ev iki katlıydı; ilk katta, ortada birkaç basamak merdivenle çıkılan bir avlu vardı. Bu avlunun zemininde deniz taşından yapılmış mozaik süslemeler vardı. Rumlar, çakıldan mozaik yapma konusunda ustaydılar. Bir yerin bu şekilde kaplanmasına "karfato" yani "çivileme" derlerdi. Halen Bodrum'un özellikle eskiden Rumların oturdukları mahallelerinde böyle mozaikli avlular vardır. Eski Hükümet Konağında da böyle çakılların çivilenmiş olduğu zeminler vardı." (**Selçuk Erez:** ***Istanköyalı Bodrum,*** Bilgi, Ankara Ekim 1996, s. 38.)

KARİKATÜR

Albrecht Dürer (1471-1528), insan yüzünde ne tür biçimsel değişiklikler yapılabileceğini matematik hesaplamalarla saptamak uğraşındaydı. **Leonardo da Vinci** (1452-1519) ise, çirkin yüzler üstüne deneysel çalışmalar yapıyordu. Güzel oranlar ülküsüne uygun portre ve figürler çizebilmenin kuralları ortaya çıkıyordu böylece.

Güzel oranlar ülküsü, bir başka deyişle, idealizm dışlanınca, *komik/gülünç* ya da fantezi surat ve bedenler ortaya çıkıyordu. Ya da isterseniz, çarpık figürler... (Bkz.: İDEA-İDEALİZM)

Karikatür sözcüğünün ilk kez kullanılışı 1646'dadır. Kitabında geçtiği için kimleri **Annibale Carraci**'nin kimileri ise **Carraci**'nin söze konu kitabı ***Arti di Bologna/Bologna Sanatları*** için yazdığı önsözde **Mosini**'nin karikatür sözcüğünü ilk telaffuz eden kişi olduğunu öne sürerler. *Karikatürize etmek, çarpıtmak* anlamına gelmektedir. Karikatür ise, *çarpıtılmış (çizim).* Yani matematik dışlanarak, güzel oranlar ülküsünden sapmış olarak çizilmiş figürler ya da portrelere verilen ad.

Cemal Nadir Güler'in "Amcabey" tiplemesi.

Ramiz'in "Tombul Teyze ve Sıska Dayı" karakterleri.

Çizgi kahramanlar ***Tombul Teyze ve Sıska Dayı***'nın yaratıcısı ve ***Mizah*** adlı derginin kurucusu ve yayımcısı karikatürist **Ramiz (Gökçe)** kendisiyle yapılan bir görüşmede karikatür sözcüğünün anlamını açıklar:

" - Karikatür sanatının başlangıcının eski Romalılar zamanına kadar götürülebileceği ve karikatürün Latince (caricare) hücum kökünden geldiği doğru mudur?

- Evet, bu sanatın eski bir maziye sahip olduğu doğrudur. Fakat bu daha ziyade o devir komedyen'lerinin giyinişlerinin ve çehrelerinin ridikülize (*) edilişi şeklinde kabul edilmelidir. Karikatür etimolojik olarak hücum manasına gelen "Caricare" kökünden gelmektedir. Buna göre karikatür "hücum edici" demektir. Fakat karikatür hücum etmez; iğneler... daha doğrusu karikatür "bir şeyin, bir hadisenin" foyasını meydana çıkarmaktır." (R. Cen: "Ramiz'le Bir Konuşma", ***İşte Babıali,*** Şubat 1952.) [(*) gülünçleştirilişi] (Ayrıca bkz.: HÜMOR)

KARMANN GHIA

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

Alman karoser yapımcısı Karmann'ın logosu ve bir Karmann Ghia otomobil

KARNAVAL

"Karnaval, Carne'den geliyor. Carne, **"Et"** demek. Hıristiyanların bir orucu var. Et yememe üzerine... Bu oruca girerken mi, yoksa bizim gibi oruçtan çıktıktan sonra mı, artık o kadar detayını bilmem, bir bayram yapıp, bol et yiyorlar. Adı Et Bayramı. **Yani Carnevale!"** (**Hıncal Uluç**, ***Sabah***, 1 Mart 1996.)

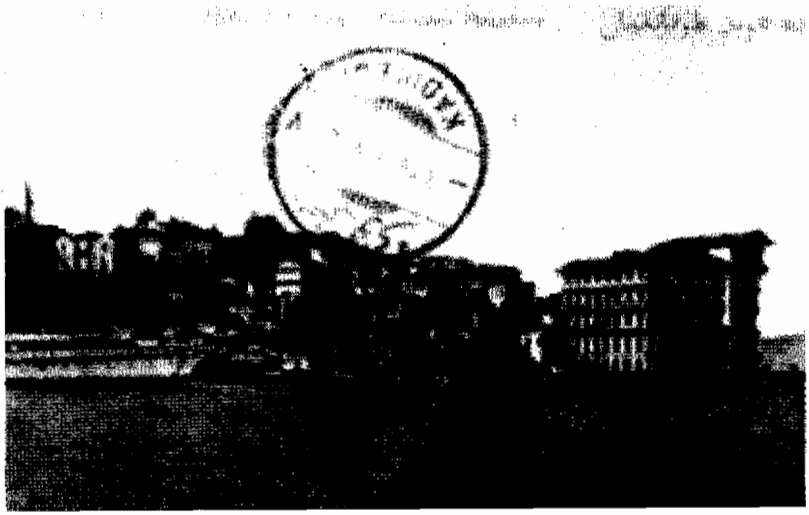
KARTEZYENİZM

Kartezyenizm, Dekartçılık demektir. **Dekartçılık**, Fransız filozof **René Descartes**'ın (Okunuşu:Dekart.) görüşlerini, düşüncelerini benimseyen akımı anlatır ve filozofun adından kaynaklanır. Pekiyi, **kartezyenizm** nereden çıkıyor? Gene filozofun adından. Çünkü, **Descartes**'ın Latince adı **Renatius Cartesius**'tur.

KARTPOSTAL ve POSTA KARTI

Kartpostal ile posta kartı arasında bir ayrım var mı? Var. Ama, bu ayrımı dikkate alan var mı diye sorulursa, yanıt: Yok.

Her iki sözcük de iki ayrı sözcükten, -- **Kart/Card** ve **posta/ post** sözcüklerinden oluşuyor. İngilizce'de **postal card**, üzerinde pulu olan (yapıştırılmış ya da kartın üzerine basılı), gönderilmeye hazır kartlara deniyor. Bu özelliği taşıyan kartın Türkçe'de aldığı ad ise, kartpostal değil **posta kartı**dır. Üzerinde pul olmayan, eğer birine postalanacaksa pul yapıştırılması gereken kartlar ise, İngilizce'de **post card**, Türkçe'de **kartpostal** diye anılmaktadır.

KASIMPAŞA

"Kasımpaşa'nın bizce ilk ehemmiyeti; Fatih'in Dolmabahçe'den ve karadan kadırgalar indirişi. Muhasaradakilerin, dünyaca duyanların ağızları açık kalmış.

Kasım Paşa, Kanuni Süleyman'ın (1520-1566) vezirlerinden. Mısır' da, Mora'da valilikleri var. Oraya cami ve medrese yaptırdığından adı kalmış." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.147.)

KAVAS

"... Kavaslığın kuruluşu zamanında her konakta dört veya altı kavas bulunurdu. Bunların görevi vezirin yanında bulunmak ve kavs (=yay, keman) taşımaktı. (...) İlk dönemlerde bir tür yaverlik durumunda bulunan bu hizmet daha sonra sıradan hademelik şekline dönüşmüş, konakta kavasların sayısı çoğalmış, kelimenin de yazımı değişmiştir." (**Refik Ahmet Sevengil:** ***İstanbul Nasıl Eğleniyordu,*** İletişim yayınları, İstanbul 1985, s.151.)

KAVAT

"Anadolu'da bir evli adama **'Kavat'** derseniz kesin kan çıkar. 'Karısının zina yapmasına göz yuman, hatta teşvik eden' anlamında, ağır cezalık bir hakaret! Oysa ne utanmaz bir çarpıtmadır bu. Efenim **Kavat**'lar birden dördüncüye kadardır. 528'ten itibaren tarihte boy gösteren anlı şanlı İran hükümdarlarıdırlar. Dönemlerinde, **Zerdüşt** dininin rahipleri krallardan daha katı, daha dokunulmaz ve ezici idiler. Bu sıra **Mazdak** adlı bir aydın çıkıp reform yaptı, din kurallarını daha insancıl, özgürlükçü, toplumcu ve sosyal adaletçi bir sisteme oturttu. **Kral Kavad**'lar, onu desteklediler. Gittikçe yaygınlaşan **Mazdeizm** toplumcu dininde **"kadın Sasani soylularının baskısından kurtuluyor, her anlamda erkek ile eşit sayılıyordu"**. Ancak bu uzun sürmedi. **Zerdüştçülerin** komplosuyla **Mazdek** inancı da, **Kavad sülalesi** de devrildi. Sonraları da İran'a hâkim olan İslam şeriatı, halk içinde pek tutulmuş olan **"kadın-erkek eşitliği"** anlayışına savaş açtı. Ve onu küçültmek için tıpkı **"Mum söndü iftirası"** gibi, eşitlikçi **Kavad**'ları ahlaksızlık timsali olarak tanıttı, yazdı, işledi. Sonra mollalar bu anlayışı Anadolu' ya taşıdılar ve İran'da bu günlere gelindiii..." (**Burçay Anger:** "DIRDIR Etme DÜRZÜ, Etekleri Zil Çalıyor KAVAD!", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.20-21.)

KAYMAKAM

Kaymakamların en ünlüsü *Yalova kaymakamı* idi. Ünlüydü ama kimsenin aldırmadığı bir **kaymakam**dı. *"Kim takar Yalova kaymakamını"* denilirdi. İlçelikten il merkezliğine yükseltilince **kaymakam** yerine **vali** yönetmeye başladı Yalova'yı. Valisi, henüz, kaymakamı kertesinde ünlü değil. Hiç kimse, *"kim takar Yalova valisini"* demiyor.

Anlaşılacağı gibi, vali, bir ilin en yüksek mülki ve idari amiri. **Kaymakam** da *ilçe*nin. Ve valinin yetkilerini vali adına kullanıyor. Kaymakam sözcüğünün kökeni de bu eylemde gizli. Aslı **kaim-i makam**, yani *makam yerine geçen.* Ya da *görevi asıl yetkilinin adına (yerine) yürüten kişiye* verilen ad. **Kaim,** *ikame*den geliyor. *Yerine koymaktan, yerine geçmek*ten. **Kaim-i makam,** ağızlarda **kaymakam**a dönüşüvermiş zaman içinde. Tıpkı, para anlamına gelen *kayme* gibi. Onun da aslı *kaime.*

KAZAK

"Kazaklar Çar'ın askerleriydiler ve aynı zamanda Çarlık yönetimine karşı isyan ediyorlardı. Soylarının nereden geldiği kesin olarak bilinmiyordu ve geçen zaman içinde atalarının daha da efsanevi bir hale gelmesi çaba gösterdikleri kuşkusuzdu. Ne var ki efsanenin özü hem gerçek hem de çok basitti. İsimleri Türkçe'de 'özgür adam' anlamına gelen Kazaklar, Polonya, Litvanya ve Rusya'daki esaretlerinden kaçan Hıristiyanlardı ve Orta Asya' nın zengin ve yasaların işlemediği uçsuz bucaksız steplerinde yaşam şansı arıyorlardı." (**John Keegan:** ***Savaş Sanatı Tarihi,*** Sabah Kitapları, İstanbul 1995, Çeviren: Füsun Doruker, s.22.)

"Matrix" afişinde, önplânda Keanu Reeves

KEANU (REEVES)

Matrix filminde oynadıktan sonra ünü iyice pekişen sinema oyuncuau **Keanu Reeves**'in adı, yani *keanu= dağlardan esen serin rüzgâr* anlamına geliyor.

KELTLER

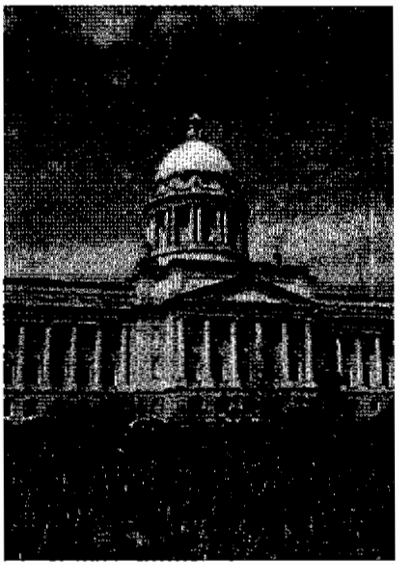
"(Ortaokul yıllarında Gal'ler olarak tanıdığımız Keltler) yarım-adamızın kuzeyine yerleşmişlerdi; Batıda Po ovasının hemen altında yaşıyorlardı, çünkü zaten Alessandria'da barbar bir halk olan Liguryalılar bulunuyordu. Doğuda, halkı İlirya soyundan olan Venedik her şeyin dışında kalıyordu. Keltler, güneybatıda Rubicone'ye (Rimini'nin hemen yakınında, otoyolda tabelalara dikkat ederseniz görürsünüz) kadar ulaşmıştı ve güneydoğuda ise Ligurayalılardan sonra, kuzeydeki Kelt topraklarına sızarak, Toscana ve Lazio'ya kadar yayılan Etrüskler hâkimdi." (**Umberto Eco:** "Kim bu Keltler?", Çeviren: Aslı Kayabal, ***Yeni Yüzyıl,*** 5 Ekim 1996, s.20.)

KENİZE

"Kenize adı ("kenz" saklamak, toplamak fiil-isminden geliyor) hazine, define anlamında." (**Hakkı Devrim:** "Anasına Bak Kızını Al!", ***Radikal,*** 30 Ekim 1996, s.6.)

KENTUCKY

ABD'nin 15. eyaletinin adı olan **Kentucky** Wyandont Kızılderelilerin dilindeki *"ovalar"* ya da *"otlak"* demek olan *sözcük*tür.

Kentucky Eyalet Meclisi yapısı

KEŞİF

Angel çağlayanını bir pilot **keşf**etmiştir. (Bkz.: ANGEL ÇAĞLAYANI) Yani ne yapmıştır bu pilot? Venezüella'da varolan, yıllardır akıp duran, dünyanın en yüksek çağlayanını *görmüş, ortaya çıkarmış,* varlığını bütün *dünyaya duyurmuş*tur. Can alıcı anlatım, ortaya çıkarmak. Arapça'da **keşf** sözcüğünün anlamı da aynı: **Ortaya çıkarma. Keşf** eyleminin sonucu **keşif, keşfeden**in adı ise **kâşif**tir.

KEŞKÜL

Dervişler, yardım toplamak için, hindistancevizinden ya da abanoz ağacından oyulmuş çanaklar kullanırlarmış. Yardım etmek isteyenler, gönüllerinden kopanı, bu çanakların içine atarlarmış. Kimi para, kimi yiyecek, kimi de giyecek. Elbette, kendisi için toplamıyor yardımı derviş. Tekkesine döndüğünde çanağını ters yüz ediyor, içinden dökülenler türüne göre ayrılıyor, biriktiriliyor, depolanıyor, tekkenin giderleri bu yardımlarla karşılanıyor. Daha sonra, dervişlerin bu çanağını yoksullar da kullanmaya başlıyorlar. Dilenmek için. Şimdinin dilencileri bile, bu çanak tutma geleneğini sürdürmüyor mu? Belki, o dönemin **keşkül** adıyla anılan **çanak**larınca büyük değil ama, şimdiki dilencilerin elinde de bir maşrapa, ya da çukurca bir kap bulunuyor. Sokak çalgıcıları daha da pratikleştirmişler işi, bir şapkayı ters çevirip topluyorlar bahşişi (yardımı).

Evet **keşkül**, anlatılan **derviş çanağı**nın adı. Kökende ***keşkül-ü fukara*** diye adlandırılan, artık *fukara*sının atılıp yalnızca **keşkül** diye söylenen sütlü, muhallebiye benzer tatlının adının da anlatılan çanakla ilişkili olduğu sanılıyor. Belki de *yoksul çanağı* (keşkül-ü fukara) böylesine pek pahalıya mal olmayan bir tatlıyla doldurulduğu için!

KdF-WAGEN

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

KGB

Bir dönemler SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği)'nin, şimdi ise Rusya'nın *devlet haberalma örgütü* **KGB** adını taşır. KGB, Rusça'da *Devlet Güvenlik Komitesi* anlamına gelen **K**(omitet) **G**(osudarstvennoy) **B**(ezopasnosti) sözcüklerinin ilk harflerinden oluşmuştur ama, bir sözcükmüş gibi kullanılagelmektedir.

KIKE (kayk)

".... Yahudiler için kullanılan çeşitli aşağılayıcı sözcüklerden biri ve pek kaba bir küfür olan kike (çıfıt) sözcüğünün kökeni, ola ki gezgin satıcılık günlerine uzanmaktadır. Bir öyküye göre, Yahudi gezgin satıcıları sözleşmeleri mutat İngilizce haçla imzalamayı reddetmişler

ve onun yerine bir keikel çizmişlerdir; bu Eskenazi dilinde "daire" demektir, onun için bir keikel ile imza atan bir gezgin satıcı da bir *keikel,* ve nihayet bir *kike* diye anılmıştır." (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", Çev.: Nevzat Erkmen, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.) (Ayrıca bkz.: YAHUDİ-MUSEVİ)

KIRO

Kentsel davranış biçimlerine uyum sağlayamamış kimseler, genel olarak ***kıro*** diye kimliklendirilir. Kentsel yaşamla bagdaşamamiş kimseler ise genellikle kente sonradan gelmiş,-- kente kirdan göçmüş olanlardir. Dolayisiyla, ***kıro*** sözcüğünün bu nüfusun geldiği kırlara yollama yapılarak türetildiği sanılır. Oysa, ***kıro*** sözcüğü Kürtçedir ve *oğul* ve/ya da *evlat* anlamına gelmektedir. Kırdan kente göçenlerin büyük bir bölümü aralarında Kürtçe konuşmakta ve biribirilerine çok zaman "kıro" diye seslenmektedirler. (Ayrıca bkz.: MAGANDA.)

KIZIL

"Elbette kırmızının, doğal bünyesi itibariyle de diğerlerine fark atması büyük avantaj. Bakın üstün özelliklerinden başta gelen birkaçı; kırmızı en reddedilmez bir **"çağırıcı"**, adeta toplanma buyruğudur. Sırf bu olağanüstülüğüyle bile en büyüktür! (...) Asıl dayanılmaz çağrı onun sıcaklığından, gerçekte **"ateş"** olmasından geliyor. Zaten "kırmızı" lafı nereden türemiş henüz bulamadım, onun adı her zaman ve öz Türkçe olarak kızıldır, resmen "Kızıl". (Sermaye, liberaller ve mukaddesatçılar boş yere ürkmesin, alt tarafı bir masum sözcük bu). Evet, insan idrakine bu kavram nereden gelmiş? Tabii insanı insan yapan ilk buluşu "ateş"ten. Ve en büyük ateş olan güneşin kızıl hali "gurub"dan. Ve bir de "kan" var elbet! (Sakin olun). Eee, bu üç şey de fena halde sıcak, çekici, heyecan verici değil mi?

Mağara devrinden beri üşüyen insanı ateş çekiyor, ilk primat atalarımızdan bu yana güneşin kızıllığında duygularımız bileyleniyor, ve Havva kadın ilk bebeyi rahminden çıkarırken kan, bizim bütün var oluşumuzu yüzümüze vuruyor, şok edici etkisi var! **"Kan tutması"** denen ruhsal zayıflık, milyon yıllık genlerle bize geçmiş, hâlâ kimilerini küt diye iki seksen uzatıverir.

Batılı psikanalistler **"kırmızının seks duyularını kamçıladığını"**

saptamışlar. Tabii yalnız kendileri için. Yine ateşten dolayı önce ısınıp rahatlama, sonra soyunma, kanın kaynaması, beden ısısının artması ve... Bizim gibi ne çok sıcak, ne çok soğuk, orta iklimlerde yaşayanlarda bu yok. (...) Ateşin kızıllığının, sakin insan psikolojisine müthiş bir dinamizm kazandırdığı muhakkak. Bu yüzden tarih boyu hep olumlu algılanmış, vazgeçilmez olmuş.

Ve **"kızıl"** kahramandır, onurludur! Çünkü tarih sürekli, hiç usanmaksızın, alınan ve verilen kan ile yazılmıştır. Dünyada hiçbir ülke, devlet yoktur ki sınırları kanla çizilmemiş olsun. (...) Öyle bir müthiş onur ki bu kan kızıllığı, yensen de yenilsen de onurlusun.

Peki dünyada adı doğrudan **"kızıl"** olan bir halk var mıdır? Evet, **Ruslar!** Tabii hemen siz, **1917 Ekim** ihtilalinden sonra **Lenin**'in kurduğu, hayli uzun zamanın Amerikan kabusu **Kızılordu** nedeniyle bunu yazdığımı sanıyorsunuz. Değil. **"Rus"** sözcüğü doğrudan, eski İsveççe kızıl anlamındaki, 9. yüzyıla doğru Kuzey Karadeniz kıyılarına, Volga ve Dinyeper ırmakları boyunca ta Bakü'ye kadar uzanıp dehşet saçan, kızıl-sarı saçlı iri kıyım Viking savaşçılarına **"Routsi"** aslından bozulup **"Rhos"** olarak verilen (kızıllar) lakaptan kalmadır. En meşhur komutanları da zaten **"Kızıl Erik"** olan bu Viking, Gal-Kelt karışımı cengaverler, Latin dillerine de **"Ruj"** yani kızıl sözcüğünü bıraktılar. Bizim Hızır Reis'in Akdeniz'deki adı **Barbarossa** (kızıl reis, kızıl baba, barbar. Barba; eski Rumca'da, usta, baba, meyhaneci baba) değil midir zaten, kırmızı sakalından ötürü. (...)

Evet, Ruslar daha **Kızıl Rusya** olmadan adları "Kızılsaçlı Vikingler" den kaldı. Ya **"Kızıl SSCB"** olunca kızıl bayrakları nereden gelmiş olabilir? O döneme kadar klasik Avrupalı, aristokrat, feodal simgearına renkleri olan; mavi, beyaz, sarı ile yan yana bir kısım kırmızı kullanmış olabilirler ama, dünyayı sarsacak bir devrimden sonra birden çıkıveren **"kıpkızıl"** bayrak neyin nesidir? Tabii daha MÖ birinci binden itibaren, Çinlilerle birlikte ilk bayrak (sembol, "tuğ") kullanan, tarihinin ilk kavimler birleşmesiyle ordu-devlet prototipini oluşturmayı başaran Türkler'den! Üstelik il kez, bir bayrağın tarih boyunca, birikimlerle kendiliğinden kazanmış olduğu derin bir anlamı açıkça haykırmak amacıyla. İsyancılık, zulme uğramışlık, özgürlük!

Tabii çook çok önceleri var ama, kızılın özgürlük narasını dünyaya geçiren, Ruslardan önce **1789 Fransız** ihtilalcileri oluyor malum. Devrimciler kızıl külahımsı, aslında kökü antik Anadolu'da **Frig**'lere

uzanan bir başlıkla kendilerini gösteriyorlar. Buradan çıkan kırmızı sonradan, **kraliyetin beyaz** ve **Paris** kentinin eski geleneksel feodal **mavisi** ile laik cumhuriyetçi ulusal renkleri oluşturacaktır.

(...)

Ancak Osmanlı'nın bile sancakta (ulusal bayrak) iki asıl rengi vardır. Yeşil ve kırmızı. Pratik bir nedenle, kumaş solduğunda, yeşil renk maviye dönüştüğünden dolayı itibarı düşmüş, zamanla yalnızca büyük rütbe forsu olarak kullanılmış ve sonunda tümüyle terkedilmiştir. Irksal "kızıl", aslına rücu edip önce devletsel sonra milli olmuş ve pek de isabet etmiştir. Ve dendiği gibi **"bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır"**, ayrıca **Kaşgarlı Mahmut** bilgenin kaydettiği gibi, **"Ağdi kızıl bayrak/toğdi kara torak"** oluverir yani, başımız sıkıştıkça değil mi?

(...)

İtalyanların faşist Mussolini'sine ve onun **"Karagömlekli"** katillerine karşı bir de kahraman yurtsever cumhuriyetçi **Garibaldi**'leri var. Bu gözüpek adam yıllarca **İtalyan Birliği** ülküsüyle, kendi kurduğu **"Kırmızı Gömlekliler"** adlı milis gücüyle, liberallerin Avusturya'ya teslim ettiği **Roma**'yı geri almış ve inatla savunmuştur (1862). Dünyanın pek çok yerinde, özgürlükçü ihtilalcilerin kargaşa halinde birbirlerini tanıyabilmeleri için, alınlarına ve kollarına kırmızı bant taktıkları ve sırf bu yüzden bile **"Kızıllar"** diye adlandırıldıklarını biliyoruz. Bu tip örgütlenmenin belki de ilk örneği, 18 yılında (Evet, gerçekten 18 yılında) Çin'de görülüyor. **Kırmızı Kaşlılar!** Darbeci General Vang-Mang'a karşı ayaklanıp, giderek zenginlere karşı da savaş açan yoksul kentli gizli örgüt üyeleri. birbirlerini tanıyabilmek için kaşlarını kırmızıya boyuyorlarmış. 10. yüzyıldan sonra Şii **Emevi** kültürü altında yeşeren **Faslılar** kızıl başlık olarak **Fes** biçimini kullandılar. Barbaros'un **Cezayir** egemenliği sırasında pek hoşuna giderek, gemicilerine giydirmesi ile bu moda böylece İstanbul'a gelip yerleşmiştir. Özgürlük ve kurtuluşun sembolü olan kırmızı giysi yalnız bir tek yerde istisnai ve zıt bir durum oluşturur.

1775 Amerikan Kurtuluş mücadelesinde, son derece acımasız olan İngiliz Emperyalist ordusu askerleri **"Kırmızı Ceketliler"** idi. Tek zıtlık budur.

Tarihin şerefli kızıllığı pek uzundur, kolayca bitmez. Büyük Fransız romancısı **Stendhal** bile ünlü yapıtı **"Kırmızı ve Siyah"**ta, siyah

renge yobazlığın karanlığını, kırmızıya ise cumhuriyetin ve laikliği aydınlığını yüklemiştir.

Neyse, kırmızı veya kızıl (hiç fark etmez) iyidir. Ama çorap olarak berbat, bir kere denedim ben, millet gözünü ayaklarımdan ayıramadığından çat çat birbirine filan çarptı durdu. Mamafih kravatta fena durmuyor, tam adem elmasından vurulmuşsun da kan damlıyor gibi, pek hoş! Neyse bunları yazmayabilirsiniz, yazılsa da okumayabilirsiniz. Her şey olabilir. Ama onun soylu, özgürlükçü ve şerefli olduğu gerçeği asla değişmez!" (**Burçay Anger:** "En Çekici, En Kahraman", ***Cafe Pazar,*** 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.)

KIZILBAŞ

"**Oğuzlar** 9. yüzyıldan sonra İslam'a geçip, kılıç hakkıyla Ortadoğu'ya egemen oluverince taze kan olarak peşlerinden, gelenekleri güçlü ama Oğuzlar gibi politik esneklikleri olmayan yığınlar halinde, Türkmen kitleler güneye kaydılar. O sırada İslamiyet tıpkı Ortodoks-Katolik yarışması gibi, kanlı ve derin yol ayrımını, Şiilik ve Sünnilik saflaşmasını yaşıyordu. Uyanık ve politik Oğuzlar halifeden kopmamak için Sünni oldular tabii. Ama yoksul öz Türkmen halkları, zaten Arap kibiriyle Harici sayıldıklarından, haksızlığa uğrayan Şiilerden oldular. Zaten **İmam Caferi**'nin **"gizlilik"** felsefesi kendi Asyalı yarı Şaman inançlarına daha uygun düşmekteydi. Böylece bu insanlar arasında **"haksızlığa uğramışların rengi"** kızıl külah giyme adeti yayıldı.

Kızıl başlık giyme adeti, İsa'dan iki bin yıl önceden beri güçlü adalet anlayışını temsilen, **Zerdüşt**'ün **Mazdek** rahiplerinde bilinmektedir. Bunlar, Ortadoğu'nun en kutsal meyvesi **"Nar"** (içinin kızıl, köze benzemesi özelliğiyle) biçimli kırmızı, çıkıntılı, taç başlık takarlardı. Ateş, bu inançta tek Tanrı Ahura Mazda'nın yeryüzündeki simgesidir. Zaten Athar'dan Ater ve **Azer** (Hazar), **Atharbagdan**'dan **Azerbaycan** oluşmuştur (ateş yeri). Sonra da Şii Safevi'ler on iki imamı temsilen 12 dilimli kızıl taç giyecekler, giderek Anadolu'ya göçen Türkmenlere keçe kızıl külahlarından dolayı, **"Kızılbaşlar"** denilecek, Sünni devlet güçlerince isyancı kabul edilip takibata uğrayacaklar, gizli gece toplantılarında baskına uğrayıp, tanınmadan kaçabilmek amacıyla çabucak ışıklarını söndürdüklerinden de, "mum söndü" ayini şeklinde ahlaksızlık iftirasına uğrayacaklardır." (**Burçay Anger:** "En Çekici, En Kahraman", ***Cafe Pazar,*** 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.)

KIZKULESİ ya da LEANDROS KULESİ

Kızkulesi'nin önceki adı **Leandros kulesi.** Her iki adı da birer efsaneden kaynaklanıyor:

"Mitoloji kahramanlarından Leandros, sevgilisi Hera'ya kavuşmak üzere Boğazı geçerken Kızkulesi civarında boğulur. Anısına bu anıt yaptırılır. Bir öteki efsaneye göre, bir kâhin İmparator Konstantin'e kızının yılan sokmasıyla öleceğini bildirir. Konstantin deniz ortasına yaptırdığı kuleye kızını saklar. Fakat, kuleye gönderilen bir üzüm sepetine saklanan yılan kızı sokar ve öldürür." (17 Ekim 1996 günlü gazeteler.)

KIZKUMU

"Marmaris'ten Datça yoluna giriyoruz. (...) Yol ayrımında Bozburun yazılı tabelanın gösterdiği yöne doğru dönüyoruz. Biraz ilerledikten sonra bir doğa harikasıyla karşı karşıya olduğumu anlıyorum. Burası neresi diye düşünerek etrafıma bakındığım sırada Kızkumu levhasını okuyorum. Dikkatimi çekiyor. Buraya neden Kızkumu denildiğini merak ediyorum. Arabayı durdurup iniyor ve etrafta konuşacak birilerini arıyorum. (...) Birden bütün duygularımı ve düşüncelerimi olduğu yerde donduran bir görüntüyle karşılaştım. Baktığım yer,

denizin tam ortası ve bir adam elinde tuttuğu bir sopayı omuzuna asmış olduğu halde denizin üzerinde yürüyor. (...) Adamın çevresi denizle kaplıydı. Üstelik, kıyıdan en az 100-150 metrelik bir uzaklıkta, neredeyse havuz diye tanımladığım denizin ortasında ilerliyordu... (...) O sırada biraz ilerimde gitmekte olan adama seslendim. - Şu denizin üzerinde yürüyen adamı görüyor musunuz? dedim... Adam gülerek bana döndü ve "Evet görüyorum." dedi... (...)

Adam gülerek, "Evet buradan bakıldığında denizin ortasında yürüyen biri gibi görünüyor. Bu tamamen sizin gözünüzün yanılgısı. Gelin bakın." Sahil boyunca yürümeye başladık. Yaklaşık 200 metre yürüdükten sonra denizin içine bir dil gibi uzanan ince şerit tabakayı gördüm. Kırmızı renkli sert kumdan oluşan zemin denizle aynı seviyede bulunuyor ve denizin neredeyse ortasına kadar uzanıyordu. İki kişinin yan yana ancak yürüyebileceği genişlikteki bu tuhaf oluşumun nasıl olup da meydana geldiğini merak ettim. Adam öyküsünü anlatmaya başladı.

Rivayete göre bu koyda yaşayan bir kızın peşine askerler düşmüş. Kız da onların ellerinden kurtulmak için koşmaya başlamış. Ne var ki, deniz yolunu kesmiş. Yüzme de bilmeyen zavallı kız bu kez eteğine kum doldurup denizin içine doğru yürümüş. Yürüdükçe eteğindeki kumdan alıp azar azar denize döküyor, serptiği kumların üzerine basarak ilerliyormuş. Denizin ortasına geldiğinde eteğindeki kumlar bitmiş. Arkasına dönüp baktığında ise, onun deniz içine yaptığı yoldan geldiklerini görmüş ve bunun üzerine kendisini denizin içine atmış.

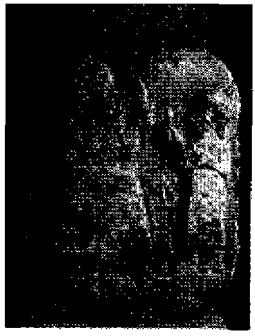
O gün bugün buranın ismi Kızkumu olarak kalmış." (**Yasemin Boran:** Denizde Yürüyen Adam", ***Hürriyet Tatil,*** 23 Kasım 1996, s.8.)

KİKLOPLAR

Mitolojideki "tek gözlü kikloplar da (kiklos: yuvarlak; ops:göz), İyonyalıların Hitit duvarlarında gördükleri tepegözlü dev profillerdi. Hititler heykelcilikte pek ileri gitmiş değillerdi ve profil figürlerde tek ve dev bir göz yontuyor ya da kabartıyorlardı. İyonyalılar onların ne olduklarını bilmeyerek

Odilon Redon'un "Kiklop" betimlemesi.

(gözlerinden ötürü) "kikloplar" diye, onların yaptıkları duvarlara da "kiklopiyen duvarlar" dediler." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.49, Ankara 1982.)

Hitit yapımı bir "kiklopiyen duvar" kabartması.

KİTAKSE

"Okuyucum, bir makalede kullanmış olduğum "kitakse" deyiminin ne anlama geldiğini soruyordu. (...)

... Rumca'da "bak" anlamına gelen ve yanına "etmek" fiili eklenerek Türkçe argoda bir şeyi gözetlemek manasında kullanılan; arkasına başka kelime yerleştirildiği takdirde ise alaycı bir hayret çağrıştıran "kitakse" sözcüğü benim ilk çocukluğumdan beri "parçaladığım" sokak lügatine dahil bulunuyor.

"Kitakse etmek" tabiri, aynı tanımı içeren "iskandil etmek" deyişi gibi, rıhtımda büyümüş bu kent "piçoz"ların dağarcığında yer alıyor.

Kaldı ki, Refik Halit ve Peyami Sefa'nın henüz kırk-elli yıl önceki kitapları bir yana, Ayhan Işık'lı filmlerin Sadri Alışık'ı madaraya alırken "şapkaya kitakse" diye laf attığını hatırlamak gerekiyor.

Aynı Alışık, çirkin kadını Rumence'den "kokoraza bak" sözüyle aşağılıyor.

Ahmet Tarık Tekçe ise İtalyanca'dan "ıskaleta" iskambil hilesi düzenlerken polise Rumca'dan "piyastos" olarak yakalanıyor. "Tahtakoz"a böyle giriyor.

Üstelik, kibar "Küçük Hanım" Belgin Doruk dahi kendisine sarkıntılık eden adamı yine İtalyanca'dan "alabanda olmayalım" deyimiyle tersliyor.

Sonra sempatik "Ayşecik"i Ermenice'den "bızdık" lafıyla okşuyor.

Fakat, "Ayşecik" de İspanyolca'dan "palavrasyon"a pabuç bırakmıyor.

Aleko'nun, Manuk'un, Raşel'in derinliklerinden gelen bu kelimeler ise

İstanbul lisanının, yani Türkiye lisanının en renklisini oluşturuyor.

Bundan daha yakamozlu bir Türkçe'yi dilbilim kitapları yazmıyor." (**Hadi Uluengin:** "Kitakseye Yabancı", ***Hürriyet,*** 2 Mayıs 1996.)

KLEENEX / KLİNEKS

Kleenex ya da **klineks** yaşamımıza gireli, artık bayramlarda kimse kimseye mendil armağan etmez oldu. Hiç kimse cebinde mendil taşımaz oldu. Herkes, artık alnının terini, burnunu, yüzündeki makyajı ille de ***Kleenex*** ile değil ama, *kağıt mendil* ile siliyor. Elinin ıslaklığını ille de ***Kleenex*** ile değil ama, *kağıt mendil* ile kurutuyor. Evet, ***Kleenex*** ya da **klineks** de *kağıt mendil*dir ama, her *kağıt mendil*in ille de **klineks** ya da ***Kleenex*** olması gerekmiyor. Kleenex, kağıt mendillerden birinin tescilli markası çünkü. (Ayrıca bkz.: FRIGIDAIRE/FRİJİDER, GILETTE/JİLET, PİNGPONG, PORTLAND ÇİMENTOSU)

KOBRA

Dışavurumculuğa bağlı sanat topluluklarından birinin adı **Kobra**' dır. Ama, bu adın Kobra yılanıyla herhangi bir ilişkisi yoktur. **Kobra** adı, topluluğu oluşturan üyelerin doğdukları ve/ya da yaşadıkları kentlerden gelmektedir. **KO**(penhagen), **BR**(ussels), **A**(msterdam)... **Kobra**'nın yapıtları, Sanart'ın 1992'de düzenlediği 1. Ankara Sanat Festivali dolayısıyla Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesinde sergilenmiştir.

KODOŞ

"Ermenice 'godoş', yani boynuz sözcüğünden güzel dilimize yerleşen kodoş, biliyorsunuz kadınlardan para alan erkek kişi anlamına geliyor." (**Mine G.:** "Kodoşlar", ***Radikal,*** 17 Ocak 1997, s.7.)

KOLAJ / YAPIŞTIRMA (ASSEMBLAGE, HAPPENINGS, ENVIRONMENTS, PAPIER DECOUPE)

Montaj (kurgu) tekniğini, (Bkz.: MONTAJ) fotoğrafın gerçekçiliğini,

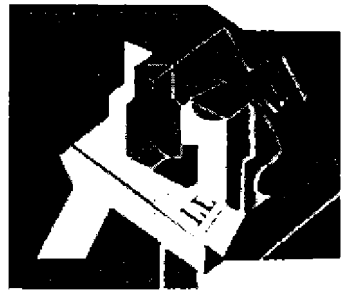
giderek **izlenimcilerin** gerçekçiliğini, Rönesans'tan 19. yüzyıl sonlarına değin gelişerek süregelmiş geleneksel resim anlayışını, doğalcılığı, gerçekliği kullanarak daha **ideal** bir güzellik eldeleme kaygısını hiçe sayarak yepyeni bir uygulamayı başlatan **kübizm** de kullanmıştır. Akımın kurucuları **Picasso** ve **Braque**, 1912 yılında, **Çözümsel Kübizm** (Analytique Cubism)'den **Bireşimsel Kübizm** (Synthétique Cubism)'e geçtiklerinde, **yapıştırma tekniğini** kullanarak, tuvale yalnızca boya sürmekle kalmayıp geleneksel gereçlerin dışında gereçleri de düzenlemeye sokmuşlardır: Gazete kağıdı, ahşap, kumaş, muşamba, duvar kağıdı parçaları, vb. gibi gereçler de böylece resmin gereçleri arasına girmiştir. Kısaca, **kolaj** (Fransızca **collage= yapıştırma**; Yunanca **kolla=zamk**.) (Ayrıca bkz.: PROTOKOL) diye anılacak olan bu tür resimler, o güne değin yüzeyi boyama sanatı olarak tanımlanan ve bilinen resmin yabancı gereçlerle ve yapay nesnelerle de eldelenebilecek bir görüntü yaratma sanatı olduğu savunusunun belgeleriydi bir anlamda. Aynı zamanda, çeşitli gereçlerin bir araya getirilerek (Fransızca'da **montage** sözcüğü bir araya getirme anlamındadır) geleneksel doğalcı (naturalist) anlayışa ve fotoğrafın gerçekçiliğine karşı önerilen yeni bir düzenleme (kompozisyon) ve görsel anlatım biçiminin ilk örnekleriydiler.

Braque'ın bir kolajı

Kolaj tekniği, daha sonraları yaygın olarak kullanılmıştır. **Dadacılar, gerçeküstücüler** değişik çağrışımlar uyandırmayı amaçlayan ve birbirinin üstüne bindirilmiş imgelerle oluşan düzenlemelerinde bu teknikten yararlandılar. **Henri Matisse**'in (1869-1954) yaşamının son dönemlerinde, 1950'li yıllarda kesilip yapıştırılmış kağıtlar ve guvaşla yaptığı, örneğin, ***Zulma*** (1950), ***Salyangoz*** (1953), vb. gibi, genel olarak **papiers découpés/ kesilmiş kağıtlar** diye anılan re-

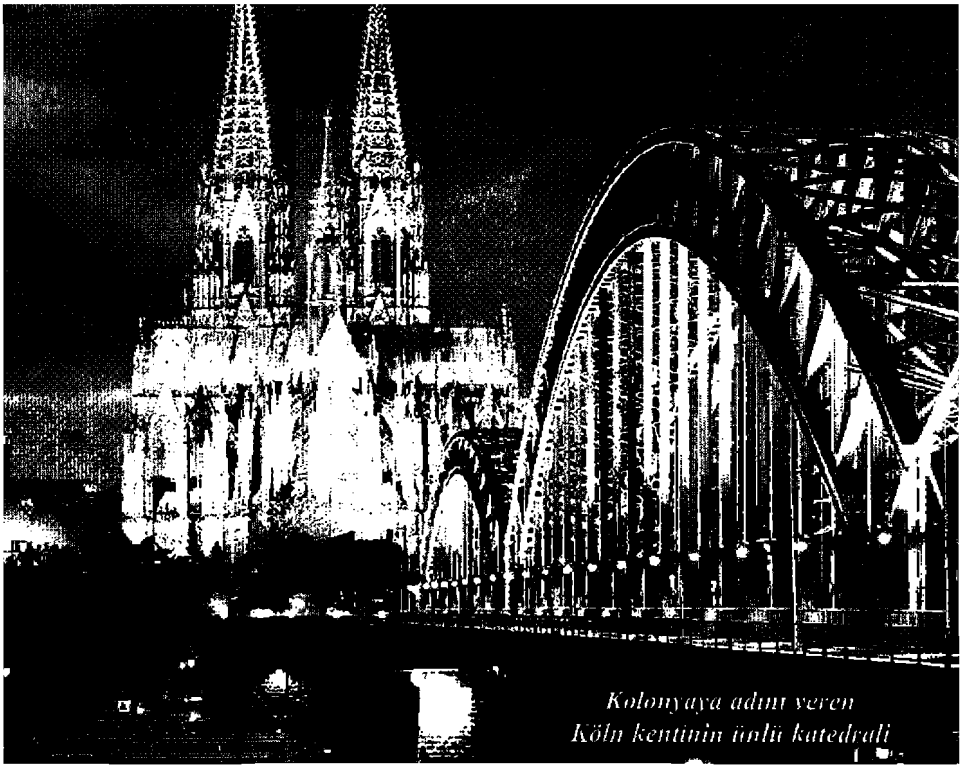
simleri de bu tekniğin ürünleridir. Kolaj tekniği, yalnızca düzlem üstüne uygulanmakla kalmamış, üç boyutlu yapıtlarda da kullanılmıştır. Böylece, **Ham Sanat/Art Brut** anlayışını ortaya atıp yayan resim, özgün-baskı ve yonut sanatçısı Fransız **Jean Dubuffet**'nin (1901-1985) koyduğu adla anılan **assemblage/birleştirme**ler ortaya çıkmıştır. Birleştirme tekniğini yonut sanatına ilk uygulayan ise, ABD'li **Joseph Cornell** (1903-1972) olmuştur. Genelde camlı kutulardan oluşan asemblajlarında, **Cornell** birbirinden çok ayrımlı nesneleri bu kutular içinde bir araya getirmiştir.

Juan Gris'den bir kolaj

Kolaj tekniğinin daha da ileri götürülerek, gösteri sanatlarının da devreye sokulduğu bir sanatsal uygulamaya verilmiş olan ad **Happening**stir. Bu uygulama Türkçe'de **Oluşumlar** diye anılmaktadır. Happening terimini ilk kez ABD'li sanatçı **Allan Kaprow** (1927-) kullanmıştır. 1959 yılında yayımlanan yazısı, birbiriyle ilgili bir dizi 'olay'ın senaryosunu da içeriyordu ve başlığı ***6 Bölümde 18 Happening***sti. Oluşumlar, Kaprow'un bir New York sanat galerisinde gerçekleştirdiği ilkinden sonra hızla yaygınlaştı, Amerika kıtasının dışına da atladı. 1950'lerde başlayan **Environments/Çevre** (Sanatı) uygulamaları ve **Birleştirme** (Asemblaj) uygulamalarının bir araya getirildiği, izleyicilerin de katılımıyla, bir anlamda deneysel tiyatro gösterilerini andıran oluşumlar, sanatın kalıcılığına karşı çıkıyor ve sanatsal etkinlikler ile ürünlerini müzeler ve galerilerin dışına, - halkın arasına taşımayı amaçlıyordu. **Environments** uygulamaları da izleyiciyi sanatsal etkinlikle bütünleştirmek amaçlıydı.

Montaj/kolaj/birleştirme teknikleri, geleneksel sanatın kullanmadığı nesneleri de kullanmıştır. Böylece, özellikle 2 boyutlu resim yüzeyinin 3 boyutlu nesnelerle de yüklenmesi sonucu, resim ile yonut arasındaki ayrımın - bir anlamda - ortadan kalkmasına yol açmıştır. Öte yandan, sanat yapıtının kalıcı olduğu ve olması gerektiği yolundaki yerleşik benimseyişi yeniden tartışmaya açmıştır. Bu tartışma, bir yerde, sanatçının 2O. yüzyıla değin taşıdığı kimliğin değişip değişmediği (ya da değişmesi gerekip gerekmediği)ni irdelemektir de.

Kolonyaya adını veren Köln kentinin ünlü katedrali

KOLONYA

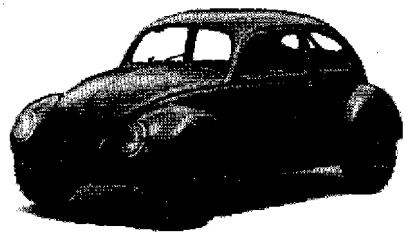
Kolonya, Fransızca'da **eau de Cologne** diye anılır. Yani: Köln suyu. Fransızca adı her şeyi açıklamaktadır. Kolonya ***"Köln suyu"*** demektir ve böyle adlandırılmasının nedeni, ilk kez Almanya'nın **Köln** kentinde üretilmiş olmasıdır.

KOMEDİ

Grekçe'de *komos* sözcüğünün anlamı *eğlence, şenliktir.* **Komedi** *eğlenceli* anlamına geliyor. Yunan tragedyası (Bkz.:TRAGEDYA.) yüce ve soylu kişileri ve onların yaşamlarını, yaşantılarını konu edinirken, komedi, aşağı sınıf insanları ve onların günlük yaşamlarını, onların yaşadıklarını konu edinir. Ayrıca, tragedya derin, düşünsel konuları işlerken, komedi yüzeysel konularla ilgileniyordu. Düşündürmediği, birtakım erdemleri aşılamaya çalışmadığı, yalnızca eğlendirmeyi amaçladığı benimsenmişti. Dolayısıyla, komedi, Antik Yunan döneminde de aşağılanan bir türdü.

KOMMANDEURSWAGEN

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

KOMÜNİKASYON

Komünikasyon/communication, beş yüzyıldır var olan bir sözcüktür. Türkçe'de komünikasyon karşılığında kullanılan çok sayıda sözcük bulunmaktadır. Ama, doğrudan doğruya *komünikasyon* da kullanılmaktadır.

Latincesi ***communicationem, communicare*** fiilinin mışlı geçmiş halinden türetilmiş eylem anlatan bir isimdir. *Communicare* fiili ise, *communis*ten türetilmiştir. ***Communicare,*** yani ***komünike etmek*** *(communicate)* ise, çoğunluk için (herkes için) *"common" yapmak, ya da "çoğunluğa genellemek", "herkesin yararlanmasını sağlamak", "herkesin paylaşmasını sağlamak", "herkese pay vermek"* anlamına gelmektedir.

15. yüzyılda komünikasyon sözcüğü, öncelikle, *herhangi bir şeyi çoğunluğa yaymak* anlamına kullanılıyordu. Özellikle "komünikasyon yolları" deyimi bu yayma eyleminin vurgulandığı bir deyimdir. Yollar aracılığıyla, herhangi bir yerde yapılan üretimi her tarafa yayabilmek, bir yerde yetişen ürünleri başka yerlere de götürebilmek olanağı doğmuştur. Dolayısıyla, kara yollarının, su kanallarının, deniz yollarının ve demiryollarının geliştiği dönemlerde komünikasyon, genellikle, bu fiziksel kolaylıkları anlatan bir deyim olarak kullanılmaktaydı. Geçmiş dönemlerde haberlerin bir yerden bir yere ulaştırılması da söz konusu fiziksel kolaylıklar kullanılarak yapılabildiği için ve herhangi bir noktadaki bilginin bir başka noktaya aktarılması, bir iletinin gönderilmesi mal dağıtımına görece çok daha geri planda kaldığından ötürü, komünikasyon sözcüğü, bugün *ulaşım* ve *taşınım* sözcükleriyle anlatılan etkinlikleri dile getirmekteydi.

Günümüzde *komünikasyon* sözcüğü, bilgi ve düşüncelerin yazılı ya da sözlü olarak aktarılması, yayılması eylemini anlatmak için kullanılmaktadır. (Ayrıca bkz.: KOMÜNİZM, KOMÜNİTE)

KOMÜNİTE

Community sözcüğü 14. yüzyıldan bu yana kullanılagelmektedir. *Aynı yerde ve/ya da aynı koşullar içinde yaşayan bir topluluk*u anlatan

sözcük, Türkçe'de *cemaat, cemiyet, ahali, kavim, halk, amme,* vb. sözcüklerle karşılanmıştır. Doğrudan doğruya ***komünite*** olarak kullanıldığı da, özellikle toplumbilimsel araştırmalarda görülmektedir.

Latince ***communitatem*** sözcüğü ***communis***ten kaynaklanmış ve ilişkilerin ve duyguların bir araya gelmesini anlatmaktadır. Ama çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Ve anlamlarını başlıca iki başlık altında toplama olanağı vardır. Biri, özel *nitelikleri* ve *ilişkileri* anlatan anlamıdır.

Var olan toplumsal grupları anlatan anlamları şöyle sıralanabilir:

(1) *Herhangi bir unvanı bulunmayan sıradan, alelade insanlar topluluğu.* (Bu anlamı, daha çok 14.-16. yüzyıllarda yaygındı.)
(2) *Bir devlet ya da örgütlenmiş toplumu anlatmak için az ve daha çok 14.yüzyılda kullanılan anlamı.*
(3) *Belirli bir alanda, bölgede yaşayanlar topluluğu.* (18. yüzyıl)
(4) *Ortak (common) bir şeyi elde tutmanın niteliği.* (16. yüzyıl)
(5) *Ortak kimlik ve karakteristikler taşıma.* (16. yüzyıl)

19. yüzyılda komünite sözcüğü, topluma (society) göre, çok daha çabuk ulaşılan, toplumdan daha yakında bulunan toplulukları anlatmakta kullanılıyordu.

19. yüzyıldan sonra sanayi toplumu gittikçe daha çok büyümüş, karmaşık bir durum almıştır. Toplumdaki ayrımlı topluluklar ayrımlı özellikler, nitelikler taşımaya başlamıştır. Boyutları büyüyen toplumları tüm olarak ele alıp incelemek, değerlendirmek olanağı ortadan kalkmıştır.

Çünkü, toplumun tümü, artık, örneğin aynı yaşam biçimlerini paylaşmamaktaydı. Örneğin, aynı yapısal özellikleri göstermemekteydi. Küçüklü büyüklü çeşitli toplulukları ayrı ayrı incelemek, değerlendirmek ve bu ayrı ayrı incelemelere, araştırmalara, değerlendirmelere dayalı olarak toplumun tümü hakkında genellemelere gitmek gereği belirmiştir. İşte bu gereğin sonucunda, ***komünite*** *almaşık topluluk yaşamları için yapılan deney ya da araştırmalar* için kullanılan sözcük olmuştur.

Komünite sözcüğü, özel türdeki toplumsal ilişkileri anlatmak için de kullanılmaktadır. Örneğin, bugün:

(1) *Varolan /yürürlükteki) ilişkiler dizisini belirlemek,*
(2) *Almaşık ilişkiler dizisini açıklamak amacıyla kullanılmaktadır.*

(Ayrıca bkz.: KOMÜNİZM, KOMÜNİKASYON)

KOMÜNİZM

Sosyalizm ile komünizm birbirinden ayrımlı iki kavramdır.

Türkçe'de de kullanılan ***komünikasyon, komünite, komünizm, komünist,*** vb. sözcüklerin türetildiği ana sözcük common sözcüğüdür. Herhangi bir şeyi genellemede kullanılan bir sözcüktür ***common***. Türkçe'de kullanılışına göre anlamı değişen karşılıkları vardır. ***Genel, ortak, adi, bayağı, kaba, her günkü, çok bulunur, cins*** (özel olmayan, örneğin cins isim gibi.), ***sıradan***, vb.

Common sözcüğünün kökü ise, Latince ***communis*** ve ***comunus*** sözcükleridir. Latince'de ***com*** *birlikte,* ***munis*** *zorunluluk altında* anlamındadır. ***Communis*** sözcüğü ise, *zorunluluk altında ya da zorunlu olarak birlikte olmayı* anlatmaktadır. Gene ***com=birlikte*** ve ***unus=bir*** sözcüklerinden oluşan ***comunus*** sözcüğü de *birleşip tek olmak* anlamına gelmektedir.

Erken kullanımında ***communis*** ve ***comunus*** sözcüklerinin verdiği anlamların birleştiği görülmektedir. 14. yüzyıldan başlayarak kullanılan ***community/komünite*** sözcüğü, *insanların bir araya gelerek oluşturduğu örgütlü yapıyı* anlatmaktaydı.

Common sözcüğünün erken kullanımlarında *toplumsal bölünmeleri* anlattığı görülmektedir. Örneğin, ***common, the common, commons*** sözcükleri soylu olmayanları betimlemekte kullanılmaktaydı. Anlamı, zamanla daha da çeşitlenmiştir. Ayrımlı bir topluluğu, ayrımlı bir çıkarı ya da büyük belirli bir alt-grubu anlatmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Büyük bir topluluğu anlatmak için kullanıldığında bile, başat anlamı bir genelliktir. Yukarıda da belirtildiği gibi, herhangi bir şeyi genelleme amacı güdülerek kullanılması temel olmuştur. Bu temele bağlı kalınarak:

(a) paylaşılan bir şeyi
(b) alelade, sıradan bir şeyi anlatmak,
(c) düşük nitelikli ya da adi bir şeyi betimlemekte kullanılmıştır.

Sıradan bir şey düşük niteliklidir. Özgün değildir. Herkesin yapabildiği bir şeyin ayrımlı bir özelliği yoktur. Paylaşmaktan çok, sözcüğün bu anlamı yaygın olduğu için, bir dönemler, bazı sorunların çıkmasına bile yol açmıştır.

Örneğin, 17. yüzyılda Britanya'da Sivil Savaş sırasında Meclis

Ordusunun erleri common soldiers diye adlandırılmayı reddetmişlerdir. Özel askerler olduklarının belirtilmesini istemişlerdir. Oysa, *the commons* için, yani, bir deyişle "herkes için" savaşıyorlardı ve bu savaşla *Commonwealth*i kuracaklardı, yani bir bayrağa bağlı toplumlardan oluşan bir devletin ortaya çıkması amacıyla yapılan bir savaşta görev almışlardı.

Common sözcüğü, genellikle ***adi (vulgar), kaba (rafine/süzme olmayan),*** ve ***alt-sınıf*** anlamlarını uzun süre korumuştur ve bugün de korumaktadır.

Komünizm/communism ve ***komünist/communist*** sözcükleri 19.yüzyılda ortaya çıkmıştır. **Marx** ve **Engels** 1848'de yayımladıkları "manifesto"da bu sözcükleri kullandıktan sonra daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kolayca anlaşıldığı gibi, anılan manifestodan önce de bu sözcükler bir süredir kullanılmaktaydı. Nitekim, 1841 yılında *London Communist Propaganda Society / Londra Komünist Propaganda Cemiyeti* kurulmuştu.

Engels, sonraları, yayımladıkları manifestoya Sosyalist Manifesto diyemeyeceklerini açıklamıştır. Çünkü, **Engels**'e göre *sosyalizm bir ortasınıf hareketi*ydi. Oysa, *Komünist Manifesto çalışan bir sınıfın siyasal hareketi*ni anlatıyordu.

Sözcüklerin çağdaş anlamda kullanılışı, 1870'deki *Paris Komünü* örneğinden sonradır.

1918 yılında, *Rus Sosyal Demokratik İşçi Partisi* (Bolşevikler), adını *Sovyetler Birliği Komünist Partisi* olarak değiştirince, sözcüklerin çağdaş anlamda kullanımı yaygınlaşmıştır. (Ayrıca bkz.: SOSYALİZM, KOMÜNİTE)

KONAK-KÖŞK-YALI

"Varlıklıların ve ileri gelen kişilerin oturdukları konutlar üç ana tip oluyordu. **Konak** terimi, gerek iş yerleri, gerekse yüksek görevlilerin konutu için kullanılırdı. Yalı ve köşk, her ikisi de sayfiye evleriydi, bunlar ahşap yapılardı, yalılar Boğaziçi kıyılarında bir villa veya

ev, köşkler ise, bahçeler ortasında yazı geçirmek için gidilen büyük evlerdi. Yabancı dillerdeki "kiosque/kiosk" sözcüğü, köşk sözcüğünden çıkmıştır." (**Bernard Lewis: *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.131.)

KONSERVATUVAR

Konservatuvar, kökende **yetimevi** demek. Ama, bugün bambaşka bir anlam taşıyor. Taşıyorsa da, bugünkü anlamı da yetimevi döneminden kaynaklanıyor.

Latince'de, *korumaya muhtaç çocuklar*a **conservati** deniliyor. Kimsesiz bu çocuklar, ya **conservatorio**lara ya da **ospedalele**re (*Hospital* sözcüğünün kaynağı. Ve anlaşılıyor ki, başlangıçta *hospital,* bir konukevi, sonra hastaların konukevine dönüşmüş. *Hostel, hotel* ise, sağlıklı insanları konuk ediyor.) (Ayrıca bkz.: HOSTES) yerleştiriliyor. Yerleştirenlere müzik eğitimi veriliyor. Böylece, **conservatorio** ve **ospedaleler**, giderlerini devletin karşıladığı din dışı müzik eğitimi veren ilk kuruluşlar kimliğini de almışlardır. Ve 17. ve 18. yüzyılda İtalyan Operasının önde gelen sanatçıları, erkek çocukları konuk eden Napoli'deki ***Conservatorio dei Poveri di Gesu Crista*** (Hz. İsa'nın Yoksulları Yetimevi) ile kız çocukları konuk eden *Venedik*'teki ***Ospedale della Pieta*** (Yazıklıların Konukevi)'dan yetişmişlerdi.

Bugün **konservatuvar, müzik öğretimi yapan kurum**ların genel adıdır.

KONSTRÜKTİVİZM / İNŞACILIK / YAPIMCILIK

20. yüzyılın ikinci on yılı dolarken, Rusya'da gelişen ve Rusça' da **yapmak, inşa etmek** anlamına gelen **konstruir** sözcüğünden türetilmiş adıyla **konstrüktivizm/yapımcılık** (ya da **inşacılık**) akımı, işlevselci akımın uzantısı olarak alınmalıdır. Yalnızca mimarlıkta değil, yonut sanatı ve resimde de ünlü uygulayıcıları olan bu akım, **çağdaş teknoloji** ve çelik, cam ve de plastik gibi **çağdaş araç ve gereçlerin 'kültürü'nü oluşturma/yaygınlaştırma amaçlı iletiler** vermeye/yaymaya yönelik ürünler vermiştir. Yapımcılık adı, ilk kez, Rus kökenli iki sanatçı kardeş, Fransız yonut sanatçısı ve ressam **Antoine Pevsner** (1886-1962) ile asıl adı **Naum Neemia Pevsner** olan ve kardeşinden ayırt edilebilmek amacıyla henüz genç iken so-

yadını değiştiren yonut sanatçısı **Naum Gabo**'nun (1890-1977) 1920'de birlikte yayımladıkları **Gerçekçi Bildirge**'de kullanılmıştır. Seçilen addan da anlaşılacağı gibi, yapımcılık, mimarlık yapısının, yonutun ve/ya da resimdeki nesnenin görüntüsü ya da figürün **strüktürünü** vurgulamayı amaçlayan bir üsluptur.

KORDÖBALE (CORP-DE-BALLET)

Yunan tragedyasındaki (Bkz.: TRAGEDYA) koro (Bkz.: KORO), baleye *corp-de-ballet* (kordöbale) olarak aktarılacaktır.

Kordöbale, Yunan tragedyasındaki koronun işlevlerini yüklenmiştir.

Yunan tragedyasındaki koro, operada da aynı adla ve aynı işlevleri yüklenmiş olarak korunmuştur. Opera sözlü müzikli bir gösteri sanatı olduğu için, koro sergilenen oyunla ilgili tepkilerini şarkıyla belirtir; yorumlarını şarkıyla yapar. (Ayrıca bkz.: TRAGEDYA, KORO, ORKESTRA)

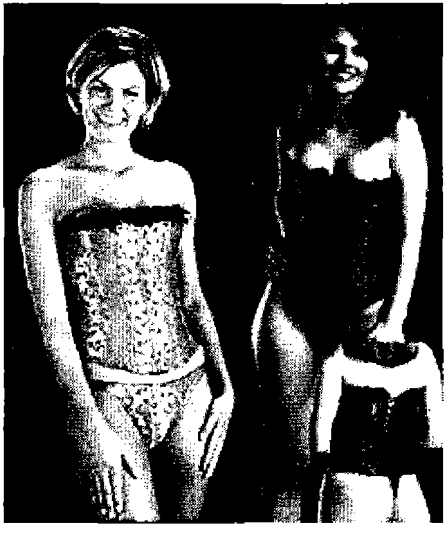
KOREOGRAFİ

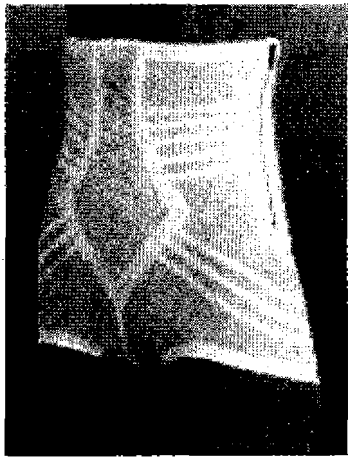
Grekçe'de ***khorus***=*dansçılar topluluğu* demek (Bkz.: KORO) Zaman içinde bu topluluğun yaptığı danslar doğaçlama olmaktan çıkmış ve

önceden tasarımlanmaya başlanmıştır. Ve bu tasarıma **koreografi** denmiştir. *Grafien* sözcüğünün Grekçe'de çizmek (Bkz.: GRAFİK) anlamına geldiğini de bildiğimize göre, **koreografi**nin anlamı belirginleşiyor. Dansı tasarlayan kişiye de **koreograf** deniyor, doğallıkla.

KORSE (CORSET)

Orta Çağda hem kadınlar, hem de erkekler bedenlerini sıkı sıkıya saran ceketler giyiyorlardı. Türkçeye korse olarak geçen sözcük, anılan ceketleri tanımlamak için yaratılmış Eski Fransızca sözlüklerde *corset* olarak yer almıştır. *Cors, vücut/beden/gövde* demektir ve bu sözcüğün sonuna eklenen *et,* Türkçedeki *cik, cık* (kedicik, Ayşecik, vb.) gibi küçültme amaçlıdır. Yani, corset=vücutcuk/gövdecik demektir ve ceketin giyildiği bedeni küçük gösterdiğini anlatmaktdır. 1700'lerde üdte giyilen bu giysi, iç giysiye dönümüş ve aynı adla anılması sürdürülmüştür.

Korse örnekleri

KORO (KHOROS)

Eski Yunan tragedyasında (Bkz.: TRAGEDYA) sözel iletiyi görselleştiren, bir öteki anlatımla, sözle anlatılanları beden ve yüz devinimleriyle görsel olarak betimleyen/yaşama geçiren, yani canlandıran, bir düzine ile dört düzine arasında değişen sayıdaki topluluğa (*topluluk* anlamına gelen) *khoros/koro* denilmiştir.

Operada koro

Koronun işlevi, zaman içinde, sözel anlatımı görsel anlatımla desteklemenin ötesine geçmiştir. Koro, anlatılanlara görsel ve sözel olarak tepki gösterebilmeye başlamıştır. Dahası, iletilen öykünün etkisini artıran, izlenmesini ve algılanmasını hem kolaylaştıran, hem de zevkli kılan bir bütünlük sağlama işlevini de yüklenmiştir. Anlatılanları renklendiren ve de bir *bütüne* dönüştüren ögedir artık koro.

Anlatıcı (daha sonra anlatıcılar) *aktör*, yani *oyuncu*dur. Ama, korodakiler dansçıdırlar. Çünkü, canlandırma için bedenlerini kullanmaktadırlar; yani, dans etmektedirler. Ve de tabii yüz devinimlerinden, yani mimikten yararlanmaktadırlar. Bir başka anlatımla, yorumcudur koro; öyküyü, şarkıyı, anlatılanı yorumlamaktadır. (Ayrıca bkz.: TRAGEDYA, ORKESTRA)

KÖSEM SULTAN

"'Kösem' kelimesini sözlükler, "Sürünün başında giden, bütün sürünün ona tabi olduğu, çobana alışkın dört yaşında koç, keçi, yahut koyun..." diye anlatırlar... Halk ağzında 'kösemen' dendiği de vakidir 'kösem'e...

Lider koyunun lakabı "kösem", bizde devletlu bir hanımın da unvanıdır: Birinci Ahmet'in karısı Mahpeyker Sultan'ın...

İki padişahın, İbrahim'le Dördüncü Murat'ın annesi; Avcı Mehmet'in de büyükannesidir Mahpeyker... Neredeyse elli sene boyunca, devletin tepesindeki tek kişi olduğu, sözü padişah emrinin bile önüne geçtiği, devletin her şeyi ondan sorulduğu için "Kösem" denmiş, "Mahpeyker Kösem Sultan" diye bahsedilmiştir ondan ve "Dört devlet görmüştür..." kendi ifadesiyle... Tarihin gelmiş geçmiş en muhteşem hükümdarını, Kanuni Süleyman'ı avucunun içinde tutan Hürrem Sultan bile (Bkz.: HÜRREM SULTAN) hiçbir zaman Kösem kadar güçlü olmamıştır...

Kösem, Rum dönmesidir söylendiğine göre..." (**Murat Bardakçı:** "Paşalar, Ordu, Devlet ve Kösem Sultan", ***Show,*** 22 Mayıs 1994, sayı 62, s.13.)

KREMLİN

Özellikle SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği) çökmeden önce, çok kullanılan bir sözcüktü **kremlin**. Basın-yayın organlarında,

hemen her gün, *"Kremlin Birleşmiş Milletler kararını veto etti", "Kremlin soğuk savaşı tırmandırıyor"* vb. gibilerden haberler yayımlanırdı. Bu haberler, **Kremlin**'in SSCB'ni yöneten(ler)in ya da yöneten(ler)in oturduğu (Beyaz Saray gibi) yapının adı olduğu izlenimi veriyordu. Oysa, **Kremlin**, ne kişi ve/ya da kişilerin, ne de bir yapının adıdır. Kremlin, bir yerleşimi saldırılara, çapulculara, yağmacılara karşı korumak üzere inşa edilen duvara verilen addır Rusça'da. Moskova'nın bir kremlini olduğu gibi, birçok Rus kenti kremlinlerle çevrilidir. Moskova'yı ziyaretimde, mihmandarım, Moskova kremlininin önce ahşaptan yapılmış olduğunu, sonra taş duvara çevrildiğini anlatmıştı. SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Politbüro üyeleri kremlin içindeki yapılarda oturdukları ve/ya da çalıştıkları için, SSCB yönetimini çağrıştırmak üzere kısaca **Kremlin** kullanılmaktaydı.

KRİSTAL

Saydam ve yarı saydam taşların kristallikleri buza benzemelerinden kaynaklanır. Grekçede, buz anlamına gelen sözcük *krystallos*'tur ve *sertleşmiş* ya da *donarak kabuklaşmış* demektir. Sözcük Latincede *crystallum*'a dönüşmüş, sonra da Orta dönem Fransızca ve İngilizcede *crystal* olmuştu

KRİTİSİZM

Kritisizm yerine **eleştiri** diyoruz. Eleştiri daha yaygın olarak kullanılıyor. Ama zaman zaman, *kritik, kritisizm* sözcükleri de duyuluyor/okunuyor.

"İngilizce'deki karşılığı ile *"criticism"* sözcüğünün kökenleri Yunanca *krinein*" kökünden gelir. Anlamı ise elemek, gruplamak ve farkları belirtmek amacı ile ayrım yapmaktır. Eleştiri çoğu kez yazma eylemi ile birlikte akla gelir. Oysa bu her şeyden önce bir düşünce biçimidir. Bir başka deyişle, bir ürün olmaktan çok bir süreçtir, zihinsel bir eylemdir." (**Özlem Erdoğdu:** "Mimarlık Eleştirisinin Belirsiz Sınırları ve Belirgin Problemleri", ***Ege Mimarlık,*** 94/1, s.28-29.)

KUDÜS

Bkz.: JERUSALEM

KUMBAHÇE

Semt, mahalle, yerleşim adlarının nasıl oluştuğunu anlatması bakımından **Selçuk Erez**'in Bodrum'un ***Kumbahçe*** mahallesine değgin aktardığı bilgiler aydınlatıcıdır:

"*Giritliler* ilk geldiklerinde hükümet onları, bugün askeri lojmanların bulunduğu verimli ve güzel araziye yerleştirmek istemişti. Ama "mütegallibe" bunu engellemişti; zira o topraklarda gözü ve çıkarı vardı. Bu durum karşısında göçmenler önce *Türk* Mahallesinde şuraya buraya dağıldılar. Ancak sonradan, Dünya Harbi ve onu izleyen İstiklal Savaşında kaçıp giden *Bodrumlu* Rumların evleri bu göçmenlere verildiğinden, zamanla Kumbahçe Mahallesinde bir araya gelebildiler.

Eski sakinleri gidince Rum Mahallesine önce Cedit Mahallesi adı verildi. Bu ad tutmadı; bu mahalledeki bahçelerden çoğu kumlu olduğundan Kumbahçe Mahallesi dendi sonradan... Buraya *Girit* Mahallesi diyen de var." (**Selçuk Erez: *İstanköy Altı Bodrum,*** Bilgi, Ankara Ekim 1996, s. 36-37.)

KURBAN

"Kurbanla ilgili Kur'an'da birçok kelime geçmektedir. Bunlardan en yaygın olanı kurban"dır. Kurban, belli büyüklükte ve bir hayvanı keserek Allah'a yaklaştıran ibadettir. Kurban, **kerebe** fiilinden gelmektedir. Bu kelimenin manası da ***"yaklaşmaktır"*** İnsanı Allah'a ve diğer insanlara yaklaştıran ibadetin adı olmaktadır.

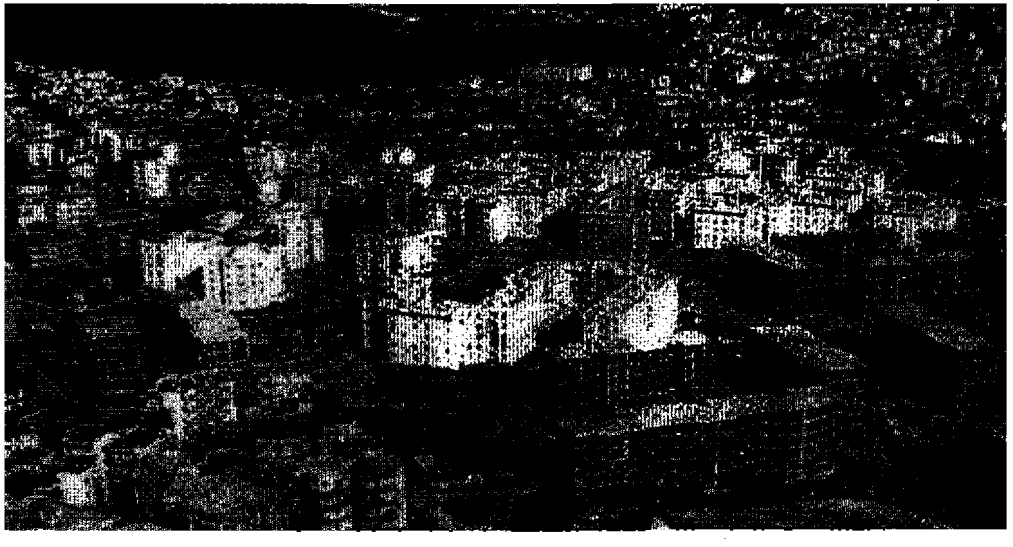
Maide Suresi'nin 27. ayetinde hem fiil ve hem de isim olarak geçmektedir. O zaman "Bir kurban sunmak" bir yaklaşma ile yaklaşmak manasına gelmektedir. Çünkü yaklaşmak, hem yapılan işin adı ve hem de kesilen hayvanın özelliği olmaktadır.

Mensek veya **Nüsük**, kurban kesmek manasına gelmektedir. "Biz her ümmet için, kurban kesmeyi, Allah'ın adını ansınlar diye farz kıldık." (Hacc, 34) "De ki, şüphesiz benim namazım, kurbanım hayatım ve

ölümüm alemlerin Rabbi olan olan Allah içindir." (En'am, 162) Hacc Suresi'nden aldığımız yukarıdaki ayet, kurbanın ikinci amacını belirlemektedir. "Allah'ın ismini anmak". Aslında **nusuk** kavramı, *gümüşü yabancı maddelerden arındırmak ve kalıba döküp şekillendirmek* manasına gelmektedir. (...) Diğer bir kavram da, boğazlamak manasına gelen "mahr"dır. "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" (Kevser, 2) Nahr kelimesinin manasında müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir. Ama çoğunluğun kabul ettiği anlam, kurban kesmektir.

"Zibh" kelimesi de kurbanlık, fiil olarak kullanılınca ***kesmek*** anlamına gelmektedir. "Büyük bir kurbanlık verdik." (Saffat, 107) Mezbaha dediğimiz şey de, bu kelimeden türemiştir. **(Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı:** "Kurban", ***Sabah,*** 26 Mart 1999.) (Metindeki kimi sözcükler tarafımızdan koyultulmuştur ya da italik'e dönüştürülmüştür. Ö.Ş.)

KUŞADASI

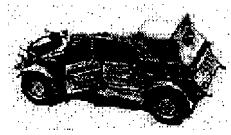

Kuşadası 2000

Türkiye'nin batısındaki bir zamanların küçükbalıkçı yerleşimi, doğal güzellikleri dolayısıyla şimdilerin dünyaca bilinen turistik beldesine dönüştü. Kuşadası Japonya'da olsaydı adı *Torişima* olacaktı. Japoncada bu sözcüğün anlamı *kuşadası*. Ve elbette *Torişima* adını taşıyan bir beldesi de var Japonya'nın.

KÜBELWAGEN

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

KÜRDAN ve KÜRTAJ

"Bir kürdan, kürtaj şakası yapalım dedik, başımıza ne işler açıldı..

Bu defa da **Yüksel Balak**, diyor ki..

'Kürdandaki kür, cure=tedavi değil, curer=temizlemek fiilinden gelmektedir. Kürtajdaki kür ise, cureter=kazımak fiilinden...' (**Hıncal Uluç:** "Düzeltme", ***Sabah,*** 4 Ekim 1996.)

L

LAİK

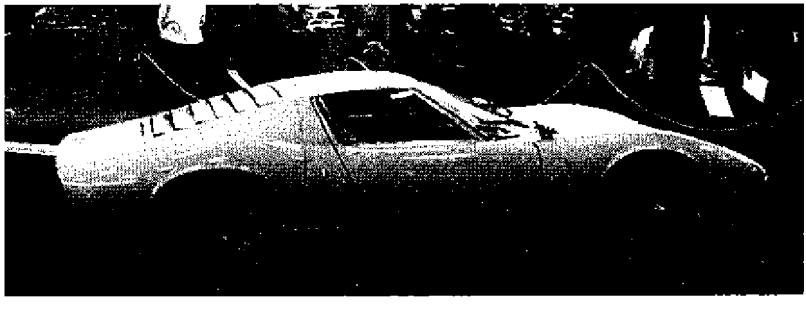
"Kimileri laik sözünü dinsiz anlamına alırlar. Oysa "laik" sözü "papaz" sözünün tam karşıtıdır. Papazlık olmasaydı laiklik olmazdı. Laik sözü Latince laikus (layikus) ve Helence'de de halk anlamına gelen "Laos" sözündendir. "Laik" papaz olmayan ve halktan olan demektir. Papaz takımına genel olarak "klerje" ya da "eklestiyastik" denir ki bu da kilise mensubu icazetli papaz takımı demektir. Laik halktan yani papaz olmayan demek olduğuna göre hiç de dinsiz anlamına gelmez. Papazlar -- yani kutsal adamlar -- taifesi, Hıristiyanlığın küçük bir azınlığıdır. Bunların mesleği dindir." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.105, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

LAİKA

Laika, Rusların, Kasım 1957'de Sputnik II uzay kapsülüyle Dünya yörüngesine yerleştirdikleri ilk köpeğin adıdır. Ve **Laika**'nın anlamı ***'havlayan'***dır.

LAMBORGHINI

Lamborghini otomobillerin adı, yaratıcısı İtalyan işadamı **Ferruccio Lamborghini**'den gelmektedir. Önceleri traktör üretiyordu. Otomo-

bille yarışmaya da meraklıydı. Ferrari otomobilinden memnun kalmayıp Enzo Ferrari'ye kızınca kendi otomobili olan **Lamborghini**'yi üretti.

LAPSEKİ

"Lapseki, Çanakkale'nin doğusunda, Boğaz'ın güney kıyısında yeşilliklere gömülü şirin bir kasabadır.

Bu kentin İsa'dan yedi, sekiz yüzyıl önce adı "Pitiyusa" idi. O zamanlarda bu kentin yakınlarına gelen bir İyon kafilesi az kalsın ora halkı tarafından kılıçdan geçirilecekti. Pitiyusa kralının genç ve güzel kızı **Lamseke**, zavallı İyonları kurtardığı için kente kızın adı verilerek "Lampsakus" denildi."

Lampsakus, zaman içinde **Lapseki**'ye dönüşmüştür. (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.160, Ankara 1982.)

LAS VEGAS

ABD'nin 'kumar kenti" **Las Vegas**'ın adı İspanyolca. Anlamı ise ***yeşil otlak***.

L'EAU D'ISSEY (LODİSE)

"Bilgiden kimseye zarar gelmez. Az sonra yazacaklarım gibi lüzumsuz olsa da...

Issey Miyake'nin bir parfümü var. Adı, L'Eau d'Issey...

Fransızca manası, **'Issey'in suyu'** oluyor.

Aslında hoş bir isim, ama bu parfümün adının konuluş hikâyesi ilginç.

Issey Miyake, söz konusu parfümü çıkardığı zaman adını, **Homeros**'un ünlü hikâyesi **"L'Odyssee"** koymak istemiş.

Ve markanın patentini almak üzere başvurduğu zaman, bu adın bir başka parfüm üreticisi tarafından kullanıldığını öğrenmiş.

O da bunun üzerine küçük bir oyun oynayarak, hem parfüme istediği adı vermiş hem de kendi adını kullanarak, parfüme damgasını vurmuş.

Çünkü Fransızca'da L'Eau d'Issey de, L'Odyssee de **'lodise'** diye okunuyor.

İyi numara değil mi?" (**Fatih Altaylı:** "Zekaya Şapka Çıkarın", ***Hürriyet,*** 5 Ekim 1996, s.19.)

LENİN

Lenin

Lenin, öğretmen **İlya Nikolayeviç Ulyanov**'un oğlu olarak doğdu ve kendisine **Vladimir İlyiç Ulyanov** adı verildi. **Lenin, Vladimir İlyiç Ulyanov**'un takma adıdır. **Lenin**'den önce, çok sayıda takma ad kullanmıştır oğul Ulyanov: *K. Tulin; Petrov; Frey; Karpov; Meyer; Starik; V.İlyin;* ve *Vladimir İlyin.* Sonunda **Lenin**'de karar kılmış ve imzasını **N. Lenin** diye atmaya başlamıştır.

Çok kimse **N.**'nin, Lenin'in babasının adından, -- ***Nikolayeviç***' ten geldiğini sanmıştır. Oysa, **N**'nin *Nikolai, Nikolae, Nikolay,* vb. Rus adlarıyla hiçbir ilintisi yoktur. Avrupa'da ve özellikle Rusya'da, imzadaki adın önünde yer alan **"N."**, anonimlik bildiren geleneksel bir simge olarak kullanılan ve ***hayır*** anlamına gelen İngilizce ve Fransızca'daki *no,* Almanca'daki *nein,* ve Rusça'daki ***nyet*** sözcüğünün ilk harfidir ve imzadaki ismin takma olduğuna değgin ipucudur.

LEOPAR

Bu vahşi hayvanın adı kimliğinin yanlış belirlenmesi sonucu konulmuştur. Eski Yunan'da leoparın aslan ile Tibet'te yaşayan bir tür panterin çiftleşmesinden doğan bir melez olduğu sanıldığı için Yunancada anılan hayvanların adları olan *leon (aslan)* ve *pardos (panter)* sözcükleri birleştirlerek *leopardos* sözcüğü türetilmiştir. Latincede *leopardus,* eski Fransızcada *leupart* ve İngilizcede *leopard*'a dönüşen sözcük Türkçede ***leopar*** olarak söylenmiştir.

LESBİYEN / LEZBİYEN

"Saffo, İsa'dan önce "Yedinci" yüzyılda bugün adı Midilli olan "Lesbos" adasında doğdu. Kendi "Eolya" şivesiyle adı, "Psaffa"dır.

Yine doğduğu yer olan Lesbos adasında yaşadı. (...) Saffo, kadınlar arasında seviciliğe kendi adını vermiştir. O çeşit tutkuya "Saffik Sevgi" ona düşkün olanlara da: "Lesbiyen" denir. Lesbiyen sözcüğü Lesbos adından gelmedir. Saffo'nun Midilli'de yaşadığı zamanlarda, ada dünyanın uygarlık merkeziydi. (...) Tüm kocaların sabahlara kadar içki ve eğlenceye veryansın ettiği bu kentte, kadınlar yalnızlıklarına teselliyi kendi aralarında arayıp buluyorlardı. İşte o adanın adıyla anılan sevicilik tutkusu, yani lesbiyenlik, bu haldeki eğlenceli yaşam sonunda ortaya çıkmıştır." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.124-26, Ankara 1982.)

LEVANTEN / LÖVANTEN

Bkz.: ŞARK

LİMAN RESSAMLARI ya da YENİLER

1940 yılında, ülkedeki sanat yaşamının Çallı kuşağı ile D Grubu'nun egemenliği altında bulunduğunu öne süren sanatçılar **Haşmet Akal, Avni Arbaş, Turgut Atalay, Ferruh Başağa, Nuri İyem, Kemal Sönmezler, Selim Turan, Mümtaz Yener, "bizim insanımız"**ı konu alan **"Türkiye'nin çağdaş ortamına uygun bir sanat anlayışı"**nın yerleşmesini ve de **"kültürel geleneklerimizin çağdaş yorumu"**nu amaçlayan yeni bir topluluk kurdular: Yeniler.

Yeniler'e göre, Türkiye'de dekoratif resimler yapılıyordu. **İnsana** eğilmemişti resim. Oysa, insan, - sıradan insanı konu almak gerekiyordu. Yeniler öyle yaptılar. Tuvallerine sıradan İstanbul insanını yansıttılar. Kuruluştan bir yıl sonra düzenledikleri sergide konu **balıkçılar**dı. Serginin açılışı kurdele kesilerek değil, bir balıkçı ağı kesilerek yapıldı. Bu ilk sergi, Yeniler'in ***"Liman ressamları"*** diye de anılmalarına yol açmıştır.

Yeniler'in Türk resmine getirdiği **yenilik, konu**ya ilişkindir. Artık, yalnızca doğa görünüleri, duruk yaşam, portreler ve çıplaklar değil, sıradan insanın günlük yaşamından kesitler de boyanmaya başlanmıştır.

Ancak, anlayış açısından, **şematik bir Kübizm** uygulaması 1940'ların ortalarına değin ağırlığını koruyacaktır. Bu uygulama **Dışavurumcu (Expressiyonist)** ve **Çiğrenkçi (Fovist)** tutumları da içerecektir.

LİMUZİN/LIMOUSINE/LIMO

Sözcüğün asıl anlamı *pelerin*'dir. Orta Fransa'da "Limousin" diye anılan bölgede yaşayanlar ayırdedilen, uzun pelerinler giydikleri için bölgenin adı bu tür pelerinleri betimlemek üzere Fransızca sözlüklerde yer almıştır. Bugün herhangi bir taşıt anlamına gelmektedir. Eski sözlüklerde *limuzin*, 3-5 kişilik kapalı kabini bulunan ve bu kabin çatısının açıktaki sürücü yerini de örtecek biçimde öne doğru uzandığı bir oto olarak tanımlanmaktadır. İşte anlatılan biçimdeki çatı örtüsü 'pelerin'e benzetildiği için böyle çatı örtülü taşıtlara *limuzin* denilmiştir. Bununla birlikte, günümüz sözlüklerinde sürücü ve yolcular için ayrı kompartımanlar bulunması görüşü bir yana bırakılarak *limuzin*in büyük ve lüks, genellikle de bir şoförcek kullanılan otomobil olarak tanımlandığı gözlenmektedir. Bugünkü *limuzin*lerin kimilerinde şoför mahalli ile yolcu mahalli arasında devingen bir cam bölme bulunursa da, bulunması koşulu yoktur. *Limuzin,* kısaca *limo* diye de anılır.

LİRİK

Türkçe'de **lirik** sözcüğüne karşılık olarak, genelde, **şiirsel** sözcüğü kullanılmaktadır. Oysa, lirik, şiirsel anlamına gelmez. Çünkü, **lirik**, bir tür şiirin anılışıdır. Bir çalgının ve çoğunlukla lir eşliğinde okunan şiirler **lirik şiir** diye adlandırılmaktaydı.

LİSE

"...Apollon da Likyalı olduğu için Atina'daki bahçesine Likeum dendi; lise, lise tahsili bu sözden gelir." (**Halikarnas Balıkçısı: *Düşün Yazıları,*** s.69, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

"...LİTİK"

Paleolitik, mezolitik, neolitik, kalkolitik tarih öncesi (prehistorya) dönemleri anlatan sözcüklerdir. Ayrıca, *megalitik, litografi, litoloji* sözcükleri de her zaman çıkıyor karşımıza. Ve anılan sözcüklerin her birinde litik, lito geçiyor. Öyleyse, aynı kökten türemiş bu sözcükler diyebiliriz hemen.

Megalitik yapı örneği: Stonehedge

İşte yukarıdaki bileşik sözcüklerin ortak ayağı olan sözcük Grek dilindeki ***lithos***. Yani, ***taş***. Şimdi hemen söyleyebiliriz ki, yukarıda anılan tarih öncesi dönemlerin hepsi bir arada, Türkçe'de pek güzel adlandırıldığı gibi, "TAŞ DEVRİ"nin dönemleridir.

Ve her birinin anlamını görelim şimdi:

Grekçe'de ***palaios***, Türkçe ***eski*** demek. ***Lithos*** da ***taş*** anlamına geldiğine göre ***plaeolitik=eski taş devri*** anlamına geliyor. Yani, taşların henüz ancak yontularak biçimlendirilebildiği dönem: ***Yontma Taş Devri.*** Yaklaşık 2,5 milyon yıl öncesinden İÖ 15 bin yılına değin sürdüğü kestirimlenen dönem.

Mezolitik=Orta Taş Devri anlamına geliyor. Çünkü, Grekçede mezo, orta demek. İÖ 15 bin - 8 bin yılları arasında insanlar ***mikrolitler***, yani, ***(mikro=küçük) küçük taş aletler*** yapmışlar.

Neolitik ise, ***neos=yeni*** ve ***lithos=taş*** sözcüklerinden oluşan bileşik sözcük. ***Yeni taş devri*** demek. İÖ 8500-5500 ya 5000 yılları arasında insanlar taşı cilalamışlar da. Dolayısıyla, Türkçe'deki karşılığı daha da açıklayıcı. Biz, ***Cilalı Taş Devri*** diyoruz neolitik döneme.

İÖ 5500 (5000)-3500 arası dönem ise ***kalkolitik=bakır-taş çağı*** diye anılıyor.

Öte yandan, büyük taşların birbiri üzerine harçsız olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan yapıya ***megalitik*** deniyor. Grekçe'de ***mega=büyük*** demek. Ama, çok büyük. Bir şeyin bir milyon katını nitelemek için kullanılan sözcük.

Litografi, lithos ve graphien=çizmek sözcüklerinden oluşuyor. ***Taşçizi*** diyebiliriz. Ama, yaygın olarak yerleşmiş adlandırma ***taş-baskı***.

Litolojinin ikinci ayağı ***logos=söz*** sözcüğü. Taşları sözle anlatmak. Yani, ***taşbilim*** ve/ya da ***taşılbilim***.

Matisse'in 1923 tarihli litografi.

"...LOJİ"

Etimoloji (etymos=doğru) = **kökenbilim, biyoloji** (bio=can) = **canlıbilim, bakteriyoloji** (bakterion=çomak; yapısı basit ve tek hücreli olan mikroplar çomağa benzer biçimdedirler.) = **bakteribilim, sosyoloji** (Latincede socius-arkadaş) = **toplumbilim, antropoloji** (anthropos=insan) = **insanbilim, kriminoloji** (krima=ağır suç) = **suçbilim, jeoloji** (geo=yer) = **yerbilim, teoloji** (theos=tanrı) = **dinbilim, astroloji** (astron=yıldız) = **yıldızbilim**, vb.'deki ***logia*** eki, Yunanca'da

söz anlamına gelen ***logos*** sözcüğünden türemedir. ***Logos*** sözcüğü ise söylemek anlamına gelen legein sözcüğünden türetilmiştir. ***Anlatım biçimi*** ya da ***bir düşüncenin anlatımı*** anlamına gelen **logia** (logie, logy) sözcüğü, **hangi sözcüğün sonuna getirilmişse, o sözcüğün anlattığı konu hakkında anlatılanların, söylenenlerin, yani bilinenlerin, - bilgilerin** varlığını haberliyor.

Pekiyi de, söz, yani ***logos*** neden *bilime* dönüşüyor? Çünkü, söz kutsaldır. Logos, tanrısaldır. Evren hakkında, evrenin **düzeni** hakkındaki **bilgi**dir logos. Yunan düşünürleri, tanrıyla temasın salt logos ile kurulduğuna inanıyorlardı. Kökende, Mısır uygarlığında da ***söz*** tanrının idi. Mısır yazısına verilen ad, -- **hiyeroglif** Yunanca kökenlidir ama, (Bkz.: HİYEROGLİF) Mısır dilinde söylenişinin çevirisidir. Mısırlılar yazılarına ***"tanrının sözleri"*** diyorlardı. Sözün tanrısal olduğuna değgin (dair) inanç, tek tanrılı dinlerde de geçerliğini korumuştur. Tek tanrılı dinlerdeki *vahiy* (gökten inen söz/Tanrı sözü) anlayışının, Yunan düşünürlerinin *logos* ile ilgili görüşleriyle özdeş olduğu gözlenir. İncillerin kiminde İsa'nın bedenleşmiş ***söz*** olduğu yazar. Sözün Arapça karşılığı kelamdır. Kur'an *tanrı kelamını* içerir. Kur'an, ayrıca, *Kelam-ı Kebir* (Büyük Söz) diye de anılır. Tanrının resulünün (peygamberin) *vahiy* yoluyla gelmeyen ama, kendisinin söylediği söz*(hadis)*leri Kur'anda yer almaz.

Demek ki, evrenin oluşumu, düzeni hakkında bilgi edinmemizi sağlayan *logos*tur. Bu bilgiler (logia) insanın doğayla ilişkilerini de düzenler. Bu açıdan bakınca, logosun *us,* düzen anlamına geldiği de belirtilir. Herhangi bir konudaki sözler, o konunun düzeniyle, yasalarıyla, kurallarıyla ilgilidir; o konudaki düzeni, kuralları, yasaları açıklar.

Güncel anlamda da **bilim,** herhangi bir konudaki *düzeni,* kuralları, yasaları ortaya koyan, açıklamaya çalışan bilgiler anlamına gelmiyor mu?

LOKUM

"Lokum ismi, Arapça "rahatü'l hulkum"dan geliyor. Gırtlağı rahatlatan anlamındaki bu sözcük zamanla değişip kısalmalara uğrayıp rahat lokum, lati lokum ve günümüzde kısaca lokum şeklini almış. Anglosaksonlar "Turkish Delight" derken Fransızlar ve Balkanlar aslına sadık kalmışlar. Lokumumuzla ne kadar övünsek az. Çünkü ulus-

lararası şekerleme literatür ve standartlarına geçmiş ilk ve belki de tek tatlı ürün." (***Hürriyet:*** "Literatüre Geçti", 10 Şubat 1997)

LONCA

"Bu kelime ***birlik kasesi*** anlamına gelen "loniciya"dan gelir. Bizanslı bir kelimedir, yani aslında Grekçe." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.50, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

LOS ANGELES

"Los Angeles ismini esasen eski bir Meksika kilisesinden alır. İki yüzyıl önce Melekler Kilisesi ve bunun çevresinde kurulmuş uykulu küçük köye yerli Meksikalılar *Ciudad de Los Angeles,* yani Melekler Şehri adını takmışlar. Yüzyılın ilk çeyreğinde sinema endüstrisi kurulup Hollywood bir portakal bahçesi olmaktan çıkınca meleklerin yerini oyuncular, yıldızlar, yıldızcıklar almış." (**Kutluğ Ataman:** "Angelyne'in Memeleri var", ***Gazete Pazar,*** 13 Nisan 1997, s.64.) (Ayrıca bkz.: TINSELTOWN)

LSD

Uyuşturucu olarak kullanılan **LSD, L**(iserjik) asit **D**(ietilamid)in kısaltılmışıdır. Özellikle 1960'lı yıllarda hippilerin kullandığı bu uyuşturucunun adından esinlenerek dönemin ünlü ve gerçekten başarılı pop müzik topluluğu *Beatles* bir şarkı yapmıştı: **L**(ucy) in the **S**(ky) with **D**(iamonds)=Lucy elmaslarıyla gökyüzünde.

LÜMPEN(PROLETER{YA})

Lump Almanca'da **serseri, sefil, baldırı çıplak** anlamına gelen bir sözcük. Fransızca **prolétariat** sözcüğü ise **işçi sınıfı** demek. Almanlar, kendilerinin **lump** sözcüğüyle Fransozların **proléteriat** (proleterya) sözcüğünü birleştirip **lumpenroletariat** sözcüğünü oluşturmuşlar. Evrensel kullanımı olan bir sözcük. Kısaca **lumpen** ve/ya da **lümpen** deiye de söyleniyor. Türkçede daha çok lümpen diye söylenip yazılıyor. Çünkü, Türk diline Fransızcadan geçmiş. Fransızlar da **lümpen** diye söylüyorlar.

M

MACEDONIA/MACEDONIE (MAKEDONYA)

"Makedonyalı kumandan Büyük İskender, ordularını İran üzerine sürdüğünde, Gazze'yi ele geçirip Mısır'ı zaptettiğinde, İskenderiye'yi kurduktan sonra Babil'e doğru yoluna devam ettiğinde, ülkesini Asya içlerine doğru genişleterek, cesur askerlerini Pencap'a kadar ulaştırdığında, bütün bu olağanüstü başarılarının günün birinde sulu bir şerbete bulanmış, ufak bir porsiyon meyve salatasına ilham kaynağı olacağını aklının köşesinden bile geçirmemişti.

Garip ama gerçek; bu büyük komutan ve devlet adamının farklı ırklardan, farklı inanç ve renklerden birbirine düşman insanları bir araya getirmeyi başarmasından 2000 yıl sonra, Batı dünyası karışık meyve salatasına (Bkz.: SALATA) "Makedonya" adını yakıştırmış. Bugün Avrupa'da şık restoranların (Bkz.: RESTORAN) menülerinde "macedonia" ya da "macedonie" olarak yer alıyor meyve salatası. En taze ve en iyi meyveleri bir araya getirir, aralarına belki birkaç kuru ya da şekerleme yemiş ilave ederseniz, bunları küçük küçük doğradıktan sonra egzotik likörlerle zenginleştirip, son olarak hepsini soğutur, buzdan bir yatak içine oturtulmuş görkemli bir kâsede servis yaparsanız bu, Büyük İskender'in anısına yakışır bir yiyecek olabilir." (**Ahmet Örs:** İskender'den Günümüze Zengin Bir Repertuvar", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.24-25.)

MACROLOGY / MAKROLOJİ - MACROLOGIST / MAKROLOJİST

Bkz.: BIBLIOBIBULI

MAGANDA

Ayakkabılarının arkasına basarak dolaşan, koyu renk giysiyle bile beyaz çorap giyen, gömleğinin düğmelerini göbeğine değin iliklemeyen, boynuna ağır bir madolyan asan, elinden tesbihi eksik olmayan bıçkın erkeklere verilen genel addır ***maganda***. Sözcükleri hecelerine

bölüp hece aralarına 'ge' ve 'ga' eklenerek geliştirilen ve genellikle çocukların konuştukları (!) kuş dilinin ürünü olan bu sözcüğün aslı ***manda***dır. Kuş dili kuralına uygun olarak ***manda*** sözcüğünün iki hecesi ***man*** ve ***da*** arasına (ses uyumu gözetilerek) ***ga*** eki konulmuş ve böylece ***maganda*** türetilmiştir. (Ayrıca bkz.: KIRO.)

MAGIC (BÜYÜ)

"...İslam öncesi İran'da 'magi' adı verilen din adamları (İngilizcede büyü anlamına gelen 'magic' sözcüğü buradan gelmiştir) siyasette çok etkiliydi. En üst yöneticileri bile din adamları atardı." (**Türker Alkan**: "Türkiye neden İran olmaz?", ***Radikal***, 16 Eylül 1999.)

MAKYAVELİST

Niccolo Machiavelli, 1469-1527 yılları arasında yaşamış Floransalı bir yazar. Yazdığı ve ünü bugünlere değin ulaşmış kitabın adı ***Prens*** idi. ***Prens***, o dönemin, 15. ve 16. yüzyılın yöneticileri için yazılmış, *yönetim ilkeleri*ni belirten bir kitaptı. **Machiavelli** (Makyavel), iktidara nasıl gelineceğinin ve nasıl iktidarda kalınacağının yol ve yöntemlerini sıralıyordu kitabında. İktidarı ele geçirmek ve elde tutmak için her türlü aldatma, ihanet, saptırma, uygunsuz davranış ve tutumlar geçerliydi Makyavel'in koyduğu ilkelere göre. Bugün, **Makyavelist** sözcüğü, yalnızca siyasal alanda değil, her alanda, amacına ulaşmak için her türlü yalana dolana başvurmakta sakınca görmeyen kimseleri betimlemekte kullanılıyor.

MANDARIN / MANDALİNA

Bizim mandalina ya da mandalin dediğimiz turunçgiller familyasının bir üyesi olan meyvenin İngilizce'deki karşılığı **mandarin**dir. Mandarin, aynı zamanda, bir dönemlerin Çin subaylarının konuştuğu dile (ve kullandıkları bu dil dolayısıyla o subaylara da) verilen addır. Ama, Çin dillerinden değil, Çin dilleriyle hiçbir ilişkisi olmayan ve en eski diller familyasının bir üyesi olan Sanskritçe'den gelmektedir mandarin sözcüğü. *Oxford İngilizce Sözlüğü*ne göre, mandalinaya **mandarin** denmesinin nedeni, renginin *Çinli mandarinlerin giysilerinin rengi*ni andırmasıdır.

MANİYERİZM / YAPMACIKÇILIK

1520'lerde, Yüksek Rönesans'ın sona erdiği dönemde, Floransa ve Roma'da **Yapmacıkçılık/Maniyerizm** diye, ilk kez 1442'de, ressam **Pisanello**'nun sanatındaki **inceliği** (zerafeti) övmek için Urbinolu iki eleştirmenden birinin, ya **Agnolo Galli**'nin ya da **Ottaviano Ubaldini**'nin kullandığı sözcükle adlandırılan üslup ortaya çıkmıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda İtalyanca'da **mano/el** anlamına gelen sözcükten türetilmiş olan **maniera** (Fransızcası maniere, İngilizcesi manner) saraylının incelikli davranışlarını, eski deyişle saraylının **hal ve hareket tarzındaki zerafeti** anlatmak için kullanılıyordu. Kısaca, **maniera, tarz, üslup** anlamına geliyor. **İçerik**ten çok **tekniğe** önem veren ve bu yolla incelikli görüntüler eldelemeyi amaçlayan bir üslup. Ayrıca, figürleri zarifleştirmek için kolların, bacakların, başın boyutları değiştiriliyor; giderek ölçekte doğal dışılık ve uyumsuzluklar yeğleniyor; doğal değil yapay duruşlar betimleniyor; yüz çizgileri biçemleniyor (stilize ediliyor); Rönesans sanatçılarının çok önem verdikleri perspektif anlayışı dışlanarak, iki boyutlu resim yüzeyine uygun düşen bir **derinliksiz mekân** yaratma çabası öne geçiyordu.

MARATON

Maraton, Orta Yunanistan'da, Attik yarımadasının doğu kıyısında, Atina'dan 42 kilometre 192 metre uzakta bir *köy*ün adıdır. "Maraton" denilince, çok kimsenin aklına bu köy gelmez. Çağdaş Olimpiyat oyunlarının en büyük koşusu, ya da Olimpiyat oyunları dışında da koşulan en *uzun mesafe koşusu* anımsanır. *Maraton koşusu*na katılan bir atlet ise, 42 kilometre 192 metrelik bir mesafeyi koşar. Öteki bir anlatımla, maraton koşusuna katılan bir atletin koştuğu mesafe ile Atina-Maraton arasındaki uzaklık birbirine eşittir. Çünkü, Maraton koşusuna adını veren, Attik yarımadasının doğu kıyısındaki Maraton köyüdür.

Maraton, yaklaşık 25 yüzyıl önce, İsa'dan Önce 490 yılında, önemli bir meydan savaşına sahne olmuştur. Atinalılar, Maraton ovasında, o

dönemin en büyük askeri gücü sayılan Pers Ordusunun saldırısına karşı koymuşlardır. Yunan kaynakları Maraton savaşını önemli bir savaş olarak nitelendirmektedir. Çünkü, bu savaş, Yunan uygarlığının Asya uygarlığına üstünlük sağladığını gösteren bir savaş olarak görülmektedir. Kimi çağdaş tarihçiler ise, söz konusu savaşın öneminin abartıldığını, kökende küçük bir çatışmanın ötesine geçmediğini öne sürmektedirler.

Büyük ya da küçük savaşın sonucunu, yani Pers ordusunun yenilgiye uğratıldığı haberini, Atina'ya ulaştıran ilk "atlet" ise, Maraton-Atina arasını koşarak geçen er Pheidippedes'tir.

Öte yandan, marathon/maratón sözcüğünden alınan athon/aton özellikle İngilizce'de uzun süreli (dizi) yarışma anlamıyla başka sözcüklerin sonuna eklenebilmektedir: **Danceathon/dansaton = dans yarışması, talkathon/tolkaton = konuşma yarışması,** vb. gibi... Çok şükür, Türk televizyon kanallarındaki yapımcılar henüz bu kullanımını keşfetmiş değiller. Yoksa, atonlu yarışma programından geçilmezdi!

MARDİN

"Merdin, dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden. Dünya rekorları kitabı, dünyanın belirlenen en eski kentinin komşu Gaziantep olduğunu yazarlar.. Dikkat buyurun, **"a"** ile değil **"e"** ile yazdım.. Merdin.. Günümüzden 7 bin yıl önce kurulmuş, nereye dokunsan tarih.. Muhteşem Mezopotamya ovasına bakan bir teraslarla dağın tepesine tırmanıyor.. En tepede kale.. Merdin de, kaleler demek işte.." (**Hıncal Uluç:** "Mardin, Mardin olalı..", ***Sabah,*** 21 Eylül 2002)

MARGARİN

Bir Fransız kimyacı 1854 yılında eldelediği bitki özü, ilk kez 1869 yılında tecimsel olarak üretilir ve adı *oleomargarine* konur. *Oleo* Laticede *yağ* demektir. *Margarine* sözcüğü ise Yunancada inci anlamına gelen *margaron* sözcüğünden gelmektedir. Elde edilen özgün ürün yağlı ve inci renginde bir beyaz öz olduğu için oleomargarine bileşik sözcüğüyle adlandırılmıştır. İngilizler aynı ürüne *tereyağ* anlamına gelen *butter* sözcüğünden çıkışla *butterine* demişlerdir. 1881 yılında Avrupa'dan ABD'ye ulaşan oleomargarine'nin başındaki *oleo* zamanla atılmış ve geriye kısa söylenişi olan *margarine* kalmıştır. Türkçeye de **margarin** olarak yerleşmiştir.

MARKS & SPENCER.

Giyim kuşam malları satan bir İngiliz mağazasıdır Marks and Spencer. İngiltere'de 289 farklı marka malı 43 büyük mağazada pazarlayan bir şirket. Bu şirketin temelinde 1894 yılında Leeds'te Rus kökenli Michael Marks adındaki bir tacirin açtığı küçük bir dükkân yatmaktadır. Marks, bir süre sonra İngiliz Tom Spencer ile ortak olmuş, bu ortaklık daha sonra açılacak mağazaların adını oluşturmuştur: Marks & Spencer.

1984 yılına değin Marks ve Spencer ailelerinin denetiminde kalan mağazalar zinciri, yüzyıllık bir geçmişi devirdikten sonra, önce İngiltere Başbakanlarından Margeret Thatcher'in yakın adamı Derek Rayner, sonra da şirkete stajyer olarak girip yükselen Sir Richard Greenbury tarafından satın alınmıştır.

"MARSEILLAISE" (Marseyyez) (Fransız Ulusal Marşı)

Fransız ulusal marşı, **Marseillaise** (Marseyyez) diye anılır. Ulusal marş olarak bestelenmemiştir. Bestecisi, Strasbourg'daki Fransız garnizonuna bağlı bir subay olan **Claude Joseph Rouget de Lisle** bir müzik amatörüydü. Strasbourg kenti yerel yöneticisinin, bir yürüyüş şarkısına (marş) gereksinildiğini belirtmesi üzerine, **de Lisle**, bir akşam yemeğinden sonra, vatanseverlik duygularının yoğunlaştığı bir sırada bu marşı yazıp besteleyivermiştir. Marşın ilk adı, *"Rhine Ordusunun Savaş Şarkısı"*dır. 10 Ağustos 1792'de Marsilya'dan Tuileries(Tüilöri)'ye yürüyen askerin bu marşı büyük bir coşkuyla söylemesi, marşın **"Marseillaise"** (Marsilya'dan) diye anılmasına yol açmıştır. İşin komik yanı, bir kralcı olan **Rouget de Lisle** kellesini giyotinden kıl payı kurtarabilmiştir.

MASKOT

Fransızcadaki *masco* sözcüğünün anlamı *büyücü*'dür. Bu sözcükten türetilen *mascoto* şirin ya da büyüleyici bir şeyi anlatmak için kullanılır. 1879 yılında popüler Fransız besteci Edmond Audran *La Mascotte* adlı bir opera besteler. Kahramanı alışılmadık ölçüde şanslı biridir. Böylece deyim yaygın olarak kullanılmaya başlanır. Zaman içinde okulların, spor takımlarının ve başka örgütlerin simgesi olan hayvan ya da kişiler için kullanılan bir deyime dönüşür. (Ayrıca bkz.: MUSKA)

MATRAK GEÇMEK

"...neredeyse bin yıldan beri kullanılan bir gemici aletidir MATRAK! Ve gemicilikte halat var oldukça o da yaşayacaktır. Tabii artık kimse ona, eski denizci ağzıyla matrak demiyor, ama kullanıyorlar. Matrak; şişe şeklinde sert tahtadan yapılma bir lobut. İnce ucu iyice sivri. Halat, aslında dört ayrı ipin, bir arada saç örgüsü gibi örülmüş halidir. İşte matrağın sivri ucunu, ilmek yapacağın kadarlık bir yerinden, bu örgülerin içine sokuyorsun bastırarak. Lobut genişliğinden, örgüler arası da iyice açılıyor ve ilmek için büktüğün ucun, yine yalnız bir örgüsünü bu delikten geçiriyorsun. Aynı şekilde halat bedeninde, matrak marifetiyle örgüler arası delikler açıp, uç kısmın iplerini bu deliklerden iyice geçiriyorsun, yani ilmek halkası bıraktıktan sonra, ucu, bedene yeniden örüyorsun. Bu ilmeği, sonra, kıçtaki bir "baba"ya takıyorsun ve halatı motorlu ırgatla, çatırçutur, gacır-gucur, gerdiriyorsun. Tabii örgüler içindeki ip ucunun örülmüş durumu, iyice sıkıştığından asla kopmaz, yüklendikçe inadına sağlamlaşır. Halat ilmeği, başka biçimde asla bağlanamaz ve bu haliyle de kırk yılda bir belki kopar... Bu alet özellikle ip ve yelken sistemleriyle çalışan eski kalyonlarda vazgeçilmez bir şeydi. Çoğunlukla topuzlarına demir kabaralar da çakarlar ve yakın dövüşte bir silah olarak kullanırlardı. "Matrak geçmek" lafına gelince, işte bu aletin sivri ucunu iterek, çevirerek, bin zahmetle, ip düğümlerinin, halat örgülerinin arasından "sokmak, aralamak, gevşetmek" oluyor. Yani aslı "matrağı geçirmek!" Anlamı da "bana matrağı geçirme, beni gevşetme, beni açma, sinirimi bozma!" olmalıdır. Giderek "şaka yapma" haline dönüşmüş..." (**Burçay Anger:** "Palavra Atıp Matrak Geçmeyin", ***Cafe Pazar,*** 29 Ocak 1995, sayı:17, s.20-21.)

MAYDAY (meydey)

Telgraf döneminde, yani iletişimin Mors alfabesiyle kurulduğu dönemlerde imdat çağrısı için kullanılan uluslararası kod SOS idi. (Bkz.: SOS) Ancak, sesli iletişime olanak tanıyan telsiz devreye girince, uluslararası imdat isteme kodu **Mayday** (meydey)'e dönüşmüştür. Sözlük anlamı *Mayıs günü*dür Mayday'in. Ama, elbette, imdat çağrısı yalnızca Mayıs aylarında yapılmaz. Ya da Mayıs en tehlikeli ay değildir ki, bu düşünülerek Mayday sözcüğü seçilmiş olsun! Mayday, Fransızca *"bana yardım et"* anlamına gelen ***"m'aider"*** (meyde)'den gelmektedir. (Ayrıca bkz.: SOS)

MAZOŞİZM

Leopold von Sacher-Masoch, 1835-1895 yılları arasında yaşamış Avusturyalı bir roman yazarı. Romanlarından birinde, sevdiği kişiden kötü davranış görmekten, sevdiğince cezalandırılmaktan hoşlanan doğal olmayan bir akılsal durumu betimlemiştir. **Masochism/ Mazoşizm**, kendi kendine işkence etme eylemini anlatmakta kullanılmaktadır bugün yaygın olarak. **Mazoşist**, kendine işkence etmekten, kendine eziyet etmekten hoşlanan kişi anlamına gelmektedir.

"*Radikal*'den **Mine G.** ile Milliyet'ten **Emre Aköz** arasında anlaşmazlık çıkmış, karakola (dil polisine) geldiler. Konu "Mazoşizm" kelimesi. Aköz, kelime **Sacher-Masoch**'un adından gelir, adam Avusturyalıdır ve onun dilinde adı "Mazoh" okunur; niye Fransızlara uyarak "ş" diyoruz, "Mazohizm" demeliyiz, iddiasında. Baktık, İngilizler "Mazokizm" diyor. Bizde de bir ara okullarda "Mazohizm" denmiş; nitekim Meydan-Larousse bu imladan "ş"liye gönderme yapıyor. Ama dilde frekans (yani kullanma sıklığı) diye bir etken de var, bazen akıl mantık tanımıyor. Her ne sebepleyse "Mazoşizm" yerleşmiş. Ha, isterseniz TDK imalat mallarımız da var: "özezerlik" (mazoşizm) ve "elezerlik" (sadizm) gibi." (**Hakkı Devrim:** "Dil Yaresi", ***Radikal,*** 19 Kasım 1996, s.6.) (Ayrıca bkz.: SADİST)

MEGAN

Mega sözcüğünün bu ülkede ne anlama geldiğini okur-yazar olanlardan bilmeyen kalmamıştır herhalde!?. Üstelik, çevrede bunca *megastar* ve *megaloman* dolaşıyorsa... Renault'nun Türkiye'de üretilen büyük ve pahalı modelinin adı da *mega*dan geliyor.

MEGAPOL

Bkz.: POLİS

MELODRAM

Tiyatroda aşırı duygusal, kimi zaman gerçeklikten kopuk oyunlar, **melodram** diye adlandırılır. **Melodram**'ın ***melo***su, Yunanca melos sözcüğünden gelir. (Bkz.: MELOS)

Melodramın kahramanları her zaman soylu ve duygulu kişilerdir. Kadınlar sürekli acı çekerler. Kadın olsun, erkek olsun, kahramanlar acımasızlarla savaşırlar. Bir dönemin *Yeşilçam filmleri,* genellikle, **melodramdı**.

MELOS

Tragedyaya adını veren ve Yunanca ***şarkı*** anlamına gelen **ode**, tanrı Dionisos'u ve onun yaptıklarını öyküler. Ama, tanrıları ve yaptıklarını öykülemeyen, yalnızca ozanının duygularını dile getiren şarkılar da vardı. Öykü olmayan ve söyleyenin duygularını dile getiren bu şarkılara **melos** deniliyordu. (Ayrıca bkz.: MELODRAM, KOMEDİ, TRAGEDYA)

MEMLUKLAR

"Günümüzde bu kavram bizlere çelişkili gelse de, geçmişte askerler yasaların gözünde köle sayılabiliyorlardı. Modern dünyada köleliğin anlamı bireylerin özgürlüğünün tümüyle elinden alınmasıdır ve silah bulundurup bunu kullanma yetkisine sahip olmak ise özgürlüktür. Bir insanın aynı zamanda hem özgürlüğünden yoksun bırakılması hem de eline silah verilmesini bizler algılayamayız. Ne var ki ortaçağda İslam ülkelerinde köle durumundaki bir askerin varlığı çelişki yaratmıyordu. Memluklar (köle askerler, Kölemenler) birçok Müslüman ülkede görülmekteydi. Doğal olarak çoğu zaman bu devletlerin başına geçiyorlardı ve liderleri bazen kuşaklar boyu yönetici olarak kalıyordu. (...)

Eski Yunan, Roma ve İslam dünyalarında köleliğin çeşitli şekilleri vardı; bir köle saygın bir zanaatkâr, bir öğretmen, kendi adına iş yapan bir tüccar, gizli konuların paylaşıldığı özel sekreter bile olabilirdi. İslam dünyasında diğerlerinde görülmeyen kölelik biçimleri vardı. Hz. Muhammed'in soyundan gelen, hem din hem de devlet işleriyle uğraşan halifelerin yönetiminde bir köle, çok yüksek derecede bir devlet memuru bile olabilirdi. Bu uygulamanın bir parçası olarak köle askerler yaratılmıştı ve yalnızca İslam dünyasında askerlik kurumunun en üst düzeyini oluşturuyorlardı.

Memluklar'ın bu duruma gelmelerinin nedeni İslam dünyasında savaş kavramı ile eylemi arasındaki ahlaki açıdan var olan çelişkidir. Hz. İsa'dan farklı olarak Hz. Muhammed şiddete yatkın bir insandı, silah kullanıyordu, bir çarpışmada yaralanmıştı ve kendisine açıklandığı

biçimdeki tanrının buyruklarına karşı gelenlere cihad açılması gerektiğini savunuyordu. Onun soyundan gelenler dünyayı kesin bir biçimde ikiye bölünmüş olarak kabul ettiler: Hz. Muhammed'in Kuran'da toplanmış olan öğretilerini kabul edenler - ki onlara Darül'İslam 'İslam Dünyası' ve bunları kabul etmedikleri için savaşılması gereken diğer devletlere de Darül'harb (Gayrimüslimlerin Dünyası ya da Savaş Dünyası) adı veriliyordu." (**John Keegan:** ***Savaş Sanatı Tarihi,*** Sabah Kitapları, İstanbul 1995, Çeviren:Füsun Doruker, s.60-62.)

*"Dokuzuncu yüzyıl başlarından başlayarak, İslam halifeleri çoğunlukla asker olarak yararlanmak üzere doğu sınırından Türk köleler getirttiler. Bu kölelere - Arapça "sahip olunan" veya "mülk edinilmiş" anlamında - **memluk** deniyordu; ev işlerinde ve ekonomide yararlanılan değersiz kölelerden ayırt etmek için böyle adlandırılmışlardı. Saymaca olarak köle statüsüne sahip olmasına karşın, Türk **memluklar** gerçekte ele geçirilip satın alınmakla toplanmış ama güçlü asker bağlılığıyla birbirine bağlanmış bir ayrıcalıklı asker sınıfı oluşturdular. Zamanla İslam ordularının ana çekirdeğini meydana getirdiler."* (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.17.)

MENSA

IQ'su (zeka katsayısı) 148'in üstünde olanlar, üstün zekalı olarak anılıyor. 1946 yılında İngiliz **Dr. Lancelot Ware** ile Avusturyalı **Roland Berrill**, üstün zekalılar arasındaki iletişimi geliştirmek ve ortak sorunları seslendirmek amacıyla bir dernek kurdular ve adını MENSA koydular. **Mensa**, Latince'de ***masa*** anlamına geliyor. (Ayrıca bkz.: I.Q.)

MERCEDES

Türkiye'de sosyal statü göstergesidir bir **Mercedes** otomobil sahibi olmak. Öte yandan, sahipleri genellikle fötr şapkalarıyla [Bkz.: FÖTR (ŞAPKA)] sürerler arabalarını. Gurbetçiler, kesenkes bir **Mercedes** arabayla dönmek isterler anavatana. **Adalet Ağaoğlu**'nun ***"Sarı Mercedes"***i bir gurbetçinin öyküsüdür. Filme de çekilmiştir bilindiği gibi. **İlyas Salman** oynamıştır gurbetçi kahramanı. Mercedes çok kişinin yüzünü güldürmüş, kimilerinin de canını yakmıştır. Canı

yananlardan biri, Avrupa Gol Kralı unvanına da sahip futbolcu **Tanju Çolak**'tır. Satın aldığı **Mercedes**'in Türkiye'ye kaçak sokulduğu ortaya çıkınca yargılanmış ve hapse düşmüştür.

Türklerin tutkun olduğu **Mercedes** arabaların adı nasıl konulmuştur pekiyi?! Elbette, ilk akla gelen yanıt, bu arabayı üreten ***Mercedes-Benz*** şirketinin bu adı koyduğudur. Gel gelelim, akla ilk gelen yanıt doğru yanıt değildir. **Mercedes, Emil Jellinek** adlı bir Avusturyalının kızının adıdır. **Jellinek**, edindiği arabalara da kızının adını veriyordu. Nitekim, 1900 yılında sahip olduğu üç yarış otomobilini de ***Mercedes*** diye anıyordu. Daha sonra, Daimler otomotiv sanayiine kendisi için özel olarak tasarımlanacak bir araba ısmarladı. Ismarladığı bu yeni arabaya verdiği ad da kızının adıydı: **Mercedes.** Daimler ve Benz şirketleri 1926'da birleşti. Ve yeni şirket, **Jellinek**'in kızının adım ürettiği arabalara vermeyi sürdürdü.

MERCEDES 300 SL

Mercedes 300 SL'in "300" ü motorun 3 litrelik kapasitesi olduğunu anlatmaktadır. *"SL"* ise, *"Sport Leichté"*, yani *"Hafif Spor"* sözcüklerinin baş harfleridir. Buradaki "hafif" anlamını simgeleyen L harfinin bir spor otomobil adında bulunmaması gerektiği düşünülebilir. Çünkü, spor arabaların zaten hafif olmaları gerekir. (Spor araba hafif olur.) Gelgelelim, ***Mercedes 300 SL***, temelde 1951'den 1957 yılına değin üretilen çok büyük lüks limuzinler (Büyük boy binek otomobillerine verilen ad; Bkz.: **LİMUZİN**) olan Mercedes 300 dizisinin bir türeviydi. Bu limuzinlerin 2 kapılı üstü açılır-kapanır ama, geleneksel Mercedes modelleri 300 S diye adlandırılmıştı. Dolayısıyla, farklı bir şaseyle tasarımlanan kıvrak ve hızlı hareket edebilen modeller, cüsseli/ağır modellerden ayırt edilebilsinler diye SL olarak adlandırıldı.

MERCEDES 300 SLR

1954 yılına gelindiğinde SL harflerine bir harf daha eklendi: *"Racing"* (Yarış) sözcüğünün ilk harfi olan R. ***Mercedes 300 SLR*** bir yarış maki-

nası olarak sunulurken, Mercedes *300 SL Coupé* (Bkz.: COUPE/ KUPE) de herkesin kullanımına elveren bir Grand Turismo (=GT; Bkz.: GRAN TURISMO ya GRAND TOURING) spor otomobil olarak üretildi.

METAFİZİK

Fizikötesi demek olan **metafizik**, genel ve yaygın olarak, *doğaüstü* ya da fiziksel dünyayı "aşan", -- yani, *fiziksel dünyanın ötesinde (doğaötesi)* anlamında kullanılmaktadır. Bu yanlış kullanım yüzyıllar öncesinden kaynaklanmaktadır. Kökende böyle bir anlamı yoktur metafizik sözcüğünün. Metafizik sözcüğünü ilk kez kullanan **Aristo**, böyle bir anlam yüklemiş değildir sözcüğe. **Aristo**'nun kitapları genelde iki bölümden oluşmaktaydı. İlk bölüm *Physics/Fizik* ana başlığını taşıyor. Öteki konulardaki yazıları ise ikinci bölümde toplanıyor ve *Metaphysics* diye başlıklandırılıyordu. Yunanca'da meta, önü, ötesi anlamını taşımaz; izleyen ya da sonra anlamına geliyor. Yani, Aristo'nun kitaplarındaki **Metafizik** bölümünde yer alan yazıları, Fizik(bölümünü)i *izleyen,* Fizik(bölümün)ten *sonra (Fiziksonrası)* yer alan yazılardı, *fizikötesi* değil.

METROPOL

Bkz.: POLİS

MEVLİD

"Mevlid, "doğum" demektir. Arap takvimine göre "Rebiülevvel" ayının on ikinci gecesi, Hazret-i Muhammed'in doğduğu gecedir. Müslümanlar bu geceyi "Mevlid" gecesi olarak kutlar. Müslümanlar arasında Hazret-i Muhammed'in doğum gecesini kutlamak için tören yapmak adeti Fatimiler Devri'nde başladı. Bu törenler zamanla Müslümanlar arasında yayıldı. Kutlama törenlerinde Kur'an yanında Hazret-i Muhammed'i öven şiirler de okunur oldu.

Müslümanlar Allah'ı ve Peygamber'i öven şiirler yazar. Allah'ı öven, yüceliklerini anlatan şiir türüne "Münacat", Hazret-i Muhammed'i övmek, ondan şefaat dilemek amacıyla yazılmış kasidelere "Naat" veya "Na't" denilir.

Türk dilinde çok şair "Naat" yazmıştır. Bunların en ünlüsü Süleyman Çelebi'nin 1409 yılında yazdığı "Vesiletü'n Necat" (Kurtuluş Yolu)dur.

Süleyman Çelebi'nin Hazret-i Muhammed'in doğumunu ve hayatını hikâye eden "Vesiletü'n Necat"ı, mesnevi türünde, "failatün, failatün, failün" vezninde yazılmış sekiz yüz beyitten oluşur. "Münacat, veladet, risalet, miraç, rihlet ve dua" olmak üzere altı bölümdür. Dilinin akıcılığı, yumuşaklığı, duygusallığı ile benimsenmiş ve Türkler'in "Mevlid" törenlerinde okunur olmuştur.

Osmanlılar'da Mevlid'lerde Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n Necat"ının okunmasına 3. Murad devrinde başlandığı bilinir." (**Ali Rıza Kardüz:** "Mevlid", ***Sabah,*** 14 Ekim 1996, s.10.)

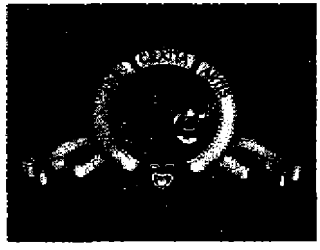
MEZBAHA

"Zibh" kelimesi de kurbanlık, fiil olarak kullanılınca kesmek anlamına gelmektedir. "Büyük bir kurbanlık verdik." (Saffat, 107) Mezbaha dediğimiz şey de, bu kelimeden türemiştir. (**Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı:** "Kurban", ***Sabah,*** 26 Mart 1999.) (Ayrıca bkz.: KURBAN.)

MG (EmCi)

İngiliz otomotiv sanayiinin yüz akı olarak benimsenen **MG** markalı spor otomobillerin adı **"Morris Garage"** işliğinden gelir. Bu işlik 1921 yılında hizmetteydi. İki kişilik spor arabalar Morris Garage sözcüklerinin ilk harfleriyle markalaştı ve 1930'larda spor otomobil denildiğinde akla ilk gelen marka oldu. Bugün de MG markalı, iki kişilik spor otomobiller üretilmektedir.

MGM

Hollywood'un film üreten başlıca büyük şirketlerinden biri, kısaca **M-G-M** (EmCiEm ya da MeGeMe) diye anılır ve elbette, dünyanın her yerinde bilinir. **M-G-M**, Metro-Goldwyn-Mayer sözcüklerinin baş harflerinden oluşmaktadır.

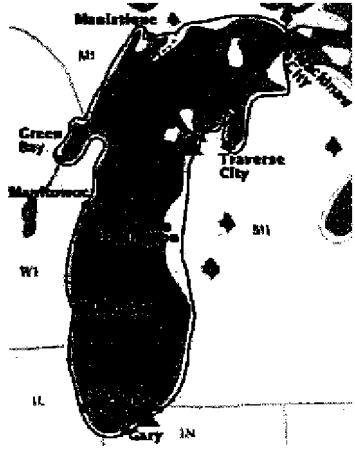
Metro, şirketin ortaklarından **Marcus Loew**'in önceki film şirketinin adıdır ve Metro sözcüğünün ilk harfi **M-G-M**'in ilk **M**'sini oluşturur. **M-G-M**'in öteki iki ortağı ise, **Samuel Goldwyn** ve **Louis B. Mayer**'di ve ***Goldwyn***'in **G**'si ile ***Mayer***'in **M**'si şirketin kısa adının ikinci ve üçüncü harfleridir.

M-G-M logosunu bir ***aslan*** tamamlar. Filmlerde kükrer bu aslan. Bu aslanın adı ise Leo'dur.

Ayrıca, bir de motto yer alır **M-G-M** adı ve aslan görüntüsüne ek olarak: **ARS GRATIA ARTIS.** Aslan ***Leo*** kükrerken görülen bu Latince motto ise, **SANAT SANAT İÇİNDİR** anlamına gelmektedir.

MICHIGAN

ABD'nin 26. eyaleti Michigan'ın adını batılı kâşifler koymuştur. 1672'den önce bu ad yazılı olarak *majigan* diye kullanılmış. Anlamı *açıklık*. Kastedilen ise daha sonra Michigan Gölü diye adlandırılacak olan geniş bölge. *Majigan* sözcüğü yerli kabile Chippawa dilinden alınma. Başka kimi kaynaklarda ise, eyaletin adının gene Chippawa dilinde *"büyük su"* anlamına gelen *micigami* sözcüğünden geldiği öne sürülüyor.

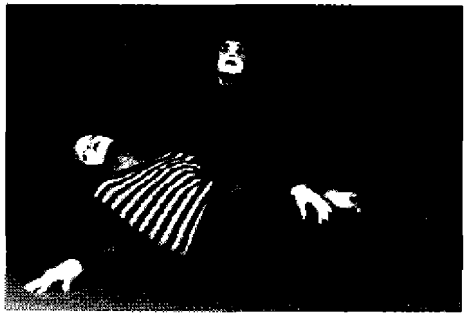
Michigan Gölü haritası

MITSUBISHI (MİTSUBİŞİ) PAJERO

Japonların dev otomobil üreticilerinden biri olan Mitsibushi, son sıralarda piyasaya verdiği modellerinden birine *Pajero* adını verdi. Gelgelelim, bu ad, İspanyollar için pek sevimli bir ad değil. Çünkü *pajero* sözcüğü İspanyolcada *mastürbasyon* anlamına geliyormuş.

MİM

Kendisini **"mim sanatının Picasso'su"** diye tanımlayan günümüzün pantomim ustalarından Fransız **Marcel Marceau, "sözcükleri jestler-**

20. yüzyıla damgasını vurmuş olan mim ustası Fransız Marcel Marceau sanatında 50. yılını kutladı. Yukarıda öğrencileri Todd ve Marilyn Farley bir gösteri sırasında görülüyorlar.

le değil, duyguları davranışlarla anlatma sanatı" diye tanımladığı pantomimin gelişmesine ve düşünsel bir içerik yüklenmesine katkıda bulunmuştur.

Marcel Marceau:

"Mim sanatı bir metamorfozdur. Sözlerden daha güçlüdür. Sözlerle daha iyi anlatılabilecek hiçbir şeyin mimde yeri yoktur. Mim sözcüklerin ötesine uzanabilen bir sanattır. Gerçeğin ve özün sanatıdır." demektedir.

Marceau'nun dediklerinden, pantomimin sözsüz bir sanat olduğunu kolayca çıkarsamak olanaklı. Sözsüz ama, nasıl? Nasılını açıklamak için sözcüğün kökenini araştıralım:

Latince'de ***mimus***, Yunanca'da ***mimos*** denilen bir **mim** (sanatçısı), mimik yapan ya da ***taklit eden*** oyuncu anlamına geliyor. Yunanca'da mim=taklit etmek demek. Bu kökten türeyen öteki kimi sözcüklerin anlamları ise şöyle: ***Mimesis*=taklit;** panto***mim*e=tümüyle taklit;** yani, söze *başvurmayan, hiç söz içermeyen;* ***mimeograph*** (mimiyograf)=Thomas Edison'un icat ettiği kopyalama (Latince'de *copia=bolluk, çokluk.*) makinesine verdiği ad. Bir de ***mimosa*** (mimoza) var. Bir çiçek. Güzel bir çiçek. Çiçeğin taklitle ne ilgisi olabilir ki diye düşünüyorsanız, düşünmeyin. Bu tropikal bitkiye dokunulunca, yapraklarını büküyor. **Mimosa** diye adlandırılmasının nedeni bu...

MİNYATÜR

Minyatür, kitap resmidir. Ve büyüklüğü kitabın boyutlarıncadır. Yani küçüktür. Küçük olduğu için mi **minyatür** adı verilmiştir? Çok kimsenin, **minyatür** sözcüğünü, *küçük, ufak tefek, minnacık* anlamına kullandığı göz önünde tutulursa, boyutları yüzünden **minyatür** dendiği sanılır.

Oysa, **minyatür**, Latince *kırmızı uçlu kalemle boyamak* anlamına gelen *miniare* fiilinden türemiş ve *kırmızı uçlu kalemle boyanmış* anlamına gelen *miniatus*'tan gelmektedir. İtalyanca miniatura sözcüğü, kökende, elyazmalarını açıklama/aydınlatma sanatıyla ilgilidir ki, elyazmalarının çoğu bilinen minyatürlerle donatılıdır. Latince, *küçük* anlamına gelen sözcük ise *minutustur.* Ancak, bu sözcüğün *dakika* anlamına kullanılan *minute* sözcüğüyle ilgisi yoktur.

MISANDRIST / MİZANDRİST

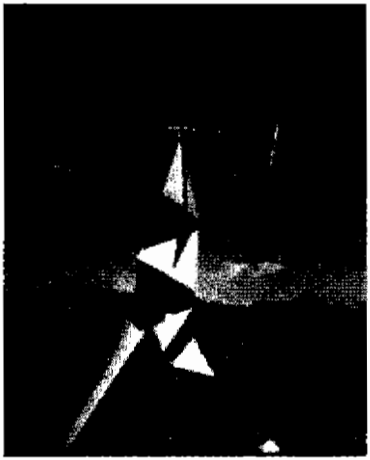
Bkz.: BIBLIOBIBULI

MISOGYNIST / MİZOCİNİST

Bkz.: BIBLIOBIBULI

MOBİL

İlk **mobili** ABD'li yonut sanatçısı **Alexander (Stirling) Calder** (1898-1976) yapmıştır. **Mobil**, duyarlı dengelerle bir araya getirilmiş parçalardan oluşan bir düzenlemedir. Hava akımlarından etkilenerek devinir. Bu devinme sonucu, bütünü oluşturan öğeler arasındaki ilişkiler sürekli olarak değişir. Dolayısıyla, yapıtın düzenlemesi de sürekli olarak değişik görünüşler alır. **Calder**, motor gücüyle devinen mobiller de yapmıştır. **Calder**'in devinen yapıtlarına ***"mobil"*** adını takan **Marcel Duchamp**'tır.

Calder'in bir mobili

MONTAJ

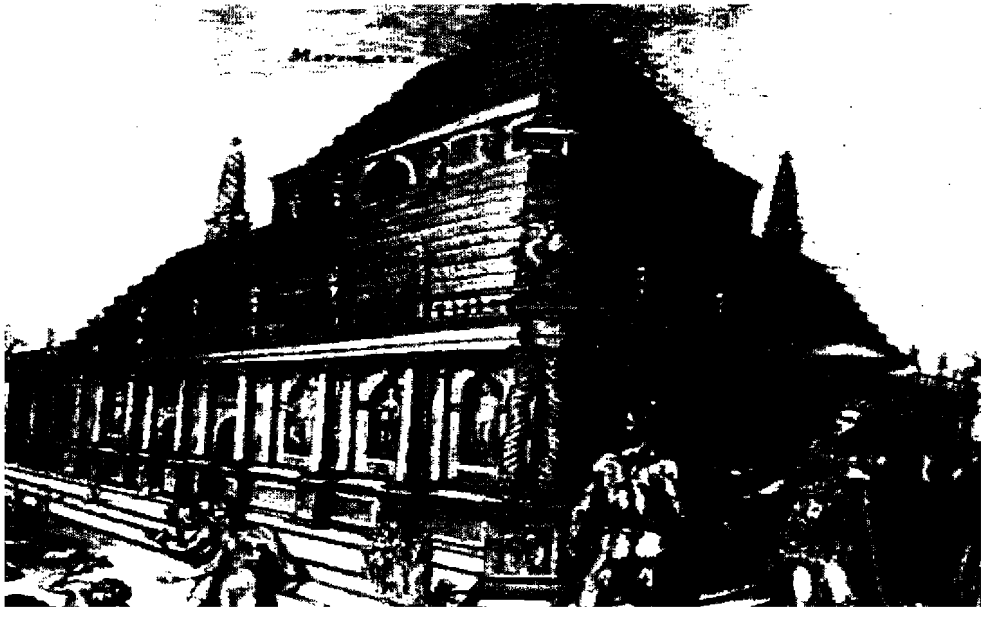
Fransızca **montage** sözcüğü bir araya getirme anlamını taşır. Montaj sözcüğü Türkçe'de yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, montaj sanayii, Türkiye'de üretilmeyen parçaların dışalım yoluyla sağlanarak Türkiye'de bir araya getirilmesi ve bu yöntemle bitmiş ürünün elde-lendiği sanayii anlatmaktadır.

Resimde montaj tekniği **kolaj** diye adlandırılmaktadır. (Bkz.: KOLAJ)

Sinemada: "Montaj (montage) kelimesi Fransızca'dan alınmıştır. Sinemacılıkta, bir filmin çekilişi sırasında elde edilen parçalar (plan-lar) arasında seçim yapmak; muhtevaları ve uzunlukları bakımından bu parçaları en uygun yolda birleştirmeyi anlatır. İngilizce'de buna karşılık kullanılan "Editing" yahut "Cutting" terimleri aynı anlamı karşılamaz. Bunlar daha çok planların mekanik bir işlemle birbirine eklenmesini gösterir. Amerikalılar, bu iki kelime yanında montajı daha dar bir anlamda, özel bir durumu anlatmak için kullanırlar; bu anlam-da montaj, seyirci üzerinde herhangi bir görsel etki yaratmak amacıy-la çok kısa parçaların birbirine kesim, üsteçekim, zincirleme... gibi usullerle bağlanmasıdır." (Nijat Özön: *Sinema Tarihi.*)

Montaj karşılığı Türkçe sözcük **kurgu**dur.

MOZOLE

Mausolus, Karya Kralı idi. Ölünce, karısı Artemisia bir anıt-mezar yaptırdı. Öylesine görkemli bir mezardı ki bu, dönemin ünlü yapılarından biri oldu. ***Dünyanın Yedi Harikası***ndan biri. ***Mausolus'un evi/yeri*** anlamına **Mausoleum** diye anılan bu mezar, *Halikarnassus*'ta, -- *Bodrum*'daydı. Sonradan yapılan bu türdeki anıtmezarlar mozole diye anılmaya başlandı. Ancak, güncel kullanımda, bir yapının **mozole** diye adlandırılması için ille de mezar olması gerekmiyor. Bir mezar denli soğuk yapılara da **mozole** deniliyor.

Dünyanın 7 Harikasından biri Bodrum'daydı. Ya ötekiler neydi ve neredeydi? Antik dönemde ve Orta Çağda Dünyanın Yedi Harikası ayrımlıydı (farklıydı):

ANTİK DÖNEMDE	**ORTA ÇAĞDA**
Rodos adasındaki dev yonut (colossus)	İskenderiye Katakombları
Mısır piramitleri	Roma koliseumu
Babil'in asma bahçeleri	Çin seddi
İskenderiye deniz feneri	Pisa kulesi
Halikarnassus'taki mozole	İstanbul'daki Ayasofya (Hagia Sophia)
Olimpia'daki Phidias'ın yaptığı Zeus yonutu	Nanking'teki porselen kule
Efes'teki Diana tapınağı	İngiltere'deki Stonehenge

(Ayrıca bkz.: ANTİK-ANTİKİTE-ANTİKA)

MR (EmAr)

"'Özel sağlık hizmetleri açısından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olduğumuz söylenebilir." dedi, **Dr. İzzet Rozanes..** Bu ülkenin önde gelen MR (Emar okuyun lütfen) uzmanlarından. Onu aradım kafamdaki MR ile ilgili sorulara yanıt bulmak için... (...)

Dünyada 8 bin civarında MR cihazı varmış. Bunun dört bini Amerika'da imiş. Geri kalan dört bini de dünyanın dört bir yanında. Türkiye'de 80 tane var. (...)

Şimdi sıkı durun. Dünyada 8 bin alet var ya, bundan. Bizdeki, dünyadaki en gelişmiş 30 tanesinden biri, şimdi İstanbul'da. İster inanın, ister inanmayın.

Pardon... Pardon... Futbolcuların dakika başı MR'ları çekiliyor ya, hepiniz biliyorsunuz sanıyorum.

Önce bu MR işini bir özetleyeyim.

MR insan vücudunun içinin resmini çeken bir alet.

Şimdi bir kalın salamı, döner bıçaklı kesme aletinin içine sokun ve dilimleri iki milim kalınlığa ayarlayın. Her kesilen dilimin fotoğrafını çekin. İşte MR, insan vücudunda bu işi yapıyor, ama tabii kesmeden yapıyor... İster tepeden ayak tırnağına ikişer milim, ister sırttan karına ikişer milim, ister sağ koldan sol kola ikişer milim, hangi boyutta isterseniz o boyutta resimler alıyorsunuz.

Daha önce bu işi röntgen yapıyordu. Röntgen resimlerinde dört renk vardı. Siyah, beyaz, açık gri, koyu gri. Doktorlar bu dört rengi inceleyip, teşhis koyuyorlardı.

Sonra Tomografi çekmeye başladılar. Bin misli gelişti işlem. 4 bin farklı ton çıkıyordu tomografide. Daha kesin teşhis konuyordu, ama iş uzun sürüyor ve işlem süresince hasta ışın alıyordu. (...)

Sonra, MR çıktı piyasaya. MR, **Manyetik Rezonans**'ın baş harflerinden oluşuyor.

İnsana ışın değil, manyetik alan gönderiliyor bu sistemde. İnsan vücudundaki, başta suyun içinde bulunan hidrojen atomlarına daha doğrusu. Demir tozuna nasıl mıknatıs tutulur, hidrojen atomlarına o yapılıyor yani. Sonra alan kesiliyor. Yani mıknatıs çekiliyor. Hidrojen atomları doğanın denge kuramı içinde kendilerini etkileyen güç yok olunca eski hallerine dönmek istiyorlar. Aldıklarını geri veriyor, yansıtıyorlar deyim yerinde ise. İşte bu yansıma, bilgisayarda, dijital görüntülere dönüşüyor. Büyük bir hızla. Gördüğünüz röntgen filmi değil, resmen fotoğraf. O kadar detaylı. O, 4 bin ton taşıyan tomografi görüntüsü, MR görüntüsünün yanında oyuncak.

Kafanız fazla karışmıyorsa, başka ilginç rakamlar da vereyim. Hastaya verilen elektromanyetik gücün birimi Tesla.

MR için kullanılan güç, 25 mili tesla.. **"Mili"** sözcüğü gücü gözünüzde küçültmesin. Hani pusulanın hep kuzeyi göstermesini sağlayan dünyanın elektromanyetik gücü var ya. İşte o, **0,6 mili tesla**. Yani bizim aletteki güç, dünyanın manyetik gücünün 30 misli falan. Ama insana hiç zararı yok." (**Hıncal Uluç:** "Dünyanın Önlerinde Bir Türkiye", ***Sabah,*** 5 Temmuz 1996, s.12.)

MUM SÖNDÜ

"...Anadolu'ya göçen Türkmenlere keçe kızıl külahlarından dolayı, **"Kızılbaşlar"** denilecek, Sünni devlet güçlerince isyancı kabul edilip takibata uğrayacaklar, gizli gece toplantılarında baskına uğrayıp, tanınmadan kaçabilmek amacıyla çabucak ışıklarını söndürdüklerinden de, "mum söndü" ayini şeklinde ahlaksızlık iftirasına uğrayacaklardır." (**Burçay Anger:** "En Çekici, En Kahraman", ***Cafe Pazar,*** 14 Ocak 1996, sayı:57, s.12-13.)

MUSKA

"Osmanlıca'da muska diye bir kelime yoktur. Eski dilde bu maksatla kullanılan kelimenin **"nüsha"** (yazılı şey, çoğulu nusah) olduğu muskanın, nüsha'dan geldiği söylenmektedir. Nüsha Arapça bir kelimedir, anlamlarından biri muska'dır. Diğer bir Arapça kelime olan **"nüşre"** ise doğrudan doğruya muska, efsun, büyü anlamındadır. Arap ülkelerinde halk arasında kullanılan kelime ise bunlardan çok farklı bir kelime olan **"hamail"**dir. Dolayısıyla bizde yaygın olan muska'nın Fransızca **"maskot"**tan türemesi Arapça **"nüsha"**dan türemesinden daha akla yakın gelmektedir. Batı'da ise iki kelime vardır.**Talisman** ve **Amuletum.** Birincisi eski Yunan'da gizemli anlamındaki **"telema"** sözcüğünden türemiştir. **Telesma**'nın Arapça'daki **"esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey, sihir, büyü"** anlamındaki "tılsım"dan (çoğulu telasim, tılısmat) Batıya geçmesi daha muhtemeldir. Tılsım, tehlikelerden korur, iyi şans verir. Sevgiliye kavuşmak için, hastalığı iyileştirmek için, servet sahibi olmak için, savaşta kazanmak veya bir işi başarmak için yapılır. Tılsım genelde parşömen kağıda yazılır. Ancak metale, cam, kemik veya odun üzerine oyulduğu, taşa yazıldığı da görülür. Muska da aynı amaçlar için aynı şekillerde yapılır, yani tılsım ve muska aynı anlamda kullanılmaktadır.

Mascotte, Fransızca **"mutluluk taşıdığı farz edilen şey veya insan"** anlamına gelir. Batıda **Amuletum** veya **Amulet** olarak geçen ve "kötü etkileri takandan uzaklaştıran şey" anlamındaki sözcüğün Türkiye'de yaygın kullanılan karşılığı nazarlıktır.

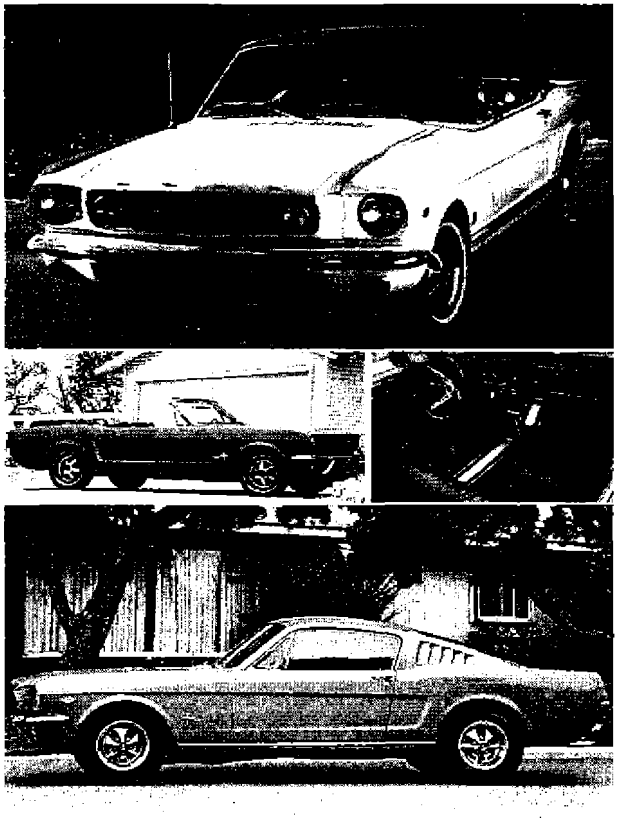
Nazarlık isminden de anlaşılacağı gibi nazar'a, daha doğrusu kötü bakış'a karşı kullanılan bir koruyucudur. Bu koruyucu kimi gözlerde var olan hasta edici ve öldürücü güce karşı sahibini korur.

Nazarlıkların bir kısmı nazar gönderen kişinin bakışını yansıtacak bir nesne bazen elbise içine gizlenen bir süs biçimindedir." (**Nazlı Alev:** "Nazarlık ve Muska", ***Hürriyet***, 1 Ocak 1994, s.17.)

MUSLİN

Ketenden dokunmuş bir çeşit kumaş olam *muslin* adını ilk dokunduğu kent olan Irak'ın Musul kentinden almıştır. İtalyan tacirler bu kumaşa *mussolina* demişer, Fransızlar ise *mousseline* Okunuşu: *muslin*) diye yazmışlardır. Türkçeye Fransızcadan geçtiğini söylemeye gerek kaldı mı?

MUSTANG

Adını ABD'nin Batı bölgesinde yetişen yaban atlarından alan otomobilin çeşitli modelleri. Bu otomobili, otomotiv sanayiinin efsane adı Lee Iacocca düşünmüştür. Piyasaya verilir verilmez dönemin öteki otomobillerinin satışlarını olumsuz etkileyen Mustang, uzun süre en çok yeğlenen otomobil olma özelliğini korudu.

Ford şirketinin başkan yardımcısı **Lee Iacocca**, 1961 yılında, durumu da değerlendirerek olmalı, yeni bir görüş geliştirir. O da şudur: 4 kişilik, kova koltuklu, aktarma organı tabana monte edilmiş, 4,5 metreden daha uzun, 1100 kg.'dan daha ağır olmayan ve 2500 dolardan ucuza satılacak bir otomobil yapmak/üretmek... İşte bu görüşten, daha doğrusu bu düşünceden *Mustang* adı verilen model doğar. *Mustang*=(ABD'nin Batı bölgesinde yetişen) yabanî at demektir.

MÜNACAT

Bkz.: MEVLİD

MÜRİD - MÜRŞİD

"Tasavvufi tecrübe dört merhaleden oluşur. Birincisine **"talip"** denir. Talip, tarikate girmek arzusu olan kimsedir. Talip olan kişi tarikate girerse ikinci merhaleye varılır ve kendisine **"mürid"** denir. Mürid, cüz'i iradesini, külli iradeye teslim eden kişi demektir. Üçüncü merhale, **"seyr-u süluk"**tur. Tarikat ilkeleri çerçevesinde görevleri yerine getirmek ve manevi yükselmeye ulaşmaktır. Ulaşmak isteyen kişiye **"salik"** denir. Dördüncü merhale **"mürşid"**dir. Pir ve şeyh olarak da adlandırılır. İrşad, Allah yolundaki akıl ve ahlak rehberliğidir. Mürşid, Allah yolunda müride rehberlik eden kimsedir. Bu rehberlik boyunca **"salik"**, cehaletten ilme uzanır. Fena huyları bırakıp, **güzel ahlaka** sahip olur. Mürid, mevki hırsından ve hasetten sıyrılır. Yalandan, zulümden arınır. Kendisini ilim, haya ve akıl üstünlükleri ile süsler. Yani, en açık deyimi ile, kendi vücudundan, Hakk'ın vücuduna doğru yürür ve yücelir. Böylece **"vücudun vahdeti"** teşekkül eder." (**Yılmaz Karakoyunlu:** "Şeriat, Tarikat, Hakikat...", ***Sabah,*** 12 Ocak 1997, s.23.) (Ayrıca bkz.: ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT)

MÜRTECİ

"1957 yılında Ankara'da üniversite öğrencisiydim. Siyasetle pek olmasa bile, sosyal ve ekonomik konularla çok ilgiliydim. O sıralarda **"Ticani"** tarikatı mensubu olduğu söylenen sakallı **"mürteci"**ler, sık sık **Atatürk** heykellerine saldırıp kırardı. **Atatürk "kült"**üyle yetişmiş bizler, bu **"örümcek kafa"**lara çok bozulurduk. Vatanı,

"hain padişah"lardan kurtaran **Atatürk**'ün anısına yapılan bu tecavüzü, kendimize yapılmış addederdik. Bir grup arkadaş, liselerde okuduğumuz **"Mantık"** kitabının yazarı, ünlü Köy Enstitüleri'nin kurucusu, evvelki eğitim bakanlarından **Hasan Ali Yücel**'i ziyarete gittik. Kendisinden **"fikri rehberlik"** istedik.

Bu sohbetten net olarak aklımda kalanlar şunlardır: Sonraları **"gerici"** sözcüğüyle yer değiştiren **"mürteci"** kelimesinin anlamı, **"tepkici"**ydi. Fransızcası da **"reaksiyoner"**. Eğer ortada bir reaksiyon varsa, bunun sebebi **"aksiyon"** (eylem) olmasıydı. Türkiye'de eylem, Atatürk tarafından hayata geçirilmeye çalışılan **"inkılap"**lardı. Toplum hayatında inkılap, kısa zamanda şekil değiştirme, başka bir hale dönüşme demekti. Her değişim, bünyedeki **"değişmeme direnci"**ni (atalet momentini) yenebildiği ölçüde başarıya ulaşabilirdi. Atatürk, **"az az, yavaş yavaş"** (evrimsel) bir değişimden değil, "köklü ve hızlı" (devrimsel) bir değişimden yanaydı. Bunun için **"zor"** kullanmayı içine sindirmişti. Demokrasi ise, tepkilerin özgürce açığa vurulabileceği bir rejimdi. Değişime direnme hakkı vardı. Demokraside **"zor"** kullanılamazdı. Bu yüzden devrimcilik, ancak evrimci bir değişimi kabul eden demokrasiyle bağdaşamazdı." (**Ege Cansen:** "E.Bakan Oldu B.Bakan", ***Hürriyet,*** 6 Temmuz 1996, s.9.)

MÜZE

Eski Yunan söylencelerine göre, sanatçıları dokuz **Musa (Muse)** korur. **Müze/Museum** sözcüğü ise, **Musa evi** demektir. Sanat yapıtları - dolayısıyla, sanat - bugün de Musa evlerinde, yani müzelerde korunmaktadır. (Bkz.: ANTROPOMORFİZM)

MÜZİK

Musa Latince bir sözcüktür. Yunancası **Mousa** ya da **Moisa**'dır. Mitolojide **Musa**'lar **(Muses)** diye anılan esin perileri güzel sanatlar ve beşeri bilimlerin koruyucusudurlar. Türkçe'ye de geçmiş olan *Arapça **musiki** sözcüğü Yunanca **musike**'den gelmektedir. Musike, Musaların sanatı* demektir. (Latincesi: musica)

N

NAAT

Bkz.: MEVLİD

NADA

"NADA" kelimesi İspanyolca'da **"hiç"**, **"yok"**, **"boş"** anlamına gelir.

Endülüs'ten Asturya'ya; Katalonya'dan Toledo'ya gezinen sıradan bir seyyah **Cervantes** lisanına vakıf olmasa dahi, bütün kadınların **Pilar** ve bütün erkeklerin Pedro ismiyle vaftiz edildiğini saptayacağı gibi, muhtemelen, bunların hepsinin ağzından da en çok **"nada"** sözcüğünün çıktığını gözlemler.

Nitekim, Cumhuriyetçilerin safında izlediği İç Savaş ertesinde **"Çanlar Kimin İçin Çalıyor?"** adlı başyapıtı yazmış olan **Ernest Hemingway**, İberya Yarımadası'ndaki ruhiyatın **"nada"** kelimesiyle bütünleştiğini vurgular.

Kuşku yok, İspanya biraz **"nada"** ünlemiyle özdeşleşir.

* * *

(...) ...İspanya İç Savaşı aynı zamanda **"nada"** bir savaş oldu.

Ülkenin tarihine bir **"hiç"** olarak geçti. **"Yok"** hanesine yazıldı.

Çünkü, İspanya İç Savaşı aslında romantik olmadı. Efsaneyle uyuşmadı.

Zira, vahşet ve fanatizm bab'ında taraflar birbirlerini aratmadı.

Falanjistler bir nebze Cumhuriyetçiliğe bulaşmış köylüleri dahi alçakça katlederken, Cumhuriyetçiler de onlardan asla aşağı kalmadı.

Anarşistler papazları kazığa oturttu. Komünistler rahibelere tecavüz etti.

Zaten, **Stalin**'in gönderdiği Rus gizli polisi sayesinde Madrid hükümetini zaptu rapta alan aynı komünistler cinayet ve zulümde herkesi yaya bıraktı.

Kendilerinden olmayan bütün insanları teker teker veya toptan temizledi.

Bu arada, Kremlin'deki bıyıklı Gürcü, İspanya Merkez Bankası'nın çok zengin altın rezervlerini Moskova'ya taşıtmayı unutmadı. Servete el koydu.

Yenilgi ertesinde de, savaşa katılmış hemen bütün Sovyet yurttaşlarının kellesini koparttı. **Gulag** kamplarını eski Barselona muharipleriyle doldurdu.

Zaten bu yüzden de, **Andre Malraux**'dan **Arthur Koestler**'e, elde tüfek ve yürekte umut Madrid önünde **"geçemezler"** diye haykırmış olan romantiklerin ezici çoğunluğu anti-komünist saflara geçti. Bolşevik hıyanete isyan etti.

Faşistlere meydan okuyanlar kızıllara da meydan okumak namusunu gösterdi.

Ama İspanya Savaşı, sıfıra sıfır elde var sıfır, **"nada"** bir savaş oldu.

* * *

Ne mutlu ki, İspanyolca'da hâlâ en çok **"nada"** kelimesi kullanılıyor.

Zira, **Pilar** ve **Pedro** tüm İspanyollar Savaşın ülke tarihine bir **"hiç"** olarak geçtiğini ve ulus bilincine bir **"yok"** olarak yazıldığını iyi biliyor.

Çünkü İspanyollar, hiçbir savaşın romantik olamayacağını ve istisnasız bütün savaşların **"nada"** savaşlar olduğunu herkesten daha iyi anlıyor.

Ulusların ortak bir kararla kendi tarihlerindeki kanlı sayfaları **"nada"** diye çevirebilmesi, bazen ulusların gerçek kurtuluşuna tekabül ediyor." (**Hadi Uluengin:** "NADA", ***Hürriyet,*** 20 Temmuz 1996, s.14.)

NAMUS

"...Yasa, ilke, kural anlamına gelen Grekçe 'nomos' sözcüğü önce İbrani diline geçmiş, sonra Mısır'dan Medine'ye göç eden Yahudiler aracılığı ile Arap diline girmiş ve 'namus' sözcüğüne dönüşmüştür. 'Namus' Arapça: yasa, düzen demektir." (**Metin Erksan:** "Oikonomos-Mutfakbilim", ***Cumhuriyet,*** 29 Haziran 1994.)

NANO TEKNOLOJİ

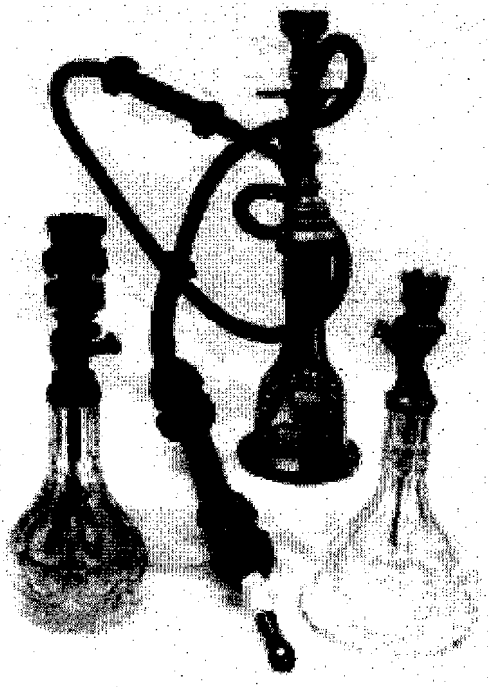
"Nano Teknoloji, 1959 yılında Richard Feynman adlı bir fizikçinin başının altından çıktı. O tarihte Feynman, atomlardan yola çıkarak "yoktan" var edilebilecek makineler yapılabileceğini düşünmüş ve tarihe mal olan: "Britannica Ansiklopedisi'nin tamamını bir toplu iğne ucuna yazmak mümkündür!" tümcesini söylemişti. Feynman, deli değildi. Bu konudaki ilk çalışmaları 1966 yılında Nobel Fizik Ödülü'nü kazandırdı kendisine. Bugün Nano teknolojinin yeni tanrısı Eric Drexler sistemin temellerini tümüyle Feynman'ın buluşlarına dayandırıyor. Basite indirgenmek istenirse Nano Teknoloji, "evrende sonsuz büyük, sonsuz küçüğe eşittir" varsayımından yola çıkıyor. Doğanın bazı nötron, proton ve elektronları bir araya getirerek belli atomlar yaratması, bu atomların çeşitli birleşmelerinden canlı ve cansızları oluşturması gibi, Nano Teknoloji de atomu parçalayıp yeni birleşimlere hükmederek yoktan var ettiği, sonsuz küçük robotlar imal etmek peşinde.

İnanılmaz görünen bu yöntem öylesine ciddiye alınıyor ki, Japonya, önümüzdeki on yıl içinde, "nano" araştırmalarına 200 milyon dolar ayırdı. Bir o kadar da ABD... IBM ve Microsoft firmaları, üç yıl içinde 80 milyon dolara ulaşacak bir Nano Teknoloji pazarı hesaplıyorlar. Belki bir gün, bu teknolojiyle, Pentium'lardan milyonlarca kez daha hızlı bilgisayarlar üretilecek. Bu teknolojiyle, artık ağaçların kesilmesine gerek kalmayacak, çünkü suni odun imal edilebilecek. Bu teknolojiyle, insan vücuduna kanserli hücreleri öldürecek mikroprosesörler "şırınga" edilebilecek. Bu teknolojiyle yeni ilaçlar zavallı maymunlar üzerinde değil, suni olarak yaratılan insan derisi ve organları üzerinde denenecek.

...nano teknoloji, Darwin kuramının bırakın doğruluğunu kanıtlamayı, demode ediyor. Doğal evrimi sollayıp geçiyor, atomlarla oynayarak bugüne kadar olmayan, yeni varlıklar yaratıyor." (**Mine G.**: "Nano Takunya", ***Radikal,*** 2 Şubat 1997, s.7.)

NARGİLE

"Nargile, dilimize İranlılardan girmiş, mürekkep bir kelimedir. Ateş gülle demek olan "nar gülle"den mi, ateş başlı manasına gelen "nar kelle" den mi, yoksa "ateş külahlı"nın, "ateşdamlı"nın Acemceleri, "nar külah" ve "nar kille"den mi türediği belli değil.

(...)

Nargile içmek, Hintlilerce, İranlılarca pek eski zamanlardan beri adet edilmiş. Bize, komşumuz olan bu ikincilerden geçmiş. (...) Nargile sonraları Mısır, Tunus, Cezayir gibi Arap diyarlarına da yayılmış. Fakat onlardaki şekli bizimkilere benzemez, bambaşkadır. Arabeskvari, upuzun söbü gibi şeylerdir.

Suriyeliler arasında da revaç bulmuştur. Çocukluğumda Halep'te iken Naura, Babulfereç, Babunnasır kahvelerinde, salaş tiyatrolarında halktan ekserisi, hatta Hıristiyanı, Yahudisi boyuna nargile tellendirirlerdi. Paralı kimselerden bazıları da suyuna amber, misk, gülyağı filan kabilinden kokulu maddeler katar, o gibilere muattar adını takarlardı. Fransızlar nargileye Pipe Persane (Acem çubuğu), Almanlar da Wasserpfeife (sulu çubuk) deyip aradan çıkıyorlar." (**Sermet Muhtar Alus:** "Dünden Bugünden"den, ***Sanatdünyamız,*** sayı:62, bahar 1996, s.143-145.)

"Nargile adı, hindistan cevizinin Farsçası 'narcil'den gelmektedir ve ilk defa Hindistan'da yapılmıştır. Tütünün buralara gelmesinden yüzyıllar önce, Hindistancevizinden yapılan bu ilkel nargilenin bir adı da cur'a'dır." ("Esrar Takımları: Cur'a ve Cur'adan", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.69.) (Ayrıca **bkz.**: CUR'A, TÖMBEKİ)

NATO

Dört sözcüğün baş harflerinden oluşan **NATO**, çok uzun süredir başlı başına bir sözcükmüş gibi kullanılıyor ve kimse yadırgamıyor, ne anlama geldiğinin açıklanmasını beklemiyor, istemiyor. Ama, ne anlama geldiği gerçekten herkesçe biliniyor mu? Sanmıyorum. Bir kez, **NATO**'yu oluşturan sözcüklerin hepsi yabancı dilden; İngilizce. Üstelik, dilleri benzeyen ülkeler bile, kendi dillerine çevirmişler bu kısaltmayı.. Örneğin, Fransızlar, **NATO** değil, **OTAN** diyorlar. Çünkü, Fransızca dil kurallarına göre, örgütün amacını açıklayan sözcüklerin dizilişi ayrımlı.

NATO'yu oluşturan sözcükler mi? İşte: **N**(orth) **A**(tlantic) **T**(reaty) **O**(rganization). Yani: ***Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı.*** Geçmişte kurulduğu için, o zamanki çevirisinde **Organisation** karşılığı **"Teşkilat"** sözcüğü kullanılmıştı. Bugün, herhalde **"Örgütü"** denilirdi. Ayrıca treaty sözcüğünün tam karşılığı **anlaşma**dır. Ama, ***Anlaşma Teşkilatı*** demek garip gelmiş olacak ki, **İşbirliği** denilmiş. Doğrusu, **Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü**'dür. Yani, bir anlaşma yapılmış, bu anlaşmanın yürütümünü yüklenmiş olan örgüt de kısaca **NATO** diye anılıyor. (Ayrıca bkz.: OECD)

NAZİ

Nazi bir sözcük değildir kökende; bir kısaltmadır. Alman Nasyonalsosyalist İşçi Partisi'nin adı Nationalsozialistische Deutche Arbeiter-Partei idi. Bu partinin üyeleri **Na**tionalso**zi**alistische idiler ve kısaca Nazi diye anılıyorlardı. (Ayrıca bkz.: GESTAPO, SA, SS)

NEKTAR

Artık çeşitli meyve suyu kutuları ya da şişelerinin üstünde *kayısı **nektarı**, şeftali **nektarı*** yazıyor. Kayısı suyu, şeftali suyu diye belirtmek çoktaaan 'out' oldu; - dışlandı. **Nektar** Yunanca'dan geliyor. ***Necr***, Yunanca'da ***ölüm*** demek. **Nectar=ölümsüzlük iksiri** ve de tanrılar içiyor. Yani, ***tanrıların içkisi***ne deniyor **nektar**. Tanrılar ölümsüzlüklerini bir yandan **nektar**a, bir yandan da **ambrosiaya** borçlu. **Ambrosia**nın tam karşılığı **ölümsüz**. Ancak, bu *ölümsüzlük* tanrıların yedikleri gıdalardan kaynaklanıyor. Bu gıdalar ambrosia diye anılıyor.

Necr sözcüğü, Türk diline girmiş başka sözcükleri de oluşturmuştur. Örneğin, nekrofili=ölüseverlik; nekropol=ölükenti, mezarlık; **nekromani=ölükorkusu, ölüden korkma,** vb. Dilimize girmeyen ama, sözcüğün Latince karşılığı **nec** ile türetilmiş başka sözcükler de var.

NEWS (HABER)

İngilizce'deki haber anlamına gelen news sözcüğünün yönlerin adından geldiğini öne sürenler vardır. Yani, **N(orth), E(ast), W(est), S(outh),** - Kuzey, Doğu, Batı, Güney sözcüklerinin baş harfleri bir araya getirilerek news (haber) sözcüğü oluşturulmuştur. Ama, genelde bu sav yalanlanmakta ve bunun rastlantısal olduğu belirtilmektedir.

NEVRUZ

"Nevruz, Farsça olup "yeni gün" anlamına gelmektedir. Güneşin Koç burcuna girdiği ve gece ile gündüzün eşit olduğu gündür.

Ortadoğu mitolojisinde Nevruz çok özel anlam taşır. Sümerler'de rahmet (yağmur) tanrısı İnanna (Nisan) ile bitki (bereket) tanrıçası Dumuzi'nin (Temmuz) evliliği kutsanırken bahar lezzeti müjdelenmişti. Bu müjdeli güne Nevruz deniyordu.

Nizamü'l-Mülk'ün Selçuklu astronomlarına hazırlattığı Celali takvimine göre "yılbaşı" olarak kabul edilen gün... Miladi takvimde 21 Mart'a; Rumi takvimde 9 Mart'a rastlamaktadır. Eski 12 hayvanlı Türk takviminde Nevruz vardı. Baharın başladığı günü simgeliyordu.

* * *

Nevruz ile ilgili çeşitli inançlar vardır. Bütün inançlarda ve örneklerinde Nevruz'un önemi vurgulanır. Örnegin yüce Allah'ın geceyi ve gündüzü Nevruz'da yarattıgına inanılır. Insanlığın atası olan Hazreti Adem'in çamuru Nevruz günü yoğruldu. Adem'in kaburga kemiğinden Havva'nın yaratılması Nevruz günü oldu. Cennetten kovulan Adem ile Havva, Nevruz günü Arafat'ta buluştular. Yıldızlar küme halinde iken Nevruz günü ayrılıp kendi yörüngelerinde dönmeye başladılar. Dünya üzerinde güneş düzeni böylece kuruldu ve takvim bulundu.

Hazreti Nuh'un gemisi Nevruz günü Cudi dağına oturdu ve insanlık yeniden üredi. Hazreti Yusuf, Nevruz günü kuyudan çıkarıldı ve ken-

disine peygamberlik verildi. Hazreti Yunus, Nevruz günü balığın karnından çıkıp karaya bırakıldı ve kendisine peygamberlik verildi. Hazreti Musa, asası ile Kızıl Deniz'i yararak ümmetini Firavun'dan Nevruz günü kurtardı.

Hazreti Ali, Nevruz günü dünyaya geldi. Hazreti Fatma ile Nevruz günü evlendi. Hazreti Muhammed, ilahi aşk sırrını Hazreti Ali'ye Nevruz günü verdi. Türkler'in Ergenekon'dan çikişi ve dünyaya yayılışları Nevruz gününe rastladı.

Türk devletlerinde yıllık vergiler Nevruz günü toplanırdı. Bu yüzden bugün bile Mart ayı, maliye ayı olarak bilinir.

* * *

Nevruz'da yedi gün süresince her gün değişik reçeteli macunlar yapılarak halka dağıtılır. Bu macunların her hastalığa şifa verdiğine inanılır. Yedi gün boyunca fakirlerin karınları doyurulur ve her defasında yedi çeşit yiyecek verilerek Nevruz kutlanır. Nevruz ile ilgili bir başka söylentiye göre, Pişdadiyan sülalesinin hükümdarı Cem, bin yıl yaşamış bir kutsal kişidir. Halkını alimler, askerler, çiftçiler ve sanatkârlar olarak dörde ayırmıştır. Bu ayrım içinde halkıyla her gün omuz omuza çalışarak insanlığı mutlu eden icatlarda bulunmuştur. Güneş takvimini ilk icat eden kişidir ve Nevruz'u yılbaşı olarak belirlemiştir.

Efsaneye göre Cem bütün dünyayı dolaşmış, Azerbaycan'ı görünce güzelliğine hayran olarak bu ülkede yaşamak istemiş. Yüzünü Hazar Denizi'ne çevirip mücevherlerle süslenmiş tahtını yüksek bir tepenin üzerine kurdurmuş. Pırlantalarla süslü kaftanını giyip tahtına oturmuş. Güneş doğunca tahtı ve kaftanı pırıl pırıl parlamaya başlamış ve ülke göz kamaştıran bir aydınlığa bürünmüş.

Halk bu aydınlık karşısında bugün "yeni bir gün" diyerek sevinçler göstermiş. Ve bu güne, yeni gün anlamına gelen "Nevruz" demişler. Yeni günü yaratan Cem için, ışık saçan anlamına gelen "şid" eklemesi yaparak adını Cemşid olarak kutsamışlar. Önceleri İdris Peygamber'in şeriatını uygulayan Cemşid, daha sonra ululuğun verdiği şımarıklıkla tanrılık iddiasında bulunmuş ve halk kendisinden yüz çevirmiş.

Bazılarına göre Cemşid, Süleyman Peygamber'dir. Şarabı Cem'in bulduğuna inanılır.

* * *

Nevruz günü Bektaşi-Aleviler'ce özenle kutlanır. Sabaha kadar süren "Ayin-i Cem" törenleri yapılır. Hazreti Ali'nin annesi Fatima Bint Esad sancılanınca Hazreti Muhammed kendisine "Kabeyi tavaf et" buyurmuştur. Tavaf sonunda eve dönecek hali kalmayınca Kabe'nin içine girerek Hazreti Ali'yi dünya getirmiştir. Bu nedenle önce Hazreti Ali için mevlit okunur ve sonunda "Nevruziye"ler okunarak tören tamamlanır.

Nevruz, birlik ve beraberlik günüdür. Bereketin ve sevginin kenetlendiği gündür. Nevruz hepimize kutlu olsun. (**Yılmaz Karakoyunlu:** "Nevruz", ***Sabah,*** 21 Mart 1999.)

NIVEA

"Nivea adı bana hep "yeni"yi çağrıştırırdı. Meğer Latince "nivis" sözcüğünden geliyormuş. Nivis kar demekmiş, Nivea da ilk çıktığı günden bu yana hep adıyla mütenasip olarak kar beyaz üretilmiş.

Bu mucizevi krem, yüzyılımızın başlarında bir tıbbi keşfin kozmetiğe uyarlanmasıyla ortaya çıkmış. O güne kadar yara bantları üreten Beiersdorf firmasının patronu Oscar Troplowitz'in tıbbi konulardaki danışmanı Prof. Gerson Unno, bir gün tıp dünyasındaki önemli bir gelişmeyi haber vermiş. Eucerit adlı bir maddenin icadıymış bu. Yağ içinde su eriyiğini mümkün kılan, o zaman için devrim sayılacak bir buluş!

Tıbbi yaratıcılık, Oscar Troplowitz'in işadamı zekasıyla birleşince ortaya Nivea çıkmış." (**Meral Tamer:** "Nivea ve Aspirine Rakip Tanımıyorum", ***Milliyet,*** 7 Mayıs 1997.)

NOKTACILIK / POINTILLISME

Geliştirdiği boyama tekniği, boyanın sürülmesi açısından **noktacılık** (pointillisme), renklerin en küçük parçalarının kullanılması dikkate alındığında **parçacılık** (divisionism) diye adlandırılmış olan yeniizlenimciliğin başta gelen ressamı **Georges Seurat** (1859-1891) ise, izlenimcilerin karşı çıktıkları **deseni** yeniden sahiplenmiştir. Işığın biçimleri bozduğu gerekçesiyle desenin açık seçik işlenmemesi ilkesine **Seurat**'nın uymadığı görülür. Seurat'nın tekniğinde, renklerin bağım-

sız fırça vuruşlarıyla biribirilerine karışmadan bir araya geldikleri, daha parlak, daha saydam ama, açık seçik belirlenmiş desenler oluşturulduğu gözlenir. Üstelik, **Seurat**, desenlerinin tuval üzerinde dağılımını denetliyor ve her birinin kendine özgü anlam ve ileti taşımasını sağlamaya çalışıyordu. Bütünün anlam ve iletisini (genel iletiyi) zedelemeden...

NOMİNAL ÇIPA

"Çıpa, bizim bildiğimiz gemilerin denize attıkları demir... Bu demiri denize atan gemi, suların sıkıntısına, fırtınaya, dalgaya rağmen yerinde duruyor. IMF, istikrarsızlıktan yakınan ülkelere diyor ki, "İstikrarsızlık nedeniyle tüm göstergeleriniz dalgalanıyor. Bunları izlemek mümkün değil. Ama her biri öbürünü etkiliyor. Enflasyon artıyor, döviz kurunu yükseltiyorsunuz. Döviz kuru yükselince enflasyon gene artıyor. Bütçe açığı enflasyona neden oluyor. Enflasyon bütçe açığını artırıyor. Derken döviz kuru yükseliyor. Bu karmaşayı önlemek için bir "çıpa" belirleyip bu çıpayı "sabitleştirin". Diğer sorunlarla bu çıpayı yerinden oynatmayacak şekilde boğuşun. IMF yetkililerinin son zamanlarda tavsiye ettikleri "nominal çıpa", belli bir tarihte "ABD Doları fiyatı".

Örneğin bugün 1 ABD Doları 92.350 TL mi? Öyle ise 1997 yılı sonunda 1 ABD Doları'nın 160.000 TL'yı geçmemesini hedef alın. İşte bu nominal çıpanızdır. (31.12.1997 tarihi için belirlenmiş, sabit kurunuzdur.) Tüm politikalarınızı buna göre ayarlayacaksınız. Bütçe açığını buna göre kapayacaksınız. Enflasyonu buna göre indireceksiniz. Maaş ve ücretleri buna göre artıracaksınız. Merkez Bankası buna göre para basacak. İstikrar programınızın "çıpa"sı budur. Bu rakam sabit kalacak... Yıl içinde yağmur yağdı, rüzgâr esti bahanesi ile değiştirilmeyecek. Bu rakamın altında kalırsanız başarılısınız. Üstüne çıkarsanız, istikrar programımız işe yaramadı demektir." (**Ali Rıza Kardüz:** "Sabit Kur Başka Şey/Sabit "Nominal Çıpa" Başka Şey", ***Sabah,*** 4 Ekim 1996, s.9.)

NORA

"Adım artık toplumumuza malolmuş bir isim olmak üzere. Çünkü Hülya Avşar tekrar sinemaya dönüyor ve Zuhal Olcay'la çevireceği filmde "Nora" adında Ermeni asıllı bir akıl hastasını canlandıracakmış.

Evet, artık Nora benim adım olmaktan çıkıyor, hepimizin bir parçası

haline geliyor. Film piyasaya çıkınca uzunca bir süre Nora da Nora diyeceğiz. Bari sizlere anlamını açıklayayım.

Latince'de Honora (onur) kelimesinden geliyor. Ama Arapça'da "parlak ışık" demek. Bir zamanlar Suudi Arabistanlı bir arkadaşım şaşırdıkları zaman "Ya Nora Nora!" dediklerini söylemişti. "Hay Allah, bak görüyor musun, e noolcek şimdi" anlamında...

Bir de James Joyce'un karısı Nora var. Ona erokomik (hem erotik, hem komik) mektuplar yazardı. Şöyle mesela:

'Evet tatlım "benim güzel yabani çit çiçeğim". Sana olan bu ruhsal aşkımla yanyana ve onun içinde aynı zamanda vücudumun her zerresi için, her kokusu ve hareketi için vahşi, hayvanca bir arzu da var.'" (**Nora Romi:** "Nora nece?", ***Gazete Pazar,*** 20 Aralık 1998.)

NUR-İ AYN

On dokuzuncu yüzyıl sonlarıyla, yirminci yüzyıl başlarında yazılmış romanlarda, öykülerde, oyunlarda, kahramanlar, birbirilerine, sık sık, ***"nur-i aynim"*** diye seslenirler. Aslı, **nurü'l-ayn**dır; dolayısıyla, bu seslenişin *nuruaynim* diye yazıldığı da görülür. **Nurü'l-ayn** bir bileşik sözcüktür ve ***ışık*** anlamına gelen ***nur*** sözcüğüyle ***göz*** anlamına gelen ***ayn*** sözcüklerinden oluşmuştur. İkisi bir arada **gözün ışığı** demek olmaktadır. "Nur-i aynim" yerine de, artık yaygın olarak, **gözümün nuru** deyişi kullanılmaktadır.

Yeri gelmişken:

"Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz"

dizesindeki ***ayna*** demek olan ***ayine*** sözcüğünün **göz**den, yani **ayn**dan geldiğini de belirtelim. Anadolu'nun kimi yörelerinde *ayna*ya ***göze*** denilmektedir.

NÜTOPYA

Çıplak anlamına gelen *nu* Okunuşu: Nü) ve *yokyer* anlamına gelen *utopia* sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan *Nutopia/Nütopya*, İngilizlerin ünlü pop müzik topluluğu The Beatles'in önderi **John Lennon** ile Japon eşi **Yoko Ono**'nun kurdukları imgesel ve simgesel devlete verdikleri addır. Çift, sınırları olmayan, ülkelere bö-

lünmemiş, hükümetlerin yönetmediği, savaşsız, barış içinde bir ülke hayâl ediyordu ve bu ülkenin ulusal marşı da **John Lennon**'un güftesini yazdığı ve bestelediği *'Imagine' ('Tasavvur et')* idi. *Imagine* bugünlerde bile zevkle dinlenen klâsikleşmiş şarkı özelliğini taşıyor. (Ayrıca bkz.: YOKO ONO)

Yoko Ono - John Lennon

O

ODEON

Günümüzde kimi tiyatro ve sinema salonlarına **Odeon** adının verildiği gözlenir. **Odeon**, bir Yunan tiyatrosudur. Ama, özelliği, müzik yapmaya elvermesidir. İlk **Odeon** İÖ 435'te yapılmıştır. **Odeon** adını almasının nedeni müzikle olan ilişkisidir. Yunanca'da **odeion**, ***şarkı söylenen yer*** anlamına gelmektedir. Yunanca **ode=şarkı** demektir.

ODİTORYUM

Tiyatro ve sinema salonlarında olduğu gibi, sıra sıra dizilmiş koltuklara oturularak bir konuşmacının ya da konuşmacıları dinlenildiği, bir gösterinin de izlenebildiği büyük salonlar **oditoryum** diye anılır. **Oditoryum** adı, Latince'de ***işitmek*** anlamına gelen **audire** sözcüğünden türetilmiştir.

OECD

İşte **NATO** gibi, (Bkz.: NATO) ne olduğu açıklanmadan yazılıp söylenen ve herkesin tanıdığı/bildiği varsayılan bir öteki örgüt. Türkçe' deki resmi karşılığı: ***Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı***'dır. Aslı ise: **O**(rganization) for **E**(conomic) **C**(ooperation) and **D**(evelopment)'dır. Fransızlar, **NATO** yerine **OTAN** dedikleri ve yazdıkları gibi, gene sözcüklerin dizilişi dil kurallarına göre İngilizce'den ayrımlı olduğu için, **OECD** değil, **OCDE** derler ve yazarlar. Biz O-İ-Si-Di ve/ya da O-E-Ce-De demekte ısrarlıyız.

O.K./ OKAY (okey)

Yerine göre *tamam, oldu, anlaştık, peki, uygun,* vb. anlamına gelip Amerikalıların dillerinden düşürmedikleri, bizde de çok kişinin benimseyip kullandığı **O.K./Okay (okey)** sözcüğü, kökende, ABD.'nin

Oklahoma eyaletindeki Muskhogean yerli kabilelerinden birinin dilinde "evet" anlamına gelmektedir. Aslı oke ya da hokedir.

OKLAHOMA

ABD'nin 46. eyaletinin adı yerli Choctaw dilinden alınmadır. Choctaw dilinde *ukla=kişi* ve *huma=kızıl* demektir. Bu iki sözcükten bir bileşik sözcük yaratan ise, Choctaw dilini bile bir beyaz misyoner olan Allen Wright'tır. *Kızılkişi* anlamına gelen **Oklahoma** adı, bölge iskâna açılmadan yıllarca önce 1866'da imzalanan bir antlaşmada kullanılmıştır.

OMBUDSMAN

"Ombudsman bir kurum olarak ilk defa İsveç'te, 1809 Anayasası ile hayat buldu. İsveç sisteminden etkilenen iki ülke olan Finlandiya, 1919'da Ombudsman'ı sistemine dahil etti. 1955'te Danimarka, 1962'de Norveç ve Yeni Zelanda aynı yolu izledi. Bugün Ombudsman kurumu, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya, İsrail, Hindistan, Nijerya, Portekiz gibi 40'ın üzerinde ülkede, ulus, bölge, şehir ve belediye bazında uygulanıyor. Avrupa Birliği, kendi bürokrasisi tarafından Avrupa vatandaşlarının haklarını koruyacak bir Ombudsman kurumunu kanunlaştırmıştır.

Ombudsman kelimesi İsveç'te delege, avukat, vekil, temsilci görevini yüklenmiş kişiyi ifade eder. Türkçe karşılığı olarak arabulucu, kamu hakemi, medeni hakların savunucusu, parlamento komiseri gibi tanımlamalar kullanılabilir.

Aslında Ombudsman kurumu nitelik olarak bize yabancı değildir. Osmanlı'nın idari sistemindeki 'Başkadı'nın (Kazasker/Kadıasker) görevi, İslam hukuku çerçevesinde tüm hükümet ve devlet görevlileri sıradan vatandaşlar arasındaki ilişkileri düzenlemekti.

Böylece, Başkadı, kamu görevlilerinin güçlerini kötüye kullanmalarına karşı, insanları korumaktaydı. Yaygın bir inanca göre, 1700'lü yıllarda Osmanlı'ya sığınmış ve birkaç yıl ülkemizde yaşamış olan İsveç Kralı Demirbaş Şarl (Karl XII), kadılık sistemini ilginç bulmuş ve İsveç'e dönüşünde bu fikrin temellerini atmıştır.

Ombudsman'ın Uluslararası Barolar Birliği tarafından tanımı şöyledir: "Anayasa ve parlamento tarafından temin edilen, parlamentoya karşı

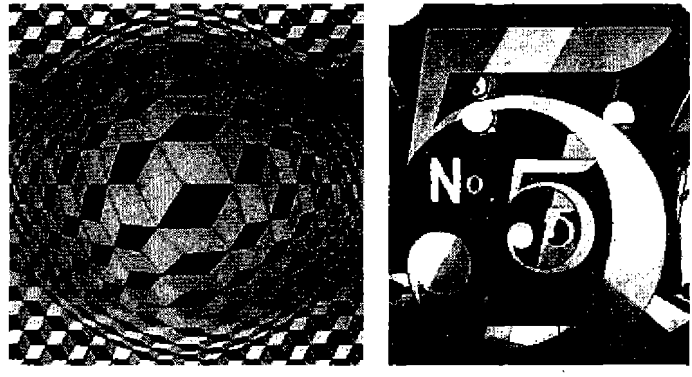
sorumlu, başında yüksek seviyeli ve bağımsız bir bürokratın olduğu, hükümet kuruluşları, yetkilileri ve çalışanları tarafından haksızlığa uğramış insanların şikayetleri doğrultusunda veya kendi inisiyatifi ile harekete geçen, araştırma yapma, disiplin uygulaması önerme ve rapor yayımlama hakkı olan bir ofis." (**İshak Alaton:** "Bireyi Devlete Karşı Savunan Ombudsman Kurumu", ***Radikal,*** 18 Mart 1997, s.).

ONIOMANIAC / ONYOMANYAK

Bkz.: BIBLIOBIBULI

OP ART (OPTİK ART / OPTİK SANAT)

Biçim ilişkilerinin görsel yanılsamalar eldelemek amacı ile kurgulanmasına dayalı bir uygulama 1950'li yılların sonu, 1960'lı yılların başında uluslararası düzeyde ilgi uyandıran bir akıma dönüşmüştür. **Optik art** ya da **Op art** (Optik Sanat) diye adlandırılan bu geometrik soyut sanat türünün ünlü uygulayıcıları Macar **Victor Vasarely** (1908-1997), İngiliz **Bridget (Louise) Riley** (1931), ABD'li **Richard Anuszkiewicz** (1930) ve Venezüellalı **Jesus Raphael Soto**'dur. Op Art, geometrik biçimleri görsel yanılsama yoluyla devinim izlenimi uyandıracak yolda kullanmıştır. Bu kullanım yeğleyimi, akımı, öteki geometrik soyut sanat uygulayımlarından ayırır. Yalnızca biçimler değil renkler de dizgesel olarak ve perspektif yanılsaması ve de titreşim gibi algılanmaya değin varacak bir yüzey gerilimi yaratmak amacıyla kullanılmıştır.

(Solda) Bir Op(tical) Art; (Sağda) bir Pop(ular) Art örneği.

İlk **Op Art** yapıtları siyah-beyazken, sonraları griler ve mavilerden, daha sonra ise bütün renklerden yararlanılmaya başlanmıştır. Tamamlayıcı renklerin birbiri üstüne bindirilmesiyle iki boyutlu resim yüzeyinin yanılsamacı bir devinim kazanması sağlanmıştır. Op Art yonutlarında ise, devinim yanılsaması eldeleyebilmek için ışık ve motorlardan yararlanılmıştır.

Op Art'ın iki boyutlu resim yüzeyini edilgen (pasif) olmaktan çıkarıp etken (aktif) bir görsel alana dönüştürdüğü belirtilmelidir.

OPERA COUPE

İki kapılı, sürcü yanındaki koltuğu katlanabilen ve böylece arkadaki iki kişlik yere geçiş kolaylığının sağlandığı otomobillerin genel adı.

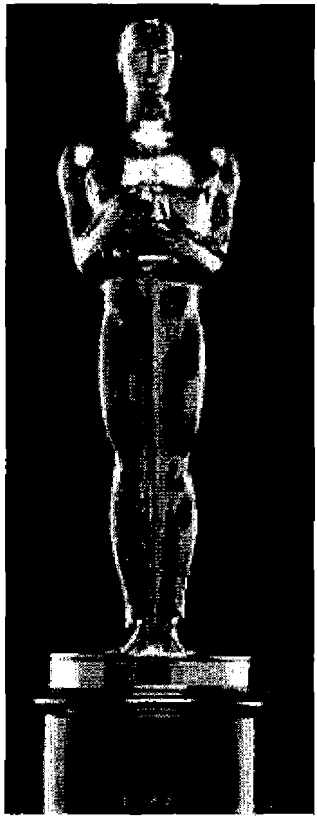
(Ayrıca bkz.: COUPE ya da COUPé)

ORKESTRA

Yunan tragedyasında, aktör(ler) yüksek bir seki üstünde/*sahnede* yer alıyor, koro ise, sahnenin önünde, sahneden daha alçak bir seki üstünde anlatılanları canlandırıyordu. Sahne önündeki bu ikinci ve ana sahneden daha alçak sahneye Yunanca'da *dans etmek* anlamına gelen *orkheisthai*'dan türetilerek ***orkhestra/orkestra*** deniliyordu. Bale ve operada, koro ana sahneye alınmıştır. İkinci sahne ***orkestra*** ise, *orkestra çukuru*na dönüşmüştür bugün ve burada *çalgıcılar* oturmaktadır. Ve bugün orkestra denilince, akla çalgıcılar topluluğu gelmekte-

dir. Çünkü, yorumlama işlevini (besteyi yorumlamaktadır), artık, çalgıcılar topluluğu yüklenmiştir. (Ayrıca bkz.: TRAGEDYA, KORO, KORDÖBALE)

Oskar yonutçuğu

OSCAR

Sinemanın en iyilerine her yıl verilen **Oscar** ödüllerinin adı, başlangıçta Oscar değildi. ***Academy Award of Merit*** adıyla verilmesi düşünülmüştü bu ödüllerin... Ödülün:

"...biçiminin belirlenmesi görevi, MGM sanat bölümü ressamı Cedric Gibbons'a verildi. Bir söylentiye göre Cedric Gibbons, bugün dünyaca ünlü Oscar heykelini, bir Akademi yemeği sırasında masa örtüsüne çizmiştir. Gerçekte Gibbons, heykelin çizimini bürosunda tamamlamış ve heykel Los Angeles'lı heykeltraş George Stanley tarafından yapılmıştır. (...)

...Bu arada... "Academy Award of Merit", Oscar adını almıştı. Oscar adının nereden geldiği ise, bugün bile üzerinde tartışılan bir konudur. Bette Davis, heykelciğin kendisine ilk kocası Harmon Oscar Nelson'u anımsattığını savunurken, bugün kabul edilen görüş, Oscar'ın isim babasının, heykelciği 1931 yılında amcası Oscar Pierce'e benzeten Akademi sekreteri Margret Herrick olduğudur." (**Ahmet Boyacıoğlu:** ***Oscar Filmleri,*** Afa Yayınları, Mart 1991, s.11 ve 13.)

OTİSTİK

"Dustin Hoffman'ın "Rainman" filmini çoğunuz görmüşsünüzdür, televizyonlarda da oynadı çünkü. Hoffman bu filmde "otistik" bir kişiyi canlandırıyordu.

Otistik, yabancı kökenli bir kelime. "Otomatik"ten türetmişler. Otistikler bir tür "otomatik davranışlar" gösteren kişiler.

Bu konuda çok derin bilgim yok elbette ama, uzmanlardan öğrendiğim kadarıyla otizmin tam bir tarifi yok. Otistikler gördükleri, dokundukları, duydukları, tattıkları nesneleri farklı algılıyorlar ve doğal olarak da hepimizden farklı tepkiler veriyorlar. Bu da garip karşılanıyor." (**Can Ataklı:** "Çocuğunuz 'Otistik' Olabilir, Korkmayın", ***Sabah,*** 9 Eylül 1996.)

OTO... / AUTO...

Otomasyon, otomatik, otomaton, otomobil, otopark, otonomi, otarşi, otopsi, vb. Türkçe'de yaygın olarak kullanılan sözcükler. Yunanca ***"kendi kendine, tek başına"*** anlamına gelen **outos** sözcüğü, İngilizce ve Fransızca'da **auto**ya dönüşmüş, bizim dilimize de oto olarak yerleşmiştir.

Otomaton, bir insan gibi kendi kendine devinebilen mekanik bir yapımı anlatır. Mekanik davranan birine de **otomaton** ve/ya da **robot** nitesi yakıştırılır. (Bkz.: ROBOT) ***Otomasyon çağı,*** makinelerin, mekanik beyinlerin, insanın yerine geçip, insanın yaptığı işleri hem daha çabuk, hem de birçok insanca yapılan işi tek başına yapan mekanik sistemlerin yaygınlaştığı döneme verilen addır. **Otomobil,** kendi kendine devinir (!). **Otonomi,** kendi kendini yönetmektir. **Otarşi,** kendi kendine yeterliki anlatır. **Otopsi,** kendi gözüyle görmektir; doktor, ölü vücudu kesip biçerek ölüme neyin yol açtığını kendi gözleriyle görür. **Otopark,** kendi kendine park etmek anlamına gelmez; **otomobil**den kısaltılmış *otoların park edildiği yer* demektir.

Ö

ÖTANAZİ

Son sıralarda gündemdeydi ötanazi. İyileşme umudu olmayan, acılar içinde kıvranarak yaşamını sürdüren ya da yaşatılan hastaların kendi isteğiyle ya da yakınlarının isteğiyle yaşamına son verilmeli mi, verilmemeli mi? Yani, ölümü seçme hakkı tanınmalı mı? **Ötanazi** ya da **euthanasia=kolay ölüm** anlamına geliyor. Bir bileşik sözcük. Yunanca'da ***kolay*** ya da ***iyi*** anlamına gelen ***eu*** ile ***ölüm*** anlamına gelen ***thanatos*** sözcüklerinden oluşuyor.

P

PABUCU DAMA ATILDI

"Gelelim **"pabucu dama atıldı"** deyimine.

Eski lonca teşkilatlarının bir kuralından kaynaklanıyor bu da.

Bir esnafın yaptığı pabuç çabuk delinirse, geri götürülüyor ve esnaf o delik pabucu dükkânının üstüne asmak zorunda kalıyor.

Delik pabucu görenler de bir daha o dükkâna giremiyor elbette.

Yani ombudsman kurumunun Osmanlıcası." (**Zülfü Livaneli:** "Temcit Pilavı", ***Vatan,*** 3 Ekim 2002, s.5) (Ayrıca bkz.: OMBUDSMAN)

PAKET

"Paket kelimesi bize Fransızca'dan gelmiş, ama asıl kökeni Hollanda dilindeki "pak" kelimesiymiş, o dildeki anlamı nedir bilmiyorum. Kağıda sarılmış nesneleri ifade etse de, mana tarifinde bir not dikkati çekiyor: "satışa hazır duruma getirilmiş" bir nesne deniyor, bunu "sunulmaya hazır" diye de genelleştirebiliriz.

Türkçe'de nasıl kullanmışız bu kelimeyi? "Paket taşı" demişiz parke taşlarına. Farklı şive ve lehçeler gibi, azınlık dillerinden ve yabancı dillerden gelme kelimeleri de sahnelerde ve argoda kullanmayı severiz. "Paket" argoda "kıç" anlamında kullanılan kelimelerden biriydi; "paketlemek", "paketlenmek" ve "paket elden gitmek" gibi çeşitlemeleri vardı. Son yıllarda pek işitmiyorum.

Terim olarak "paket postanesi" yerleşmiştir. Fabrikaların "paketleme servisi" olur. Sigaralar daima bir "paket" içine konmuştur. "Paket yayın, paket program" radyo-televizyon terimi olarak yürürlükte: gereğinde yayımlanmak üzere kayda alınmış programlar söz konusu olunca söylenir.

Bunların hepsinde paket somut bir nesneyi belirlerken, giderek soyut bir anlam kazanıyor: herhangi bir konuda alınan kararlar, tedbirler bütününü ifade ediyor.

Bu anlamıyla son günlerde sıkça kullanılmaya başladı. Yol, ekonomik önlem paketleri'yle açıldı; bunun ardı gelecektir." (**Hakkı Devrim:** "'Paket' Çeşitlemeleri", ***Radikal,*** 11 Ocak 1997, s.6.)

PAKİSTAN

"Pakistan sözcüğünün Farsça'da temiz ve pak anlamına gelen **"pak"** sözcüğünden kaynaklandığı rivayet edilir.

Aslında bu şayianın aslı astarı yoktur. Sonradan uydurulmuştur.

Ülkenin adı, 1947'de bağımsız bir devlette bütünleşen Pencap, Keşmir, Sind ve Belucistan eyaletlerinin hecesel birleşiminden türetilmiştir.

Müslüman çoğunluğun yaşadığı kuzey Hint bölgeleri rumuz olarak alınmıştır.

Rivayetin tersine, Pakistan asla pirüpak bir ülke manzarası sunmamıştır." (**Hadi Uluengin:** "Pak ve Pakistan", ***Hürriyet,*** 6 Şubat 1997, s.14.)

PALAS

Bir dönemde özellikle otellerin hemen hepsi birer **palastı**. Cumhuriyetin başkent Ankara'da yaptırdığı ilk otele de *Ankara Palas* adı verilmiştir. Saray anlamına gelen sözcüğün Almancası **palast**, Fransızcası **palais** (pale), İngilizcesi **palace** (pelıs)'tır. Ama, bütün dillere İtalyanca'dan geçmiştir. İtalyanca **palatium** ise, Roma'daki **Monte Palatino/Palatino Tepesi**nden kaynaklanmadır. Roma yöneticileri, önde gelenleri, zenginleri görkemli konutlarını Monte Palatino üstünde yaptırıyorlardı. Bu görkemli evler yapıldıkları tepenin adına yollama yapılarak anıldılar: **Palatium.**

PALAVRA ATMAK

"Boş, asılsız astarsız olaylar nakletmek, çocukları bile korkutmayacak tehditler savurmak, minnacık bir şeyi, beşe, ona, elliye katlamak, olmayacak şeyler söylemek. Peki kimdir palavracılar, yani günümüzdeki palavracılar? Bir kere, herhalde Frenkçe karşılığı "Blöf" olduğuna göre, palavracı zayıf ve sıfır durumda iken, gerek maddi gerek düşünsel anlamda, kendini hiç de öyle değilmiş, hatta çok fazlaymış gibi gösteren, riske atılmayı seven, kumarbaz ruhlu ve hatta açıkça dolandırıcı eğilimli tiplerdir. (...)

Evet işte böyle berbat bir tip palavracı, fakat asıl onun palavra atmasının temel sebebi ne: başkasını korkutmak, sindirmek ve boştan yere onda bu duyguları uyandırarak "aldatmak". Evet gerçekte de palavra atmak budur zaten.

(...)

... kalyonların üstten başlamak üzere dört temel katı bulunmaktaydı. En üstteki açık kat "güverte", altında "palavra", ve daha altında "ortakat" veya "üç ambarlı" denilen top ambarları yer alırdı. Güverte ve savaş sırasında açılıp -top ağızlarının çıktığı- fırtınalarda kapatılan lombar kapakları, bugün de kullanılan tabirlerdir. Kalyonların üçlü ambarlarında, çok ağır hantal, ateşlemesi ve doldurulması zor, toplar mevcuttur. Ancak bunlar hem çok uzun menzilli toplardır, hem de manevra yetenekleri az olduğundan, sağa sola pek çevrilemezler, dolayısıyla gemi seyir halindeyken, hele hele hava bozukken, dağ gibi dalgalar arasından bir inip çıkıyorken kullanılamazlar. Böyle zamanlarda, yakın dövüşlerde ve taktik savaşlarda "palavra" topları kullanılır. Bunlar küçük çaplı kısa namlulu toplardır. Atış menzilleri de kısadır. Ancak borda bordaya savaşlarda çok işe yararlar. Hafif olduklarından uçları kolayca yön değiştirebilir. Küçük meşeden ya da şimşirden hafif gülleler atarlar. Barut, içine, namlu ağzından, yağlı ziftli paçavra veya keçe ile sıkıştırılır. Ateşlendiğinde bu küçük mermiler yağlı olduklarından yanar, suya bile düşse yanar ve küçük gemilerin ya da korsan filikalarının bordasına yanaşmasını önler. Hele bir de düşman kalyonun içine düşerse, eh işte o zaman yakmadık, tutuşturmadık yer bırakmaz. Kati tesirinden çok böyle yıpratıcı etkisi vardır. Ha bir de tabii adı üstünde palavra bu toplar çok şiddetli ses çıkarır, düşman gemisinde paniğe yol açar." (**Burçay Anger:** "Palavra atıp matrak geçmeyin", ***Cafe Pazar,*** 29 Ocak 1995, sayı:17, s.20-21.) (Ayrıca bkz.: KALYON, PALAVRA SIKMAK)

PALAVRA SIKMAK

"Evet, palavra atmak deriz ama, dikkat etmişseniz bir de "palavra sıkmak" deriz. Ne sıkması, böcek ilacı mı? Hayır, "kuru sıkı atmak" demektir. Palavralar küçük ve hareketli olduklarından, bayramlarda seyranlarda, özellikle, denizcilik törenlerinde, muhterem bir zevatın hürmetine, saygı atışı -selamlama atışı- işbu palavrayla "kuru sıkı" sıkılırdı." (**Burçay Anger:** "Palavra Atıp Matrak Geçmeyin", ***Cafe Pazar,*** 29 Ocak 1995, sayı:17, s.20-21.)

PALIO

İtalyancada *yarışten terli çıkan atların üstüne atılan örtü* anlamına gelen *palio* sözcüğünü Fiat'ın son dönem modellerinden birinin adı olarak seçmekteki amacın ne olduğunu kestirmek güç. Acaba otomobilin kasası mı at şalına benziyor?!.

PAN

Flütüyle ünlü, keçi boynuzlu ve keçi ayaklı mitolojik kahraman **Pan**'ın adı, Yunanca *hayvan otlatan* anlamına gelen ***paon*** sözcüğünden gelmedir. Dor dilinde ***pan***a dönüşmüştür.

PANAMA

Bir Orta Amerika ülkesi olan Panama adını bölgenin yerli sakinlerinden almıştır. O bölgenin yerlileri olan Cuna halkının dilinde Panama sözcüğünü anlamı *"balık bolluğu"*dur.

PANDİSPANYA

"...'Pandispanya' adı pek hoşuma giderdi. Anya'lı, onya'lı sözcüklere oldum olası meraklıyımdır. (...) İspanya'ya yerleştikten sonra bir gün, Toledo'da bir pastanede ne görsem beğenirsiniz? Sıra sıra pandispanyalar!

Kafamda bir şimşek çaktı, tabak gibi açık olan gerçeği otuz yıl sonra anladım. 'Pan' sözcüğü ekmek demek İspanyolca'da. Bu kek benzeri kurabiyeyi, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na göçen İspanyol Yahudileri kazandırmış mutfak dilimize. Pandispanyanın aslı 'Pan di Hispania' idi. İspanyol ekmeği, özlemin tadı. İspanyol Yahudilerinin dilimize kattığı böyle pek çok sözcük var: Papel, takoz, masa, palavra, tapon, bunlardan yalnızca birkaçı. Ama Hispania'ya 'Espan(y)a' deniyor artık. Pandispanyanın gerçek adı ise, Magdelena." (**Mine G.**: "Pandispanya", ***Radikal,*** 11 Temmuz 1997, s.7.)

*"Cuma günü sayfa komşum **Mine G.**'nin yazı başlığı "Pandispanya"ydı. (...) Bir gün İspanya'dayken, yıllar yılı bildiği bu kelimenin Pan di Hispania'dan, yani "İspanyol ekmeği"nden geldiğini birdenbire fark edince nasıl heyecanlandığını anlatıyor.*

Bizim evde bu müthiş (!) gerçeği ***Gülseren Hanım*** *keşfetmiş,.çocuklar gibi sevinmiştik. Benim neslimden olanların hafızasında yer etmiş bir kelimedir. Çarşı pazarda, kalıpta pişirilmiş iki boy pandispanya satılırdı. Kağıda yapıştırılmış"beze"lerin ("içi boş yemesi hoş" derdik) yanında; simit gibi, kağıt ve keten helvaları gibi, çocukların ev dışında yemeyi sevdiği şeylerdendi pandispanya.*

Evde yapıldığını da hatırlıyorum. Bol yumurta, un ve yağ... Revani hamuru gibi sünger kıvamında yoğrulur, ama şekerli su ilave edilmez ve tepsiler halinde çarşı fırınına gönderilirdi." (**Hakkı Devrim:** "Proust'un Madlenleri Gibi...", ***Radikal,*** 13 Temmuz 1997, s.7.)

PANDORA

İlk kadın **Havva**'dır. (Bkz.: HAVVA) Yaygın olarak bilinen budur. Oysa, Eski Yunan söylencelerindeki ilk kadın **Pandora**'dır. Tanrıların tanrısı Zeus, ateş tanrısı ve zanaatçıların koruyucusu Hephaistos'a topraktan bir kadın yaratmasını buyurmuştur.

Pandora'yı betimleyen bir resim.

Tanrıların tanrısı buyurunca kim karşı durabilir?! Hephaistos işe koyulmuş, bütün öteki tanrılar da ellerinden gelen yardımı göstermişlerdir. Ve böylece **Pandora** yaratılmıştır. Adı mı? Grekçe'de ***"bütün tanrıların armağanı"*** demektir Pandora.

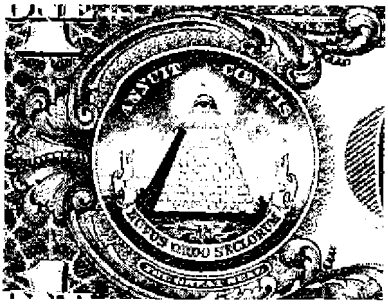
PANEL BROUGHAM

(Bkz.: BROUGHAM)

PANİK

"...İranlılar da Pan'dan paniğe uğramışlar. - Malum a, "panik" Pan' dan ürkerek korkuya kapılma demektir." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.29, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.) (Ayrıca bkz.: PAN)

PANOPTİMİZM ve TANRININ GÖZÜ

1 Amerikan dolarının üzerindeki "Tanrı'nın Gözü"

"**Foucault**, bir yazısında, **aydınlanma çağında** geliştirilen **"panoptimizm"**den söz etmişti. Aydınlanma çağının görüşüne göre, her şeyi **görünür** kılmak gerekiyordu. **Her şeyin üstünde ve her şeyi görebilen** bir göz geliştirilmeliydi. Tıpkı Tanrı'nın gözü gibi. Barok dönemde, **iktidar** simgesi olarak, piramit biçiminde bir üçgenin içine göz çizilmesinin nedeni buydu. İnsan, bu üçgenden uzaklaşsa, sağına veya soluna gitse bile, içindeki gözün bakışından kurtulamıyordu. Din eleştirisi yapıldığı halde, aydınlanma çağında **Tanrı'nın gözü** gibi bir güç simgesinin geliştirilmiş olması çok ilginçtir." (**Cumhuriyet 2,** 12 Kasım 1993, s.5).

PANTALONE

İtalyan *commedia dell'arte* (sanat komedisi) (Ayrıca bkz.: KOMEDİ) kahramanlarından **Pantalone**'nin adı pantalondan ve/ya da pantalona benzer bir giysi kullanmasından kaynaklanmamaktadır. **Pantalone** adı, San Marco Meydanı'ndaki Venedik'in simgesi aslan için kullanılan **piante leone**, yani **dikili aslan** tanımlamasından gelmektedir.

PAPARAZZİ

"Bugün işinde hafif palazlanmış kimileri kendini "paparazzi" ilan ediyor. Hani şu ünlü usta yönetmen Federico Fellini'nin unutulmaz "La Dolce Vita" (Tatlı Hayat) filmindeki Marcello Mastroianni'nin sadık sağ kolu foto muhabiri Paparazzo gibi. Paparazzo, o filmin kilit karakterlerinden biriydi... Uyanık, füze gibi süratli, işbitirici, zeki, çevik ve şipşakçı. La Dolce Vita'nın vizyona girdiği 1959'dan bu yana "paparazzi" adı daha çok, magazin yapan, sosyete ve ünlüleri izleyen, atlatma resim çeken ve haber çıkartan fotoğrafçılara verildi. "Paparazziler Ülkesi" İtalya'da tanınmış en büyük fotoğrafçı kendisini bu mesleğin "kralı" ilan eden Rino Barillari'dir. Aslında, Federico

Fellini'nin senaryosunda adı geçen "Paparazzo" Rino'nun ustası Gilberto Petrucci'dir. Ancak herkes bu siyah-beyaz harika filmdeki genç "Paparazzo" rolünün Rino'dan esinlendiğini bilir ve inanır.

Paparazzo filmdeki fotoğrafçının soyadı. Çoğulda paparazzi oluyor.

Kartvizitine kendi kendine taktığı sıfatı "Paparazziler Kralı"nı da ekleyen Rino Barillari (1944) mesleğe 14 yaşında şipşakçılara kuryelik yaparak başladı. "Tatlı Hayat" dönemini Roma sokaklarında yaşayan ve yaşatan ilk fotoğrafçılardan kabul edildi. United Press, Associated Press gibi itibarlı yabancı ajanslarda magazin muhabirliği yaptıktan sonra 20 yıl "Il Tempo" gazetesinde görev aldı. 10 yıldır da Roma'nın "Il Messagero" gazetesinde çalışıyor. İki milyonun üzerinde deklanşöre bastı. 315 kez ödül kazandı. 35 yıllık meslek hayatında 173 kez yaralanıp hastaneye kaldırıldı. Vücudunda tam 613 dikiş var. Marlon Brando onu tek yumrukta yere serdi. Ava Gardner apış arasına tekme attı. Charles Aznavour karate dersi verdi. Jane Mansfield'in kocası Mickey Hargitay kolunu kırdı. Peter O'Toole dudağını kafa darbesi ile yardı. John Wayne filmlerdeki gibi kroşesi ile çenesini darmadağın etti. En son da Sylvester Stallone'nin gorilleri ayağını ezdi... Tam 78 fotoğraf makinesi parçalandı. 23 tanesi çalındı. İşte Paparazziler kralı Rino."

Rino Barillari'nin **paparazzi** tanımı ise şöyle:

"Paparazzi, doğru kişileri yanlış yerde yakalayan, durumu ve olayı yaratan, daha sonra meyvesini yiyip haberi öldüren gazetecidir." (""Paparazziler Kralı" Rino Barillari **Reha Erus**'a anlattı", ***Hürriyet***, 25 Ağustos 1996, s.9.)

PARADİGMA VE PRAGMA

"Kullanmadığımız, anlamını pek iyi bilmediğimiz iki kelime var: "Pragma" ve "Paradigma". Bu iki kelimenin anlamı farklı.

Sözlüklerde "pragma" kelimesinin karşılığı şöyle anlatılıyor. "Pratik, ameli, tarhi hadiselerin rabıtalarını gösteren, faal, çalışkan, başkalarının işine karışan, kendini beğenmiş, sabit fikirli (Yeni Redhouse). Pragmatik: "Pratik" (Meydan Larousse).

Sözlüklere göre "paradigm" kelimesi numune, örnek anlamına gelir (Yeni Redhouse). Türkçe'de "paradigma" olarak kullanılan bu kelime

siyasal bilimlerde "esas alınabilecek ya da esas alınabileceği varsayılan bir örnek ya da teori"yi tanımlar." (**Ali Rıza Kardüz:** ""Pragmatik" Erbakan "Paradigma"yı Kabullenmek Zorunda Olduğunu Gördü", ***Sabah,*** 31 Temmuz 1996.)

PARÇACILIK / DIVISIONISM

Bkz.: NOKTACILIK / POINTILLISME

PAŞA

Romalıların yürütme yetkisi anlamına gelen *"imperium"* (Bkz.: İMPARATOR) dağıtmaları gibi, Osmanlılar da, 13. yüzyıldan başlayarak, devlete yaralı olan kişilere **paşa** unvanı vermeye başlamışlardır. Paşalık, yalnızca yetkili olmayı sağlamıyor, ayrıcalıklar da sağlıyordu. **Paşa** sözcüğü ise, *büyük kardeş* anlamına kullanılan **başağa**'dan gelmedir.

PAŞABAHÇE

"Paşabahçesi'nin paşalığı, Deli İbrahim'e (1640-1648) sadrazamlık eden, yeniçeri ayaklanmasında bin parça edilen "Hezarpare" Ahmed Paşa'nın köşkünün ve bahçesinin burada idüğünden dolayı." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.176.)

PAŞA KAPISI

"Osmanlıların ilk dönemlerinde, başvezirin resmi konutu yoktu, saray yakınlarında bir konak kiralar ve kimi işlerini orada görür, ziyaretçilerini orada kabul ederdi; bu konağın kabul dairesi Paşa Kapısı olarak adlandırılmıştı, padişahın sarayındaki Bab-ı Hümayun'a (Padişah Kapısı'na) karşılık olsun diye. İmparatorluk Divanından arta kalan işleri görebilmek üzere, ikindi namazından sonra, başvezirin evinde bir öğleden sonra toplantısı yapmak adet haline geldi. Bu toplantı, yani **ikindi divanı**, sonraları düzenli olarak haftada beş gün yapılır oldu ve giderek İmparatorluk Divanının işlerinin büyük bölümünü üstlendi.

Yönetim merkezinin İmparatorluk Divanında Sadrazamlığa aktarılması, 1654 yılında Sultan IV. Mehmed'in, Sadrazama hem resmi

konut, hem de resmi daire olarak kullanılmak üzere bir bina ayırmasıyla resmi nitelik kazandı. Artık **Paşa Kapısı** adı, bu binaya veriliyordu. Hükümet binalarını kapı, eşik gibi terimlerle anma geleneği Ortadoğu'da pek eskidir ve Osmanlı devletinin de daha ilk zamanlarından beri benimsenegelmiştir, on yedinci yüzyıla değin "kapı" terimi, ve eş deyimleri, Sultanın sarayını veya Divan'ı adlandırmakta kullanılıyordu. Bu tarihten sonra bu terim, daha çok, artık gerek ülkede, gerekse yabancı ülkelerde hükümetin gerçek merkezi olarak tanınıp bilinen sadrazamın konutu için kullanılır oldu. On sekizinci yüzyılda, genellikle 'Yüksek Kapı' olarak yabancı dillere çevrilen Babıâli diye adlandırıldı." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.114-115.) (Ayrıca bkz.: BABIALİ)

PAYTON

(Bkz.: FAYTON.)

PAZAR

Geçmişte kentlerin bir koruma duvarıyla çevrili olduğu önceki sayfalarda anlatılmıştı. (Bkz.: BURJUVA) Duvarın içine girmek kolay değildi, elbette. Her isteyen, istediği zaman, kapıyı çalıp içeriye giremiyordu. Örneğin, İstanbul'da bir işte çalışma olanağı bulamayanların surların içine alınmadığı, kapıdan geçebilenlerin ***serbest*** (Bkz.: SERBEST) diye anıldıkları biliniyor. Oysa, duvarın dışında yaşayanlar, genelde üreticiydiler. Gerek tarım ürünlerini, gerekse el işlerini, ve başka tarım dışı ürünlerini satın alacak, satın alabilecek olanlar ise koruma duvarlarının, surların içinde yaşayanlardı. Satıcılarla alıcıların buluşabildiği yer ise kent kapısının önüydü. Üreticiler, ürünlerini kentin önüne getiriyorlar, kentte yaşayanlar kapının önüne çıkıp getirilenleri görüyor, işlerine yarayacakları satın alıyorlardı. Nitekim, **pazar** sözcüğünün kaynaklandığı Farsça'daki **bazaar** sözcüğünün anlamı kapı yanında yapılan iştir. Satıcıların sayısı artınca, kale kapılarının yanında alanlar özgülenmiş ve buralara **bazaar**, yani **pazar** (yeri) denilmiştir.

PED ve POD

Ped*iatrist* (pediatrician) ile **ort*oped*ist** (orthopedist), ikisi de hekim.

Ama, uzmanlıkları aynı alanda değil. ***Ped*iatrist, çocuk hastalıkları** uzmanı. **Ortop*ed*ist** ise, ***bedensel çarpıklıkları düzeltiyor, doğru biçimine getiriyor*** (*ortho=düzeltmek* ya da *doğru* anlamına geliyor). **Pediatrist**'teki **ped**, Yunanca *erkek çocuk* ya da *çocuk* anlamına gelen **pais, paidos** sözcüğünün bir başka tür söylenişi. Bir zamanlar, (eski Yunan'da) ***ped*agog**, *erkek çocuğu okula götürüp getiren, evde de bakımını üstlenen köle* demekti. **Ortopedist**'teki ***ped***, Latince'de *ayak* anlamına gelen sözcük. Bu sözcüğün ayak izleri, Türkçe'ye de yerleşmiş kimi sözcüklerde görülüyor: ***Ped*al, *ped*estal, *ped*ikür,** vb...

Yunanca'da ayak anlamına gelen sözcük ise, **pous, podos.** Dolayısıyla, **podyum=yürünen yer** anlamına geliyor. Ya da Latince kökenli **pedestal**'in karşılığı. **Octopus/ahtapot** (Bkz.: AHTAPOT) da Yunanca ***pous*** ya da ***pus***'tan türeme. **Eklembacaklılara arthopod** deniliyor İngilizce'de.

PEN CLUB

PEN Club/Uluslararası Yazarlar Kulübü, kalem anlamına gelen pen sözcüğünden mi almıştır adını? Hayır. **P,** *şair* anlamına gelen poet sözcüğünden; **E,** *denemeci* anlamına gelen essayist sözcüğünden; **N,** *romancı* anlamına gelen *novelist* sözcüğünden alınmadır. **P**'nin, *oyun yazarı* anlamına gelen *playwrite;* **E**'nin de *yayıncı* anlamına gelen *editor* sözcüklerini de simgelediği öne sürülmektedir. **PEN Club**, 1921 yılında, İngiliz roman yazarı **John Galworthy** tarafından kurulmuştur.

PERESTROİKA

Mihail Gorbaçov, SSCB Devlet Başkanlığı görevine getirilince yönetimde yenilikler yapmayı amaçladı ve 1985 yılında iki temel amaç belirledi. Bu temel amaçlardan biri **perestroika** idi. Rusça'da *"yeniden yapılanma"* anlamına gelmektedir. Gorbaçov, Sovyet yönetiminin yeniden yapılanma ile, merkeziyetçi yönetimin yetkilerinin azaltılmasını amaçlamaktaydı. (Öteki ilke için ise, bkz.: GLASNOST)

PENTAGON

ABD Savunma Bakanlığı ve/ya da Genel Kurmay Başkanlığı ile ilgili haberler hep **Pentagon** diye verilir. **Pentagon**, Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutan-

lıklarını barındıran yapının beşgen (iç içe geçmiş beş yapı) biçiminde oluşu dolayısıyladır. Yapıya beşgen anlamına gelen **Pentagon** denmekte, dolayısıyla Savunma Bakanlığı ya da ABD Silahlı Kuvvetleriyle ilgili haberler kısaca **Pentagon** diye *kaynaklandırılarak* aktarılmaktadır.

PİJAMA

"Şu geçen birinci dünya harbinin her yanı facialarla doludur ya, fakat komik tarafları da pek çoktur. Bunlardan birisi de pijamadır. Biz aşağı yukarı harbin ortalarına kadar pijama nedir bilmezdik. Sade biz mi? Avrupa' nın birçok yerlerinde de pijama kullanılmazdı. Hatta Fransa'da bile pek seyrekti. Gerçi bizde de Paris'i görmüşlerden bazıları bunu kullanırlar idiyse de milyonlara karşı üçün, beşin hesabı mı olur?

Bizde pijama yerine --başka yabancı memleketlerde de olduğu gibi-- gecelik dediğimiz boy entarisi giyilirdi. Kadınlarınki süslü püslü, bizimkiler sade idi. Etekleri aşık kemiklerine kadar uzun, bolca biçilmiş patiska entari. Belde ince, ucu püsküllü kuşak. Sağda enfiye, mendil cebi, solda tespih cebi, üstüne lokum lokum dizilmiş, diz boyu pamuklu hırka veya peyke hırka. Ayakta Mercan terlik şıpır şıpır... Başta, gençse fes, yaşlıysa takke.

Bu kıyafet yalnız evde değildi, mahalle kahvesine de böyle çıkılırdı, semtin çarşısına da. Hatta mahalle aşırı gece misafirliğine de böyle gidilirdi.

Harpte kazanç arttı. (...) Orta ve kenar Avrupa'ya gidiş geliş arttı. Ve nasıl türediyse birdenbire pijama türedi ve göz açıp kapayıncaya kadar üredi. Önceleri bir hayret, bir hayret! pantolondan ceketten gecelik olur mu? Bununla nasıl yatağa girilir? Fakat ne yaparsın, moda, zenginlik modası.

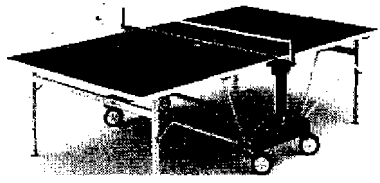
Arkasından dil uleması tarafından tahliller, lengüistik nazariyeler başladı. Pijama dahi garba şarktan girmiştir, bütün ulum ve fünun gibi. Pijama aslında Bicame idi. Bi nefi edatı, came elbise. Öyle bir elbise ki, elbisesizlikte veya elbise bulunmadığı zamanlarda giyilir. Hayır, onun aslı Pey-Came'dir Asıl elbiseden sonra veya önce giyilen nesne demektir. Bence o değil. Pijama Bicami'den gelmiştir, yani camisi olmayanlar tarafından giyilen şeydir, bidattir, bize yakışmaması gerektir. Fakat bunun manayı içtimaisini bilmiyorsunuz, bu Pey-Cima'dan

galattır. Yani iki mahrem mahlukun hususi bir odada sevdalaşmalarından önce giyilen elbise manasındadır ki, ahlaki bir libas değildir.

Derken alaylı beyitler, alaylı nesirler başladı. Camehab yataklık, karyola, cibinlikli uyuyacak yer manasına geldiğine göre bir beyit:

Benimle bir gececik camehaba girme misin?
Beni günaha sokup sen sevaba girme misin?" (**Aka Gündüz:** "Pijamanın Tarihi"nden, ***Sanatdünyamız,*** sayı:62, Bahar 1996- s.164-165.)

PİNGPONG

Masa tenisine, çok kişi, pingpong der. Oysa, ***Pingpong*** bir tecimsel markadır. Masa tenisi için gerekli olan araç ve gereçleri üreten bir firmanın tescilli adı. (Ayrıca bkz.: FRIGIDAIRE/FRİJİDER, GILETTE/ JİLET, KLEENEX/KLİNEKS, PORTLAND ÇİMENTOSU)

PERGE

Bkz.: BERGAMA

PERSON

"Frenk dillerinde "person" sözü kişi demektir. Bu söz Etrüskçe'den alınmadır. Etrüskçe'de kişi değil, maske demektir. Zaten kişi kuru soğana benzer, kabuk üstüne kabuk, maske üstüne maskedir kişi. Bütün kabuklar çıkarılınca, elde hiçbir şey kalmaz. Ama bu söz Etrüskler'de Bakkhos törenlerinin yapılmış ve oyunlarının oynanmış olduğunu gerçekler. Çünkü maskeler ancak o oyun ve törenlerde kullanılırdı. Şunu da unutmamalı ki Etrüskler Anadolu'dan İtalya'ya göçmüşlerdir." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.65, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

PETROL

"PETROL, bildiğiniz gibi, **"kaya yağı"** demek. Petr veya petra, kaya; ol veya oil, yağ demek. Petrol ilk defa, kayaların arasından sızarak yeryüzüne çıkmış. Bunu gören insanların kimya bilgisi kıtmış. Bu yüz-

den **"Kayanın yağı çıktı"** demişler. Halbuki petrol, canlı fosillerin basınç altında uzun yıllar kalmasıyla oluşan bir madde. Türdeşleri de kömür ve doğalgaz. Bunlara, hep birlikte **"fosil yakıt"** deniyor." (**Ege Cansen:** "Kayanın Yağı Çıktı", ***Hürriyet,*** 5 Eylül 1996.)

PLACEBO

"... Fransızlar da bir (...) araştırma yapmışlar, (...) Le Point dergisinin 29 Haziran sayısının kapağı olmuş, "Placebo" etkisi üzerine. Placebo etkisi, bütün doktor ve eczacıların -- hatta bu konulara az biraz meraklı olan herkesin -- bildiği bir mesele. Hastaya ilaç yerine ekmek kırıntısını boyayıp veriyorsun, ilacın iyi geldiğine inanarak iyileşiyor. Bu placebo etkisi o kadar ilginç ki, bir ilacı piyasaya çıkarmadan evvel hastaları iki gruba ayırıyorlar ve...

Bir gruba gerçekten ilacı, diğer gruba placeboyu (mesela şeker) veriyorlar. İlacın, ilaç olarak kabul edilmesi için, placebo alıp da iyileşenlerden daha çok kişiyi iyi etmesi gerek. Çünkü... Placebo alanlar arasında da -- yani ilaç niyetine şeker alanlar arasında da -- epey iyileşenler oluyor.

(...)

Son not: Placebo lafı Latince "Beğeneceksin" fiilinden geliyor." (**Murat Birsel:** "Beyin mi İyileştiriyor Yoksa İlaç mı?", ***Sabah,*** 7 Temmuz 1996, s.4.)

PLYMOUTH

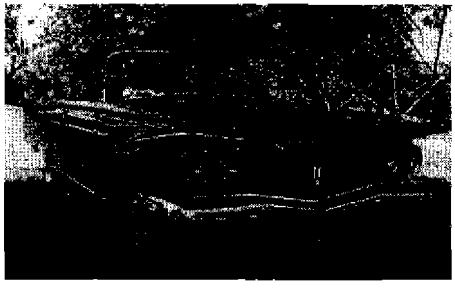
1928 yılı Mayıs ayında kurulan *Plymouth Motor Corporation/Plymouth Motor Şirketi*nin adı nereden geliyor?

Plymouth ABD'deki iki yerleşimin adıdır. Bu yerleşmelerden biri *Plym* ve *Tamar* nehirlerinin ağzında yer almaktadır. Dolayısıyla, (nehrin adı olan) *Plym* ve ağız anlamına gelen *mouth* sözcüklerinin birleştirilmesiyle eldelenmiş bir bileşik sözcüktür. Aynı zamanda, ABD'de koloniler kurmak amacıyla Britanya'da oluşturulmuş bir cemiyetin adı da *Plymouth* idi. Motor şirketinin adını yerleşimden mi, cemiyetten mi aldığına değgin bir açıklama bulamadık. Ama, 1960 yılların ortalarına gelinirken, ABD'de revaçta olan *kaslı otomobiller/muscle car* pazarında kendine önemli bir yer edinmiştir *Plymouth*.

PLYMOUTH BARRACUDA

İlk *Plymouth Barracuda* 1964 yılının Nisan ayında *Ford Mustang*'den tam iki hafta önce satışa sunulmuştur. Dolayısıyla, adı balık adı olmasına karşın, ilk *pony car* (midilli otomobil) olarak da nitelenir. *Barracuda*, bilindiği gibi, tatlı suda yaşayan keskin dişli ve suya düşeni bir anda parçalayarak yok eden canavar balığın adıdır. (*Barracuda* otomobiller, kısaca *Cuda* olarak da anılmaktadır.)

PLYMOUTH FURY

Fury'nin sözlük anlamı *büyük öfke, gazap, şiddet*'tir. (Bu otomobillerin bir başka {sonradan kazanılmış} özelliği, genellikle ABD polisince kullanılıyor oluşudur. Ayrıca, korku öyküleri ve romanları yazarı **Stephen King,** *Christine* adlı öyküsünde kendi kendini onarabilen bir Fury otomobili anlatmıştır. *Christine* adındaki bu *Fury*, kendisini incitenlerden intikam almakta, ayrıca öteki az sayıdaki *Furyler* gibi sahiplerine hakaret edenleri öldürmektedir. 1983 yılında **John Carpenter**'in yönetiminde çekilen filmde 3 adet 1958 *Plymouth Fury* kullanılmıştır.)

PLYMOUTH VALIANT

Muscle car/kaslı otomobil diye bilinen otomobillerden biri de *Plymouth*'un *Valiant* adını verdiği modelidir. İngilizce *valiant* sözcüğü Türkçede yiğit, *cesur* anlamına gelmektedir.

P.M. ya da PM

Bkz.: A.M. - P.M. ya da AM - PM

POLİS

Yunanca'da **polis=kent** anlamına gelen sözcüktür. Kentler, genellikle kurucularının, savunucularının ya da kurtarıcılarının adıyla anılmıştır

geçmişte. Örneğin Constantinopolis, Konstantin kenti anlamına gelmektedir. Ya da bugünkü Edirne, Adrianople=Adrian kenti adını taşımaktaydı ki, **Edirne** sözcüğü, ***Adrian***'ın *yüzyıllar boyunca ağızlarda bozulmuş söyleniş*inden başka bir şey değildir.

Batılı kaynaklarda, **İstanbul** adının da Yunanca ***"kente"*** anlamına gelen ***"eis tan polin"***den geldiği öne sürülmektedir.

Polis=kentti ama, polisi doyuracak tarım alanları, -- tarım yerleşmeleri de gerekliydi. Yani köyler. Köy, Yunanca'da *komain*dir. ***Komain***leriyle birlikte kent, artık, bir devlettir. Kent devlet, polis diye anılmaz; çevresiyle birlikte tanımlanır. Örneklenirse, Konstantin'in kenti, Konstantin'in diyarına dönüşür; *Konstantiniye* diye anılır. *Ionia/İyonya, Doria/Dorya, Frigia/Frigya, Karia/Karya,* vb. gibi... Elbette, Konstantiniye'nin merkezi Konstantinopolis'tir.

Bugün, çok büyümüş kentlere **metropol/metropolis** deniliyor. Yunanca'da ***ana*** anlamına gelen ***meter*** sözcüğüyle ***polis*** sözcüğünün birleşmesinden oluşmuş ***metropolis=anakent*** demektir. Türkiye' deki metropol İstanbul'dur. Ancak, Ankara, İzmir, Adana gibi kentlerde büyükkent, anakent diye anılmaktadır ve Belediyeler Yasasında yapılan bir değişiklikle yerel yönetim birimleri buralarda yeniden düzenlenmiştir. Anılan kentlerde bir anakent belediyesi ve buna bağlı belediyeler hizmet sorumunu yüklenmişlerdir.

Her büyükkent aynı büyüklükte değildir. Dünya metropolleri de birbirinden ayrımlar gösterir. Örneğin Paris metropolü, İstanbul metropolünden daha büyüktür. New York, dünyadaki bütün metropollerin en büyüğüdür. Dolayısıyla, Yunanca *çok büyük* anlamına gelen **mega** sözcüğü ile polis sözcüğü birleştirilerek **megapolis/megapol** sözcüğü türetilmiştir. İstanbul dünya megapolleri arasında 19. sırada yer almaktadır.

Ayrıca, gelecekte, megapollerin birbirine eklenerek kesintisiz bir kent oluşturacakları düşünülmektedir. Böyle bir kente verilen ad ise, gene Yunanca'da *evren* anlamına gelen **ecumenos** sözcüğü ile polis sözcüğü birleştirilerek türetilmiş olan **ecumenopolis = evrenkent**tir.

Kolluk kuvveti anlamına bugün de kullanılan ***polis*** sözcüğü de aynı köktendir. Kentte düzeni sağlamak amacıyla, kentte yaşayanlara yol gösteren, yardımcı olan, kuralları çiğneyenleri uyaran, izni olmayanları kente sokmayan kent yönetimi adına görev yapan kimseler, zaman

içerisinde ***polis*** diye anılır olmuşlardır. ***Polis***, hâlâ, yönetim adına kolluk görevi üstlenmiş örgüt ve örgüt üyeleri anlamına gelmiyor mu?

POLİTİKA - SİYASET

"Bazı sözcüklere aslen sahip olmadıkları anlamları yüklemeye ve kendimizce bir tanım yapmaya pek meraklıyız. Bir süre önce Tansu Çiller övünerek, "Ben siyasetçi değilim, politikacıyım" demişti. Benzer bir ayrımın başkaları tarafından da yapıldığını gördüm. Ne demek istiyorlar acaba diye merak edip bakınca, ayrım çizgisini seziyorsunuz: "Politikacı ciddi adamdır, uzun vadeli projeler yapar, yalan söylemez, güvenilir kişidir. Siyasetçi ise kısa vadeli düşünür, kişisel hesaplar içindedir, sözüne de her zaman güvenilmez" demek istiyorlar.

Aslında bu iki sözcük arasında böyle bir ayrım yoktur. Her ikisi de aynı olguyu anlatan, birisi Yunanca diğeri Arapça kökenli sözcüklerdir. Fakat kökenleri bakımından, 'memur-bürokrat' farkını andıran bir fark içerirler. (Bkz.: BÜROKRAT-MEMUR) 'Siyaset', 'at yönetimi' anlamına gelen 'seyislik'ten türetilmiştir ve 'halkın yönetimi' anlamına kullanılmıştır. 'Politika' ise eski Yunan'da yönetim birimi olan 'kent' (polis) sözcüğünden türemiştir.

Batılılar, 'bürokratı' ve 'politikayı' yönetim birimine bakarak türetirken, biz 'memuru' ve 'siyaseti' emir-komuta anlayışına göre türetmişiz. Hatta bir noktada 'siyaset' 'padişah buyruğuyla idam' anlamına da gelmiş.

"Neden siyaseti at bakıcılığı olarak görmüşler" derseniz, yanıtı çok açık. Çünkü, Osmanlı anlayışına göre halk 'reaya'dır. 'Reaya', Arapça kökenli 'raiyye'nin çoğuludur ve 'hayvan sürüleri' anlamına gelir. Halkına (yani sürüsüne) iyi bakan padişaha da 'raiyyetperver' denirdi. Halk 'sürü' olursa, onu çekip çevirene de elbette 'seyis' demek ve bu işe de 'siyaset' demek uygun düşer, değil mi? (...)

Fakat, sözcüklerin kökenleri ne olursa olsun, bilimsel kullanımlarında, 'bürokrat ve memur' ile 'politika ve siyaset' arasında hiçbir fark yoktur." (**Türker Alkan:** "Demokrasi, Atların Seyisi Seçtiği Yönetim Midir?", ***Radikal,*** 9 Nisan 1997, s.2.)

POMELO

Bkz.: WEKIWA

PONTIAC

"General Motors'un ünlü otomobil markası Pontiac'ı bilirsiniz herhalde.

Peki Pontiac adının nereden geldiğini bilir misiniz?

Bana anlatıldığı zaman inanmakta güçlük çektim.

Hikaye böyle...

Amerikalı bir girişimci, oturup kendi atölyesinde güzel bir araba üretmiş.

Eseri bitince de, komşu evde çalışan zenci uşağı çağırıp, otomobili göstermiş...

"Nasıl güzel mi?" diye sormuş.

Zenci arabaya bakmış.

"A, bu bir Cadillac" demiş, çünkü otomobil o yılın Cadillac modelini andırıyormuş.

Arabanın adı da buradan türemiş.

Nasıl mı?

Zencinin yanıtı, üreticiyi şaşırtınca, ***"Poor Old Negro, Thinks It's A Cadillac"*** demiş.

Ve cümleyi oluşturan kelimelerin başharfleri, otomobilin markası olmuş.

NOT: Yukardaki İngilizce cümle **"Zavallı ihtiyar zenci, onu bir Cadillac sandı"** anlamına geliyor." (**Fatih Altaylı:** "Markada akrostiş", ***Hürriyet,*** 5 Ekim 1996, s.19.)

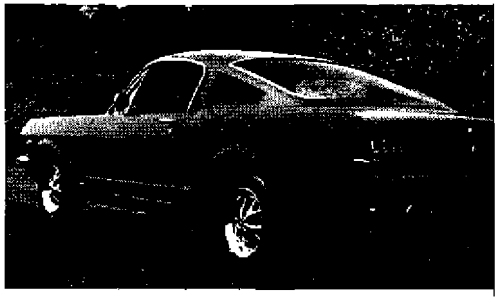
Hürriyet gazetesinin 5 Ekim 1996 günlü sayısında Fatih Altaylı, Pontiac markasının kökenini böyle açıkladı.

Otomobillere konulan adlarla ilgili olarak yukarıdaki örneğe benzer biçimde türetilmiş (mizahî) açıklamalar, artık sık sık elektronik postayla bilgisayarlara ulaşıyor. Örneğin, Pontiac'ı üreten GM'in General Maintenance (=Genel Bakım) deyimindeki iki sözcüğün baş

harfleri olduğu, GM'in bir başka ürünü olan Chevrolet'nin Cheap Hardly **E**fficient **V**irtually **R**uns **O**n **L**uck **E**verytime (=Ucuz verimsiz her seferinde şans eseri çalıştığı anlaşılıyor) tümcesinden kaynaklandığı öne sürülüyor.

Örnekler çok ama, konumuza ışık tutmuyor. **Pontiac** sözcüğü, konumuz olan otomobil modelinden önce 18. yy.'da yaşamış Ottowa Kızılderili Şefinin; aynı zamanda Güney Doğu Michigan'daki bir yerleşimin adıdır. Önce Oakland'te üretilen **Pontiac**, daha sonra Michigan'ın Pontiac yerleşiminde satınalınan arazi üzerinde yapılan fabrikada üretilmeye başlanmıştır. Böylece, adının üretildiği yerleşimle ilgisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. **Pontiac**, adını Ottowa Kızılderili Şefinden (ve kabilesinden) almıştır. Nitekim, logosu bir kızılderili şef betimlemesidir. (Ayrıca bkz.: CADILLAC, CHEVROLET, GM)

PONTIAC TRANS AM

Pontiac'ın Trans Am adını verdiği dizisi *Firebird* adlı dizinin ikinci kuşağıdır. *Trans Am=Trans America*'nın kısaltılmışıdır ve çevirisi, Türkçede okyanus geçer diye söylenen tarnsatlantik sözcüğü örnek alınarak *Amerika Geçer* olarak yapılabilir. (Ayrıca bkz. FIREBIRD ve PONTIAC)

PONTOS

"... mitolojiye göre adı deniz anlamına gelen Pontos, Hesiodos'un Teogonia'sına göre, Gaia'mn (Toprak Ana) tek başına meydana getirdiği bir tanrısal varlıktır. Eski Yunanca'da, Euxeinos (Efksinos) ise dost, mutluluk, konuksever anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Euxinos Pontos, Dost Deniz, Konuksever Deniz anlamına gelmektedir. (...)

Pontos, coğrafi olarak tüm Karadeniz'in adı. Ancak tarih Pontos'u daha çok Küçük Asya'nın Doğu Karadeniz kıyı şeridi olarak ele alır. Bunun nedeni, Pontos adıyla kurulan ilk devletin burada olması.

M.Ö. 364 yılında kurulan Pontos Krallığı'nın egemenlik alanında çeşitli ırk ve kültürler barınmaktaydı. Pontos Krallığı hanedanı Pers

(İran) kökenli olmasına rağmen, Anadolu'daki tüm güçlerle ittifak sağlamış, istilacı, işgalci saydıkları Romalılara karşı tüm Anadolu'yu savunmuşlardı." (**Ömer Asan:** "Pontos Kültürü", ***Radikal 2,*** 15 Aralık 1996, sayı:10, s. 28.)

"Greklerin "deniz" anlamına gelen sözcükleri yoktu. Onlar denize "köprü", "köprünün basamak taşı olan adalar" anlamına gelen "Pontos" (Pont Euxine, Hellespont, vb. gibi) adını veriyorlardı." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.54, Ankara 1982.)

PORTLAND ÇİMENTOSU

Portland çimentosunun adı İngiltere'deki ***Portland*** adasıyla ilişkilidir. Ancak, bu adanın taşı toprağıyla bu tür çimento yapılabildiği ya da ilk kez orada üretildiği için değil. Ya da **Portland çimentosu**, öteki çimentolardan daha nitelikli olduğu için mi tercih edilmektedir kimilerince? Hayır. **Portland çimentosu**nun özelliği *rengidir* ve ***Portland*** *adasıyla ilişkisi, renginin Portland adasında bulunan bir taşa benzemesi*nden kaynaklanmaktadır. (Ayrıca bkz.: GILETTE/ JİLET, FRIGIDAIRE/FRİJİDER, KLEENEX/KLİNEKS, PİNGPONG)

PRE...

Pre diye başlayan bir sözcük önceye yollama yapmaktadır. Çünkü, *pre=ön* demektir Latince'de. Örneğin, **prematüre** (prematüre) *olgunluk öncesi, olgunlaşmamış, olmamış* anlamına gelir. **Prematüre bebek**, *henüz gelişimini tamamlamamış bebeği* anlatır. **Prehistoria**, *tarih öncesi,* - tarih yazıyla başladığına göre, yazının bulunmasından önceki dönemlere verilen addır. **Prefabrike=önceden üretilmiş, prekast=önceden dökülmüş;** müzikte, **prelüd=asıl parçaya geçmeden önce çalınan giriş parçası,** *pre* önekiyle oluşturulmuş öteki kimi örnek sözcüklerdir.

PRENS

Prince/Prens sözcüğü Latince **princep**'den gelmedir. ***Princep, öndeki kişi/birinci kişi*** demektir. Belirli bir toprağa sahip ve orayı yöneten kişiler **Princep** diye anılıyorlardı. Anıldıkları gibiydiler. Sonraları, bu bir san olarak kullanılmaya ve kral ailesi üyelerine, soylu kişilere ve-

rilmeye başlandı. *Birinci kişi, öndeki* (pre=ön) *kişi,* yani **önder**in (Ayrıca bkz.: FÜHRER) eşi ise, **Princesse/Prenses**, yani ***birinci kadın***. (Şimdi, demokrasilerde, **first lady** (förstleydi).) ***Prenses***lik de sonraları bir sana (unvana) dönüştü. İlke anlamına kullanılan ***prensip*** sözcüğü de aynı kaynaklıdır. Unutmamak gerekir ki, yönetilenlerin nasıl yönetileceğine ilişkin kararları birinci kişi veriyordu. **Prensip**in söylediği/dediği ***prensip***ti.

PRO..., PROTO...

Yunanca'da **pro=ön** demek. **Proskenion=ön sahne** (Ayrıca bkz.: ORKESTRA) anlamına geliyor örneğin. **Program,** ***pro*** sözcüğüyle ***gram*** sözcüğünden oluşuyor. ***Gram***, Yunanca ***çizmek*** anlamına gelen ***grafien***den türetilme. (Bkz.: GRAFİK) Çizim/yazım diye çevirebiliriz. **Program=ön yazım/ön çizim** demek oluyor böylece. Yunan ateş tanrısı **Prometheus,** ***önünü gören,*** yani ***geleceği gören bir tanrıydı.***

Pro *öneki* Latince'de de kullanılıyor.

Yunanca **proto** ve Latince **prim** ise **ilk** demek. Şimdilerde, özellikle özel TV kanallarının çoğalmasıyla birlikte dilimize giren **prime time** (praym taym)'ın ne anlama geldiği de ortaya çıkıyor. Gün içinde en çok izlendiği zaman. Yani, gün boyunca TV izlenen zamanlar arasında ***ilk*** sırayı alıyor 20:00-23:00 arası. Sanat tarihinde **proto-Rönesans/ilk Rönesans, ön-Rönesans** diye de anılır (ama hiçbir zaman pro-Rönesans denmez) ve Rönesansı hazırlayan dönemdir.

Proto önekiyle oluşturulmuş, Türkçe'ye de girmiş bir başka yaygın kullanılan sözcük protokol/protocol'dür. (1) Özel ya da tüzel kişiler, -- devletler, şirketler, kurumlar, kuruluşlar, vb. aralarında ***protokol imzalar***lar; (2) Örneğin törenlerde, katılanlar protokole göre yer alırlar, birbirileriyle **ilişkilerinde protokole *uygun davranır***lar.

Kökende (1)deki **protokol,** ***yapıştırılmış ilk sayfa*** anlamına gelmektedir. Özel ya da tüzel kişiler otururlar, tartışırlar, birbirileriyle ilişkilerinde hangi kurallara, koşullara uyacaklarını tartışırlar, bunlar yazılı hale dönüştürülür, bir metin oluşur, o metnin başında da varılan kararların bir özeti yer alır. Eskiden bu sayfa, metnin üstüne yapıştırılırmış; **protokol** diye anılması bu nedenle. **Kolla**, Yunanca'da ***zamk*** anlamına geliyor. Devletler arasında (çok zaman şirketler [tüzel kişilikler] arasında da) imzalanan **protokol**, ayrıca, ***bir ilk anlaşma/ilk uzlaşma***

niteliğindedir. Çünkü, bu ilk anlaşmada yer alan kararlar yetkililerce (örneğin, parlamento ya da yönetim kurulu) onaylandıktan sonra kesinlik kazanacaktır.

(2)deki **protokol** içerikle değil, daha önceden saptanmış/tanımlanmış/benimsenmiş ***düzen*** ile, örneğin kimin kimden önce geldiği, kimin kiminle (konum açısından, devlet hiyerarşisi açısından) eş tutulacağı, vb. uyulması gerekli sıralama ile ilgilidir. Protokolün bu anlamı zaman içerisinde yüklenmiştir ve (1)deki ***protokol***ün taraflar arasındaki ilişkileri *düzenleyici* içeriği dolayısıyla, bu düzenlemenin uygulanması eyleminin de kısaca aynı adla anılmasından kaynaklanmıştır.

PROBİYOTİK

"Son zamanlarda gazetelerde yer alan haberlerde ve televizyon reklamlarında yeni bir üründen bahsedildiğini duymuş olmalısınız. Bu ürün bir yoğurt. Bunun probiyotik bir yoğurt olduğundan söz ediliyor. Bunları izleyen okurlarımdan ve çevremdeki dostlarımdan sıklıkla probiyotik sözcüğünün ne anlama geldiği yolunda sorularla karşılaşıyorum.

Çoğu kişide probiyotik sözcüğü, antibiyotiği çağrıştırıyor. Antibiyotik, hastalık etkeni mikropların ortadan kaldırılmasında etkili olan maddelere verilen isimdir. 'Pro' önekinin, 'ön' veya 'önce' anlamına geldiği de bilindiğine göre, probiyotik, alındığı zaman, hastalık etkeni mikropların vücuda yerleşmesini ve hastalık yapmasını önleyen maddeler olduğu gibi bir anlam ortaya çıkar. Şimdi, bir yoğurdun probiyotik olmasının ne anlama geldiğini ve insana ne gibi yararlar sağladığını inceleyelim. Türklerin önemli gıdalarından biri olan yoğurt sağlıklı bir gıda olarak kabul edilir. Zehirlenmelerden sindirim bozukluklarına kadar birçok sorun için, yoğurt yedirilir. 1800'lü yılların başında, Rus asıllı bir bilgin olan Metchinkoff, sıklıkla yoğurt yiyen insanların sağlıklı ve uzun ömürlü olduğu yolundaki gözlemlerden yola çıkarak Fransa'da kurduğu merkezde yoğurt üzerine çalışmalar başlattı. Probiyotik yoğurt, bu çalışmaların sonucunda ulaşılan bir ürün. (**Dr. Gündüz Tezmen:** "Probiyotik nedir?", ***Hürriyet***, 9 Kasım 1998.)

PROFİTEROL

Türkiye'ye 15 yaşında iken gelen, 1910 Arnavutluk doğumlu **Luca Zgonidis**, babasının ölümünden sonra pastacı çıraklığı yapmaya

başlar. Mesleğinin inceliklerini Tokatlıyan ve Park Otel'de öğrenir. Sonra dört ortak, Tepebaşı'nda bir yapının bodrum katında pastacılık yapmaya başlarlar. Ve bir pastacı dükkânı açmaya karar verirler iki ortak. 1940'ların parasıyla 45 bin TL hava parası vererek İstiklal Caddesindeki 52 yıllık İnci Pastanesi'nin bulunduğu mekânı tutarlar. Dolar, o sıralar, 38 kuruştur.

"İlk günler çok zorluk çektik. Ancak ucu ucuna kurtarıyorduk. Doğru dürüst kâr yoktu yani. Kendim bir şey icat edip bir de isim uydurunca çok iyi tuttu. Anlayacağınız profiterolün kendisi de, adı da uydurmaca" diye anlatmıştır 1996'da bir gazeteciye Luka Bey. (**Fatih Türkmenoğlu:** 'Bay Profiterol', ***Yeni Yüzyıl,*** 24 Mart 1996.)

Profiterol'ün mucidi ve isim babası, uydurduğu tatlının tam tarifini de vermemiştir: *"Un, şeker, yumurta, yağ, kakao, çikolata, vanilya, süt ve krem şantinin ideal karışımı"* demekle yetinmiştir.

PROJE

İşte, **pro** önekiyle oluşturulmuş bir sözcük: **Proje.** Latince'de bir ***şeyi öne/ileriye taşımak/ulaştırmak, ileriye/öne çıkarmak, öne/ ileriye uzatmak*** anlamına gelen ***proiectio*** sözcüğünden türetilmiştir **project/proje. Proje yapmak** (project) geleceğe dönük tasarılar hazırlamaktır. **Proje** denilince, bu tasarıların yazıya dökülmüş/çizilmiş hali gelir akla. Ne var ki, **projenin** ille de yazılmış/çizilmiş olması gerekmez. İnsan, *tatil projesi* yapar. Ne zaman tatile çıkacağını, nereye gideceğini, nerede kalacağını, ne kadar kalacağını, vb. Önceden, geleceğe dönük olarak tasarlar. İnsan, yaşamını projelendirir örneğin. Geleceğini tasarlar, tasarısını gerçekleştirmek için neler yapması gerektiğini, nasıl yapması gerektiğini düşünür, uygular. **Project= uzatmak** anlamına da kullanılmaktadır. (Ayrıca bkz.: PROJEKSİYON)

PROJEKSİYON

Bir **projeksiyon** aygıtı, görüntüyü, *uzak*taki bir perdeye düşürür. Mercek sistemiyle görüntü büyümüş öndeki/ilerdeki bir yüzeye taşınmış olur böylece. *Nüfus **projeksiyonu*** yapan biri, nüfusla ilgili bugünkü verilerden çıkışla, on yıl sonra, yirmi yıl sonra, toplam nüfus sayısının ne kadar olacağını; bu nüfusun kaçının erkek, kaçının dişi olacağını, vb. hesaplar. Bugünkü bilgilerin değişmeyeceğini, ya da ne

türde değişimler gösterebileceğini düşünerek bugünkü verileri geleceğe taşır. Eldeki bilgileri geleceğe uzatır; -- ***projekte eder.*** Projeksiyon, Latince'de *öne çıkarmak; ileriye/geleceğe taşımak/uzatmak* anlamına gelen **proiectio** sözcüğünden türetilmiştir. (Ayrıca bkz.: PROJE)

PROLETARYA

Roma kralı **Servius Tullius**, herkesin ülkenin savunmasına katkıda bulunmasını istedi. Kimin ne ölçüde katkıda bulunacağını belirlemek için de, Roma'da yaşayanları beş sınıfa ayırdı. Çok malımülkü olan, en çok katkıda bulunmalıydı. Varlık durumuna göre yapılan bu sınıflamanın dışında kalan geniş bir kitle de vardı. Altıncı bir topluluk ki bunların hiçbir şeyi yoktu. Yoksuldular.

Sonraları, yazarlar altıncı topluluğu oluşturanları proletarii diye adlandırdılar. ***Proles***, Latince'de yeni doğumu anlatan sözcüktü. Yoksullar ***prolific***, yani ***doğurgan***dılar. Dolayısıyla ülkeye mal-mülklerinden bir bölümü vererek değil, doğurdukları çocukları (orduya) vererek katkıda bulunuyorlardı. Dolayısıyla, **proletarii=doğurganlar** diye adlandırıldılar. Ve böylece, bugün kullanılan **proletarya** sözcüğünün doğumu gerçekleşmiş oldu. **Proletarya**, üretim araçlarına sahip olmayan, kendisi üretim aracı olarak kullanılan ve emeğiyle ancak günübirlik yaşamını sürdürebilen çalışan nüfusun oluşturduğu geniş toplum kesimini anlatmaktadır.

PROPORSİYON

"...Bruno Taut, "Mimari nedir?" sorusuna **"Proporsiyon sanatıdır"** cevabını vermiştir.

Eskilerin **"tenasüp"** dedikleri **proporsiyon**, Latince bir kelime. **Proportio**'nun gerçek anlamı, "bir şey için taksim"; ama en iyi etkiyi elde etmek için taksim... Proporsiyon, **oran** ve **ölçülülük** anlamını da taşır." (**Zeynep Göğüş:** "Ölçüler şaşınca", ***Sabah,*** 6 Ekim 1996, s.5.)

PSİKİYATR-PSİKANALİST-PSİKOLOG

1984 yılında Ankara'da ***"Sanat Rehberi"*** adlı bir dergi yayımlanıyordu. ***Milliyet*** gazetesinde yazıyordum. Ankara'daki sanat olaylarını ve yayınları tanıtıyordum. Derginin Haziran 1984 sayısından söz ettim bir

yazımda. **Prof. Dr. Neriman Samurçay'ın Orhan Peker** hakkındaki yazısından da... İlginç bir yazıydı **Samurçay'ın** yazısı. Benim bir cümlem yüzünden daha da ilginç gelişimlere yol açtı.

Ben, *"Peker'i psikoanaliz ediyor"* diye yazmışım.

O akşam **Samurçay** telefon etti. Derginin yayın yönetmeni **Erhan Bener'in** derginin önsözü olarak yayımlanan yazısında "psikanalist gözüyle değerlendiriyor" dediğine değindi. Derginin gazetelerde yer alan reklamlarında da aynı anlatımın kullanıldığını ekledi. "Ama, ben psikologum, psikanalist değil. 'Psikolog gözüyle' doğru ama, 'psikanalist gözüyle' yanlış. Psikanalist dostlarım karşı çıkarlar böyle bir 'iddia'ya. Üstelik, profesör unvanını da kullanamıyorum ben. Çok üzüldüm bu duruma. Bir açıklama yapabilir misin?" diye konuştu.

Elbette ki bir açıklama yaptım. Dedim ki: 'Akademik dünya' bir başka alem... Unvanlar ne denli önemli! Samurçay, 'sen psikanalist değilken, nasıl psikanalist gözüyle inceleme yaparsın?' sorusu yöneltilecek diye çok üzgündü çok. Sanırım, bu satırlar, bunda kendisinin bir katkısı olmadığını ortaya koyar da, yersiz üzüntüler çekmekten kurtulur.'

Dedim ama, bu kez kendime sordum: **Psikiyatr, psikanalist, psikolog** arasındaki ayrımı biliyor muydum? Hayır.

Araştırdım.

Öğrendim ki, bu terimleri yalnızca ben karıştırmıyorum biribirine, herkes karıştırıyor. Üstelik, sözcükler yabancı kökenli olduğu için Türklerin karıştırması doğal. Ne var ki, sözcüklerin üretildiği ana dilleri konuşanlar da karıştırıyorlarmış.

Psikiyatr, hastasının ille de bir kanepeye uzanmasını istemiyor, genelde masasında oturuyor, masanın öteki yanına da hastasını oturtuyor ve yüz yüze konuşuyorlar.

Psikanalist ise, kesenkes ünlü kanepeyi kullanıyor ve Freudyan ilkelere bağlı olarak çalışıyor. Ama, son dönemlerde, psikanalistlerin kendilerini psikanaliz ederek psikanaliz ilkelerini sınadıkları, yeni yöntemler geliştirdikleri, ille de Freudyan ilkelere bağlı kalmadıkları, özellikle hastanın geçmişini sorgulamaya ağırlık vermeyen yöntemler izledikleri belirtiliyor.

Bir **psikiyatr**, eğer kendisi psikanaliz görürse bir psikanalist olabiliyor. Ama, psikiyatrlar, analist olsun ya da olmasın, çeşitli teknikler uygulayabiliyor: tıp, davranış uyarlaması, desteksel terapi, elektrik

şoku, gerek tedavi, gerekse hastaya 'ulaşmak' amacıyla kullanılabiliyor.

Psikolog ise, çok çeşitli etkinliklerle uğraşabiliyor: Sınama, araştırma, evlilik danışmanlığı, duygusal sorunlarla başa çıkma, öğretim, vb... Filozofi Doktorası yapmış olan psikologlar klinik psikologu olarak çalıştıkları gibi, psikoterapiye de giriyorlar. Oysa, Eğitim Doktorası yapmış olan psikologların psikoterapi uygulamaları ender. Öte yandan, psikiyatrlar ve psikanalistlerin çoğu tıp doktoru; ama, psikologlar değil...

PURO

"Kadınların bacaklarında sardıkları ve ara sıra, iş kazası olarak, içinden kıllar çıkan 'cigar'a bu kıllardan rahatsız olan bir Fransız soylusunun verdiği isimdir puro. Şimdilerde en kıymetlileri Havana'da yapılan, astım illetinden muzdarip Che Guavera'nın bir türlü bırakamamış olduğu puro, özel bir seçimden sonra iç ve kılıf yapraklar olarak ayrılan tütün yapraklarının elle sarılmasıyla yapılır." ("Sigaramın dumanı", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s. 71.) (Ayrıca bkz.: TÜTÜN)

Q

QUASIMODO

Victor Hugo'nun ünlü romanı ***Notre Dame'ın Kamburu*** bir edebiyat klasiği. Notre Dame'ın Kamburu kimdi? Adı neydi? Anımsayamayanlar için söyleyelim: **Quasimodo.**

Pek yaygın bir ad değil. Ancak, günümüzde Quasimodo adını taşıyanlar var. Hugo'nun romanından etkilenenlerden kimileri soyadını değiştirmiş olabilir. Kimileri de, doğan çocuğuna Quasimodo adını koymuş olabilir. Kesin olan, Hugo'nun romanı yayımlanmadan önce Quasimodo adını taşıyan yoktu. Quasimodo özgün bir ad. Hugo'nun bulduğu bir ad. Yortu sonrası ilk pazar günü yapılan kilise ayininde söylenen ilahiden esinlenerek koymuş adını kurgu-kahramanının **Hugo**: *"Quasi modo geniti infantes..."* Çevirisi: "Yeni doğan bebeklerle aynı yolda..." **Hugo**'nun romanını okuyanlar bilir: **Quasimodo**'nun zeka düzeyi yeni doğan bir bebeğin zeka düzeyinde kalmıştır. Tek gözlü, kambur, çarpık bacaklı bu adam, *hemen hemen ama, tümüyle öyle olmayan* biridir; bir ***quasi***-insan; Türkçe söylemek istersek ***sözde***-insan.

İngilizce ve Fransızca'da, öyle gibi ama tam anlamıyla öyle olmayan şeyler quasidir. Bir sözcüğün önüne **quasi** geldi mi, Türkçe' deki ***sözde*** sözcüğüyle anlatılan durum anlatılıyor demektir. Örneğin, *quasi-independent=sözde bağımsızlık,* gibi.

Quasi ile hemen hemen aynı anlamda kullanılan bir başka sözcük **pseudo**. Zaman zaman Türkçe metinlerde de rastlıyoruz bu sözcüğe. Örneğin, *pseudo-sosyalizm/sözde sosyalizm, pseudo-sanayileşme/sözde sanayileşme, pseudo-kentleşme/sağlıksız kentleşme,* vb...

RABBIT

(Bkz.: VOLKSWAGEN)

RE-MIX / REMİKS

"Neyse ki pop müzik patladı da **"re-mix"** kelimesinin anlamını öğrendik. Benim anladığım kadarıyla **"çorba"** anlamına geliyor. Zira herkesin dilinde olan şarkıları birileri alıyor, tekrar stüdyoya sokuyor ve daha ritimli bir şekilde karşımıza çıkartıyor.

Tabii bu arada olan da şarkıya oluyor. Bir bakmışsınız bir gün önce dinlerken gözyaşlarınızı tutamadığınız şarkı bir gün sonra, dans şarkısına dönüşüvermiş.

Düşünsenize aynı şarkıda önce hüzünleniyorsunuz, hatta acı çekiyorsunuz sonra da bir eğlence yerine gidip dans ediyor eğleniyorsunuz. İşin kötüsü bizim kuşağın aşk şarkıları da bu yeni **"re-mix"**lerin kurbanı. Biz şarkıları dinleyip aşık olurduk, şimdi bizim çocuklar aynı şarkılarla göbek atıyorlar. Bakalım onların çocukları aynı şarkılarla neler yapacaklar?" (**Mehmet Ali Birand:** "Re-Mixler", ***Sabah,*** 6 Ekim 1996, s. 18.)

Re-mix sözcüğünün sözlük karşılığı, (re=yeniden, tekrar; mix=karıştırma) *yeniden karıştırma*dır.

RESTORAN

"Biz daha adını doğru dürüst öğrenemedik, bazen doğrusunu (restaurant) kullanıyoruz ama çoğunlukla epey ezip büzüyoruz. İşte Anadolu'da kullanılan bazı çeşitleri:

Restoran, resturan, risturan, rastoran...

'Damak Tadına Düşkünler Derneğinin yayınladığı **'Almanach des Gourmands'** adlı ilk lokanta rehberinde sözcüğün nereden geldiği açıklanıyor.

Bugünkü anlamda ilk lokantayı 1765 yılında Paris'te açan Mösyö Boulanger lokantasına 'kuş tarlası' anlamına gelen **'Champ d'Oiseau'** adını vermiş, girişine de Latince bir özdeyiş yazdırmıştı: **'Venite ad me, omnes qui stomacho laboratis et ege restaurabo vos...'** Bu sözlerin anlamı şuydu:

'Siz ey midesi guruldayanlar, bana gelin, sizi iyileştireyim.'

Özdeyişteki **'restaurabo'** iyileştirmek anlamına geliyordu ve zamanla lokanta anlamında kullanılmaya başlandı.

Oysa bizde hâlâ bazı lokantalarda hastalanmak olası...

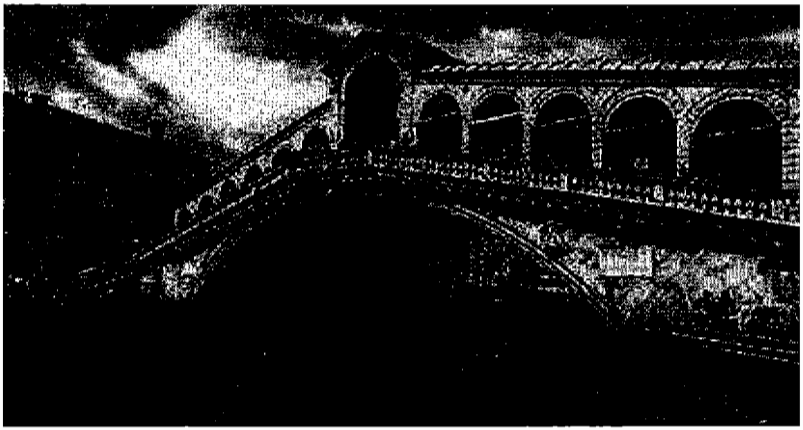
Belki de o yüzden sözcüğü bir türlü doğru dürüst öğrenemiyoruz." (**Yalçın Pekşen:** "Restorant Nereden Çıktı?", ***Hürriyet,*** 31 Ağustos 1996.)

RETAILING / PERAKENDECİLİK

"Perakendecilik anlamındaki "retailing"... eski bir faraziyeye göre Fransız köylülerinin pazara zar zor götürebilecekleri boyutlarda kesmiş oldukları ağaç dilimlerinin kesilmesi sürecini anlatan ve Latince *tale*adan bozma *taill* sözcüğünden çıkmıştır. Bu devasa odunları onlardan alan aracılar da müşterilerine satmadan önce küçük parçalara ayırmak amacıyla onları tekrar kesmek *(re taill)* zorunda kalırlardı, bu nedenle onlar, büyük miktarları müşterilerin daha kolayca satın alabilecekleri küçük parçalara ayıran bütün tüccarlar gibi, retaillers (retailers=tekrar kesiciler=perakendeciler) diye anılagelmişlerdir." (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.) [Ayrıca bkz.: WHOLESALE(TOPTAN)]

RIALTO KÖPRÜSÜ

"Venedik'in ünlü 'Rialto Köprüsü'nün ilk adı yüksek bölge anlamına gelen Rivo Alto'dur ve en önemli ticaret merkezlerindendir." (**Filiz Kutlar:** "Yaşayan tarih Venedik", ***Milliyet Pazar Dergisi,*** 1 Eylül 1966)

Rialto köprüsü

ROADSTER

(Bkz.: SPIDER)

ROBERT KOLEJ

Robert College/Robert Kolej(i) niye Robert adını taşır? 1863 yılında açılan ve önceleri yalnızca erkeklerin öğrenim gördüğü, İngilizce öğretim yapan bu kolejin kuruluşuna büyük destek sağlayan kişinin, **Christopher Rhinelander Robert**'in adını almıştır da ondan...

ROBOT

İnsan eliyle yapılmış, insana benzeyen makineler... **Robot** deyince herkesin aklına bu makineler geliyor. Bilim-kurgu filmlerdeki yeni canavarlara verilen ad **robot**. Üstelik, evrensel bir sözcük. Hemen hemen her dilde **robot** diye anılıyor insan yapısı bu makineler. Gerçek yaşamda da **robot** kullanılıyor. Çoktan beri kullanılıyor. Özellikle sanayide, artık, birçok işi **robot**lar yapıyor. Günün birinde insan emeğinin dışlanacağı, üretimin yalnızca ***robot emeği***yle gerçekleştirileceği sanılıyor. Toplumbilimciler, her işi **robot**ların yaptığı bir toplumun yapısal özelliklerinin ne olacağı üstüne kafa yoruyor. İşsiz nüfusun gitgide arttığı, işsizlerin çalışan sayısından daha çok olduğu bir toplumun nasıl bir toplum olacağı kestirimlenmeye çalışılıyor.

Kimi ürkütücü, kimi umutlandırıcı bu kestirimlerin. Birçok yazar ise, robotların insana da egemen olacağından, insanın robot egemenliği altında yaşayacağından dem vuruyor. Hollywood, ***Robocop*** (Robot polis) filmleri yapıyor. Kimi sıra dışı filmler de yapıldı robotlar hakkında. Örneğin, **Ridley Scott'un** yönettiği 1982 yapımı ***Blade Runner/Bıçak Sırtı***, 2020 yılında geçen bir öyküyü anlatan bir bilimkurgu filmidir. Filmde, insan eliyle yapılmış ve tamamıyla insana benzeyen uzayda görevli dört robotun yasakları çiğneyerek gizlice dünyaya dönmüş olmaları ve yok edilmeleri için görevlendirilmiş gerçek insan bir dedektifle giriştikleri ölüm-kalım savaşımı öykülenmektedir. Ama, dolaylı olarak, insanın geliştiregittiği teknoloji karşısında düştüğü ve de düşeceği durum sorgulanmaktadır.

İnsan eliyle yapılmış/yapılan/yapılacak ve insana benzeyen bu makinelere **robot** adını kim verdi? Kim buldu bu adı? **Robot** sözcüğünü ilk kez kullanan da bir yazar. Çekoslovak öykü, roman ve oyun yazarı **Karel Çapek**. 1923 yılında izleyenleri dehşete düşüren ve çok tutulan bir oyun yazdı **Çapek**. Oyununun başlığı. **R.U.R.** idi. **R.U.R.**, Rossum'un Evrensel Robotları, -- **R**(ossum's) **U**(niversal) **R**(obots) anlamına geliyordu. **Çapek**'in öyküsünde, **robot**lar makine çağının simgeleriydiler, insan biçimli mekanik canavarlar kendilerini yapanlara, insana egemen oluyorlardı. **Robot** sözcüğünü, **Çapek**, Slavca'da iş anlamına gelen ***robota*** sözcüğünden türetmişti. Ve o gün bugündür, **robot** sözcüğü, insan eliyle yapılan ve insana benzeyen makineler ile son kertede mekanize olup ruhunu yitirmiş insan tipi için kullanılıyor.

RODOS ŞÖVALYELERİ

"Haçlı seferleri sırasında, hacılara hastane ve koruma hizmetleri vermek üzere General Tenque tarafından 1113'te Kudüs'te kurulan Saint Jean Hospitalier tarikatı, 1140'lara doğru askeri hale gelmiş, Akka Kalesi' nin 1291'de Müslümanların eline geçmesiyle Doğu'daki sonuncu topraklarını kaybederek, önce Kıbrıs'a, sonra 1309'da fethettiği Rodos'a yerleşmiştir. Bu yüzden, tarikatın soylu mensuplarına Rodos Şövalyeleri de denilir. İşte ünlü Bodrum Kalesi, bu şövalyeler tarafından, çeşitli Avrupa uluslarından mimarlara olmak üzere, 15. yüzyıl boyunca yaptırılmıştır. Türkiye'de hatta dünyada hiçbir benzeri olmayan ve 15. yüzyıl Batı mimarisinin içinde bulunduğu gotik dönemin ilginç örneklerinden birini meydana getiren bu yapı kompleksinin

en önemli özelliği, mimari bir üslup bütünlüğü göstermemesi, tarikata insan veren tüm Avrupa uluslarının mimari özelliklerini yansıtmasıdır." (**Dr. Mehmet Ali Kılıçbay:** "Bodrum Kalesi, Bodrum Paşası", ***Radikal,*** 21 Ekim 1996, s.9.)

ROLLS ROYCE MIST

Dünyaca ünlü Rolls Royce otomobillerinin son modellerinden birine *Mist* adı verildi. Ne var ki, Almanların bu adlı bir otomobili pek kullanmak isteyecekleri sanılmıyor. Çünkü Almancada *mist* sözcüğünün anlamı *hayvan gübresi* imiş!..

ROMAN

(Bkz.: GYPSY)

ROMAN

12. yüzyıl başlarında Fransız ozanları, ilk kez Latince dışında, kendi dillerinde, ve kişisel **duygularını**, savaş kahramanlıkları ve kahramanlarını ve/ya da düşsel kahramanların akıl almaz serüvenlerini anlatan **epik** şiirler **(destan)** söylemeye başlamışlardı. Eski Fransızca'daki **romanz** sözcüğü **yerel dilde söylenmiş** (yazılmış) anlamına gelmekteydi. Bu şiirler başka ülkelerde de ilgi gördü. Öteki Avrupa ülkelerinin ozanları da, kendi dillerinde, Fransızca'dan çevrilmiş ya da benzer öyküler anlatmaya koyuldular. Ulusal dillerde söylenen bu şiirlerdeki düşsel (ve de duygusal) öyküler düzyazıya dönüştürülünce **romans**, yani **roman** doğmuş oldu.

ROMANTİZM

Resimde, 18. yüzyıl. sonlarından başlayarak 19. yüzyıl ortalarına değin sürecek olan **Romantizm** akımı, adını, Ortaçağda doğmuş olan yazın türü **roman**dan almıştır.

RUM – RUMELİ

"Rum adı, Roma'nın Arapça bir yankısıdır ve Roma İmparatorluğu yok

olduktan çok sonraları bile, Doğuda olsun, Batıda olsun, yabancı yerlerde hâlâ yankılanışı sürüp gitmiştir. Ortaçağ Müslümanlarında Rumlar, Bizanslılar yani Bosphorus'un (Boğaziçi) kıyılarından Roma İmparatorluğunun doğu kalıntısını yöneten yeni Roma halkı olan **Rhomaioi** demekti ve Rum Eli de bunların yönettiği topraklardı. Pek doğal olarak bu terimler özellikle Müslümanların en çok ilişki kurdukları, İmparatorluğun Asya eyaletleri için kullanılır oldu.

Bunun içindir ki, on birinci yüzyıl Türk istilacıları Rum eline gelmişler ve Konya Selçuklu Sultanları da Rum toprakları ve halkı üzerinde egemenlik kurmuşlardı. Çok geçmeden Rumi sıfatı Yunanlılara olduğu kadar Türklere de yakıştırıldı ve ta Mısır'a, Hindistan'a değin uzak yerlerde yaşayan Anadolu Türklerini bile belirtmekte kullanıldı." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.20-21.)

S

SA

Nazilerin *saldırı birlikleri* **SA** diye anılıyordu. **SA**, Almanca'da saldırı birliği anlamına gelen **S**(turm) **A**(bteilung) sözcüklerinin ilk harfleriydi. (Ayrıca bkz.: GESTAPO, NAZİ, SS)

SA'DABAD

"İstanbul halkının Kağıthane'ye sevgisi yıllarca sürdü. Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı zamanında ise burası artık 'hiçbir ülkede benzeri bulunmayan, göz alıcı, gönül açıcı, her sınıftan insanın gelip dinlendiği, Cennet'ten bir köşe idi. İstanbul'un önemli ve güzel yerlerinde "Nişatabad", "Asafabad", "Hüsrevabad", "Şerefabad", "Şevkabad", "Emnabad"... gibi sarayımsı köşkler yapılırken bu arada Kağıthane'de de böyle bir köşk yapılması uygun görüldü. Damat İbrahim Paşa, bu köşkün ötekilerin hepsinden üstün olmasını istiyordu. Zaten Eyüb dolayları o zamanlar çok rağbet görmekteydi. Bahariye kıyıları ihtişamlı sultan sarayları ile süslüydü.

(...) Köşkün temeli büyük törenlerle atıldı. Köşkün yapımı için gerekli malzemeyi bulmak da zor olmadı: O sırada Çengelköy'deki kuleli bahçe, Kanuni Sultan Süleyman günlerindeki ününü ve önemini yitirmiş bulunmaktaydı. Bahçedeki kule yıkılıp harap olmuştu. İbrahim Paşa, bu yapının güzel yontulmuş mermerlerini Kağıthane'ye getirtti. Derenin aktığı yolu değiştirtti. İki yana mermer rıhtımlar yapıldı. Kıyıya otuz sütun dikildi ve köşk bunların üstüne oturtuldu. Önüne çok büyük bir havuz yapıldı. Derenin havuza dökületeceği yerde kaskatlar, mermer teknelerle çağlayanlar meydana getirildi. Karaağaç bahçesine gelen su da bu dereninkine eklendi. Büyük havuzun ortasında ejderha ağızlı bir fıskıye vardı; getirilen su bu ejderhanın ağzından fışkırtıldı.

Kağıthane köşkü ve havuzları böylece tamamlandıktan sonra, yana yöreye çeşitli yalılar, başka köşkler, hamamı da bulunan bir harem dairesi yapıldı. Bütün bu işler öylesine hızlı yürütülmüştü ki, iki ayda

tamamlanmıştı. Damat İbrahim Paşa, bu güzel eserin tamamlanması üzerine:

"Mübarek ola Sultan Ahmed'e devletle Sa'dabad" beytini söyleyerek tarih düşürdü. Böylelikle köşke "Sa'dabad" adını vermiş oldu." (**Ahmet Refik Altınay:** "Kağıthane, Lale Devri ve Sonu", ***Bu Şehr-i İstanbul ki...***, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s. 190-192.)

SADİST

Sade adlı filmden bir sahne.

Başkalarına eziyet etmekten hoşlanan kişilerin anılışıdır **sadist**. 1740-1814 yılları arasında yaşayan, davranışları ve yazıları dolayısıyla kötü bir şöhreti olan **Sade** (Okunuşu: Sad.) **Kontu**, yazılarının birinde, sevdiği insana işkence etmekten zevk duyan birini betimlemiştir. Böyle kişiler, **sadist** diye anılmaya başlanmıştır sonraları. Bugün, **sadist**, başkalarına karşı *olağandışı acımasız* davranan kişiler için kullanılmaktadır yaygın olarak.

SAFFİK SEVGİ

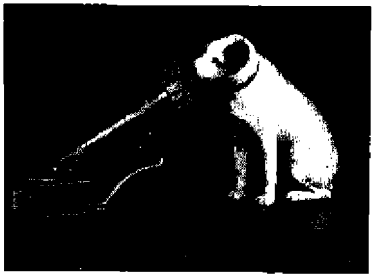
Bkz.: LESBİYEN/LEZBİYEN

SAFRANE

Türkçesi safran. Ender bulunan pahalı bir baharat. Renault'nun bu ad verilen modelinin de safran gibi ender ve pahalı bir otomobil olduğu çağrıştırılıyor.

"SAHİBİNİN SESİ"

Taş plaklar (Bkz.: TAŞ PLAK) yitip gitti. ***RCA Victor*** firmasının ürettiği taş plaklar üstünde *eski bir fonografı dinleyen terrier cinsi bir köpek* resmi yer alırdı ve ayrıca şu motto okunurdu: **"Sahibinin Sesi."**

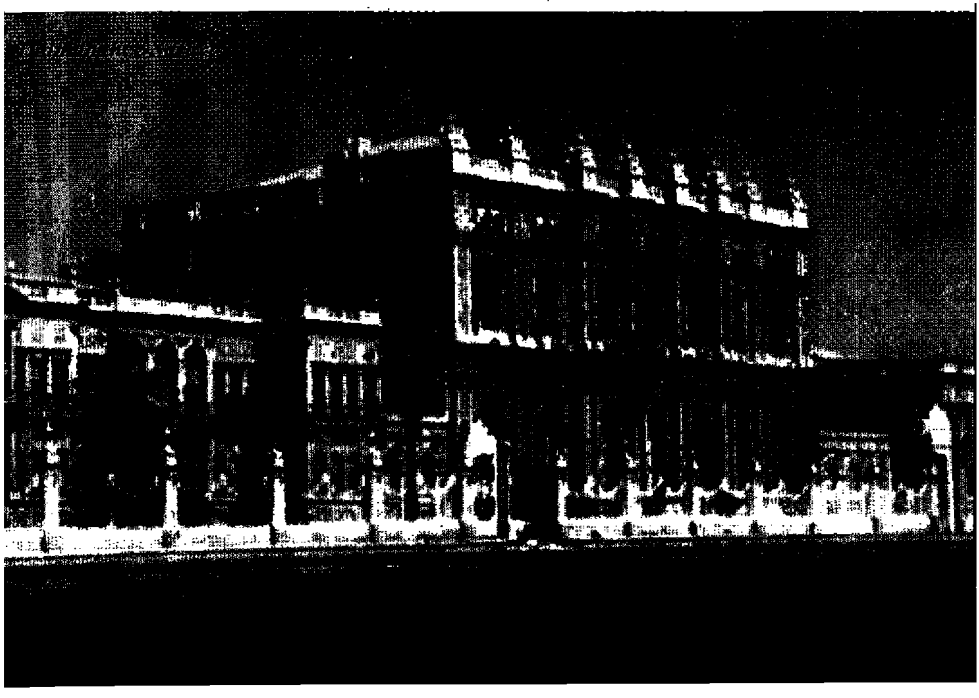
Türkiye dışında basılmış plaklarda ise İngilizcesi okunurdu bu mottonun: **"His Master's Voice"**. Kökende, kaydedilmiş sesin aslı gibi olduğunu belirtmek amaçlı bir mottoydu bu. Türkiye'de fonograf dinleyen köpek resmi dolayısıyla **"Sahibinin Sesi"** mottosuna bir ekleme yapılmıştı halk ağzında: *"Köpek marka."*

SALATA

"Meyve salatası (Bkz.: MACEDONIA/MACEDONIE) hazırlamak aslında büyük bir beceri gerektirmiyor. Zira meyvelerin çoğu genellikle birbirleriyle gayet iyi uyum sağlıyor. Salata sözcüğü, Latince'de "tatlandırılmış" anlamına geliyor." (**Ahmet Örs:** İskender'den Günümüze Zengin Bir Repertuvar", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.24-25.)

SARAY

"**Saray** sözcüğü Farsça'dan gelmedir. Osmanlıca'da imparatorluk sarayını, avlusunu, ve hizmet yapılarını kapsayan karmaşık yapılar

topluluğunu belirtir. Bu sözcüğün Avrupalılarca değişikliğe uğratılmış bulunan - Seraglio, Serail -- biçimi ise, çoğunlukla, imparatorluk sarayının Avrupalı konukların en çok dikkatini çeken köşesini, kadınların dairelerini (harem) belirtmekte kullanılır. Türkçesinde ise böylesine sınırlamalar yoktur, ve Saray demek, sarayın sadece bir bölümü değil, tümü demektir." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.81.)

SARAYBURNU

"Konstantinopolis'in düşmesinden üç hafta sonra, Fatih Sultan Mehmed, yeni başkentinden ayrılarak Edirne'ye gidip orada yaptırdığı yeni sarayda birkaç ay kaldı. Bir yıl sonra İstanbul'a döndü ve üçüncü tepenin üzerinde, kentin tam orta yerinde, sonradan Osmanlı Harbiye Nezaretinin (Savaş Bakanlığının), şimdi de İstanbul Üniversitesinin bulunduğu yerdeki bir saraya yerleşti. Fetihten on iki yıl kadar sonra; Padişah, daha kuytu bir yerde ve giderek artan, çeşitlenen saray halkını alabilecek kadar bol yeri olan, yeni bir saray yaptırmaya karar verdi. Haliç (Altın Boynuz) ile Marmara arasında, denize doğru uzanan bir burunu seçti, burası Bizans akropolisinin bulunduğu yerdi; o dönemden beri de Sarayburnu olarak anılır." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.81.) (Ayrıca bkz.: TOPKAPI SARAYI)

SARIGERME

"Dalaman çayının suları üzerinde taşınan tomruklar denize kaçmasın diye çayın deniz bağlantısı kapatılırmış. Bu işleme "Germe" deniyor. Dalaman çayının kollarından "Sarısu" da bölgenin deresi. İşte "Sarı" ile "Germe" birleşerek dört yılda gelişip güzelleşen altın kumlu Sarıgerme ismini oluşturmuş. Esas yerleşim Osmaniye Köyü, sahilden 850 metre içerde kurulu." (**Haluk Özözlü:** "Bir Yaz Var Bir de Bahar: Sarıgerme", ***Sabah Magazin,*** 29 Eylül 1996, sayı:12, s.16.)

SATOR-AREPO-TENET-OPERA-ROTAS

"Bazı kelime gruplarının soldan sağa, sağdan sola, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarı düz ve ters okunduğu muskalar (Bkz.: MUSKA)

kötü ruhları ve kazaları uzak tutan popüler muskalardır.

Kişisel korunma için üstte taşınan aşağıdaki örneğe kilise duvarına da kazınmış halde rastlanmıştır.

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Latince olan bu kelimelerin gerçekte neyi sembolize ettiğini anlamak zordur. Kelime anlamları Latince kökenlerine inilebildiği kadarıyla şöyledir:

Sator - (Satyr) İnsan biçiminde keçi kulaklı, kuyruklu ve keçi ayaklı yarı tanrı.

Arepo - (Areopage) Ares ve Athenes'in ölüleri yargıçlığı.

Tenet - (Tenes) Kuğu takımyıldızı ve tutuş eylemi.

Opera - (Operare) İş, eser, ameliyat.

Rotas - (Roue de fortune) Kader çarkı veya tekerlekler." (**Nazlı Alev**: "Nazarlık ve Muska", ***Hürriyet,*** 2 Ocak 1994, s.15.)

SAXO

Bir nefesli çalgı olan *Saxophone/ Saksofon* - ki, kısaca *saxo/sakso* diye de anılır (Bkz. SAXOPHONE/SAKSOFON) -- bir otomobil modelinin de adı olmuştur. Denildiğine göre, saksofon sesi insanlara mutluluk verdiği için otomobile bu adın verilmesi uygun görülmüş.

SAXOPHONE / SAKSOFON

Bir nefesli çalgıdır **saxophone/saksofon**. Ses tınısına göre, altosu vardır, *tenor*u vardır. Çok zaman kısaca **sax/saks** diye de anılır. ***Phone*** sözcüğünün anlamı sestir. Ya *sax* ne anlama gelir? **Sax**, bu çalgının yapımcısının soyadıdır. 1846 yılında, **Antoine-Joseph Sax** ürettiği nefesli çalgılar için patent almış ve patent dairesine bu çalgıları **Saxophone** ve **Saxhorn** diye kaydettirmiştir.

SCENIC

Renault'nun bu adı taşıyan modelinin adı, yol alırken çevreyi seyretme olanağını her modelinden daha çok sağlıyor olmalı. *Scene= manzara/görünü* demek. *-ic* takısını alınca Türkçeye *manzarasal* (yani manzaralı, manzara seyretmeye olanak sağlayan) diye çevrilebilen anlamı kazanıyor. Kimi kaynaklar ise, nedendir bilemiyorum, *-ic* takısının *teknolojiyi* simgelediğini savunuyorlar. Böylece, doğa ile insan ürünü teknikbilim birleşmiş oluyor ve bu adı taşıyan otomobil de bu birleşmeyi simgeliyormuş (!).

SCHWIMMWAGEN

Bkz.: VOLKSWAGEN

SEDAN

Artık yalnızca filmlerde görülebilen tek kişilik tekerleksiz bir taşıtın adı idi. Geçmişte, kral, kraliçe, prens, prenses ya da çok zengin kişiler bu taşıta binip otururlar; oturma kabininin önünden ve arkasından uzanan taşıyıcı ahşap kirişleri omuzlarlar ve kabinde oturan kişiyi gideceği yere götürürlerdi. Türkçe karşılığı bu taşıtın, *tahtırevan*'dır. Araba yapımcıları ***sedan*** adını, arkası ve tavanı sabit panelli, dört kapılı, kapalı gövdeli ve önünde ve arkasında oturma yerleri bulunan, yolcu kapasitesi 5-7 kişi arasında değişen arabalara verdiler. Dingil açıklığına/mesafesine bağlı olarak katlanan oturaklara daha çok yolcu almak olanaklıdır. *Car and Driver*'a göre, ***sedan*** adı sabit tavanlı ve en az dört kapılı ya da sabit tavanlı iki kapılı ve enaz 933 litreküplük iç hacmi olan otomobillere denir. Birleşik Krallık'ta {İngiltere'de} *sedan* değil, *saloon/salon* sözcüğü kullanılmaktadır.

İki kapılı bir sedanın öteki adı *coach* (ko'ç)'tur.

Ford iki kapılı sedan için *Tudor Sedan* deyimini kullanmıştır.

SEGA

Bir video oyununun markası. Ne var ki, İtalyancada "mastürbasyon" anlamına geliyor. Yani İtalya için kötü seçilmiş bir ürün adı.

SEKS (SEX)

Henüz insanın yaratılmadığı dönemde, **Hermaphrodites** adında iki yüzü, iki çift kanadı olan, koskocaman garip ve kendi kendine yeterli bir yaratık varmış. Tanrılar, bir yaratığın kendi kendine yetmesini bir türlü içlerine sindiremezlermiş. Duydukları öfke, günün birinde, **Hermaphrodites**'i ikiye ayırmalarına, bir başka anlatımla, biribirini tamamlayan iki parçaya bölmelerine yol açmış. Böylece, bugün birine *kadın*, birine *erkek* dediğimiz iki ayrı beden ortaya çıkmış.

Seks sözcüğü de bu ayırmayı anlatıyor. Latince bölme, ayırma anlamına gelen secare sözcüğünden türetilmiş.. O gün bugündür bölünen, biribirinden ayrılan bedenler biribirilerini tamamlamak için bir araya geleduruyor, birleşiyorlar. İkisi biribirinden ayrımlı oldukları için, bir araya gelip birleşince bir biyolojik tamamlanma gerçekleşiyor her şeyden önce.

Seks sözcüğünü cinsellik sözcüğüyle karşılıyoruz Türkçede.

SEKT

"*Sect* veya *secte* kelimesinin Türkçe'ye tarikat diye çevrilmesi yanlış; "sekt" de yollar anlamındaki tarikat gibi Latince *sequi*, yani takip etmek fiilinden geliyorsa da, arada anlam farkı var: yaygın dini inanç ve ibadete karşı çıkanlarca oluşturulmuş, içine kapalı inanç topluluklarına "sekt" deniyor. Halbuki tarikat, tasavvufta aynı dinin içinde yer aldığı halde bazı ilkeleriyle birbirinden ayrılan, Allah'a ulaşmanın farklı yollarından her birini ifade eder." (**Hakkı Devrim:** "Dil Yaresi", ***Radikal,*** 10 Nisan 1997, s.7.)

SELOFAN (KAĞIDI)

Çiçekçi armağan olarak satın aldığınız çiçekleri *"selofan kağıdına*

sarar". Şekerci de, çikolata kutusunu *"selofanlar."* Çok kimse *selofan kağıdı* der Türkiye'de. Oysa, elbette, kağıt değildir selofan. Hammaddesi kağıt gibi selüloz olan bir *film*dir. 20. yüzyılın başlarında yaşama girmiştir selofan. 20. yüzyıla girilirken, Britanyalı kimyagerler selülozdan türetilen viskozdan bir film üretmeyi başarmışlar; 1911 yılında ise, Brandenberger adında bir İsviçreli bu filmin yığın üretimini olanaklı kılan bir makine icat etmiştir. Brandenberger, makinesiyle yığınsal olarak ürettiği filmin adını da **cellophane** koymuştur. **Cello**, cellulose sözcüğünden, **phane** ise Fransızca *'saydam'*, yani *transparent* anlamına gelen *diaphane* sözcüğünden alınmıştır.

SEMAH

"Gündemde tarikatlar var ya, sema mı, semah mı, diye son günlerde çok soruldu.

İbadet, ayin, tören adları söz konusu. Bilebildiğim kadarıyla, bir defa *sema* Mevleviliğe has bir terim. *Semah* (veya Anadolu'da yaygın söylenişiyle *samah*) Bektaşilik, Alevilik terimi; "samah" sesi benim kulağıma daha yatkın gelir. Hepsi Arapça "işitme, duyma" anlamındaki "sem" kelimesinden geliyor, gökyüzü anlamındaki "sema"dan değil." (**Hakkı Devrim:** "Dil Yaresi", ***Radikal,*** 26 Ocak 1997, s. 7)

SENYOR

Başarılı bir basketbol oyuncusuyken futbol oynamaya başlayan ve bu alanın da iyileri arasına katılan **Can Bartu**, futbol çevrelerinde **Senyor** diye anılır. Şimdilerde spor yazarlığı yapan, televizyonda yorumcu olarak gözüken **Can Bartu,** Fenerbahçe takımında oynarken İtalya'nın Fiorentina takımına transfer edilmişti. Fiorentina' dan Fenerbahçe'ye döndüğünde, artık, ***Senyor*** takma adıyla anılıyordu: **Senyor Bartu.** Çünkü, İtalyanlar bizdeki ***Bay*** ve/ya da ***Bey*** yerine Senyor nitesini kullanırlar; *Can Bey* ya da *Bay Bartu* gibi, *Senyor Bartu* derler. ***Senyor*** sözcüğü ise ***signoria***'dan gelmektedir. ***Signoria=tek adam*** demekti. Bir zamanlar tek adamlar, yani egemenler, derebeyleri, vb. için kullanılan ***signoria*** sözcüğü, zaman içinde, herkes için (saygı göstermek amacıyla) kullanılmaya başlanınca, söylene söylene, ağızlarda ***Senyora*** dönüşmüştür.

SERBEST

"17. yüzyılın başında İstanbul'un içinde bir işi bulunmayanlar Sur'lardan içeri sokulmazdı. Ve işi olduğu için özgürce kente girebilenlere "serbest" denirdi. Farsça'da "başı bağlı" anlamına gelen "serbest" sözcüğünün, Türkçe'de "özgür" anlamına kullanılmasının da nedeni budur." (**Çetin Altan:** "Hazin bir dehşet", ***Sabah,*** 3 Mayıs 1996.)

SETR-TESETTÜR-MESTURE

"Dilde gümrük uygulamasının mümkün olmadığını gösteren yeni bir örnektir "tesettür" kelimesi. Böyle bazen tarihin derinliklerinden de çıkar gelir.

Arapça "setr"den (örtme, kapama, gizleme) geliyor. "Ayıp yerlerini örtme, kapama" anlamında "setr-i avret" deyimi günlük dilde kullanılırdı.

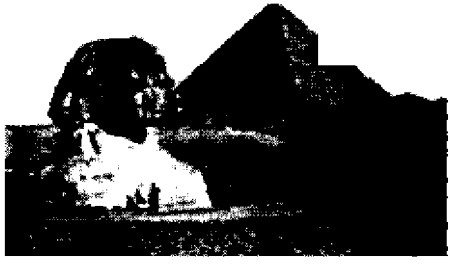
"Tesettür" (örtünme, gizleme, saklama, kapanma) demek. Arapları bilmem, bizde daha çok kadınların örtünmesini ifade için kullanılmıştır.

"Mesture"ise hem "örtülü, kapalı, gizli" demek, hem de mecazi olarak "namuslu kadın" demek. Örtülü ödeneğe eskiden "tahsisat-ı mesture" dendiğini hatırlarsınız." (**Hakkı Devrim:** "Dil yaresi", ***Radikal,*** 19 Ocak 1997, s.6.)

"Ben biraz araştırdım ve bir de ne göreyim, kadın başının örtülmesi aslında gâvur âdetinin dik âlâsı! Henüz tektanrılı üç din ortada yokken varmış, Hz. Muhammed'in doğumundan 1700 yıl önce, Asur kralı I. Teglat Falazar yasalarında yer almış ve: "Evli kadınların başlarını, özgür adamların kızları başlarını örtecekler. Esirler ve fahişeler açık başla dolaşacaklar," buyrulmuş. Yasaya uymayanlara şiddetli cezalar öngörülmüş. Saçın günahı, dinle ilgili değil. Çünkü çoktanrılı Asur'da olduğu gibi, tektanrılı Yahudilikte de geçerliymiş. Ortadoğu kadınına yönelik yaklaşımı olduğu gibi benimseyen Hıristiyan dininde, kadının baş örtme zorunluluğu, tarihte ilk kez Aziz Paul tarafından 'cinsel yasak' ve kadının 'ikinci sınıf'lığına yamanmış. Ve Aziz Paul, İncil'in bir suresine başı açık dua eden kadının 'önder'ine karşı gelecegini, başı açık gezmek isterse saçlarını kazıtması gerektiğini ve saçlarını kazıtmak istemeyen kadının saçını gizlemek zorunda olduğunu yazmış.

Gördüğünüz gibi başörtüsü, aslında üç bin yıllık bir 'gâvur' ve 'kâfir' icadı. Şimdi saçını namus sanan kadınlar, eğer biraz kafaları kaldıysa oturup, başlarını örtmekle kimin emrine uyduklarına ve hangi amaca hizmet ettiklerine karar versinler." (**Mine G. Kırıkkanat:** "Devekuşu türbani", ***Radikal,*** 14 Mart 1999.)

SFENKS

Mısır'da, Kefren tapınağının yanındaki **Sfenks**'in uzunluğu 57 m, yüksekliği 20 m'dir. Neden, niçin, ne amaçla yapıldığı hakkında kesin bir yargıya hâlâ varılamamış olan sfenksle *(Yunanca'da bağlamak/ sıkmak anlamına gelen **sphingein** sözcüğünden türetilmiştir.)* ilgili olarak söylenebilenler, Eski Mısır uygarlığında firavunların insan başlı aslan gövdeli bir mitolojik yaratık gibi betimlendikleridir.

SHOP (ŞOP)

Dükkân anlamına gelen ***shop*** sözcüğü, yabancı sözcüklere olan merakımız yüzünden dilimize yerleşiyor gitgide. *Alışveriş merkezi* yerine ***shopping center*** (şoppin' sentır) deyimi kullanılır oldu. *İşlik çalışması* yerine ***workshop*** deyimi yeğleniyor.

Dükkân sözcüğüne yeğlediğimiz shop sözcüğünün kökenini biliyor muyuz?

"İngilizce'de dükkân anlamına gelen bir başka sözcük de, Saksoncada bir evin sonraları kapalı dükkânlar haline dönüştürülen "açık odaları ya da ahır bölmesi" gibi bölümlerini (balkon ya da sundurma) anıştıran "shop" sözcüğüdür." (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", Çeviren: Nevzat Erkmen, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.) (Ayrıca bkz.: STORE)

SIFIR(dan ŞİFREye)

Sıfır, Arapça. Arapça'da **sifr** sözcüğü **boş** anlamına geliyor. Bol bol kullandığımız yabancı kökenli sözcük **şifre** de **sıfır**dan türetilme.

Arapça **sifr** Latince'ye **cifra** olarak girmiş. Latince'den de, doğal olarak İtalyanca'ya geçmiş. İtalyanlar **cifra** ve **cifera** diye yazmışlar. Belli ki, anlamı *sökülemeyen yazıları* tanımlamak için kullanmışlar. Anlamı sökülemeyen yazılara ***boş yazı*** anlamına **cifra** ya da **cifera** demişler. Fransızlar da bu anlamıyla kendi dillerine aktarmışlar sözcüğü. Ama chiffre diye yazmışlar. Sonra da, herkesin anlamını kolayca sökemeyeceği bir yazıyla bir iletinin verilmesi eylemi için ***chiffrer*** sözcüğünü türetmişler. Herkesin anlamını kolayca sökemeyeceği bir yazı ile verilen iletilere de ***chiffré*** demişler. Okunuşu **şifre**. Ve **şifre** Türk diline de girmiş. Bol bol kullanıyoruz. *Gizli yazının, boş* demek olan **sıfır**den ya da **sıfır**dan geldiğini bilmeden.

SİBER/CYBER

Yirminci Yüzyılın son yirmi yılına girilinceye değin varolmayan bir sözcük **siber/cyber**. 1980'lerde bu sözcük ilk kez Norbert Wiener ve arkadaşlarınca ***sibernetik/cybernetics*** olarak kullanılmıştır. Yirminci Yüzyılın sonlarına gelindiğinde başında **siber** sözcüğü bulunan çok sayıda kavram kullanılmaktadır: *Siberkültür/cyberculture, siberpunk/cyberpunk, siberuzay/cyberspace,* vb... **Siber** sözcüğü Yunanca'da ***baş dümenci*** anlamına gelen ***kybernetes*** sözcüğünden türetilmiştir. (Ayrıca bakz.: SİBERUZAY/CYBERSPACE)

SİBERUZAY/CYBERSPACE)

Önce iletişim araçlarındaki, sonra da bilgisayar teknolojisindeki olağanüstü gelişim, insanın bilgisyarlar ve iletişim araçları yoluyla fiziksel coğrafyadan tümüyle bağımsız ortamlarda bulunabilmelerini sağlamıştır. Fiziksel coğrafyadan bağımsız ortamlar **siberuzay/cyberspace** diye adlandırılmıştır. **Siberuzay** sözcüğünü ilk kez kullanan ise William Gibson'dur. Gibson 1984 tarihli "Neuromancer" adlı romanında **siberuzay** sözcüğünü ilk kez kullanmıştır. (Ayrıca bkz.: SİBER/CYBER.)

SİGARA

"Tarih, 10'uncu asırda Guatemala'da Mayalar'ın tütün ve sigara içtiğini yazar. Bulunan kalıntılarda da bu izler var. Maya lisanında **Sikar**

içmek demek olduğu için cigarro, cigarette ve sigara hep bu Maya kökenli kelimeden gelmedir." (**Ali Şen:** "Zaten başlangıcı izmaritten", ***Sabah,*** 7 Şubat 1999. s.22.)

SİNGAPUR

Bu Malezya kentinin adı Sanskritçedeki aslan anlamına gelen *simha* ve *kent* anlamına gelen *pura* sözcüklerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur: *Aslankent* ya da *Aslankenti.*

Singapur Bankalar kesiminin denizden görünüşü.

SİNİK-SİNİZM

"Her şeye alay ederek bakan, överken bile iğneleyen, en ciddi konuları hafife alan kişilere, **"sinik"** denilir Batı dillerinde.

Amerikalı yazar Rick Bayan, çalışmış, çabalamış ve **"Sinikler İçin Sözlük"** hazırlamış. **(The Cynic's Dictionary, Hearts Books, New York 1994)**

Aslında **"sinizm"**, şu anda Türkiye'deki olaylara bakmak için seçilecek, belki de en uygun açı. Çünkü duyduğunuz ve okuduğunuz her şeyi ciddiye aldığınız takdirde, çileden çıkmak ihtimali çok artar.

Bu bakımdan, **"Sinikler İçin Sözlük"**ten bazı alıntılar yapıp, siz sayın okurlarımıza sunmayı, yararlı bulduk. Bu sözlükteki kavramları kulla-

narak günlük olayları değerlendirdiğiniz takdirde, üzülmek yerine gülebilirsiniz.

Tabii ki, sözlükteki kavramların karşılıklarını, hafifçe Türkiye'ye uyarladık. Unutulmuş bazılarını da, biz ekledik.

İşte bazı kavramlar, sizin de hizmetinizde artık.

AHLAK - **"Para"** ve **"iktidar"** karşısında her zaman yenilmeye mahkûm olan şey.

ANTİKACI - Ölmüş insanların eşyalarını kullanmaktan zevk alan zenginlere, mal ve hizmet sunan müteşebbis.

ASTROLOJİ - Aynı gün doğdukları için, aynı anda, zengin, yakışıklı, güçlü erkeklerle karşılaşacaklarına inanan, farklı kıtalarda yaşayan kadınların ilgi konusu.

BANKA - Borç istediğiniz zaman, paranın ne kadar zor bulunan ve pahalı bir madde olduğunu kanıtlayan kurum.

BASIN - Politikacıların "4'üncü Kuvvet" olarak nitelediği, ama basın patronlarının **"1'inci Kuvvet"** zannettiği, **"tiraj"** ve **"reklam geliri"** sancıları ile kıvranan kağıttan kaplan.

BÜYÜKELÇİ - Bulunduğu yabancı ülkede pahalı davetler vererek, gelen yerlilerin ağzından laf almaya çalışan görevli.

ÇİKOLATA - Kakaonun yağını karnımıza, belimize ve gerdanımıza aktaran yiyecek.

DEDİKODU - Haberi okunur hale getirmek için kullanılan katkı maddesi.

DEVLETÇİLİK - Bürokratların yeryüzündeki cennetine verilen isim.

ENTEL - Aydınlanmak için ışıkları yakmak yerine, enerji santrallerinin çevreyi kirlettiğini söyleyen kişi.

EVLİLİK - Erkekler 30 yaşına kadar kadınları soymak, daha sonra giydirmek için para harcar.

FAKS - Konuşmak istemediğiniz kişilerle iletişim kurmanızı sağlayan telefon.

FİL - Her an, cam eşya satan bir dükkâna girip, her şeyi kırması beklenen hayvan.

KAPİTALİST - Bütün topluma yemek vaad eden, ama en büyük lokmayı kendisine ayıran kişi.

KOMÜNİST - İnsanların, özgürlüklerinden, servetlerinden ve kişiliklerinden vazgeçtikleri takdirde, olimpiyatta en çok altın madalya alacakları zannedilen sistemin üyesi.

KREDİ KARTI - **"Borçlar dünyası"**na yolculuk etmenizi sağlayan plastik pasaport.

KRİZ - Beceriksiz politikacıların yarattığı ve onların çözüm bulması beklenilen, ekonomik ya da siyasi durum.

MUHAFAZAKAR - Rus komünisti.

MAFYA - Yeraltında yaşadığı halde, metro işletmeye değil, yerüstü zenginliklerine göz diken örgütlenmiş suç şirketinin ortağı.

OTOMOBİL- Bazılarının, motorunun gücünü kendi güçleri zannettikleri tehlikeli araç.

SUİKASTÇI - Şöhret sahibi kişileri öldürerek, kestirme yoldan şöhrete ulaşan kişi veya şöhret avcısı.

SUTYEN - Yerçekimine karşı direnmek için icad edilmiş aygıt.

TÜKETİCİ - **"Madem ki satın alıyorum, o halde varım"** diye düşünenlerin felsefesi.

YAŞLANMAK - Herkes yaşlıların daha akıllı ve bilgili olduğunu düşünür ve kimse yaşlanmak istemez.

Evet... Bu kavramlar alıştığımız sözlüklerden daha farklı boyutlarda ele alınmış. Ama sinik olmak böyle bir şey...

Bir özdeyiş var...

"Bir sinikle arkadaşlık, akapunktur tedavisine benzer" denilir. Yararlanmak için iğnelenmeyi de kabul etmek zorunda kalırsınız yani."
(**Mehmet Barlas:** "Başka Türlü Bir Sözlük", ***Sabah,*** 17 Kasım 1996, s.17.)

SİRK

Yalnızca çocukların değil büyüklerin de izlemekten büyük zevk aldığı *sirk*lerin adı Latincede *daire* anlamına gelen *circus* sözcüğünden gelmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde halkın izleyecebileceği büyük gösteri mekânları inşa edildiği bilinmektedir. Basamaklı ve çok kişinin oturabileceği biçimde inşa edilen bu mekânlar genelde ortak mer-

kezli daireler biçiminde inşa ediliyordu. Ve daire biçimindeki bu mekânlar dairenin Latincedeki karşılığı olan sözcükle adlandırılıyordu. (Örneğin, *"Circus Maximus"* {Büyük Daire}.) Yıllar sonra da *circus* sözcüğü Avrupa'da daire biçimli tiytro ve arenaları betimlemekte kullanılır. 1700'lerin sonlarında, sözcük, ilk kez, daire biçimli arena ve çadırlarda yapılan at binme gösterileri için de kullanılır. 1800'lerin ortalarında ise, akrobatların, eğitilmiş çeşitli hayvanların gösteri yaptıkları ve başka performansların da izlendiği çağdaş anlamdaki *circus*, yani *sirk* ortaya çıkar. (Ayrıca bkz.: CYNIC)

Seurat'nın Sirk'i konu edilen resimlerinden biri

SİVİL

"**KİMBİLİR** hangi ukalanın öncülüğüyle **"sivil toplum örgütleri"** diye bir ad buldular?

Sanki **"gönüllü kuruluşlar"** dense, şanlarına gölge düşermiş gibi.

N'olacak, eski Osmanlı ya da yeni **"aydın"** alışkanlığı: İlle herkesin hiç anlayamayacağı ya da yanlış anlayacağı yabancı kokulu sözcük aranacak.

Şimdi de, kendilerine **'sivil'** dedikleri için, sivil olmayan polisten sabah akşam sopa yiyip duruyorlar. (...)

Oysa, yabancıların **"En-Ci-O"** dediklerine Türkler **"gönüllü kuruluş"** deselerdi, olanlar olmazdı.

"En.Ci.O", yani N.G.O., İngilizce'deki **"non-governmental organization"** sözlerinin başharfleri.

Ne demek **"non-governmental"? "Devlete, hükümete ait olmayan, devletin, hükümetin kurmadığı"** demek.

"Sivil"le aynı şey mi? Devletin, hükümetin kurduğu **"sivil"** kuruluş yok mu?

"Ama biz 'sivil toplum'dan söz ediyoruz" demek de kurtarmaz. **"Sivil toplum"** kavramı, yalnızca **"bu çeşit kuruluşları olan toplum"** anlamına mı gelir?

Zaten, **"sivil toplum"** sözünün kendisi de tam bir özenti harikası.

İsterseniz, en baştan alalım.

"Sivil" sözünün Türkçe'ye alışık kulaklarda ancak belirli birkaç anlamlı yankısı olur.

En yaygın olanı, **"asker olmayan"**dır.

Dolayısıyla, üniforma giymeyen, herkes gibi giyinmiş olana da **"sivil"** denir. Hatta, yakın zamanlara kadar bu sıfat bile çok yaygın sayılmazdı: Eskiden Anadolu'da turneye çıkmış tiyatro ya da cambaz kumpanyaları **"duhuliye"**yi kapıda ilan ederken **"Başıbozuk 10 kuruş, asker 5 kuruş"** dediklerinde, **"başıbozuk"** sözüyle **"sivil"** demek istemiş olurlardı!

Bereket, **"sivil"** olan her şeyin mutlaka **"başıbozuk"** olması gerekmez. Başıbozuk olmayan **"sivil yönetim"**ler olduğu gibi, bazen askeri yönetimlerin de başıbozuklaştığı görülür. Zaten, Fransızca'ya olduğu gibi geçen **"bachibozouk"** sözü o dilde **"düzensiz asker"** anlamına gelir.

"Sivil" sıfatı bir de, argo ile şaka arası, üzerinde hiçbir şey bırakmadan soyunarak çırılçıplak kalmış olanlar için kullanılır.

O kadar.

Sözcüğün Türkçe'de başka anlamı yok. **"Sivil toplum"** deyince de, olsa olsa, askeri rejim altında olmayan toplum anlaşılıyor.

Ama soyut anlamlı sözcüklerin kökenini genellikle Yunanca ve Latince'den alan Batı dillerinde **"sivil"** sözü değişik başka sözcüklere ve kavramlara analık etmiş.

Çünkü **"civil"** diye yazılan sözcüğün kökeninde Latince'deki **"civis"** yani **"yurttaş"** sözü yatar. **"Yurttaşça yaşamak"**, insanca, birbirini kırmadan, ezmeden yaşamak anlamına geldiği için, aynı kökenden uygarlığa, kibarlığa, hoyrat olmayışa ilişkin başka bir yığın sözcük daha türetilir.

Tıpkı, Arapça'da **"kent"** anlamına gelen **"medine"** sözcüğünden üretilenler gibi." (**Mümtaz Soysal:** "Sivil", ***Hürriyet,*** 12 Haziran 1996, s.9.)

(Ayrıca Bkz.: BAŞIBOZUK)

SLOGAN

"Slogan sözcüğü, eski Gal dilinde savaş çığlığı anlamına gelen "slaugh gairm" sözcüklerinden türemiş." (**Tarık Sipahi:** ""Şimdi Savaş Çığlığı Zamanı", ***Gazete Pazar,*** 9 Şubat 1997, s.4.)

SMITH

İngilizceyi okulda öğrenenler, İngilizce ders kitaplarında sık sık Mr. and Mrs. Smith/Bay ve Bayan Smith'ten söz edildiğini bilir. Doğaldır. Çünkü, **Smith** soyadı yaygındır. Yaygın olmasının nedeni ise, bu soyadını taşıyanların atalarının nalbant ya da demirci olmalarıdır. İngilizcede *blacksmith* ve/ya da *smith* sözcüğünün anlamı *nalbant* ve/ya da *demirci*dir. Soyadlarının (aile adlarının) çok zaman insanların uğraştığı meslekle ilgili olarak verildiği/alındığı bilinmektedir. (Türkiye'de de böyledir: Örneğin, *Nalbantoğlu, Demirci, Bakırcı,* vb.) Nitekim, başka ülkelerde de soyunda nalbant bulunan kişilerin soyadları (*smith*'in karşılığı olarak) yaygındır. Örneğin, İsveçte *Smed,* Lübnan'da *Haddad,* Macaristan'da *Kovacs,* Rusya'da *Kuznetsov,* Fransa'da *La Farge* ve İtalya'da *Ferrari*... Bu adları taşıyan günümüz ünlülerinin atalarının nalbantlıkla uğraştığı hiç akla gelir miydi??? (Ayrıca bkz.: GEORGE)

SOS

Örneğin, fırtınaya yakalanıp da batma çekincesiyle karşı karşıya kalan denizdeki tekne **SOS** sinyali (işareti/imi) göndererek imdat ister. Kimileri, bu sinyalin, İngilizce "Gemimizi Kurtarın" anlamına gelen *"Save Our Ship"* ya da *"Ruhlarımızı Kurtarın"* anlamına gelen *"Save Our Souls"*un kısaltılmışı olduğunu öne sürer. Oysa, SOS herhangi bir deyişin kısaltılmışı değildir. 1906 yılında radyo telgraf konferansına önerilmiş, 1908 yılında resmen kabul edilerek kullanılmaya başlanmış olan SOS'in imdat sinyali olarak seçilmesi, kolayca anımsanabileceği ve de bellekte kalacağı gerekçesiyledir. Çünkü, peş peşe *üç nokta, üç çizgi, üç nokta* göndermek gerekmektedir. Kaldı ki, bu imdat sinyalinin, sürekli üç nokta, üç çizgi gönderildiği düşünülürse, yalnızca üç harften oluşmadığı, yani sinyalin SOSOSOS... diye verildiği gözden kaçırılmamalıdır.

Öte yandan, SOS, *Mors alfabesi*ne de tam uygun değildir. Çünkü, O

harfinin, Mors alfabesindeki karşılığı üç çizgi değil, *iki çizgi*dir. Dolayısıyla, **SOS**, başlı başına, herhangi bir anlam taşımayan bir şifredir. Taşıdığı tek anlam, SOS sinyali gönderenin başının dertte olduğu ve imdat istediğidir.

SOS sinyali, *telgraf döneminde* kullanılıyordu. Telsiz döneminde sinyal değişmiştir. Sesli yayına olanak tanıyan telsizle imdat isteyen kişi, esoes, esoes dememekte, **"Mayday, Mayday"** demektedir. Elbette, bu da bir imdat çağrısı şifresidir. *Mayıs günü* ile bir ilgisi yoktur. **Mayday**, Fransızca'da *"bana yardım et"* anlamına gelen ***m'aider*** (meyde) deyişinden kaynaklanmıştır.

SOSYAL

Sosyal *(social)* sözcüğü Türkçe'de yaygın olarak kullanılmaktadır. *Toplumsal* sözcüğü *sosyal* sözcüğü ile eşanlamlıdır.

Bu sözcük de, society sözcüğü gibi, ilk kullanılmasından bugüne değişim geçirmiştir.

17. yüzyılda sosyal sözcüğü *arkadaş olan, ortak olan, dostluk kurulan* ya da *kolay arkadaşlık, dostluk kuran, hoşsohbet* anlamında kullanılmaktaydı. 18. yüzyılda ise daha soyut ve genel bir anlam kazanmıştır. İnsanın "sosyal bir yaratık" olduğu, yani, bir insanın tek başına, ya da bir ailenin yalnız başına, tüm toplumdan kopuk olarak varlığını sürdüremeyeceği, giderek var olamayacağı yolunda görüşler ortaya atılmıştır. (Ayrıca bkz.: SOSYETE, SOSYOLOJİ, SOSYALİST)

SOSYALİST

Sosyalist *(socialist)* ile toplumcu sözcükleri eşanlamlıdırlar.

Sosyalist *(socialist)* sözcüğü, felsefi ve siyasal bir betimleme olarak 19. yüzyılda kullanılmıştır. Dilbilim açısından, sosyal **(social)** sözcüğünün gelişmiş anlamından türemiştir.

(a) Günümüzde ağır basan anlamında, *ortak yaşam sistemi içerisinde toplumu (society)* betimlemek için kullanılan bir terimdir.

(b) Asıl ayrımlı kullanılışı ise, *toplumun bireysel ve özellikle bireyselci (individüalist) kuramlarıyla açıkça ters düşen tutumları* betimlemek için kullanılmasıdır.

Sosyalizm *(socialism)* ve *komünizm (comunism)* birbirinden ayrımlı iki kavramdır. (Ayrıca bkz.: KOMÜNİZM, SOSYAL, SOSYETE, SOSYOLOJİ)

SOSYETE

Toplum sözcüğünün İngilizce'deki karşılığı *society*'dir. Society sözcüğü ise, Türkçe'de sosyete diye kullanılmaktadır. Ama, sosyete sözcüğü ile *toplum* sözcüğünün Türkçe'deki anlamları birbirinden çok ayrımlıdır. *Sosyete* sözcüğü, toplumun ayrımlı bir yaşam biçimi gösteren belirli bir kesimini tanımlamak için kullanılmaktadır. Gazetelerde, dergilerde yer alan sosyete sayfaları, bir (yüksek) gelir düzeyinde olup da, toplumun çoğunluğundan ayrımlı giyim kuşamı bulunan, ayrımlı biçimde gezen, eğlenen ve kendine özgü bir yaşam biçimi bulunan toplum kesimine ilişkin haberleri yansıtırlar.

Kökende, sosyete sözcüğünün bu kapsam içinde kullanılıyor oluşu yanlış değildir. Çünkü Anglosakson dillerindeki society sözcüğünün yalnızca bu anlamla kullanıldığı dönemler de vardır. Günümüzde de bu anlamıyla kullanıldığı gözlenmektedir.

Ama, bugün, society sözcüğünün kapsamı genişlemiş, sözcük yeni anlamlar yüklenmiştir.

Genellikle iki anlamda kullanılmaktadır:

(a) Genel olarak, görece büyükçe bir insan topluluğu içindeki kurumlar ve ilişkilerden oluşan yapıyı anlatmakta kullanılmaktadır.

(b) Daha soyut olarak, anılan kurumların ve ilişkilerin oluşma koşullarını anlatmak için kullanılan bir terimdir.

Kavramın ilginçliği, çok zaman, sözcüğün genellemesiyle soyutlaması arasındaki ilişkinin ortaya konulmasında güçlük çekilmesinden kaynaklanmaktadır. Kavramın tarihsel gelişimi "kurumlar ve ilişkiler"den söz etmeyi olanaklı kılarken, sözcüğün ilk anlamının dostluk, arkadaşlık olduğu anımsanmaktadır.

Society sözcüğü, 18. yüzyıldan sonra ortak yaşama düzenini anlatmakta kullanılmaya başlanmıştır.

19. yüzyıldan sonra ise, society sözcüğü bir nesneyi anlatan kavrama dönüşmüştür. Öteki bir deyişle, ilişkilerimizin nesnel toplamı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, insan ile toplum, birey ile toplum arasında bir sorun olarak tanımlanması olanağı doğmuştur.

Sözcüğe yüklenen yeni anlamlar, ya da sözcükle dile getirilen ilişkiler ve sorunlar, erken kullanımındaki anlamı olan aktif dostluktan uzaklaşmayı, ya da ilişkilerin bu aktif dostluktan olan uzaklığını ölçmekte kullanılmaya başlandığını göstermektedir.

Türkçe'deki sosyete sözcüğünün çağrıştırdığı anlam, yabancı dilde de vardır. İyi sosyete ya da good society deyimi:

(a) hem iyi dostluk anlamına,

(b) hem de toplumdaki en belirgin, en üstteki ve giyim kuşamda ya da öteki davranışlarında modayı izlemekte olan belli bir kesimi anlatmakta kullanılmaktadır. (Ayrıca bkz.: SOSYAL, KOMÜNİTE)

SOSYOLOJİ

Sosyoloji sözcüğü, toplumbilim sözcüğü ile eşanlamlıdır.

Sosyoloji sözcüğü, ilk kez 1830 yılında **Richard Comte** tarafından kullanılmıştır. İngilizce'de ilk gözüktüğü tarih ise, 1843'tür. Sözcüğün yerleşmesine **John Stuart Mill, *Logic/Mantık*** başlıklı yapıtıyla ve **Spencer**, 1876-1896 yılları arasında yazdığı üç ciltlik ***Sosyolojinin İlkeleri*** başlıklı yapıtıyla ve yüzyıl dönerken Fransızca'da **Emile Durkheim**'ın ve Almanca'da **Max Weber**'in çalışmalarıyla katkıda bulundukları bilinmektedir.

Sociology/Sosyoloji sözcüğü, *society/sosyete* ve *social/sosyal* sözcüklerinin gelişmiş anlamları üzerine oturtulmuştur. Ve "toplum-bilim" olarak benimsenen bir dizi entelektüel sistemlerin tanımı için kullanılmıştır.

Sosyolojik ya da *toplumbilimsel* sözcüğünün iki anlamı vardır:

(a) *Toplumbilimin biçimleri*ni anlatmak için kullanılmaktadır.

(b) *Birtakım toplumsal (sosyal) olayları* ya da *eğilimleri* anlatmak için kullanılmaktadır. (Ayrıca bkz.: SOSYAL, SOSYETE, SOSYALİST)

SOYADI

"*Girit*'ten, *İstanköy*'den *Bodrum*'a göçen Türklerin çoğunun lakapları Rumcaydı: Klavra (ağlayan) Derviş, Kunel (tavşan) Ali, Laburili (un çorbası) Hasan, Balıkçı Hüseyin, Kaşidi (kel) Hasan (oysa kel filan değildi), Senyo (dev) İbrahim gibi... Sonra *Bodrum*'da pamuk bezinden yelken diken Palyopeçi (kürek) ve Fukaçi (bakla) kaptanlar...

Yeryüzünde soyadını ilk kullananlar Bizanslılardır. Bizans zamanında eski lakaplar sonradan soyadına dönüşmüşlerdir. Bu anane adalarda sürmüştür... Türkiye'de soyadı yasası çıkınca bazı *Girit, İstanköy* ve *Bodrum* lakapları soyadına dönüştü." (**Selçuk Erez: *İstanköy Altı Bodrum,*** Bilgi yayınevi, Ankara Ekim 1996, s. 73.)

SÖZLER

İlber Ortaylı, *İstanbulluların Dili* başlıklı yazısında, yakın zamanlara kadar İstanbul'da çok çeşitli dillerin konuşulduğunu, bu dillerin Türkçe'yi etkilediğini belirtir ve örnekler verir:

"*'Paydosta mağaza kapandı, fistan alamadım; hava poyrazdı, yalının fenerini yakamamış'* ifadesine bakalım; fiiller dışında mağaza İtalyanca, fistan ise İtalyanca *fustagno* biçiminden, Arapların *fustan*'ından geçme, hava Farsça, diğer deyimlerin hepsi, yani *yalı, poyraz, fener, paydos* ise Rumca. Kalabalık bir liste oluşturan denizcilik deyimleri, günlük dile giren kanca (gancio'dan gelir), parça gibi sözler İtalyanca (barza ve barca.) Venediklilerin *"coverta"*sı Arnavutların dilinde *"güverte"* olmuş; geminin yüzeyinden başka kumar masası için de kullanılıyor. Scala ise *"scele"* ve *"iskele"* olmuş. Sonra bir başka grup deyim ve kelimeler var; gocuk, kaban, mısırın ve makbuzun koçan'ı, piştov, eskiden sernik denen kibrit (hoş o da Arapça fosfor demektir) her gün kullandığımız izbe, dobra dobra söylemek gibi sözler ise Slav dillerinden geliyor. İş argoya dökülünce bu renklilik daha da artıyor. Zaten argo kadar evrenselliğe açık bir dil alanı zor bulunur. Binanın yüzü, fasadı gibi kullandığımız kelime, İtalyanların *"faccia"*sı, külhani argosunda *"alırım façanı aşağı"* olmuş. Çocuk ise, ya Arapça veled ya da Ermenice bızdık. Arkadaşını uyaran bitirimin dilindeki şu evrensel renklilik ancak İstanbul argosunda olabilir; *"Aftos, piyango cuntada cızlamı çekiyor, dikizine cavlarım"* yani; sevgili dostum üstünde bit çırpınmakta, dikkatini çekerim, demek istemiş. Öbürü de; *"çaktım"* diye fiskelemiş." (**İlber Ortaylı: *İstanbul'dan Sayfalar,*** Hil yayın, İstanbul 1986, s. 21.)

Spa

Özellikle turistik otellerin ilânlarında görülür oldu bu sözcük son yıllarda. İlk harfi büyük ikinci ve üçüncüsü küçük yazılıyor. Dolayısıyla,

başlıkta da yazılışına sadık kalındı. Anlamını bilen sayısının fazla olduğu söylenemez. Hoş, Türkiye'de, özellikle tüketim mal ve hizmetleri için yapılan reklâmların çoğunda geniş yığınlarca bilinmeyen nice nice sözcükler, -- kavramlar kullanılıyor!.. Bir bakıma, reklâmı yapılan mal ve/ya da hizmetin herkesçe bilinmeyen bir özelliğinin/niteliğinin bulunduğu vurgulanmak isteniyor diyebiliriz. Spa sözcüğünü kullanan turistik oteller de aynı anlayışla davranıyorlar diyebiliriz. Kökende, Spa'nın anlamını öğrenince reklâmı yapılan konaklama kuruluşunun öyle aman aman bir ayrıcalıklı durumu olmadığı söylenebilir. Özellikle Türkiye gibi yeraltı şifalı suları bol bir ülkede...

Spa'nın anlamını Emre Aköz yazdı:

"Spa, kaplıca ya da şifalı su kenarındaki otel demek. Ayrıca sağlık-güzellik amaçlı küçük havuzlara ya da jakuzilere ve bunların bulunduğu merkezlere de Spa deniyor. Kelime **Belçika**'nın şifalı sularıyla ünlü Spa bölgesinden geliyor. Artık deniz kenarındaki oteller de kendilerine Spa diyorlar. Tabii Spa'nın anlamını böylesine sulandırmak da **sıpalık** oluyor, o da ayrı konu." (**Emre Aköz:** "Günün Kelimesi: Spa", ***Sabah***, 21 Eylül 2002.)

SPEEDSTER

Bkz.: SPIDER)

SPIDER

Fiat'ın, *Alfa Romeo*'nun, *Ferrari*'nin, *Citroen*'in, vb. ***Spider*** modelleri bulunmaktadır. İngilizce ***Spider*** sözcüğünün Türkçe karşılığı *Örümcek*'tir. Ama, otomotiv sektöründe kullanılan *Spider* sözcüğünün böcekbilim ile uzak yakın bir ilişkisi yoktur.

Spider sözcüğü atlı-araba döneminden kalmadır. İngilizce ve büyük olasılıkla Amerikan İngilizcesinin Avrupa, -- ve özellikle de İtalya otomotiv sanayiinde kullanılma olanağı bulmuş sözcüklerinden biridir.

Kimi İtalyanlar sözcüğün *speed=hız* sözcüğünden türediğini, önce *'speeder=daha hızlı'* diye söylenirken *spider*'a dönüştüğünü savunmaktadırlar.

Sözcüğün aslı *Spyder*'dır. Ne var ki, 1924 yılında Milano'daki İtalyan Ulusal Karoseri Yapımcıları Federasyonu bir deklarasyon yayımla-

yarak sözcüğün *Spyder* diye değil, (İtalyan alfabesinde *'y'* harfi bulunmadığı ve elbette İtalya'da faşizm ve nasyonalizm dönemi yaşandığı için) *Spider* diye yazılması gerektiğini duyurmuştur. Oysa, *spyder*, öteki iki kişilik otomobiller için kullanılan *roadster, speedster* ve *two-seater* sözcükleriyle eşanlamlıdır.

Roadster, üstü açık, tek ve/ya da iki kişilik otomobillerin genel adıdır. Bu sözcük 1735-1745 yıllarında *yolda binilen* atlar için kullanılmaktaydı. *Speedster* 1915-1920 yıllarında hızla gezmeyi-dolaşmayı alışkanlık edinmiş kişiler için kullanılmaktaydı. *Two-seater* ise *iki oturanlı* anlamına gelmektedir ki, 1890-1895 yıllarında iki kişilik atlı arabalar için kullanılan addı.

Spyder İrlanda'nın Dublin kentindeki *Holmes* yapımevinde üretilen ve 1860 yılında Büyük Britanya'da geliştirilmiş iki kişilik ve iki tekerlekli Tilbury tipi araba ile dört oturaklı fayton (phaeton) (Ayrıca bkz.: FAYTON) karışımı bir arabaya verilen addır. Daha doğrusu, Holmes, yaptığı arabalar, iki büyük ve iki küçük tekerleğin üstüne asılmış gövdesiyle bir örümceğin görünüşünü çağrıştırdıkları için örümcek anlamına gelen spider sözcüğünden çıkışla *Spyder* adını uygun görmüştü. Bir ***Spyder***, iki ana oturağı (ya da iki kişilik oturacak yeri) olan bir arabaydı. İki kişilik oturacak yerin üstü, bugün hâlâ Türkiye'de kullanılmakta olan faytonlarda (ya da otomobil öncesi, iki kişilik, iki tekerlekli, körüklü (açılır-kapanır) bir örtüsü olan ve *cabriolet=kabriyole* denilen tek atlı arabalarda) görüldüğü gibi körüklü bir örtüyle kapatılabiliyordu. Ayrıca, arabanın arkasında valeler (erkek hizmetkârlar) için 2 "acil hizmet" oturağı bulunuyordu.

Anlaşıldığı gibi, *spider* şözcüğü bugün 2 kişilik otomobiller için kullanılmaktadır.

SPQR

Yurdumuzda oldukça bol ören yerlerini gezmeye meraklı olanlar, özellikle Roma kalıntılarında taşlara oyulmuş bir sözcükle sıkça karşılaşmışlardır: SPQR. Latince üç sözcüğün kısaltılmışı olan bu yazıya dünyanın her yerindeki Roma kalıntılarında rastlanır. **S**(enatus) **P**(opulus**Q**ue) **R**(omanus), ***Roma Senatosu ve Halkı*** demektir.

SPUTNİK

Uzaya fırlatılan insan yapısı ilk uydunun adıydı **Sputnik**. Ruslar, 4 Ekim 1957'de, **Sputnik**i uzaya göndermekle 'uzay yarışı'nda üstünlüklerini kanıtlamışlardı. **Sputnik** ise, ***yol arkadaşı, seyahat arkadaşı*** anlamına geliyordu: **S, *birlikte*** anlamına gelen *önek*ti; **put= *seyahat*** demekti, **nik** ise, ***o kimse*** ya da ***o şey*** anlamına gelen sonek. Hepsi bir arada, ***birlikte seyahat edilen*** demek oluyordu.

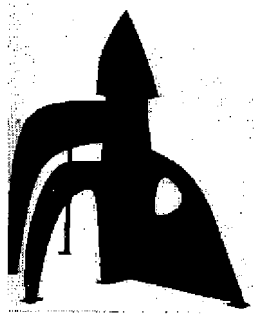
SRI LANKA

Eski adı **Seylan** idi; **Sri Lanka** oldu. Sri Lanka, ***kutsal ada*** anlamına geliyor.

SS

Nazilerden söz edilirken, çok zaman, SS (es-es) subayları da anılır. SS Almanca'da *Koruma Birliği* anlamına gelen S(chutz) S(taffel) sözcüklerinin ilk harfleridir. (Ayrıca bkz.: GESTAPO, NAZİ, SA)

STABİL

Alexander Calder, *mobil*leri (Bkz.: Mobil) gibi geometrik biçimli parçalardan oluşan, ama devinmeyen çalışmalar da yapmıştır. Devinmeyen çalışmalarına ***"stabil"*** adını veren ise, yonut sanatçısı **Jean Arp**'tır. **Calder** çalışmalarına verilen bu adları benimsemiş ve kullanmıştır.

Calder'in bir "stabil"i

STALKO

Bkz.: BIBLIOBIBULI

STAND-BY

"Destek; yani stand-by...

Stand-by, epeydir unuttuğumuz bir söylem. Stand-by; yanımda dur,

bana bir omuz ver, arkamda ol, gücümü senden alayım anlamında kullanılıyor. Aslında stand-by; orijinal anlamında yedekleme demek. Örneğin uçaklarda 2 jenaratör vardır. Jenaratörlerden biri bozulursa diğeri hemen devreye girer. Büyük lüks otellerde de çift jenaratör bulunur, biri çuvallarsa diğeri hemen çalışır, otelde ışıklar sönmez, müşteriler paniklemez, yukarı odalarına çıkmakta olanlar asansörde sıkışıp kalmaz.

Dara düşmüş ülkeler için...

Stand-by harika kelime..

IMF'nin omuz vermesi demek." (**Necati Doğru:** "Ardımız açıksa IMF teyzeniz ne yapsın?", ***Sabah***, 22 Ocak 1998.)

* * *

*"Yüce makamdan emir geldi, komut verildi gençliğe: Ayağa kalk! **Lakin** komut İngilizce. Çoğunluk anlamıyor, önündekilere öyle aval aval bakıyor. Uyanıklar, cin gibi meseleyi kaptılar hemen. "Stand up" diyor, başka bir şey demiyorlar. Stand up-ayağa kalk!*

Beyaz'dan, Cem Yılmaz'dan, M. Ali Erbil'den, hadi onlardan geçtim, Ata'dan, o da olmadı Kekeç Oğlan'dan neyim eksik benim?

Soru bu. Cevap: stand up değil, stan upçılık patladı, daha da patlayacak.

Sahnelerin ışıltısı süslüyor rüyalarımızı. Kameraların, mikrofonların, stüdyoların, ekranların büyüsü... O büyü, o tılsımla hayatımız değişecek, dilimiz çözülecek, içimizdeki cevher ortaya çıkacak. Gizli, kaybolmuş, bastırılmış benliğimiz deşifre olacak. Gördüğümüz, görmek istediğimiz rüya bu.

Hepimiz damdaki kemancıyız, biraz. Dilimizde hep o şarkı: Ah bir zengin olsam... Sonuçta isteğimiz, muradımız bu ama zenginlik ne için istenir ki? Piyango biletinin, lotonun, hayali-gerçek ticaretin peşine düşüp parayı yakalamaya uğraşanlardan ayıran bir şey var şimdi "bir kısım" gençliği: Görünmek, görülmek, kendisi olarak tanınmak, sevilmek... nihayeti, kendini anlatmak istiyor bir kısım gençlik. Ah bir anlatabilse, herkes dönüp ona bakacak, onu bağrına basacak, ona gıpta edecek. Artık radyo mu olur, yoksa televizyon mu, ya da en iyisi doğrudan sahne, bir stand up yapsan ötekiler zaten gelir. Mesele şovu kapmak.

Belli bir kulvarda koşup ipi göğüslemek, ugraş sonucu rakipleri ekarte ederek rolü kapmak degil, şova çikmak mesele. Aslolan "one man show." Tek olacaksin. Kendin olacaksin. Şimdiki rüya bu: Ayakta durmak.

Ayakta durmak için önce ayağa kalkmak gerekiyor. Ayağa kalkmak ve görünmek. ***Komut verildi bir kere ve üstelik komut İngilizce: stand up!***

Ferhan Şensoy'un "Ingilizce bilmeden hepiniz I love you" vecizesindeki gibi stand up da onun dilini, ilmini bilmeyenlere anlatan, gönüllere düşüren hal var. Şöyle:Zenginliğe, paraya giden yol çeşit çeşit. Ama bir hayli de engebeli, çetrefil. Biliyoruz. Onun için kıvranıp duruyoruz; ne yapıp ne etsek, hangi yoldan gitsek de cüzdan bulsak? Yine biliyor, görüyoruz ki, birileri binmiş uçan halıya, dönüp duruyorlar tepemizde. Yedikleri önlerinde, yemedikleri artlarında. Ne zaman karşımıza çıksalar, gözümüze görünseler hep gülüyorlar. Mutluluk saçıntısıyla bizi de güldürüyorlar. Aşk meşk vaziyetleri tam gaz. Para desen gani. Herkesin gözü, gönlü onlarda. İşte öyle olmak var dünyada!

Hepi topu bir avuç adam. Ama her yerde onlar. Televolelerin, magazinlerin, talk showların, haberlerin, gazetelerin, dergilerin vazgeçilmezleri. "Eğlenceli-keyifli çocuk" olarak başlıyor kariyerleri. "Zeki, esprili" ve derken bizim söylemek, yapmak istediklerimizi temsil eden birer "misyoner" kimliğine kavuşuyorlar. Kendimizi buluyoruz onlarda.

Rüyası görülen, peşinde koşulan işte bu kimlik. "Stand up" etiketli görünürlük aleminin, her türden sahne-şov hayatının gerçek karşılığı işte o uçan halı. Ayağa kalkmaktan da öte uçmak istiyoruz. Kanatlanıp uçmak. Her tür kefarete-bedele razıyız. Yeter ki sürülsün altımıza o uçan halı..." (**Zeki Coşkun:** "Ah bir stand up yapsam...", ***Radikal Cumartesi,*** 23 Ocak 1999.)

STORE

Birçok yabancı sözcük gibi **store** *(Okunuşu: stor.)* sözcüğü de dilimize girdi. Çok uzun yıllar önce girdi. 1960'lı yıllarda, örneğin, Ankara'da *Drugstore* adıyla self-servis yemek yenilen bir lokanta vardı. Mimari tasarımını **Ragıp Buluç** yapmıştı.

"Aslında dükkân sözcüğünün İngilizcesi olan "store", bu adı eski Atina

Agorasındaki *"staos"* denilen ve içinde tüccarların küçük dükkâncıklarını bulunduran üstü çatıyla kaplı sütunlardan almaktadır - Sokrat'la izdeşleri de felsefi sorunları tartışmak üzere bu çarşıda toplanırlardı, ulu vazıikanun Solon da bir tüccar olarak servetini burada yapmış, St. Paul da Atinalılara gene burada hitap etmiştir. (...) O ve öğrencileri *stoacılar* diye anılır oldular zira bir stoada buluşmaktaydılar. Böylece Yunanca stoa sözcüğü hem İngilizcedeki "store" (dükkân) hem de stoacı sözcüklerine kaynaklık etmiş oldu." (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", Çeviren: Nevzat Erkmen, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.) (Ayrıca bkz.: SHOP)

SÜTLÜCE

"Sütlüce'de Süt menbaı diye bir Rum köyü varmış; isim oradan gelme." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.149.)

SWAHILI

"... Batı Afrika kıyılarındaki yerlilerin konuştuğu **"Swahili"**, o kıtaya giden ilk Müslümanlarla birlikte oluşmuş. Önce Habeşistan'a, sonra da Kenya'ya , Sudan'a yayılan İslam, bir "sahil dini" oluvermiş.

"Swahili"cenin kökeni, **"sahil"**den geliyor yani." (**Mehmet Barlas:** "Dünyanın Başkentinde İlk Günü Yaşarken", ***Sabah,*** 20 Ekim 1996, s.19.)

Ş

ŞABAN

"Kelime Arapça *Şa'b* (bölünme, dağılma, gönderme) kökünden geliyor. Türevleri *teşa'ub* (dağılmak, dallanıp budaklanmak), *şi'b* (yol), *şi'ab* (yollar), *şube* (dal, bölük, grup).

Tahminlere göre Ramazan'dan önceki aya bu adın verilmesine sebep, o tarihlerde (artık hangi çağ idyse) Arapların su aramak için çevre bölgelere dağıldıkları mevsime rastlamış olmasıdır." (**Hakkı Devrim:** "Dil Yaresi", ***Radikal,*** 3 Ocak 1999.)

ŞAHMERAN

"Şahmeran yılanlar ülkesinin şahıdır. Yılanlar ülkesinden geçerken, ölümcül bir hastalığa yakalanan insanoğlu, Şahmeran'ın gözetimi altında iyileştirilir ve insanoğluna her türlü imkân sunulur. İnsanoğlunun orada kalmasını ister. Ama insanoğlu, tekrar ülkesine gider. Döndüğünde ülkesinin kralı amansız bir hastalığa yakalanmıştır. Hiç kimse derdine çare bulamaz. Bu insanoğlu saraya çıkarak, tek ilacın Şahmeran'ın gözleri olduğunu söyler. Şahmeran'ın gözlerini almak için tekrar insanoğlu yılanlar ülkesine döner. Şahmeran'a bir hamamda pusu kurarak kafasını koparır ve gözlerini çıkarır. Gözlerini krala götürür ve kral hayata döner. Bu olaydan sonra bütün yılanlar insanoğluna düşman kesilir. Şahmeran'ın öldürüldüğü hamamın mermer duvarlarında bugün bile görülebilen kan lekeleri bulunmaktadır. Böylesi bir efsanenin gizemine inanıyorsanız ve o kan izlerini görmek istiyorsanız bir çekim merkezi Mersin..." (**Amfora:** "Çukurova Evrenseli", Ekim 1992, s.3-5.)

ŞAPEL

"Medyada sıklıkla 'şapel kilisesi' gibi acayip bir tamlama yapılmasına rağmen, şapel, özel kiliseleri ifade eden bir terimdir, daha açıkçası,

halka açık olmayan, yaptıranın özel hizmeti için kullandığı kilisenin adıdır. Bodrum Kalesi şapeli, yalnızca kalede oturan şövalyelere hizmet verip, kentten kimseyi kabul etmediği için bu adı taşımıştır." (**Dr. Mehmet Ali Kılıçbay:** "Bodrum Kalesi, Bodrum Paşası", ***Radikal,*** 21 Ekim 1996, s.9.)

ŞARK

"... **'Şark'** sözü, dilimizde, bugünkü **'Doğu'** sözcüğünden farklı olarak, aşağı yukarı eski Osmanlı topraklarını anlatan bir sözdür.

Şarklılık da, bu topraklara özgü davranışları toplu olarak anlatan bir kavram.

Bir bakıma, Batılılar açısından da, uzun süre, **'Doğu'** sözü bu coğrafyayla bütünleşen bir söz olmuştur. Ortadoğu, Yakındoğu, Uzakdoğu gibi sözler hep sonradan çıktı.

Böyle olduğu içindir ki şarklılık, eski Osmanlı topraklarındaki kültür karışımının izlerini taşır, o karışımın getirdiği melez davranışlardan ayrı olarak düşünülemez.

Belki bu melezliği, aşırı biçimde de olsa, en iyi anlatan kavram **"levantenlik"** olabilir.

Aslına bakarsanız, **"Lö Lövan"** diye okunan ve Frenkçe'de **"güneşin doğduğu yer"** anlamına gelen **"Le Levant"** sözü de **"doğu"** demektir. Ama daha çok, Selanik'ten başlayıp İstanbul'a, İzmir'e, Beyrut'a, İskenderiye'ye uzanan yerler için kullanılır. Levantenler, bir çeşit kıyı kentlerinde yaşayan gayrimüslim şarklılardır. Kimi Ceneviz ve Venedik döneminden kalmıştır, kimi de on altıncı yüzyılın kapitülasyonlarıyla gelen Fransız ve İngilizlerdir. **"Tatlısu Frengi"** denenleri ise, aslında Rum ve Ermeni kökenli olup öbür Batılılarla özdeşleşmek isteyenlerdir.

Hepsinin ortak özelliği, dinlerini ve dillerini bırakmadan, yerli halkla akrabalık kurmaları ve Osmanlı gelenekleriyle davranış kalıplarının büyükçe bir bölümünü benimsemeleridir. **"Alafranga"**lıkları **"şarklı"**lıklarına engel değildir.

Levantenler, bu nitelikleriyle, şark pazarlarında iyi iş yaparlar." (**Mümtaz Soysal:** "Şark Pazarı", **Hürriyet,** 7 Temmuz 1996, s.9.)

ŞARKÜTÖRİ

"...Fransizca giderek eski neslin dili oldu. Yeni kuşaklar her şeyin İngilizcesi'ni söylemeye meraklı. O yüzden eski şarkütöriler yerlerini hızla "gourmet shop"lara birakmakta.

Dille ilgili parantezi kapatmak için söyleyeyim: Gurme kelimesini (Bkz.: GURME - GOURMAND) neredeyse bilmeyen kalmadı ama, bunun Türkçesi, biraz uzun olmakla birlikte, "ağzının tadını bilir kişi" demek. Yemekten anlayan ve iyi yemeği takdir edenlere gurme diyorlar. Dükkan yerine "shop" demenin sevimli bir zıpırlık sayılabileceğini söylemekle yetineyim. Dükkan nasıl bin yıl önce Türkçe'ye girdiyse, bin yıl sonra da "shop" lafı dilimizi zorluyor. Aradaki fark, "shop" yazarken tırnak işareti kullanıyorum hala, dükkan derken ise buna gerek duymuyorum.

Peki, dil sorunlarını aştığımızı kabul edersek, işin aslı esası ne? Eskiden başlayacak olursak, şarkütöri aslında domuz etinden yapılan bizim sucuğa benzer bol baharlı ürünlerin neredeyse tamamına verilen ad. Ciğer, işkembe gibi sakatat ürünleri ise şarkütörinin bir başka ilgi alanı. Tabii bunların çoğu yine domuza ait olmak kaydını taşıyor.

İşin içine domuz girdiği için Musevi ve Müslüman toplumlarda bu işin dikiş tutturması zaten pek mümkün değil. Bizde de şarkütöri daha ziyade İmparatorluğun Rum, Ermeni gibi Hıristiyan gruplarına hitap etmek üzere yapılmış. Eski şarkütöricilere baktığımızda bunu çok açık görüyoruz. Benim bildiklerim arasında Çerkezo İstanbul'un son tanınmış ünlü Hıritiyan şarkütöricisi idi. Sonra bunlar yerlerini Türklere bıraktı. Benim insan olarak büyük bir hayranlık duyduğum bir eski dostum Polonez'i aldı ve Türklerin de şarkütörinin en iyisini yapabileceğini gösterdi. Zamanla bu örnekler çoğaldı. Piyasa Türk girişimcilerin eline geçti.

Sonra bir de zamanla domuzu domuzu gibi görmeyenler de oluştu Türk müşteriler arasında. Onlar da şarkütörilerin müdavimi oldu. Ancak bu küçük grup bir yana asil devrim, şarkütörilerin hemen hiç domuz eti kullanmadan ayni ürünleri sığır ve dana etiyle yapmalari ile gerçekleşti. Mesela değişik markalar altında satılan sosislerin yüzde doksanı artık sadece dana etinden yapılmakta. İçlerinde zerre domuz eti yok. Domuz sosisi isteyenler bayağı dolaşmak zorunda. Salamlar da benzer bir örnek oluşturmakta. Büyük mağazalarda satılan ve Türk markalarıyla bilinen salamların hemen hiçbirinde domuz eti bulun-

muyor. Ama dışarıdan baktığımızda mortadella yine mortadellaya benzemeye devam etmekte!

Domuz eti olmadan şarkütöri olur mu sorusuna her ağzının tadını bilen kişi, "hayır olmaz" diye cevap verir. Evet, işin yapım tekniği, kullanılan baharlar çok önemli. Aynı tekniklerle, aynı baharatı kullanarak, sadece domuz yerine dana eti ile benzer ürünler yapmak mümkün, ama bunların aslına benzerliği benim Alain Delon'a benzerliğimle eşdeğer."
(**Tuğrul Şavkay:** "Gurme mağazaları", ***Hürriyet Pazar,*** 20 Aralık, 1998.)

ŞASE

Fransızcadan dilimize geçmiş olan *chassis/şase* (zaman zaman *şasi* olarak da yazılıp söyleniyor) sözcüğü otomotiv sanayii terimlerinden biri olmadan önce *pencere çerçevesi* anlamına geliyordu. 1600'lü yıllarda İngilizceye de bu anlamıyla girmiş ama, yavaş yavaş kullanılmaz olmuştur. Şimdilerde şase bir otomobilin sağlamlığını sağlayan çerçevesini anlatan sözcüktür. Şaseye, gövde, motor, otomobili sürmeyi sağlayan parçalar ve askı düzeneği (süspansiyon) bağlanmakta/yerleştirilmekte/kurgulanmaktadır.

ŞECERE

Soyağacı anlamına gelen Arapça **şecere** sözcüğü, *ağaç* anlamına gelen ***şecer*** sözcüğünden türetilmiştir.

ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT

"Şeriat denildiğinde ürkülmektedir. Kötü örnekler ürküntüyü endişeye çevirmiştir. Şeriatın gerçek tanımı yapılmadığı zaman bu korkuların duyulması doğaldır. Oysa İslam'da **şeriat, tarikat ve hakikat** bir bütün olarak görülürse, gerçek değer kavranabilir. Çünkü her biri, bir diğerini tamamlayacak biçimde sıralanmıştır.

Şeriatın sözlük anlamı **"açık yol"** demektir. Şeriat, İslamiyet'in bütünü olarak tanımlanabilir. Bu anlamda şeriat, yüce Allah'ın insanlara peygamber aracılığıyla emrettiği veya yasakladığı söylemlerin, eylemlerin ve hükümlerin bütünüdür. Yani insanların kendi lehlerine ve aleyhlerine olanları iyi bilmelerine, lehine olanlardan yararlanıp,

aleyhinde olanlardan sakınmalarına ilişkin hükümlerdir. Allah'a inanmak, namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetler, anaya babaya hürmet, insanlara müsamaha ve muhabbet gibi nezaketler şeriatın birer parçasıdırlar...

Tarikat'ın sözlük anlamı da **"yol"** demektir. Tasavvufi anlamda tarikat, Ahkaf suresinin 30. ayetinde ifadesini bulan **"kendinden öncekini doğrulayan, Hakk'a ve doğru yola ileten"** anlamındadır. Yani tarikat, tasavvufta yüce Allah'a ulaşan yoldur. Bu anlamda bakıldığında şeriat daha genel hükümleri, tarikat ise daha özel hükümleri olan disiplindir. Tarikat, dinin özüne varmak, böylece Allah'ın rızasını kazanmak ve dolayısıyla dünya ve ahiret saadetine ermektir.

Hakikat, tarikat mensubunun gözünü ve gönlünü, yeryüzünün nimetlerinden ayırıp tamamen yüce Allah'a çevirmesi halidir. Şeriatın, tarikatın ve hakikatın bir bütün olarak değerlendirilmesinin önemi buradadır. Bu bütünlük, Feridüddin Attari'nin **"Tezkiretül Evliya"** isimli eserinde mükemmel ifadesini bulmuştur. Yüce Allah'a ibadet, **"şeriat"**tır. Yüce Allah'a ulaşmayı istemek, **"tarikat"**tır. Yüce Allah'a varmak **"hakikat"**tır. Nihai hedef, budur.

Tarikat, şeriatın sırrıdır. Hakikat de, tarikatın sırrı olmuştur." (**Yılmaz Karakoyunlu:** "Şeriat, Tarikat, Hakikat...", ***Sabah,*** 12 Ocak 1997, s.23.) (Ayrıca bkz.: MÜRİD-MÜRŞİD)

ŞİFRE

Bkz.: SIFIR

ŞİZOFRENİ

"Şizofreni, **'schizophrenia'** sözcüğü iki ayrı sözcükten oluşur. İngiliz dilinde ve Amerikan İngilizcesinde Grek dili kökenli **'schizo'** sözcüğünün anlamı parçalanma, dağılma, ayrılmadır. Grekçe **'phrenia'** sözcüğünün anlamı akıldır. Bu iki sözcükten oluşan şizofreni sözcüğü aklın parçalanması, dağılması, ayrılması demektir. Başka bir deyişle, aklın işlevleri arasındaki bağların, ilişkilerin, oranın, ölçülerin, ölçeklerin, dengeli ve uyumlu işlemesinin bozulmasıdır. İsviçreli tıp bilgini **Eugene Bleuer** (1857-1939) ilk kez 1911'de **'dementia praecox'** deyimi yerine **'schizophrenia'** terimini kullanmıştır. **'Dementia**

praecox' ya da **'deménce précose'** akıl kaybı, akıl yokluğu, akıl eksikliği anlamına gelir. Bu hastalığa toplum, erken bunama, çıldırma, cinnet, sapıtma gibi adlar vermiştir." (**Metin Erksan:** "Iyi Kötüdür, Kötü İyidir' ya da Karaaydınlar", ***Cumhuriyet,*** 15 Mayıs 1996, s.2.)

ŞOGUN / SHOGUN

Japonca **şogun** sözcüğü TRT-TV'de gösterilen bir diziyle birlikte Türkçeye girdi. Hizmete yeni giren birçok işyerine **Şogun** ya da **Shogun** adı verildiği izlendi. **Şogun**'un tam karşılığı **"ordunun önderi"**dir. Bu nite, ***askeri vali***ler için kullanılmıştır başlangıçta. Bu sözcük gibi, bizde yaygın olarak kullanılmayan ama, İngilizce'de kullanılan **tycoon** (taykun) sözcüğü de Japonca'dan geçmedir. Japonca büyük tanrı anlamına gelen sözcükten köklenen **tycoon**, sanayi devi anlamına, iş dünyasındaki çok güçlü ve aşırı varlıklı kimseleri tanımlamak için kullanılmaktadır.

ŞOVENİZM

Nicholas Chauvin'in (Okunuşu: *Nikolas Şoven)* Napolyon ordusunda görevli bir er olduğu sanılıyor. İmparatorunun tahttan indirilişinden sonra, öylesine bir bağlılık ve vatan sevgisi sergilemiş ki, gülünç duruma düşmüş. Cogniard kardeşlerin, 1831 yılında yazdığı ***La Cocarde Tricolore*** (Üç renk Kokard) adlı oyunun kahramanı **Chauvin/Şoven** adını taşıyordu. Askere alınan genç **Şoven**, ulusal üstünlük ve askeri zaferlerle ilgili şarkılar söylemeye bayılıyordu Cogniard kardeşlerin oyununda. İşte, **Şovenizm** (Chauvinism) deyimi, oyundaki bu kahramandan, **Şoven**'den geliyor. Aşırı/abartılı vatan sevgisini anlatmak için kullanılıyor.

T

TABU

"Tabu kelimesinin orijini **"Tapu"** kelimesidir. Polinezya dilinde tapu kelimesini oluşturan **"Ta"** hecesi işaretlemek, nişan koymak anlamına gelirken **"Pu"** hecesi ise olağanüstü, şaşırtan, dikkat çeken anlamına gelmektedir. Yani kısaca olağanüstü, şaşırtıcı olanı işaretlemek denilebilir. Bu kelimeyi ilk olarak 1777 yılında **J. Cook**, Tonga Adası'nda saptamıştır. Daha sonra bilimsel bir terim olarak **"Tabu"** kelimesi literatüre geçmiştir.

Tabu kelimesinin pratik olarak anlamı, dokunulması, yenmesi, konuşulması, içine girilmesi, kısaca yapılması yasak olan şeydir."
(**Yasemin Boran:** "Tabularımız", ***Hürriyet Pazar,*** 13 Ekim 1966, s.22.)

TARTAR SOSU

Genelde *balık*la birlikte servis edilen *Tartar sosu*nun adı, kökende sığır eti ile ilişkilidir. Kıyılmış çiğ sığır eti *Tartar eti* ya da *Tartar bifteği* adıyla kimi aşevlerinin (lokantaların, restoranların) "mönü"lerinde hâlâ yer alır. *Tartar bifteği*nin restoranların mönülerine girmesi Fransa'da 1800'lerde gerçekleşmiştir. 13. yüzyılda Moğollar Avrupa'nın birçok bölgesini işgâl etmiş, yaklıp yıkmışlardı. Moğol boylarından biri *Tatarlar* ya da *Tartarlar* diye bilinir. Bu boyun adı ise, bir zamanlar *Tartari* diye anılan ve Dinyeper Nehrinden Japon Denizine değin uzanan bölgeden geliyordu.

TAKİYE

"Arapça bir kelime, 'takıyye' yazılması gerekir; ama zamanla "takiye" imlasında karar kılınacaktır.

Bunu 'tâkıyye' kelimesiyle karıştırmamaya dikkat edin. 'A'yı uzun söyleyince anlam düpedüz takke olur, ki onu **Erbakan**'ın namaz serpuşunu ifade için kullanabilirisiniz. (...)

Takiye kelimesi "vikaye"den (koruma, esirgeme) geliyor; "ittika" sakınma, korunma, "muttaki" korunan kimse demek.

(...) *Kuran-ı Kerim'in Al-i İmran* suresinde 28. ayet mealen "Müminler inananları bırakıp kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah'la bir dostluğu kalmaz. Ancak onlardan (yani gelebilecek tehlikelerden) korunmamız hariç" diyor. **Hz. Muhammed**'den çok sonra takiye kavramı işte bu ayetteki "tukah" kelimesinden çıkarılıyor. Ve iman sahiplerinin, toplumda kendileri için tehlikeli gelişmelere yol açabilecekse, inanç ve düşüncelerini (özellikle de mezheplerini) gizleyebileceklerini bildiriyor. Gene de bir sınırı var: bu ad altında ikiyüzlülük, münafıklık etmemek ve mesela, bu kurala dayanarak milletinin düşmanlarıyla dost olmamak şartıyla! (Benim fikrim değil elbette, gerçek din bilginlerinden aktarıyorum.) (**Hakkı Devrim:** "Takiye ile Takiye'yi Karıştırmamalısınız", ***Radikal,*** 16 Ekim 1996, s.6.)

"Arapçada, 'ihtiyat' ve 'gizleme' anlamını içeren takıyye sözcüğü, İslam literatüründe, insanın ölüm ya da saldırı tehdidi altındayken, inancını saklaması olayıdır. Aslında İslam, hayati tehlikenin dışında takıyyeyi hoş karşılamaz. Bunu, önemli bir şahsiyet zaafı olarak görür. Yani, davasının doğruluğundan emin olmayan ve kendisine güvenmeyen münafıkların başvurdukları bir aldatmaca ve yöntem şeklinde değerlendirir.

Tarihte, takıyyenin yaygın olduğu devir ise Emeviler dönemidir. Birkaçı dışındaki eli kanlı Emevi hükümdarları, kendileri ve yaranlarından başka hiç kimseye hayat hakkı tanımıyorlardı. Farklı düşünen kim varsa, onları ya öldürüyor ya da zindanlara atıp işkence ediyorlardı. Özellikle, muhalefetin başını çeken Şiilere karşı son derece haşin ve acımasız davrandılar. İşte bu durum karşısında kalan insanlar ve çoğunlukla Şiiler, takıyyeyi, hayati bir tehlikenin ötesinde bir yaşam biçimi ve bir politika olarak benimsediler.

Buradan anlaşılıyor ki takıyye, baskıcı bir rejimin ürünüdür." (**İsmail Nacar:** "Erbakan ve Takıyye", ***Radikal,*** 21 Ekim 1996, s.9.)

TAKSİM (MEYDANI)

"Oraya Taksim denilmesinin sebebi, Büyükdere ilerisindeki Valide mi, Sultan Mahmud mu, bilmem hangi bendden gelip bu taraflara dağılan suların taksim olduğu nokta oluşu." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.45.)

TALISMAN

Bkz.: MUSKA

TAMMUZLUK

Bkz.: TEMMUZ

TANGELO

Bkz.: WEKIWA

TANGO

"Tango köken olarak nereden gelmektedir?

Afrika üzerine yoğunlaşmış kimi uzmanlar, tango sözcüğünün kökeninin, Kongo dilindeki tango'dan geldiğini söylemektedirler. Tango, bir dans figürüdür. Kimi bilim adamı da, tango sözcüğünün, Bantu dilinde dans etmek anlamına geldiğini çünkü tango'nun, tango'dan türediğini ileri sürmektedirler.

Kimilerine göre de tango sözcüğü, Nijerya Yoruba halk mitolojisinden, fırlama-şimşek tanrısı Shango isminin değişmiş biçimidir.

Tango sözcüğünün köken araştırması neden Afrika'yı yön seçer? Afrika ile Güney Amerika ve Arjantin arasında ne gibi gizemli bağlar olmuştur sorusuna Kolombus yanıt verir. Amerika anakarasına ilk ayak basan Kolombus'un teknesinde karaderililerin olduğu biliniyor. Bunlar İspanya üzerinden

bazı Endülüs müzik ritimleri alarak, Arjantin'in kırsal bölgelerindeki müzikle buluşmuş. Sonuç olarak Endülüs Tangosu'nun İspanyol ve Afrika karışımından doğduğu söylenir.

Arjantin'in sömürge döneminde, İspanyol kral naibi Vertiz, Buenos Aires'de halk baloları yapılmasına izin vermiş. Bu baloların en sevilen dansı "fandango" olmuş. Fandango'da, tangonun bazı adımları olduğu biliniyor." (**Tekin Sönmez, *Hürriyet Bayram,*** 23 Şubat 1996.)

TARİKAT

Bkz.: ŞERİAT-TARİKAT-HAKİKAT

TAROT KARTLARI

"...Fallar, falcılar çeşit çeşit... Kahve, su, iskambil, bakla gibi fallar var. Bunlar ya evlerde ya da mahalle ve sokak aralarında, sıradan falcılar tarafından bakılıyor. Bir de uzmanların baktığı, astroloji ve tarot gibi daha ciddi fallar.

(...)

Türk insanını Tarot'la, 1985 yılından itibaren konuyla ilgili olarak hazırladığı TV programları ve basında yer alan dizi yazılarıyla Rezzan Kiraz tanıştırdı.

(...)

Geleneklere uygun olarak kullanıldığında tarotun son derece etkili bir fal

yöntemi olduğunu belirtiyor Rezzan Kiraz. Bu gelenekler de ancak ve ancak tarot sembolleriyle sıkı ilişki geliştirmiş bir ustadan öğrenilebiliyor. Kiraz'ın tarot sembolleri konusunda söyledikleri ilginç: "Bir destede 78 kart vardır ve bu kartlar tarot ustasının şuuraltı uzantıları şeklindedir."

(...)

Kartların kaynağı araştırıldığında milattan sonra 6. yüzyıla kadar inen ilişkiler bulunabiliyor. Bazı uzmanlar, kartların çiziminde milattan sonra 618 tarihinde Çin'de egemen olan Tang hanedanı zamanındaki kağıt paraların örnek alındığını söylüyorlar. Başka bir açıklama da, tarot kartlarını Avrupa'ya, milattan sonra 710 yılında İspanya'ya giren ve 1492'ye kadar bu topraklarda kalan Arapların getirdiğidir. Aslına bakılırsa, kartlar yüzyıllar boyunca değişik kültürlerde pek çok şekle bürünmüş. Ancak taşıdıkları sembolik figürler değişmemiş. Tarot'un kaynağına yönelik çeşitli efsanelerden biri de şu: Putperestlerin Hıristiyanlığın kurbanı olmaya başlamasıyla, eski Yunan medeniyetlerinden Elevsis'in büyük rahipleri, atalarından gelen gizli bilgileri sadece layık olana vermeleri için çingenelere devretmişler. Dünyayı oradan oraya dolaşan çingeneler de, tarotu, zaman içinde bütün dünyaya yaymışlar. Bir başka efsane ise şöyle diyor: İskenderiye'deki büyük kütüphanenin yanmasından sonra bugünkü Fas, uzak diyarlardan gelen bilgelerin uğradığı bir bilgi merkezi olmuş. Bu kişiler değişik lisanlar konuşuyorlarmış. Sonunda aralarında ortak bir dil bulmuş ve mistik semboller içeren resimli bir kitap hazırlamışlar. Bu semboller zamanla tarot kartları halini almış." (**Neslihan Yılmaz:** "İşimiz Tarot'a Kaldı", ***Sabah Magazin,*** 28 Temmuz 1996, s.8-11.)

TAŞİZM / LEKECİLİK

Leke, resimde bir akıma da kaynaklık etmiştir. **Lekecilik** ya da **Taşizm**, İkinci Dünya Savaşından sonra doğmuş ve 1950'li yıllar boyunca yürürlükte kalmıştır. Adını Fransızca'da leke anlamına gelen *'tache'* sözcüğünden alan akıma bağlı sanatçılar bol boya kullanarak, geniş fırça sürüşleriyle ve (boyayı) akıtma/damlatma/sıçratma yöntemlerinden yararlanarak yapıtlar ürettiler. **Lekeciler** (Taşistler), resme özgü öğeler ve araçlarla renge dayalı, **geometrik olmayan soyutlama**larla görsel düzenlemeler eldeleme uğraşı göstermişlerdir.

Bir yüzey üzerindeki bilinçle konulmamış **lekeler** ve **beneklerden** çıkışla yapılan çizimler de **leke çizim** diye anılır. Leke çizimin ilk uygulayıcısı (1452-1519) **Leonardo da Vinci**'dir. Duvarlardaki lekelerden çıkışla bir düzenleme oluşturmanın sanatçının düş gücünü çalıştırdığını savunmuştur **da Vinci**.

Leke çizim tekniğini gerçeküstücü (sürrealist) ressamlar da uygulamışlardır.

Bir yüzeye sürülen boya ya da mürekkep kurumadan üstüne kağıt bastırmak yoluyla leke çizimler eldeleme tekniği de uygulanagelmektedir. Bu yolla eldelenen leke biçimler, elbette, sanatçının bilinçle çizdiği biçimler değildir. (Ayrıca bkz.: AQUATINTA/LEKE BASKI)

TAŞ PLAK

"... borulu gramofonlar ve taş plaklar dediğimiz ses saklayıcılar, bir devrin simgesi oldular. İnsanları etkilediler. Hayal alemlerinde oradan oraya sürüklediler. Gönüllerinde hoş birikimler yarattılar.

78'lik bu ilk plaklara halk, ağır ve düştüğünde paramparça oluşundan herhalde, taş plak yakıştırması yapmıştı. Ama dünyada Stone disc (Taş Plak) diye bir terim yok... Taş plaklar kapkara, ağır, 1,5 mm. kalınlığında, 25 cm. çapındaydılar." (**Erdener Koyutürk:** "Ses Sese Karşı...", *Cafe Pazar,* 12 Mayıs 1996, sayı.74, s.24-25.) (Ayrıca Bkz.: "SAHİBİNİN SESİ")

TATLISU FRENGİ

Bkz.: ŞARK

TEKVANDO

Dünyaya yayılan Uzakdoğu dövüş tekniklerinden biri **tekvando** diye adlandırılmıştır. El ve ayakların etkin olarak kullanıldığı bu dövüş tekniğine konulan ad Korece üç sözcüğün birleşiminden oluşmuştur. Korece'de **te=ayak, kvon=el, do=yol** anlamını taşır. Üçü bir arada ayakelyolu olmaktadır; yani, tekvando sözcüğü bu dövüşün ayaklar ve ellerin yoluyla (aracılığıyla) yapıldığını anlatmaktadır.

TEMCİT PİLAVI

"... temcit pilavı.

Isıtılıp ısıtılıp önümüze tekrar sürüldüğü varsayılan ve hep aynı senaryonun tekrarlandığını anlatmak için kullandığımız bu deyim nereden geliyor biliyor musunuz?

Doğu Anadolu'daki ramazan alışkanlıklarından.

Elazığ'la ilgili bir kitapta anlatıldığına göre; ramazan geceleri müezzinler herkesi sahura kaldırmadan önce, gençler minarelere çıkıyor ve daha kısık sesle de olsa temcit okumaya başlıyor.

Bunun amacı uyumakta olan kadınları erkeklerden önce uyandırmak ve pilav tenceresini ocağa koymalarını sağlamak.

Böylece müezzinin sesiyle uyanan erkekler, kalktıklarında pilavı hazır bulacaklar.

Evin hanımı da mahcup olmayacak.

Sahurdan önce pişirilen bu pilava **"temcit pilavı"** deniliyor.

Belki de tembel hanımlar aynı pilavı her gece ısıtıp sahura çıkarıyorlardır ve bu deyim böyle doğmuştur." (**Zülfü Livaneli:** "Temcit Pilavı", ***Vatan,*** 3 Ekim 2002, s.5)

Başka kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre, erkekler bir türlü uyanıp sahur sofrasına gelemedikleri için kadınların pilavı yeniden yeniden ısıtmak zorunda kaldıklarından ötürü böyle bir deyim doğmuş. Ancak, deyimin anlamını tam olarak anlayabilmek için *temcit* sözcüğünün ne demeye geldiğini de bilmek gerekiyor. Sözlük karşılığı *"ağırlama"* olan temcit, sabah ezanından önceki bir zamanda Allah'ın büyüklüğünü dile getirmek, sena etmek amacıyla makamlı olarak okunan ilahinin adı.

TEMMUZ

Yedinci ayın adı **temmuz**, İbranice'de ***efendi*** anlamına gelen tammuz sözcüğünden gelmektedir. Yunanca karşılığı *Adonis*'tir. (Ayrıca bkz.: EFENDİ, DESPOT)

"Kibele ile Attis'in, Afrodit ile Adonis'in aynı çift olduklarını ve Adonis'in Sümer Tammuzu olduğunu biliyoruz. "Tammuz", derin suların oğlu demektir. Avrupa'nın hemen her yerinde ilkbaharda ya da

yazın bir saksı ya da sepete bir parça toprak konur, üzerine arpa, buğday, mısır ya da mercimek ekilerek sulanır. Bu su; derin suların oğlu Tammuz ve Adonis'in suyla temsilidir. Bu saksılara "Adonis'in bahçeleri" denir. Sonra bu minyatür bahçeler Adonis'in küçük heykelleri ile birlikte akarsulara atılır. Yağmur dualarında üzeri okunup üflenen taşların deniz ya da akarsulara atılmaları geleneği hep Adonis Bahçeleri geleneğinden gelmedir. Bu törenler hep Adonis'i uyandırmak, bereketli ve verimli olmaya kışkırtmak için yapılır. (...)

Sardenya'da delikanlılar genç kızlara sevgililik, yani "Komparelik" teklif ederler. Delikanlılar kızların komparesi olur. Bunlara Sen Jan'ın sevgilileri denir. Fakat gerçekte Kibele ile Tammuzu simgelerler. Bunlar beraberce yetiştirdikleri bir Adonis Bahçesini kilisenin kapısına çarparak kırarlar. Sonra orada oturup kendilerini izlemiş olan halkla birlikte piknik yaparlar. Buradaki Kompare, yani erkek sevgili, Anadolu'nun bazı Türk toplumlarındaki Tammuzluk, ya da damızlık denilen delikanlıdan farksızdır." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi yayınevi, s.97, Ankara 1982.)

TENNESSEE

ABD'nin 16. eyaleti olan Tennessee'nin bulunduğu yerin büyük bölümünde Kızılderililerin Cherokee kabilesi yaşıyordu. Şimdilerde Küçük Tennessee Nehri diye bilinen akarsu boyunca yerleştikleri iki alana Cherokee kabilesi *Tanasi* adını vermişti. Bu sözcüğün ne anlama geldiği bilinmiyor. Ancak, bölgenin sonraki sakinleri olan İspanyollar da buraya *Tenaqui* diyorlardı. Daha sonraki sakinler eyaletin Franklin adını alması için çaba gösterdilerse, Cherokee dilindeki sözcüğün değişik yazımı ve telâffuzu nehrin, bölgenin ve eyaletin adı olarak benimsendi.

TERAVİH (NAMAZI)

Ramazan ayında yatsı namazı kılındıktan sonra 20 rekat olarak kılınan **namaz teravih** namazı ya da kısaca **teravih** diye anılır. **Teravih** sözcüğü **rahatlama** anlamına gelmektedir.

TERSANE

"Türkçe'de çağrıştırdığı anlama ters düşen bir kelime **tersane**. (...)

Zaten kelimenin kendisi de, köken itibarı ile, tek bir secereye değil, muhtelif secerelere göndermede bulunuyor: Kelimenin tevellütü ortaçağ Levant'ına, Levant sahillerindeki limanlara, limanlardaki gemi inşa atölyelerine, yani dar ussana'aya kadar uzanıp gidiyor. Arapçanın dar ussanaa'ası Doğu Akdeniz'in saat-yönüne-ters dalgalarında, anlam dalgalanmalarına tabi kalarak Türkçe'nin tersanesi ve heceleme dalgalanmalarına tabi kalarak ta Venedik ve diğer ortaçağ Akdeniz denizcilerinin arsenali haline dönüşmüş." (**Scott Redfield:** "Tersane-Dersane", ***Hüsamettin Koçan- Anadolu'nun Görsel Tarihi Fasiküller (I-II-III)***, 1995, s.81.)

TERZİ

"Arapça aslından bize **"terzi"** olarak geçmiş. Bir Dürzü'ye terzi deyin dert değil, ama terziye dürzü derseniz külahları değişirsiniz...

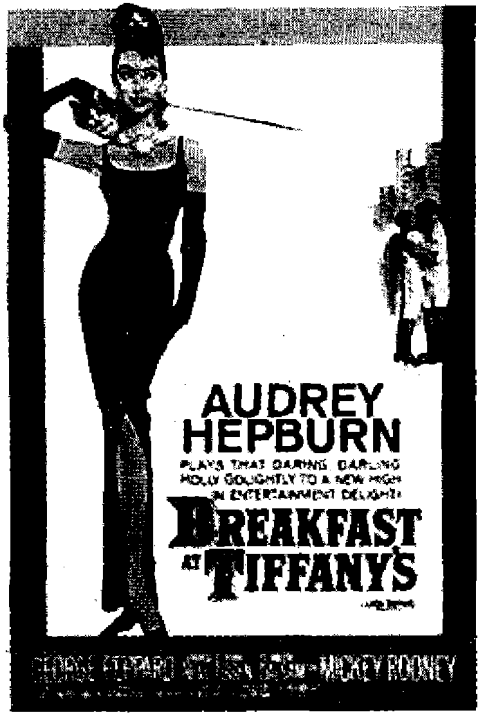
Gelmiş geçmiş en yobaz ve deli halifelerden **Fatımi** Mısır halifesi **El-Hâkim**, tipik bir **failî meçhul**'e kurban gidince, iktidarında inim inim inleyen **Kahire** halkı özgürlük neşesinden sarhoş oldu adeta. Ama bilirsiniz, ne kertede berbat olursa olsun, hemen her diktatörün azınlık da olsa, ciddi bir fanatik kitlesi olmuştur daima; hele ölümü pek normal olmazsa. (Bizdeki Menderes olayı) "Kel ölür sırma saçlı olur" malum! İşte bu, 1000 yıllarında hüküm süren **El-Hâkim**'in de, Kahire'deki fanatik taraftarları Kahire kapalı çarşısının, konfeksiyon esnafıydı. **"Dürziler"**di yani. Anlaşılan halife kredi musluklarını bu esnaf için hep açık tutmuş. Ortadan yok olunca da, herkes sevinirken, bunlar bayrak açmaya, sevinenleri yuhalamaya kalkıştılar. Halk bu küstahlığı hoş görmedi. Bunlara saldırdı, dükkânlarını yıktı. Dayanamadılar, çoluk çocuk ve altınlarıyla birlikte, bir gecede kenti terk edip kaçtılar. Önce **Şam**'a, orada da istenmeyince, kuzeye... **Lübnan:** Kötü ruhlu, lanetli Ana Tanrıça, kesik elli **Asterde**'in halkı **Fenikeliler**'in ülkesi... **Dürziler** hâlâ yaşıyorlar orada. Şefleri **Canbulat**'tır. İçlerine kapalıdırlar. I. Dünya Savaşı sonunda küçük bir kısmı bizi tutmuştu. Çoğunluğu, yaralı Osmanlı askerlerini gece saldırılarıyla katlettiler, gönüllü İngiliz ajanlığını benimsediler. İşte bu sicillerinden, **DÜRZÜ** sözü, güvenilmez, kalleş, kötü adam anlamında çok uzun zaman dilimizde yaşamıştır." (**Burçay Anger:** "DIRDIR Etme DÜRZÜ, Etekleri Zil Çalıyor KAVAD!", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.20-21.)

THUNDERBIRD

Fırtına kuşu ya da gerçek (çeviri olmayan) adıyla *Thunderbird* (ki, kısaca *T-Bird* diye de ve yaygın olarak anılan) otomobil yaşama 1955 yılında katılmıştır. Düzgün bir tasarımla iki kişilik, yaratılmış rahatlıkları ve V8 motoruyla piyasaya verilmiştir o yıl. *Ford* firmasının *Chevrolet Corvette* ile yarışmak üzere ürettiği otomobildir. (Ayrica bkz.: CHEVROLET, CORVETTE)

TIFFANY

Toprağı bol olsun, zerafetiyle bir dönem izleyicileri büyüleyen güzel sinema yıldızı Audrey Hepburn'un başrolünde oynadığı Hollywood yapımı *Breakfast at Tiffany's* filmi **Tiffany** adının bütün dünyaya tanıttı. Tiffany adı, Grekçe "Allahın sureti/görüntüsü" demek olan *theosphania (teosfanya)* sözcüğünden türetilmiştir. Kökende eski Yunan tanrılarından birinin adı da Epiphany idi. Hıristiyanlığın yortularından biri de Epiphany yortusu diye anılır. Orta Çağ İngilteresinde anılan yortu sırasında doğan kız çocuklarına genellikle *Epiphany* adı veriliyordu. Zaman içinde kısalarak **Tiffany**'ye dönüştü.

"Tiffany'de Kahvaltı" filminin afişi.

TINSELTOWN

"Hollywood ve onun etrafında ilk başlarda uydu mahalleler şeklinde gelişip büyüyen ve zamanla dünyanın en büyük megapollerinden biri-

sine dönüşen modern Los Angeles'a Los Angeles'lı olmayan Amerikalılar *tinseltown* derler. (...)

Tinsel, 70'li yılların ilk yarısında İstanbul'da çok moda olan simli kartlardaki simin Amerikancasıdır. Yani sahte gümüşi parıltılarla gözalan, ama bunun ötesinde herhangi bir gerçeklik ifade etmeyen kasaba anlamına gelir *tinseltown.* Rivayete göre bu lakap ilk başlarda şehre sinema endüstrisinin başkenti olması nedeniyle verilmiş. Sinemanın bu sahici olmayan, ihtiyaca göre yapılıp bozulabilen allı pullu dekor dünyaları, Los Angeles'ın ruh halini teşkil eder." (**Kutluğ Ataman:** "Angelyne'in Memeleri Var", ***Gazete Pazar,*** 13 Nisan 1997, s.64.) (Ayrıca bkz.: LOS ANGELES)

TİP

"Şu sıralar bahşiş denmiyor, "tip" moda... Hatta "adamı tipledin mi" lafı Türkçe oldu. Nereden çıkmış bu "tip" lafı?

Tip: 17. yüzyılda restoranlarda üzerinde T.I.P. yazan bir kutu vardı. Bunun açılımı "To Insure Promptness". "Hızlı Servis Garantisi" diye tercüme edebilirsiniz. Yemeğin hemen servis edilmesini isteyenler bu kutuya biraz para koyarlardı. Aslında erbabı bugün de "tip"i önceden verir, memnun kalmayı ummaktansa garantilemeyi tercih eder." (**Murat Birsel:** "Devam Ediyoruz", ***Yeni Yüzyıl,*** 10 Şubat 1997, s.4.)

TOPKAPI SARAYI

"Sarayın yapılmasına 1465'lerde başlanmış ve 1478'de tamamlanmıştır. Tepedeki Eski Saray'dan ayırt etmek üzere, Yeni Saray denmişti buraya; bununla birlikte, daha çok da, Burun'daki eski, tahkim edilmiş deniz kapısından ötürü Topkapı Sarayı denilegelmiştir. Topkapı Sarayı, on dokuzuncu yüzyıla değin Osmanlı padişahlarının ve saray halkının konutu olarak kalmış, ancak bu yüzyılda saray erkânı başka yerlerdeki yapılara taşınmıştır. İşte o zaman, padişahların gitmiş yerleşmiş olduğu yeni yapılara Yeni Saray ve eskiden Yeni Saray denilen Topkapı'ya da Eski Saray denmeye başladı, bir karışıklık oldu." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.16.)

TOYOTA FIERA

Türkiye'de de üretilen Japon otomobili Toyota'nın Japonya'da üretilen son modellerinden birine verilen *Fiera* adının, bu otomobilin Porto Riko'daki satışlarını olumsuz etkileyeceğine kesin gözüyle bakılıyor. Çünlü, anılan ülkede fiera sözcüğünün anlamı *çirkin yaşlı kadın* imiş...

TÖMBEKİ

"Aslı tenbagu olan tömbeki dediğimiz nesne, tütün cinsinden bir nebattır. (**Sermet Muhtar Alus:** "Dünden Bugünden"den, ***Sanat dünyamız,*** sayı:62, bahar 1996, s.143-145.) (Ayrıca bkz.: NARGİLE)

TRAGEDYA

Eski Yunan tiyatrosunun yapıtlarına verilen ad **tragedya**dır. ***Keçi*** anlamına gelen **tragos** ve ***şarkı*** anlamına gelen **ode** sözcüklerinden oluşmuş bir bileşik sözcüktür **tragedya**.

Bu açıklamanın akla getireceği ilk soru şudur: **Keçinin tiyatroyla ne ilgisi var?**

Çok ilgisi var. Üstelik yalnız tiyatroyla, eski Yunan tragedyası ile değil, dans ile, bale ile de ilgisi var. ***Keçi*** ya da ***tragos*** **kilit sözcük.**

Yunanlılar, tanrı Dionisos'a keçi kurban ederlerdi. Dionisos için düzenlenen ***tören***lerde ise, bir rahibin söylediği tanrıyı ve yaptıklarını öyküleyen şarkı eşliğinde kurban edilmiş keçilerin postlarına bürün-

müş rahip yardımcıları dans ederlerdi. Bir öteki anlatımla, şarkıda anlatılanları bedenleriyle (yani dans ederek) ve yüz devinimleriyle (*mimik*lerle) canlandırırlardı. Bu ritüel içerikli dansa izleyiciler de katılırdı.

Sırtına geçirdiği keçi postuyla ve elinde liriyle kent kent dolaşarak şiirleştirdiği öyküler anlatan Egeli ozan **Homeros**'un şiirleri yalnızca tanrılar hakkında değildir. Homeros, toplumun önde gelen kişilerinin, özellikle kahramanların yaptıkları ve onların tanrılarla olan ilişkilerini de anlatıyordu şiirlerinde. Homeros'un şiirlerinde anlattığı öyküleri de canlandırmak gerekiyordu. Tıpkı Dionisos törenlerindeki gibi. Dionisos törenlerindeki rahip yardımcılarının yerini yavaş yavaş, keçi postu yerine tunik giyen ve sayıları bir düzineyle dört düzine arasında değişen canlandırıcılar aldı. Sözel iletiyi görselleştiren, bir öteki anlatımla, sözle anlatılanları beden ve yüz devinimleriyle görsel olarak betimleyen/yaşama geçiren, yani canlandıran bu topluluğa (*topluluk* anlamına gelen) *khoros/koro* denilmiştir.

TÜL (TURBAN, SARIK)

"Orta Fransa'da şimdi 30 bin nüfuslu Tulle (okunuşu: Tül) kentinin ismi Anadolu'ya kadar uzanan ilginç bir yolculuk sonunda biçim değiştirerek, Fransa hudutlarından içeri bu kez lale anlamında tulipe (tülip okunur) olarak girmiştir.

Genellikle pamuk ve ipekten saydam olacak kadar ince ve gözenekli dokunan tül, adını ilk kez yapıldığı Tulle kentinden almıştır. Osmanlılar tül sözcüğünü Farsça bağ anlamına gelen bend ile birleştirerek tülbent sözcüğünü türetmişlerdir. Bunun nedeni tülbentin çoğu zaman toplumun ileri gelenleri tarafından ufak bir başlığın üzerine sarılması yani bir bağ gibi kullanılmasıydı. Buradan Osmanlılar "sarılmış" anlamına gelen sarık sözcüğünü türetmişlerdi.

Sarık, tülbentten yapıldığı için İtalyanca ve Portekizce'ye "turnate" olarak girdi ve Fransızca'da turbant, İngilizce'de turban şeklini aldı.

Avrupa'ya Kanuni Sultan Süleyman devrinde Avusturya'nın Osmanlı katındaki elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq tarafından tanıtılan lale, özellikle Hollanda'da geniş bir ölçüde gelişti. Avrupalılar Osmanlı sarıklarına benzettikleri için lale çiçeğine "tulipan" adını verdiler. Gerçekten lale bahçeleri, baharın gelişiyle birlikte tek bir renkte çiçek-

lendikleri zaman başı sarıklı erlerin oluşturduğu güçlü Osmanlı ordusunun görkemli ilerleyişini andırıyordu.

Fransızlar **"tulipan"**ı tulip'e dönüştürürken bu sözcüğün orijininin kendi kentleri ve onun adıyla anılan bezi, Tulle ile ilgisinin farkında bile değildiler." (**Hıncal Uluç:** "Dünyayı Dolaşan Sözcükler...", ***Sabah,*** 1 Mayıs 1996.)

TÜRK

"TÜRKLER adı tarihte ilk kez, MS. altıncı yüzyılda, Çin yıllıklarının, **Tu Kiu**'lar denilen bir kavmin Orta Asya'da kurmuş olduğu güçlü bir imparatorluktan söz etmesiyle belirir. Hiç kuşkusuz, Türk soyundan gelme halklar, daha eski zamanlarda da, Asya hatta Avrupa tarihinde önemli rol oynamıştır. Ne var ki "Tu Kiu'lar" - ki bunların Türkler olduğu hemen anlaşılıyor - tarihte, daha sonradan açıkça üstlenecekleri bir adla ilk olarak ortaya çıkan ilk Türk kavimleridir." (**Bernard Lewis:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önol, Varlık, İstanbul 1975, s.16.)

TÜRK KELLESİ

"Fransızcada, günah keçisi yerine 'Tete de Turc', ya da Türk Kellesi derler. Rus yazar Mihail Bulgakov, deyimin Fransa Kralı 16. Louis zamanında ortaya çıktığını öne sürer. Ukala ve züppe 16. Louis, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kez Fransa'ya gönderdiği iki Türk elçiyi küçük düşürmek ve tepkilerini görmek için Versailles Sarayı'nın en muhteşem salonuna kapatıp, üç gün üç gece aç susuz beklettikten sonra, müthiş bir şaşaa içinde tüm saray erkanının hazır bulunduğu huzuruna kabul eder. Elçilerin perişan vaziyette ve şikayetçi olacaklarını ummaktadır. Oysa bizimkiler hiç etkilenmez görünür ve çevrelerine bakmadan ilerler, kralın önünde diz çökmeden, yapılan muameleyi eleştirmeden, gözlerini ve başlarını bir an bile eğmeden, söyleyeceklerini çekinmeden söyler, verecekleri padişah betiğini verir, çeker giderler. 16. Louis bu onurlu ilgisizlik karşısında küplere biner. Moliere'e son ısmarladığı piyeste, Türklerle alay etmesini ister. Moliere tiyatrosundaki 'mamamuşi' tipi böyle yaratılır ve o günden öteye, panayır yerlerinde yumruk vurularak güç denenen hacıyatmaz türü ağırlıklar, sarıklı Türk başı biçimini alır. Bugün ise, Türk kellesi deyimi, ne yapsa ne etse yaranamayan şamar oğlanı, günah keçisi

anlamında kullanılıyor. Örneğin Gunther Walraff'ın Almanya'daki Türk işçilerine reva görülen muameleyi eleştirdiği kitap, Fransızzcaya bu başlıkla çevrilmiştir.""(**Mine G. Kırıkkanat:** "Türk Kellesi", ***Radikal,*** 19 Aralık 1998.)

TÜTÜN

"Bilimsel adıyla tütün, yani 'nicotiana tabacum', iki ismin birleştirilmesinden ortaya çıkmıştır; tabacum, Tabago Adası'ndan ya da, Yucatan Krallığı'nın geniş tütün alanları Tabaco ve Tabasco bölgelerinden gelmektedir. Tütünün içindeki, bizleri esiri aşkı haline getiren zehirin, yani nikotinin adı da, Fransız Kraliçesi Catherine de Medici'nin, muhtemelen hiç tütün kullanmamış olan Portekiz elçisi Jean Nicot de Villemain'den. Kraliçenin onmaz bir cilt hastalığından muzdarip olan nazenin oğlu, İsabel Adjani'nin Kraliçe Margot filminden hatırladığımız Kralın ıstırapları tütünden yapılmış bir merhemle hafiflediği için, Kraliçe bu ota özel bir ilgi göstermiş ve Fransa'da Kraliçe Otu ya da Katerina Otu olarak anılmaya başlanmıştı." ("Sigaramın Dumanı", ***Gazete Pazar,*** 30 Mart 1997, s.71.)

U

UEFA

Spor dünyasında sık sık anılan bir sözcük. Elbette, aslında sözcük değil bir kısaltma. Fransızca'da *Avrupa Futbol Birliği* anlamına gelen **U**(nion) **E**(uropeene) de **F**(ootball) A(ssociation) sözcüklerinin ilk harfleri.

UFO

Zaman zaman yerli basın organlarında da kullanılıyor **UFO**. Bir sözcük değil. Üç sözcükten oluşan bir deyimin kısaltılmışı. Örneğin, bir başlık: *"Aliağa'da **UFO** görüldü."* Görülen, ***"kimliklendirilememiş uçan nesne"***dir. İngilizcesinin Türkçe karşılığı aynen böyle. [**U**(nidentifiable) **F**(lying) **O**(bject).] **UFO** yerine, **uçan daire/flying saucer** diye duyurulduğu da oluyor. Ne var ki, gökyüzünde görüldüğü ve uzaydan geldiği öne sürülen cisimlerin hepsi daire biçimli değil! Dolayısıyla, **UFO** deyimi daha yaygın olarak kullanılıyor.

ULUÇ

"Ahmed Mithat Efendi'nin kanaatine göre "uluç" kelimesi "olmak" tan, yani mevlud manasına imiş." (**Sermet Muhtar Alus:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe,*** İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.159.)

UMBRO ZYKLON

Umbro dünya çapında satış yapan bir İngiliz ayakkabı üreticisi; *Zyklon* ise ürettiği ayakkabı modellerinden birine taktığı ad. Ne var ki, Zyklon adı Musevilerce hiç de iyi karşılanmadı. Çünkü, Almanlar İkinci Dünya Svaşı sırasında Musevileri gaz odalarına doldurup topluca ölüme göndermişlerdi. Ve anılan ölüm odalarında kullanılan gazın adı Zyklon B idi. *Umbro* firması İsrail'den özür diledi ama olumsuz tepkilerin önünü alamadı.

UNESCO

Bir kısaltma olmasına karşın, bir sözcük gibi kullanılıyor **UNESCO** (yunesko). *Birleşmiş Milletler Eğitimsel Bilimsel ve Kültürel Örgütü* anlamına gelen **U**(nited) **N**(ations) **E**(ducational) **S**(centific) **C**(ultural) **O**(rganization) sözcüklerinin ilk harflerinden oluşuyor.

UNICEF

Bir öteki Birleşmiş Milletler örgütü **UNICEF** (yunisef). Bu da bir kısaltma ama, sözcükmüşçesine kullanılıyor. *Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu* anlamına gelen sözcüklerin ilk harfleri: **U**(nited) **N**(ations) **C**(hildren's) **F**(und)=UNICEF.

Ü

ÜSKÜDAR

"Galata'dan başka İstanbul'un asıl şehirden ayrı bir parçası da Üsküdar'dır. Agamemnon'un oğlu Hriseus'un mezarı burada olduğu için ona nispetle Bizanslıların Hrisopolis dedikleri Üsküdar'a, yine Bizans devrinde Skutari denilen askerlerin kışlaları burada bulunduğundan dolayı **Skutarion** denildiği de ileri sürülmektedir." (**Mehmet Halit Bayrı:** ***İstanbul Folkloru,*** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946, s.10.)

ÜTOPYA

Sir Thomas More, akıl yoluyla yönetilen, ortak mülkiyete dayalı bir kent-devleti anlatan kitabında kullandı ilk kez **utopia/ ütopya** sözcüğünü. Kitabının adını da ***Utopia*** koymuştu. Çünkü, anlattığı gibi bir kent-devlet, -- bir yer yoktu. Grekçe ***değil*** anlamına gelen ***ou*** ve ***yer*** anlamına gelen ***topos*** sözcüklerinden oluşmuş bir sözcüktü bu. *Hiçbir yer, olmayan yer, yok yer* anlamına. Gitgide, gerçekleşmesi *olanaksız görüş, gerçekleşmesi olanağı bulunmayan düşünceler* için de kullanılmaya başlandı ütopya sözcüğü. O tür görüş ve/ya da düşüncelere **ütopik** denmeye başlandı. **Ütopya**nın Türkçe' de önerilmiş karşılığı **yokyer**dir.

V

VAMPİR

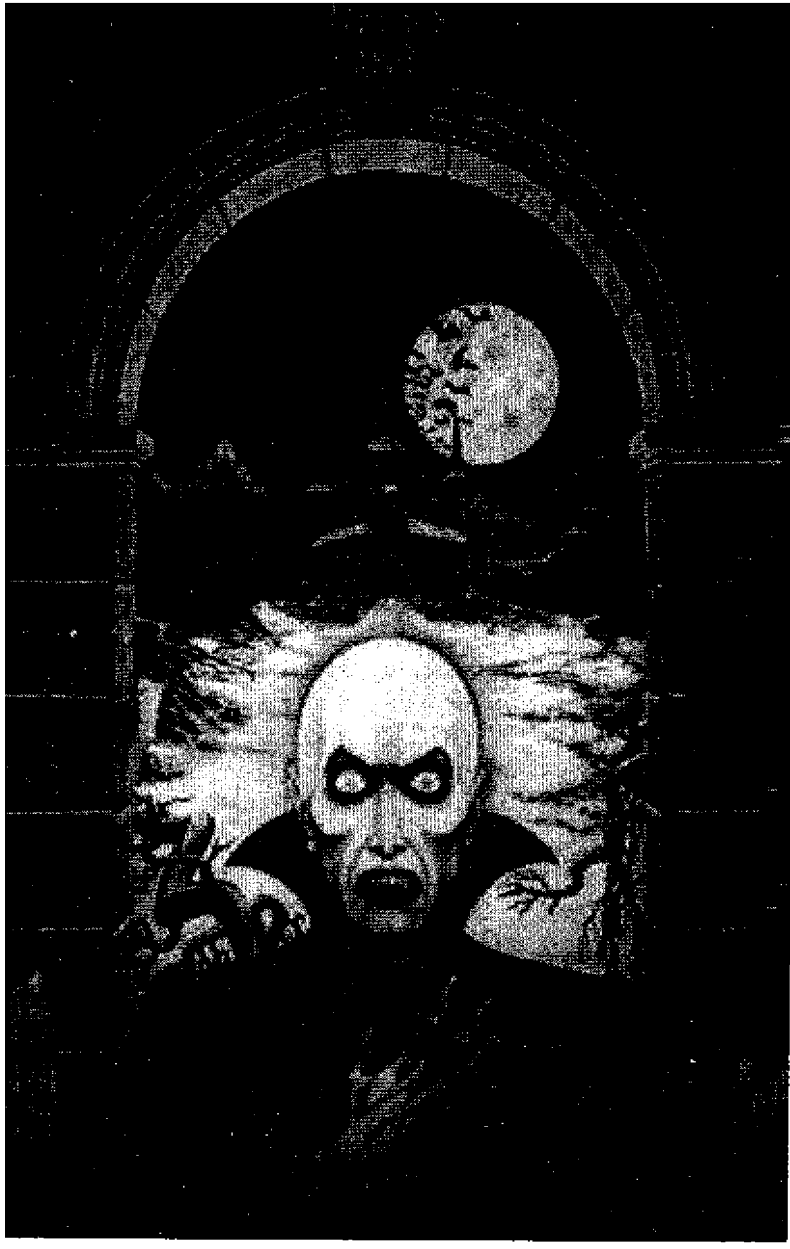
"Vampirlerin de esrarı çözüldü.

Romanya ve Macaristan'da 16 ve 17'nci yüzyılda yaşadıkları varsayılan vampirlerin, aslında porfirya hastası insanlar olduğu belirlendi.

California Devlet Üniversitesi araştırmacılarından kimya profesörü Wayne Tikkanen, bundan 400 yıl önce porfirya hastalığına yakalanmış bu kişilerin görüntüleri nedeniyle etraflarına dehşet saldıklarını, lanetlendiklerini ve çoğunlukla yakılarak katledildiklerini söyledi. "Ben bir bilimadamıyım. Vampir ve kurt adam hikayelerine inanmam" diyen Tikkanen, Avrupa'da yaygın olan vampir efsanelerinin, aslında hastalığın o zamanlar bilinmemesinden kaynaklandığını vurguladı.

Bir çeşit kan zehirlenmesi olan porfirya hastalığının ilerlemesi sonucu, insan derisinin kızılötesi ışınlara karşı zayıfladığı, bu nedenle derinin gittikçe karardığını belirten Prof. Tikkanen, "hastada anormal kıllanma görülür. Dudaklar kuruyup çekildiği için, dişler ortaya çıkar. Burun düşer. Bazı vakalarda, parmaklar ayrılır, böylece eller, pençe görünümü alır. Hasta çok acı çeker. Sonunda çıldırır." Diyerek hastalığı özetledi ve bu zavallı insanların vampir olduklarına inanıldığını anlattı.

Bu hastaların, derilerinin hassaslığı nedeniyle sadece geceleri dışarıya çıkabildiklerini, tedavi amacıyla da hayvan kanı içtiklerini belirten Tikkanen, "hikayelerde vampirlerin neden gece dışarı çıkıp kan içtiklerinin yanıtı işte bu" diye konuştu. Tikkanen, "o dönemde yargıçlar, vampir oldukların gerekçesiyle binlerce porfirya hastasını diri diri yaktırdı" dedi. Tikkanen, bugün, bu hastalığa yakalanma olasılığının 100 binde bir olduğunu, hastaların tedaviyle normal bir yaşam sürdürdüklerine dikkat çekti." (*Hürriyet*, 1 Kasım 1998.)

En ünlü vampir Kont Durakula

VARAK

Kimi minyatürler **altın varaklıdır**. İkonlar gibi. Kimi resimlerin çerçeveleri **altın varaklıdır**. Antika eşyaların çoğunda altın varak kullanılmıştır. Nedir **varak**? **Varak**, Arapça'da yaprak demektir. **Altın varak**, ***iyice inceltilmiş, yaprak inceliğine getirilmiş altın***dır. Böylesine inceltilmiş, çok zaman toz haline getirilmiş altın, minyatür resimleri, ikonları, günlük kullanım araç ve gereçlerini 'renklendirmek'te kullanılmaktaydı. Kimi resimlerin çerçeveleri de, gerçekten altın tozuyla boyanırdı. Bugünkü altın varaklı çerçeveler ise, yaldız sürülerek yapılan benzetmelerdir.

VEHBİ'NİN KERRAKESİ

"Gaziantep Milletvekili **Vehbi Dinçerler** aramış, yazık ki gazetede değildim.

Hakkı Bey bir yazısının başlığında "Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi" diye yazdı. Bundan amaç neydi? Lütfen bunun açıklamasını da yapsın, demiş.

Hayhay!

Bu bir deyimdir. "Gizlenen amaç ortaya çıktı, şimdi her şey anlaşıldı" anlamında söylenir. Aslı iki mısra halindedir: "Yanlışlıkla biniş olmuş hanımın feracesi", diye devam eder.

Rivayete göre Vehbi'lerden bir Vehbi Hoca'yı vaktiyle mahallenin hafif meşrep bir hanımının evinde basmışlar. Hoca arka kapıdan kaçarken *biniş*'i ("cübbe") yerine, telaşından sırtına kadının feracesini ("bir tür manto") geçirmiştir.

Deyim oradan gelir. Sevgili Vehbi Dinçerler'le bir ilişkisi yoktur." (**Hakkı Devrim:** "Cihannüma", ***Radikal,*** 14 Mart 1999.)

VERMONT

ABD'nin 14. eyaletinin adını 1600'lerde Samuel Champlain koymuştur. Eyaletteki dağlara Fransızca *yeşil dağlar* anlamına gelen *Verd Mont* adını koymuş ve 1647 tarihli bir haritanın üzerine bu adı yazmıştır. Bu ad sonraları İngilizceye çevrilmek yerine **Vermont**'a dönüştürülerek kullanılagelmiştir.

VOLKSWAGEN

Almancada *Volks=halk, Wagen=vagon=araba* demektir. Bu iki sözcüğün birleşmesinden oluşan ***Volkswagen*** sözcüğünün halk arabası/otomobili anlamına geldiği açıktır. *Volkswagen* otomotiv sanayiinde bir çağdaş söylenceye dönüşmüştür. Bu söylenceyi başlatan adam **Ferdinand Porsche**'tur. Aynı zamanda Porsche otomobillerinden yaratıcısı olan **Ferdinand Porsche**'ye *Volkswagen*'i yaratmasına olanak tanıyan baş destekçisi ise Nazi Almanyası'nın Führer'i **Hitler** olmuştur.

Hitler, yılda 1 milyon halk otomobili üretmeyi plânlamıştır. Dolayısıyla, bu işi varolan özel üreticilere bırakmak yerine kendi fabrikasını kurmanın daha rantabl olacağı kararını verir. 1939 yılında fabrikanın yapımı bitirilir. 1940 yılında 150 bin araç üretilmesi plânlanır; iki yılda bu sayı 1,5 milyona yükselecektir. *KdF-Wagen (Kraft durch Freude=Sevinç kanalıyla Güç)* adı konulmuş otomobiller üretecek ve de işçilerin konutlarını da içerecek yerleşime de otomobilin adı verilir. Üretilen otomobil yalnızca maviye çalan gri renklidir ve edinmenin tek yöntemi vardır.

İkinci Dünya Savaşı *KdF-Wagen* üretimine ara verilmesine yol açar. 1939 yılında Savaş patladığında yalnızca 210 otomobil üretilmiştir. Üretilen otomobiller de ayrıcalıklı Nazi yetkililerine verilir. Fabrika, savaş için gerekli araç ve gereçlerin yapımına özgülenir.

Savaş sona erdiğinde, büyük bölümü 1944 bombardımanı dolayısıyla yıkılmış olan Wolfsburg'taki (KdF-wagen yerleşiminin adı savaş sonrası Wolfsburg'a dönüştürülmüştür.) fabrikanın sağlam kalan bölümü satışa çıkarılır.

Wolfsburg fabrikası, yeniden Almanya'nın mülkiyetine geçer. Daha doğrusu, Almanya'nın savaş öncesi *Opel* yöneticilerinden biri olan ve 1929 yılında *General Motors*'a satılıncaya değin *Opel*'in başında kalan 1899 doğumlu **Heinz Nordhoff**'un mülkiyetine geçer. Kısa zamanda Batı Almanya'nın savaş sonrası temel sanayilerinden bir kimliğini alır ve ülkenin toplam otomobil üretiminin % 45'ini sağlar.

Volkswagen otomobile *Beetle=Kınkanatlı Böcek* lâkabını takan bir Amerikalı gazetecidir. Biçimini bu böceğe benzetmiştir. Kimileri kısaca, *Böcek=Bug* demektedir. Türkiye'de *Böcek* diye değil, *Kaplumbağa* ya da *Tosbağa* diye lâkaplandırılmıştır. Volkswagen

sözcüğünün kısaltılıp bozularak söylenmesi sonucu, bu otomobillerin Vosvos diye anıldıklarını da belirtelim. İşin tuhafı, *Beetle* olmayan *Volkswagen* modelleri *Vosvos* olarak anılmazlar.

Beetle şasisi üstüne başka araçlar da tasarımlanmıştır. Bu tasarımlar arasında askerî araçlar, özel taşıtlar ve çok özel modeller de bulunmaktadır. En ünlü örnek *'Volkswagen Bus/Volskwagen Otobüs'* diye de bilinen **Volkswagen Transporter (Taşıyıcı)**'dır. Beetle temelli askerî araçlar ise Kübelwagen, Kommandeurswagen, Schwimmwagen'dir.

Kübelwagen (Almancada *Kübel* sözcüğü *kova* demektir.) İkinci Dünya Savaşında Amerikalıların *Jeep* adlı taşıtının karşılığı olarak kullanılır. *Kübelwagen* Avrupa Savaş alanlarında iz bırakan bir askerî taşıt olur. *Beetle* şasisi üzerine yapılmıştır. Ne var ki, gövde Berlin'deki Ambi-Budd adlı bir Amerikan şirketinin yapımıdır. *Kübelwagen* kutuplar için olduğunca çöl koşulları için de elverişli bir taşıttır. Motoru hava-soğutmalı olduğu için, ne donar ne de aşırı ısınır. Önceleri 985 cc.olan motoru 1944 yılında 1131 cc.'ye yükseltilir. *Wehrmacht (Ordu=Silâhlı Kuvvetler)* 50 bin *Kübelwagen* kullanmıştır. Sivil kullanım için tasarımlanan 181 tipi *'Şey'* diye anılır ve özellikle gençlerce çok tutulan bir model olur.

1942 yılından 1944 yılına değin yalnızca 667 adet üretilen *Kommandeurswagen,* **Porsche**'nin askerî kullanım için özel olarak tasarımladığı bir KdF-wagen çeşididir. Ancak, şasisi özgün *KdF-wagen*'den daha yüksektir ve elbette dört-çekerdir. Arazi sürüşü için çok elverişlidir, ancak kaplama yollarda verimli olduğu söylenemez.

Nazilerin amfibik (sudagider) taşıtının adı *Schwimmswagen*'dir. 1131 cc.'lik 28 beygirgüçlük motoru, tümüyle sızdırmaz gövdesi ve sudan çıktıktan sonra gövde içine çekilebilir uskuru vardır. Arazide kullanılma kapasitesi çok yüksektir. Waffen SS (Silâhlı SS; Askerî inzibat benzeri birlik.), **Dr. Porsche**'den *KdF-wagen* motoru taşıyan ve her türlü arazide gidebilen bir motorsiklet tasarımlamasını ister. Oğul **Ferry Porsche** ise *KdF-wagen* temelli amfibik bir taşıt tasarımlama fikrini ortaya atar. SS bu fikri çok olumlu bulunca 1942-1944 yılları arasında 145 bin 283 adet üretilen *Schwimmwagen* dünyaya gelir.

1955 yılında *Beetle kabriyoleti* tasarlayıp üreten Alman karoser yapımcısı *Karmann* ile ünlü İtalyan tasarımcı *Ghia*'nın ortak ürünü *Volkswagen Karmann Ghia (coupé ve cabriolet)* piyasaya çıkar.

Kökende *Beetle*'in tüm özelliklerini taşıyan bu otomobil 1955-1974 yılları arasında ABD'de çok büyük başarı kazanır ve *Volkswagen* firması 363 bin 401 *Karmann Ghia* üretir. *Karmann Ghia 1*'in sonraki modeli *Karmman Ghia 3* ise şirketi hüsrana uğratır.

Karmann 1901'de kurulmuş bir karoser işliğidir. Yıllarca basit araba gövdeleri yapmış, 1920'lerde çelik gövde yapımına geçmiştir. 1930'lara gelindiğinde *Karmann* 'montaj hattı' yöntemi kullanmakta ve çok çeşitli Avrupa otomobil üreticisine sedan ve kabriyolet gövdeleri yapmaktadır.

1974 yılında ABD *'emisyon standartları'*na uymadığı için *Beetle* yerini *Rabbit (Tavşan)*'e bırakır (*Rabbit*'in Avrupa'daki karşılığı *Golf*'tür.) ama Latin Amerika'da üretilmesi sürdürülür. ABD'de toplam 21 milyonun üstünde satılan *Volkswagen, Ford'un Model T* satışlarını aşarak rekoru ele geçirmiştir.

1994 New York Otomobil sergisinde *VW Concept One "retro-Beetle" (VW Konsept Bir "Beetle'a dönüş")* tanıtılır. Tasarımını **Charles Elwood** yönetimindeki CA Stüdyosunda **Jay May ve Freeman Thomas**'ın yaptığı bu konsept otomobil, 1998 yılında üretilmiş ve 1955 yılında satışa sunulan ilk VW'nin 10 katı tutarında, -- 18 bin dolar fiyatla satışa sunulmuştur. Böylece, söylence (efsane) sürmektedir.

VESPA

İtalyan tasarımı motorlu bisikletin adı **Vespa** ne anlama geliyor?

Patron Enrico Piaggio mühendis D'Ascanio'ya soruyor: Eserine ne isim düşündün? D'Ascanio ezilmiş büzülmüş durumda... Çünkü o ana kadar bir isim bulmak aklına gelmemiş. Ağzından *"Vak-Vak Amca"* sözleri dökülüyor. Piaggio gözünü dizayndan çekmeden "Yahu bu **vespa**(arı)ya benziyor" diye haykırıyor.

"Vespa" adı ile vaftiz edilen binek aracı 1996'da 50 yaşına bastı. 50 yıl içinde 89 ayrı modelde 16 milyon adet satıldı. Kalkınan İtalya'nın 'Fatih'i olarak görüldü. 68'de gençlik devriminin simgesi kabul edildi.

Bir uçak mühendisinin tasarımını yaptığı **Vespa** iyi ve kötü yanlarıyla İtalya tarihine imzasını attı.

İyi yanları, İtalyan ekonomisine inanılmaz katkıda bulunması, trafiği

hafifletirken aile bütçesine yük olmaması, az yakıt sarfiyatı ve zamandan tasarruf sağlamasıydı.

Kötü yanları, özellikle Güney İtalya'da hırsızların, yankesicilerin, en değerli suç ortağı kimliğini almasıydı. Kapkaççılar icraatlarından sonra **Vespa**yla kaçtılar. 70'li yıllarda 'Kızıl Tugaylar' başta olmak üzere ünlü teror örgütlerinin "sızma" silahı **Vespa** idi. (***Hürriyet Pazar,*** 31 Mart 1996.)

VINO (şarap)

"MÖ 3 bin yıllarında Orta Anadolu'da yaşayan Hititler'in üzümlerinin özelliği ve tatlılığı, bağlarının zenginliği ve bolluğu nedeniyle tarihçiler şarabın anavatanı ve ilk üretildiği yer olarak Orta Anadolu'yu gösteriyorlar. Kazılarda ele geçen MÖ 17 ve 18. yüzyıllara ait bazı kapların şarap içimi veya saklanmasında kullanıldığı kabul edilirken, Ankara Hitit Müzesi'nde muhafaza edilen eserler de bunu doğruluyor. (...) Hitit lisanında şaraba "Vino" denildiğini ve bütün Latin lisanlarında şarabın isminin Vino kökenli olduğunu görüyoruz." (**Haluk Özözlü:** "Şarap Mahzende Yıllanır", ***Sabah Magazin,*** 1 Eylül 1996, s. 20-22.)

VİSKİ

"**Viski**" sözcüğü **Gal** dilinde "**Visge Beatha**" yani "**Hayat Suyu**" demekmiş..." (**Tekin Aral:** "Viski'yi benden sorun", ***Hürriyet Pazar,*** 1 Kasım 1998, s.10)

W

WALL STREET

New York'taki, daha doğrusu, Manhattan'daki **Wall Street**'in adı, caddenin iki yanında yer alan yüksek yapıların, -- gökdelenlerin oluşturdukları duvar yüzünden mi **Wall Street**tir? Hayır. Çünkü, bir zamanlar, bu caddenin olduğu yerde, gerçekten bir duvar vardı. Kızılderililere karşı örülmüş o duvar, caddeye adını verdi.

WEKIWA

"...bilimadamları hibrid meyveler üretmekte birbirleriyle yarış ediyor. Örneğin "wekiwa" böyle bir meyve. Nasıl bir meyve mi? Beyaz greyfurt ile "tangelo"nun karışımı Ya "tangelo" ne? O da mandalina ile "pomelo"nun birleşimi. Haklı olarak şimdi de "pomelo" da ne, diyeceksiniz. O da Malezya'da üretiliyor ve tüm greyfurtların büyükbabası olduğu söyleniyor. Greyfurtların büyük atası, portakalın bir akrabasıyla çiftleştirilip ardından yeniden bir başka greyfurtla buluşturulduğunda ortaya işte böyle bilmece gibi sonuçlar çıkıyor. Bizde de Türk Dil Kurumu'nun yeni iki meyveye verdiği adları okumuşsunuzdur: "Şefterik" ile "kayserik"... Bunların şeftali ve kayısının erik aşılanmış ürünleri olduğunu isimlerinden de anlıyorsunuz." (**Ahmet Örs:** İskender'den Günümüze Zengin Bir Repertuvar", ***Cafe Pazar,*** 1 Eylül 1996, s.24-25.)

WHOLESALE (TOPTAN)

"... *"wholesale"* (toptan) sözcüğü... "whole" (bütün) ve "sale" (satış) sözcüklerinden üretilen bu terim, önceleri bir top kumaşın satışı anlamında kullanılmaktaydı: yani, metrelerce uzunlukta kumaş. *(Çevirenin notu: Türkçedeki "toptan" sözcüğünün de top halindeki kumaşın tümü, yani, topu kavramından geldiği düşünülmez mi? Araştırmakta yarar var)."* (**Robert Hendrickson:** "Çerçilerden Görkemli Emporyumlara", ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995 Çeviren: Nevzat Erkmen.)

X

XANTIA

Bu adı taşıyan otomobilin tasarımcısı ya da bu tasarımı değerlendirenler, demek ki otomobilin görünüşünü ya da özelliklerini *gece kelebeğine* benzetmişler. *Xantia,* anlaşıldığı gibi; *gece kelebeği* demek.

XMAS

Christmas (Kristmas) sözcüğü yerine, çok zaman, **Xmas** yazıldığı görülmektedir. Çok kişi bunun bir kısaltma olduğunu sanmaktadır.

"Oysa *Xmas* ne bir kısaltmadır, ne de son zamanlarda bulunmuş "saygısız ticari bir icat"tır. *X,* en azından *Christianity/Hıristiyanlık* anlamında, *Xtianity* olarak kayıtlara geçtiği 1100 yılından beri, İngilizce'de "İsa" sözcüğünü simgelemek üzere kullanılagelmiştir. XII. yüzyılda *Anglosaxon Chronicle*'da Christmas anlamında kayda geçen bu Eski İngilizce sözcük, *X* ile başlar; *Xmas* sözcüğü 1551 gibi erken bir tarihte kullanılmıştır. Christ (İsa) anlamına gelen Grekçe sözcük, *chi* ile ya da *X* ile başladığından, bazı dilciler *Xmas*'taki *X*'in haçı simgelediğine inanırlar." (**Robert Hendrickson:** "Macy's Gimbels'a Söylüyor mu?", Çeviren: Yurdanur Salman, ***Cogito,*** sayı:5, güz 1995.)

YAHUDİ-MUSEVİ

"*AnaBritannica*'ya göre, "Yahudilik, Musevilik olarak da bilinir... İlk büyük tektanrıcı dindir" (cilt 22, sayfa 257). Peki, bir İsrailli ulusal kimlik olarak Yahudi midir, yoksa Musevi mi?

İbrahim Peygamber soyundan geldiği söylenen bir kavim, İbraniler, onun torunu **Yakub**'dan itibaren anıldıkları adla *İsrailoğulları (Kur-an-ı Kerim*'in "Beni İsrail" dediği). Ve tarih boyunca dünyanın dört bucağına savrulmuş *Yahudiler*. Bugünkü ulusal kimlikleriyle *İsrailliler*.

Hz. İsa (İsevilik) ve **Hz. Muhammed** (İslam) dinleri pek çok ırkın ve milletin ortak inancı olmuş. Halbuki **Hz. Musa** dini (Musevilik) tek bir halka mahsus. Bu dine sonradan ve dışarıdan katılmak da, benim bildiğime göre mümkün değil. Yahudi ve Musevi kelimelerinin aynı anlama gelir olmasının bir sebebi de belki budur.

Dünya dillerinde olduğu gibi, Türkçede yaygın olan adları da Yahudi. Nitekim *Yahudi baklası, Yahudi havrası, Yahudi pazarlığı, Alman Yahudisi, Rus Yahudisi* diyoruz. Bu deyimlerde "Yahudi" yerine "Musevi" kelimesinin kullanıldığını siz de hiç işitmemişsinizdir. Peki, Hz. Musa'nın adından gelen Musevi adı neden gerekmiş?

Başvurduğum kaynaklarda bu sualin cevabını bulamadım. Kendi nazariyemi söylemekten gayri çarem yok.

Tarihi komşularımızın, Müslüman Araplar ile Hıristiyan Avrupalıların oldum olası hor gördüğü, düşman bildiği, yok etmeye çalıştığı bu ırkın, bu dinin insanlarıyla biz, beş yüz küsur yıldır, aynı devletin mensupları olarak dostça, kardeşçe bir arada yaşıyoruz. Mahalle kavgalarında bizim de "Pis Yahudi!" dediğimiz, iğneli fıçılardan söz ettiğimiz olmuştur. Ne var ki Müslüman Türk, asırlardır kendi kaderine ortak ettiği bu insanlara, Arap'tan ve Avrupalı'dan ayrılarak, daha bir saygıyla seslenmek ihtiyacı duymuş ve "Musevi" kelimesini bu maksatla kullanmıştır.

Yakın zamana kadar onlar da kendilerinden "Musevi" diye söz ederlerdi: *Musevi cemaati, okulu, derneği...* derlerdi. Bir süre önce gençlerin yönetimine geçen Şalom gazetesinde dikkat ediyorum daha çok "Yahudi" kelimesi kullanılır oldu. Ee, dünya değişiyor." (**Hakkı Devrim:** "Yahudi mi, Musevi mi? Fark nedir?", ***Radikal,*** 11 Nisan 1997, s.7.) (Ayrıca bkz.: KIKE (kayk))

YENİ CAMİ

"... Yenicami de bir Valide camiidir... 16. yüzyıl sonlarında Üçüncü Murad'ın annesi Safiye Sultan tarafından başlanmış, Dördüncü Mehmet'in annesi Hatice Sultan tarafından tam 69 yıl sonra tamamlanmıştır. Yenicami denmesinin sebebi de bütün bu uzun inşa senelerinden birinde kubbesi yapılırken hasara uğraması üzerine planlarının yeniden yapılmış olmasından ileri gelir." (**Burhan Felek:** "Tahta Köprüden Bu Yana", ***Bu Şehr-i İstanbul ki...,*** Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s.397-402.)

YOKO ONO

Ünlü İngiliz pop topluluğu The Beatles'ın önder **John Lennon** 8 Aralık 1980 günü öldürülünce *Dünyanın En Ünlü Dulu* diye de anılan Japon eşi, müzisyen ve sanatçı ***Yoko Ono***'nun adının Japon dilindeki anlamı *okyanus çocuğu*'dur. (Ayrıca bkz.: NÜTOPYA)

YUNAN

"Sanki biz Anadolu Türkleri, **"Yunan"**a neden **"Yunan"** denildiğini biliyor muyuz? Hiç, **"Yunan"**ın, **"İyon"**dan, **"İyonya"**dan türemiş olabileceğini düşündük mü?

Anadolu'daki Yunan kökenli insanlara da, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kalıntısı anlamına gelsin diye **"Rum"** dememiş miyiz?" (**Mehmet Barlas:** "Dünyanın Başkentinde İlk Günü Yaşarken", ***Sabah,*** 20 Ekim 1996, s.19.) (Ayrıca bkz.: BOSPHORE/BOĞAZ, RUM-RUMELİ)

Z

ZAGA

Zaga sözcüğüyle Okan Bayülgen'in televizyon izlencesi dolayısıyla karşılaştı geniş yığınlar. Bayülgen izlencesinin adını **Zaga** koymuştu. Çok kimse anlamsız bir sözcük sanıyordu **Zaga**'yı. Oysa, *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*'nün yazarı **Hulki Aktunç**, kendisiyle yapılan bir görüşmede şöyle konuştu:

"Zagalamak, Okan Bayülgen'in programı yapmasından önce var. Cinsel ilişkide bulunmak demek." (**Ç. Begüm Soydemir:** "Aktunç dil yanlışları bulanların dil yanlışlarını buluyor", ***Gazete Pazar,*** 20 Aralık 1998, s. 12.)

ZEKAT

İslamın **5 şartı**ndan bir zekat vermektir. Hicretin ikinci yılında Ramazan ayında farz kılınmış olan bu ibadet şartına göre zengin müslümanlar mallarının ya da paralarının (varlıklarının) 40'ta birini her yıl gereksinenlere vermelidirler. **Zekat** sözcüğü, **temizlik, artmak, bereketli olmak** anlamlarını gelmektedir. (Ayrıca bkz.: FİTRE.)

ZEUS

Yunancada *div-* kökünden gelen **Zeus** sözcüğü *zeu-* ve *di-* diye söylenir ki gök'ü anlatır. Zeus gök tanrıdır'yani. Şimşeklerin, yıldırımların, gök gürül-tüsünün, ışığın, aydınlığın, bulutların egemenidir.

Antik döneme ait bir Zeus heykeli

ZEYBEK

"... İyon dilinden dediğimiz sözlerin epeycesi eski, daha erken dillerden gelmedir. Örneğin aulaks=evlek; Homeros bu sözü oolaks diye omega ile yazar.

Omega ise Ana Tanrıçanın ilkbaharda doğurduğu dünya yumurtasının gene ilkbaharda ikiye bölünerek iki ayrı "o" olmasıdır. Bu yarılan yumurtadan bütün yaratıklar ve bitkiler çıkmış. Bu bir Anadolu efsanesidir. Anadolulu puta tapanlar Hıristiyanlığı kabullendikten sonra, bu eski efsaneyi sürdürdüler, dünya yumurtası da Paskalya yumurtası oldu yaldızlı maldızlı. Böylece de "obekkhos" -- "to bekos" -- ve "bakkhi" sözleri "zeybek" sözü oldu. Batı Anadolu'da bu isimler tanrı Bakkhos tarikatına ya da birlik ve derneklerine bağlı olanlara verilen adlardı." (**Halikarnas Balıkçısı:** ***Düşün Yazıları,*** s.60, Bilgi yayınevi, Ankara, 1982.)

ZEYNEP

"**Palmira** diye küçük bir krallık varmış çok eskiden, bugünkü Suriye'nin güneydoğusunda. Bir ara "kraliçelik" de olmuş **Palmira**. Başına geçen Kraliçe **Zenobia,** üçüncü yüzyılın üçüncü çeyreğine rastlayan zaman diliminde koskoca Roma'ya kafa tutmuş bağımsızlık için.

İran'dan Fas'a kadar Ortadoğu'nun en yaygın kadın adlarından **Zeynep**'in kökeni çoğumuzun sandığı gibi kıymetli taşlardan değil, Palmira Kraliçesi **Zenobia**'dan gelir.

Zaten bizim Güneydoğu'da **Zeynep**'lere **Zennub** denir çoklukla. **Zennub**, dansöz kılığına girince **Zennube** de olmuştur.

Bugün hâlâ Suriye'de **Hafız Esad**'ın kadın askerlerine **"Zenobia'nın kızları"** deniyor, savaşçı Palmira kraliçesine atfen.

İran'da da Humeyniciler, İslam devriminin toplumsal bekçisi olsunlar diye kadınları **Khaheran Zeyneb** (Zeyneb Kızkardeşler) adı altında örgütlediler." (**Zeynep Göğüş:** "Palmira Kraliçesi'nden Günümüze", ***Sabah,*** 9 Eylül 1996.)

ZORRO

Sinemanın ölümsüz karakterlerinden biri **Zorro**'dur. *Zorro* filmlerinin Türkçe afişlerinde bir de açıklama yer alırdı: **Zorro/Maskeli Süvari.** Son olarak **Anthony Hopkins** ve **Antonio Banderas,** 1998 yılında yapılan bir filmle bikez daha Zorro karakterini yaşattılar beyazperdede. **Hopkins** *yaşli* **Zorro** idi; yerine *genç* **Banderas**'ı yetiştiriyordu filmde. Filmin şarkısı da uzun süre listelerde kaldı: *I want to spend my lifetime loving you.* Haksızlara karşı hakkını arayamayan, varsılların eziyeti altında bunalan yoksulların yanında yer alan bu hayali kahramanın adı **Zorro**, İspanyolcada ***tilki*** anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- **ALUS, Sermet Muhtar:** ***İstanbul Kazan, Ben Kepçe;*** İletişim, İstanbul 1995.
- **BAYRI, Mehmet Halit:** ***İstanbul Folkloru,*** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946
- **BOYACIOĞLU, Ahmet:** ***Oscar Filmleri,*** Afa, 1991
- ***Bu Şehr-i İstanbul ki...,*** Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.
- **BURNAM, Tom:** ***The Dictionary of Misinformation,*** A Futura Book, Great Britain 1975.
- **CHILDE, V. Gordon:** ***Kendini Yaratan İnsan,*** Varlık Yayınları, İstanbul 1978, Çev.: Filiz Ofluoğlu.
- **COGITO:** ***"Dünya Büyük Bir Mağaza",*** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995
- **EREZ, Selçuk:** ***İstanköy Altı Bodrum,*** Bilgi, Ankara 1996
- **HALİKARNAS BALIKÇISI:** ***Merhaba Anadolu,*** Bilgi, Ankara 1982
- **HALİKARNAS BALIKÇISI:** ***Düşün Yazıları,*** Bilgi, Ankara 1982
- **İNCİCYAN, P. G.:** ***18. Asırda İstanbul,*** Çev.: Hirand D. Andreasyan, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1976
- ***İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi,*** Tercüman, İstanbul 1982
- **KEEGAN, John:** ***Savaş Sanatı Tarihi,*** Sabah Kitapları, İstanbul 1993
- **LEWIS, Bernard:** ***İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı,*** Çev: Nihal Önal, Varlık, İstanbul 1975
- **NURNBERG, Maxwell ve ROSENBLUM, Morris:** ***How To Build A Better Vocabulary,*** Popular Library, New York 1961